

**UNIWERSYTET MARII CURIE-SKŁODOWSKIEJ
W LUBLINIE**

Wydział Pedagogiki i Psychologii

Mgr Kazimierz Nosal

*Postrzeganie otrzymywanego i oczekiwanego wsparcia
przez osoby skazane w okresie przygotowania do zwolnienia*

**Rozprawa doktorska napisana
pod kierunkiem
dr hab. Agnieszki Lewickiej-Zelent, prof. UMCS**

LUBLIN 2022

Spis treści

Wstęp	5
Rozdział I.....	9
Wsparcie społeczne w procesie resocjalizacji i readaptacji społecznej.....	9
1.1. Resocjalizacja i readaptacja społeczna – wyjaśnienia terminologiczne.....	10
1.2. Resocjalizacja penitencjarna – krytyczna analiza	20
1.3. Resocjalizacja w warunkach wolnościowych – wady i zalety	25
1.4. Wsparcie społeczne udzielane osobom osadzonym.....	39
Rozdział II.....	44
Ustanawianie okresu przygotowania do zwolnienia na podstawie art. 164 kodeksu karnego wykonawczego.....	44
2.1.1. Służba więzienna.....	51
2.1.2. Kuratorska służba sądowa	53
2.1.3. Organizacje pozarządowe	58
2.1.4. Wsparcie nieformalne.....	64
2.2 Zakres i formy pomocy postpenitencjarnej dla osób zwalnianych i ich rodzin.....	68
2.3. Potrzeby osób przygotowywanych do zwolnienia z więzienia.....	71
2.4. Poczucie sensu życia u osadzonych	73
2.5. Postawy i przekonania osób skazanych	75
Rozdział III	78
Podstawy metodologii badań własnych	78
3.1 Założenia metodologiczne badań własnych.....	78
2. Kwestionariusz Postaw Życiowych (KPŻ) autorstwa R. Klamuta.....	91
3.3. Metody analizy statystycznej	92
3.4. Organizacja badań	94
3.5. Charakterystyka osób badanych.....	95
Rozdział IV	109
Analiza wyników badań własnych.....	109
4.1. Ocena źródeł, nasilenia i rodzaju pomocy udzielanej osobom zwalnianym z jednostek penitencjarnych w przeszłości.....	109
4.2. Źródła, nasilenie i rodzaj aktualnie udzielanej pomocy osadzonym w związku z planowanym zwolnieniem z jednostki penitencjarnej.....	122

4.3 Ocena skuteczności i warunków ustanawiania okresu przygotowania dokonana przez osoby skazane	133
4.4 Oczekiwania osób pozbawionych wolności w okresie przed opuszczeniem zakładu karnego i po jego opuszczeniu	138
4.5. Cele życiowe i wartości badanych osób oraz ich główne problemy życiowe wymagające wsparcia.....	161
4.6. Struktura i nasilenie potrzeb psychicznych osób osadzonych	177
4.7. Spostrzegane wsparcie społeczne przez skazanych przygotowywanych do zwolnienia	185
4. 8. Postawy egzystencjalne osób osadzonych	187
4. 9 Nadzieja na sukces jako oczekiwanie pozytywnych efektów własnych działań	191
4.10. Uprzednia karalność, wiek, posiadanie rodziny własnej, uzależnienie od alkoholu i innych środków jako uwarunkowania oceny otrzymywanego i oczekiwanego wsparcia po zwolnieniu z zakładu karnego osób objętych okresem przygotowania do zwolnienia.....	193
4.10.1. Uwarunkowania oceny otrzymywanego wsparcia przez osoby badane.....	193
4.10.2. Uwarunkowania oceny oczekiwanego wsparcia przez osoby badane.....	195
4.11. Potrzeby psychiczne, dostępność wsparcia społecznego poczucie sensu życia oraz oczekiwanie pozytywnych efektów własnych działań, jako przekonania o posiadaniu silnej woli i świadomości własnej skuteczności w dążeniu do celu jako uwarunkowania oceny otrzymywanego i oczekiwanego wsparcia po zwolnieniu z zakładu karnego osób objętych okresem przygotowania do zwolnienia	197
Wnioski i dyskusja wyników	204
Literatura.....	228
Spis tabel.....	247
Spis wykresów	257
Aneks	258

Wstęp

Przestępczość jest zjawiskiem, które towarzyszy ludzkości od wieków, podobnie jak poszukiwanie skutecznych sposobów, by zjawisko to ograniczyć. Coraz częściej używa się sformułowań redukcja przestępczości zamiast zapobieganie, ponieważ przestępczość ciągle jest zjawiskiem istniejącym, w każdym społeczeństwie i ciągle istotnie wpływa na jego funkcjonowanie. Poszukuje się nowych form oddziaływań, by w maksymalnym stopniu chronić społeczeństwo, poszczególnych jego członków a sprawcę zrozumieć i oprócz wymierzenia kary, wesprzeć, by uchronić go przed powrotem do przestępczości.

Najczęstszą karą, a jednocześnie najbardziej krytykowaną, jest kara pozbawienia wolności, choć spełnia też funkcje pozytywne. Powoduje odizolowanie groźnego sprawcy od społeczeństwa, działa odstraszaюще na innych (prewencja ogólna) oraz umożliwia podjęcie z osobą skazaną pracy resocjalizacyjnej, która w zamyśle ma go powstrzymać od ponownego złamania porządku prawnego (prewencja szczególna) (A. Leszczyńska, 2019, s. 140).

Uwięzienie nie jest jednak rozwiązaniem optymalnym, zarówno dla osadzonego, jak też jego najbliższych, a w konsekwencji dla całego społeczeństwa. Na skutek deprivacji potrzeb, w wyniku izolacji, w psychofizycznym funkcjonowaniu skazanego, można wystąpić szereg negatywnych procesów psychicznych, takich jak m.in. dehumanizacja relacji międzyludzkich, jako wynik ograniczenia podmiotowości, tożsamości i prawa do samostanowienia o sobie, traktowanie instrumentalne, depersonalizacja i dezintegracja osobowości, napięcie emocjonalne, drażliwość, agresja i stany depresyjne (A. Janus-Dębska, 2017, s. 47-48).

Ponadto nieustannie ponoszona jest kwestia skuteczności oddziaływań penitencjarnych, realizowanych w warunkach zamkniętych. W Polsce w ostatnich latach liczba osadzonych recydywistów (odbywających karę po kolejny) nawet wzrosła, by np. w 2018 r osiągać odsetek 56 % populacji więziennej, co jest zjawiskiem niepojętym (G. Skrobotowicz, 2020, s. 136). W przypadku osób zwolnionych z więzień ryzyko powtórnego naruszenia przez nie porządku prawnego jest większe niż w przypadku skazanych wobec, których zostały zastosowane środki wolnościowe i osoby te odpowiadają za ok 20 % wszystkich nowych przestępstw (G. Beaudry, R. Yu, A. E, Perry, S. Fazel, 2021, s. 759). Warto także odnieść się do osoby wielokrotnego

przestępcy, by kwestię powrotności do przestępstwa nie rozpatrywać tylko przez pryzmat statystycznych wskaźników. Zadaniem Renaty Szczepanik recydywista to osoba, która nie posiada relacji (kontaktu, wsparcia) z nie przestępczym środowiskiem wolnościowym (nie zawsze jest nim rodzina) lub nie ma możliwości czerpania siły z tego wsparcia (np. brak odwiedzin, kontaktu) i realizuje kompensację deficytów poprzez szukanie wsparcia i budowanie znaczenia w grupie osadzonych (przestępczej) (R. Szczepanik, 2015, 391).

Mimo negatywnych skutków osobowych, powstałych u osadzonych w sytuacji uwięzienia i wysokich kosztów wykonywania kary w izolacji (w Polsce koszt ten wyniósł 4.174 zł. miesięcznie w 2021r na jednego więźnia - Roczna Informacja Statystyczna, CZSW, tab. 84, s. 57) jest ona nadal stosowana i będzie stosowana, z uwagi na cel prewencyjny, co nie oznacza, iż nie należy poszukiwać nowych sposobów jej ograniczania i poprawiania skuteczności.

Często rozwiązaniem sytuacji spornych, trudnych jest zawarcie kompromisu. Skoro wyeliminowanie kary pozbawiania wolności nie jest możliwe, z oczywistych względów, to być może warto sięgnąć po środki pośrednie, łączące działania penitencjarne z pracą resocjalizacyjną w warunkach wolnościowych. Sprawdzonym, choć zdecydowanie za rzadko stosownym rozwiązaniem, jest procedura ustanawiania okresu przygotowania do zwolnienia, wprowadzona przez kodeks karny wykonawczy w 2007r.

To zagadnienie zostało wybrane, jako temat niniejszej rozprawy, tym bardziej że zakres opracowań i badań dotyczących tej instytucji, jest bardzo skromny.

Okres przygotowania do zwolnienia ustanawia komisja penitencyjna, powoływana przez dyrektora jednostki penitencjarnej lub sąd penitencyjny. Ustala się go wobec skazanych, którym do końca kary pozostało nie więcej niż 6 miesięcy więzienia, a którzy po zwolnieniu z więzienia mogą napotkać na przeszkody, trudne do samodzielnego pokonania. Osoba skazana, jeszcze w trakcie pobytu w jednostce, ma możliwość kontaktowania się ze światem zewnętrznym w tym czasie i przy współudziale kuratora sądowego przygotować warunki do bezpiecznego powrotu do miejsca zamieszkania. Od sprawnie zorganizowanego i przeprowadzonego procesu społecznej readaptacji, w dużej mierze, zależy przyszłość byłego więźnia.

W okresie przygotowania do zwolnienia, o którym mowa w art. 164 kodeksu karnego wykonawczego, skazanemu przede wszystkim, udzielane jest wszechstronne wsparcie. Zaangażowanie w proces powrotu więźnia na wolność, oprócz organów

państwowych (dyrektor jednostki penitencjarnej, kurator sądowy) mogą wykazać organizacje pozarządowe, stowarzyszenia i fundacje. Praca z osobą skazaną może dotyczyć wielu sfer jej życia, zdrowia, utrzymania, terapii, podjęcia zatrudnienia. Ten kierunek oddziaływań wydaje się najbardziej słuszny w przypadku osób, które wychodzą na wolność i mają trudną, niezabezpieczoną sytuację życiową. Badania pokazują, że brak adekwatnego wsparcia osób opuszczających więzienia powoduje wzrost ryzyka powrotności do przestępstwa (Denney A. S., Tewksbury R., Jones R. S., 2014, s. 51).

Zadaniem wielu powołanych służb i instytucji jest ograniczanie przestępczości. W przypadku ustawowych, zadań realizowanych przez kuratorów sądowych, pomoc skazanym wobec, których został ustanowiony okres przygadania do zwolnienia, jest dobrą do tego okazją, aczkolwiek instytucja ustanawiania okresu przygotowania do zwolnienia, jaka wykazano w pracy, jest bardzo rzadko stosowana.

Dobrze zaplanowana i realizowana praca resocjalizacyjna wymaga wiedzy i wskazówek, przede wszystkim informacji zwrotnej od samych skazanych, tak by jak najlepiej adresować do nich wsparcie i pomoc. W tym celu zostały zaprojektowane i przeprowadzone badania wśród osób osadzonych w jednostkach penitencjarnych, objętych okresem przygotowania do zwolnienia. Zebrano cenne dane dotyczące efektywności tego okresu, funkcjonowania badanych osób pod kątem nasilenia potrzeb psychicznych, poczucia sensu życia, postrzegania wsparcia społecznego oraz nadziei na sukces, jaką mają w okresie przygotowania do zwolnienia. Oceny skazanych dotyczyły również otrzymanego przez nich wsparcia w przeszłości a wskazane przez nich oczekiwane rodzaje i formy wsparcia z pewnością posłużą do przyjęcia dobrych praktyk w przyszłości.

Przegląd literatury, z omawianej tematyki, pozwala przyjąć przypuszczenie, że przeprowadzone badania dotyczące poruszanego zagadnienia, są jednymi z największych, zarówno co do treści badanych aspektów, jak też ilości przebadanych osób.

Rozdział I

Wsparcie społeczne w procesie resocjalizacji i readaptacji społecznej

Efektywny proces resocjalizacji i readaptacji społecznej w dużej mierze opiera się na udzielaniu osobom skazanym wsparcia odpowiedniego do ich potrzeb. Funkcjonowanie człowieka w środowisku społecznym, rodzinnym, jak też zawodowym polega na nawiązywaniu i utrzymywaniu szeregu interakcji, których liczba, jakość oraz wzajemne oddziaływanie decydują o jego samopoczuciu. Jeżeli relacje te są pozytywne i dają możliwość korzystania z zasobów, szczególnie w sytuacjach trudnych, płynnie przebiega proces udzielania i korzystania ze wsparcia społecznego (J. Bulska, 2017, s. 63). Wsparcie społeczne dokonują się, gdy w sposób wymierny i intencjonalny osoba lub osoby udzielają innym pomocy informacyjnej, emocjonalnej, materialnej lub towarzyskiej, przy czym działania te stanowią wsparcie (tak są traktowane) zarówno przez świadczeniodawców jak i odbiorców (A. S. Nurullah, 2012, s. 173).

Niewątpliwie ważną przestrzenią, w której wsparcie społeczne pełni istotną funkcję jest okres, w którym pomoc udzielana jest osobom osadzonym i zwalnianym z jednostek penitencjarnych (zakładów karnych i aresztów śledczych). Osadzenie osoby skazanej w jednostce penitencjarnej może wyzwolić u niej szereg negatywnych reakcji, napięcie psychiczne, poczucie lęku i wyobcowania. Już w pierwszym dniu izolacji może i powinno być udzielane wsparcie takiej osobie. Jego skuteczność wymaga spełnienia odpowiednich warunków, m.in. nawiązania relacji. Przede wszystkim osoba udzielająca pomocy nie powinna oceniać i krytykować (o co łatwo w przypadku przestępców). Powinna natomiast wykazywać empatię i umiejętność aktywnego słuchania. W takiej relacji osoba wspierana może poczuć się godnie, natomiast osoba, która udziela profesjonalnego wsparcia jest odbierana nie tylko, jako pracownik wykonujący swoje zadania służbowe, ale także, jako osoba, której można zaufać (K. Porębska, 2009, s. 50).

1.1. Resocjalizacja i readaptacja społeczna – wyjaśnienia terminologiczne

Systemowe podejście do resocjalizacji skazanych, w więzieniach, ma początek w XIX wieku, kiedy w większym stopniu zaczęto doceniać autonomię, godność i prawa uwięzionych. Był to czas rozwoju nauki i techniki oraz industrializacji. Równocześnie wiele czynników powodowało dezorganizację życia społecznego i wzrost przestępczości. Pod koniec tego wieku uległo także zmianie nastawienie do zjawiska przestępczości i kryminologii. Popełnianie przestępstw uznano za porażkę nie tylko samego sprawcy, ale również społeczeństwa, z którego się on wywodził. Źródło porażki ze strony społeczeństwa dostrzeżono w ograniczeniu kontaktów osób osadzonych z instytucjami społecznymi, które mogłyby udzielić skazańcom stosownej pomocy. W ramach resocjalizacji wprowadzono możliwość integracji. Inicjowano nawiązanie więzi ze światem zewnętrznym, m.in. w celu odbudowy więzi rodzinnych, zdobycia wykształcenia lub pracy. Podjęto działania nakierowane nie tylko na zmianę sprawcy przestępstwa, ale też społeczeństwa i instytucji pomocowych (A. Baładynowicz, 2010, s. 122). Zmiana podejścia do wysokości kar i nieludzkiego sposobu ich stosowania wynikała również z ich nieskuteczności. Dla przykładu – w Anglii jeszcze na początku XIX w. istniejące regulacje karne dopuszczały orzeczenie kary śmierci za ponad 200 rodzajów przestępstw, między innymi za kradzież sakiewki, kradzież pięciu szylingów ze sklepu, ścięcie drzewa, kradzież owcy, wołu lub konia itp. Dopiero w marcu 1816 r. uchwalono przepisy zamieniające karę śmierci za kradzież na więzienie. Mimo drastycznych form wykonywania kary śmierci, w wiekach poprzednich, przestępczość nie malała, co więcej – nawet się zwiększała. Do zmian w sposobach karania doszło również na skutek rozwoju myśli humanistycznych i zwiększającej się krytyki okrutnych form karania w przeszłości. Za panowania Henryka VIII (I połowa XVI w.) powieszono łącznie ok. 72.000 złodziei, dając wskaźnik ok. 2.000 egzekucji rocznie. Stosowane były też inne sposoby karania i uśmiercania, takie jak biczowanie, okaleczanie, oślepienie poprzez kierowanie twarzy skazańca ku palącemu słońcu, doczepianie do ramion i nóg dużych ciężarów, łamanie kołem, przypiekanie ciała żelazem rozgrzanym do białości, przytwierdzanie do brzegu morza podczas odpływu w celu spowodowania utonięcia podczas przyływu, pieczenie w wolnym ogniu, grzebanie żywcem, rzucanie dzikim zwierzętom na pożarcie, wlewanie roztopionego ołowiu do uszu (*Standards for effective ...*, 1919, s. 296).

System wymierzania kar w średniowieczu opierał się na koncepcji winy i kary, według której główną formą karania było zadawanie złoczyńcy bólu i cierpienia. „Prawdziwa kara powinna zatem polegać na poprzedzeniu zadania śmierci winowajcy odpowiednio długimi i ciężkimi torturami”. Gruntowne odejście od tak pojmowanego karania i zapobiegania zjawisku przestępczości, zapoczątkowało nową erę resocjalizacji sprawców przestępstw (E. J. Dukaczewski, za: K. Gucwa-Porębska, 2018, s. 31).

Przechodząc do próby zdefiniowania procesu resocjalizacji należy w pierwszej kolejności przywołać zasady wychowania i socjalizacji człowieka, ponieważ zaniedbania bądź negatywne czynniki działające w tych procesach mogą skutkować późniejszą potrzebą podejmowania działań naprawczych, resocjalizujących. Trzeba też wskazać, że oddziaływania resocjalizacyjne podejmowane są zarówno w warunkach zamkniętych (izolacyjnych), jak i otwartych (wolnościowych).

Wychowanie, to świadomy i celowy proces kształtowania ludzkich zachowań i postaw zgodnie z przyjętym wzorcem człowieka. Socjalizacja natomiast, w przyjętym modelu rozważań, stanowi całokształt spontanicznych, niekontrolowanych oddziaływań środowiska społeczno-kulturowego na człowieka, w którym on żyje, niezależnie od wysiłków nauczycieli i wychowawców. W konsekwencji pedagogika resocjalizacyjna to dyscyplina teoretyczna i praktyczna, która zajmuje się wychowaniem osób z zaburzeniami w procesie socjalizacji. Jej podmiotem są osoby, u których właściwe wychowanie i socjalizacja z różnych powodów nie powiodły się. Przejawiają one cechy wykolejenia oraz przestępczości (L. Pytka, 2016, s. 10). W takim ujęciu, zdaniem M. Kalinowskiego, resocjalizacja jest „odmianą procesu wychowawczego, który z jednostki wadliwie przystosowanej do wymogów życia społecznego czyni jednostkę ponownie zsocjalizowaną, tzn. uspołecznioną, samodzielną i twórczą” (Sz. Woronowicz, 2015, s. 4). Resocjalizacja jest więc procesem, w którym dokonuje się zamiany niesprawdzonych ról społecznych na nowe role, zgodne ze społecznym oczekiwaniem. Przy czym nie jest resocjalizacją dodanie do istniejących zasad postępowania nowych ról społecznych, celem poprawy własnej sytuacji życiowej. W tym przypadku możemy mówić o „socjalizacji dorosłych” (M. L. Fein, 1988, s. 91).

Termin resocjalizacja używany jest w wielu dyscyplinach naukowych, m.in. w naukach społecznych, penologii oraz kryminologii, stąd jego definicja uzależniona jest od przedmiotu badań poszczególnych nauk. Pojęcie „resocjalizacja” ma swoje korzenie w języku łacińskim, gdzie przedimek *re* znaczy „od nowa” a człon

socialis znaczy „być uspołecznionym, ludzkim”. Zatem powtórna socjalizacja (socjalizacja od nowa), czyli resocjalizacja jest procesem porzucania poprzednich wzorców zachowań, wartości i norm, które są postrzegane jako niepożądane poprzez przyjęcie nowych norm oraz wzorców zachowań, które w danym społeczeństwie są akceptowane i postrzegane jako pożądane (T. Raszková, S. Hoferková, 2017, s. 69).

Pedagogika resocjalizacyjna koreluje wyniki badań z zakresu m.in. socjologii, kryminologii, filozofii, psychologii czy pracy socjalnej. Jej przedstawiciele na podstawie przyjętych teorii tworzą własne koncepcje nieprzystosowania społecznego, patologii społecznych oraz innych postaci zaburzeń w zachowaniu i funkcjonowaniu człowieka, który jest podmiotem jej badań (I. Błaszczak, W. Kaczmarczyk, 2021, s. 332).

Trafnie cele oddziaływań resocjalizacyjnych określiła J. Sztuka twierdząc iż: „Cel wychowania resocjalizacyjnego to zatem określony krąg modyfikacji, obejmujący nie tylko poprawne funkcjonowanie w rolach społecznych, ale także, a może głównie, ukształtowanie odpowiednich postaw wobec innych ludzi, norm, wartości i standardów aksjologicznych, a także uznanych za pożądane cech osób wychowywanych, tzn. takich sposobów myślenia, odczuwania i działania, które w świetle ideałów pedagogicznych są uznawane za wartościowe i przez to pożądane jako cele działalności pedagogicznej. Podmiotem działań resocjalizacyjnych jest najogólniej rzecz biorąc jednostka źle przystosowana społecznie, patrząc oczywiście na ów brak przystosowania przez pryzmat ogólnie przyjmowanych systemów wartości czy też norm” (J. Sztuka, 2018, s. 88).

Na dynamiczny rozwój współczesnej resocjalizacji wskazują pojawiające się nurty i koncepcje dotyczące sposobu postępowania z osobą naruszającą normy prawne. Kierunki oddziaływań resocjalizacyjnych mogą być różne. Łączą różnorakie idee w celu uzyskania możliwie skutecznej interwencji. Podejmowane oddziaływania resocjalizacyjne nie zawsze jednak odnoszą oczekiwany rezultat w postaci powstrzymania się podopiecznych od zachowań przestępczych. Omawiane działania opierają się głównie na koncepcjach teoretycznych, behawioralnych, kognitywno-behawioralnych, wielowymiarowych i nawiązujących do idei *evidence-based practice* (działania z wykorzystaniem wyników badań naukowych). Współczesne oddziaływania naprawcze bazują na przewadze metod doradczych i terapeutycznych w postępowaniu resocjalizacyjnym nad metodami represyjnymi (M. H. Kowalczyk, 2020, 128-129).

Obecne rozumienie resocjalizacji odchodzi bowiem od podejścia, w którym postrzegano przestępcę, jako z natury złego człowieka. Dawniej zadaniem społeczeństwa

było jego ujarzmienie i odizolowanie z powodu naruszenia norm społecznoprawnych. Stosowane formy oddziaływań polegały na korekcie przekonań, postaw i systemu wartości osoby naruszającej prawo. Obecnie pedagogika resocjalizacyjna staje się nauką interdyscyplinarną, odwołującą się do teorii twórczości (w psychologii i pedagogice), kognitywnych czy też koncepcji *resilience* (dostrzeganie znaczenia i wpływu zasobów osobistych mimo trudnych doświadczeń życiowych). W tym klimacie rozważań Marek Konopczyński zaproponował nową wizję procesu resocjalizacyjnego, w której człowiek pojmowany jest jako jednostka twórcza, kreatywna, mająca potencjał i motywację do zmiany. Proces resocjalizacji natomiast polega na wspomaganiu rozwoju – z wiarą w poprawę indywidualnego i społecznego funkcjonowania osoby nieprzystosowanej społecznie. Efektem końcowym resocjalizacji jest wykreowanie nowej tożsamości podopiecznych, a nie korekta istniejących przekonań, systemu wartości czy postaw i ról społecznych (M. Michel, 2017, s. 105; M. Konopczyński, 2018, s.65).

Na szersze znaczenie oddziaływań resocjalizacyjnych wskazuje Robert Opora, według którego resocjalizacja – jako proces – polega na pomocy udzielanej zarówno skazanemu, jak i całemu społeczeństwu, poprzez naprawę sposobu postępowania sprawcy. Z założenia proces ten ma spowodować zmianę postaw sprawców z antyspołecznych na prospołeczne. Odbywa się to między innymi poprzez wyposażenie ich w umiejętności, niezbędne do unikania naruszania porządku prawnego, czego efektem powinno być pielęgnowanie i prowadzenie akceptowanego społecznie trybu życia (R. Opora, 2015, s. 49).

Z pracą resocjalizacyjną odpowiednich służb (kuratorskiej i więziennej) nieodłącznie związane są rozważania na temat jej skuteczności. Najczęściej głównym jej wyznacznikiem, zdaniem zarówno prawników jak i pedagogów, jest kryterium recydywy. Według badaczy o prawnokarnej orientacji, zaprzestanie działalności przestępczej danej jednostki jest bezpośrednim dowodem skuteczności zastosowanego środka wychowawczego, poprawczego czy karnego. Jednakże kryterium to ma odniesienie przede wszystkim do skuteczności stosowania prawa, czy też kary i pośrednio tylko świadczy o efektywności oddziaływań resocjalizacyjnych, jakim poddaje się sprawcę. Informuje, ilu sprawców powróciło do przestępstwa, lecz nie wskazuje, czy i na ile zmienili się oni wewnętrznie. Zaniechanie działalności przestępczej może być tylko zamierzoną taktyką sprawcy, by zmylić otoczenie lub odwrócić uwagę od faktycznej chęci ponownego naruszenia porządku prawnego. Z kolei ponowne popełnienie czynu

karalnego może przydarzyć się osobie, która wewnętrznie bardzo się zmieniła, lecz znalazła się w ekstremalnie trudnym położeniu życiowym. W przypadku oddziaływań o charakterze pedagogicznym używanie kryterium recydywy do oceny skuteczności resocjalizacji nie jest zasadne, ponieważ założone cele pedagogiczne są znacznie szersze niż zapobieganie przestępstwu. Jak wnioskuje dalej Zdzisław Bartkowicz „próby rozliczania pedagogów resocjalizacyjnych, obciążania ich odpowiedzialnością za wysokie wskaźniki recydywy dowodzą bardzo uproszczonego rozumienia istoty procesu resocjalizacji i jego uwarunkowań. Rezultaty resocjalizacji są trudne do przewidzenia, a niekorzystny bilans mierzony wskaźnikami recydywy nie jest dowodem zaniedbań w zakresie oddziaływań, złej woli czy błędu w sztuce” (Z. Bartkowicz, 2016, s. 47-48).

Już w dwudziestoleciu międzywojennym w Polsce pojawiały się krytyczne oceny dotyczące skuteczności prowadzonych oddziaływań. Aleksander Mogilnicki w 1925r donosił „przestępczość osób dorosłych jest otwartą raną społeczną, nad której zabliznieniem oddawana pracują najtęższe umysły, a jednak pomimo wielokrotnych wysiłków, pomimo całej biblioteki dzieł naukowych i skomplikowanego aparatu kar oraz innych środków reakcji społecznej, przestępczość nie tylko nie ustaje, lecz przeciwnie zwiększa się z każdym niemal rokiem” (D. Raś, 2011, s. 45)

Głównym zamierzonym celem pracy resocjalizacyjnej, niezależnie od zastosowanych metod pracy, jest zainicjowanie i spowodowanie zmian w postawach, zachowaniu, światopoglądzie i hierarchii wartości podopiecznych. Wyrazem zaistniałej zmiany będzie nie tylko przestrzeganie norm prawnych, ale też właściwe funkcjonowanie w wymiarze indywidualnym i społecznym. Pytanie o to, czy oczekiwane zmiany zaistniały i na ile są trwałe oraz jakie metody oddziaływań można uznać za skuteczne, pozostaje otwarte. Efektywność procesu resocjalizacji nadal stanowi zagadnienie, którym zajmują się zarówno praktycy, jak też naukowcy (M. Osińska, 2020, s. 53).

Wynikiem dobrze przeprowadzonego procesu resocjalizacyjnego powinna być pomyślna readaptacja społeczna. Oba terminy – „resocjalizacja” i „społeczna readaptacja skazanych” – są zawarte w kodeksie karnym wykonawczym, przy czym pojęcie „resocjalizacja” używane jest w stosunku do osadzonych, odbywających karę pozbawienia wolności, natomiast „społeczna readaptacja skazanych” dotyczy przepisów opisujących postępowanie ze skazanym opuszczającym więzienie, czyli pracy z nim w warunkach wolnościowych (A. Hulak, 2021, s. 2).

Okres, w którym następuje przejście z warunków izolacyjnych do wolnościowych może być bardzo trudny dla osób zwolnionych. Najczęściej przeżywają one lęk i stres związany z potrzebą znalezienia pracy, mieszkania, leczenia, naprawy zepsutych relacji społecznych i interpersonalnych, uniknięcia izolacji społecznej oraz stygmatyzacji. W przypadku warunkowych zwolnień skazani jednocześnie muszą sprostać rygorom okresu próby oraz wykonywać nałożone na nich obowiązki probacyjne. Kluczowe dla pozytywnej readaptacji społecznej są pierwsze tygodnie po wyjściu na wolność. W następstwie zwolnienia skazani muszą podjąć wiele praktycznych wyzwań w ograniczonym czasie. W odniesieniu do osób długotrwale izolowanych i przejawiających syndrom prizonizacji, ich sprawczość i inicjatywa są upośledzone. W przypadku braku odpowiedniego wsparcia materialnego, psychologicznego i socjalnego w tym wymagającym przejściowym okresie, wielu byłych więźniów ponownie wraca na ścieżkę przestępczą i wpada w cykl kolejnych izolacji i zwolnień (United Nations Office on Drugs and Crime, 2018, s. 4).

Readaptacja społeczna oznacza ponowne przystosowanie osoby skazanej do samodzielnego funkcjonowania w społeczeństwie, po pewnym okresie izolacji. Polega ona na pełnieniu odpowiednich ról życiowych m.in. rodzinnych i zawodowych, w zgodzie z obowiązującym porządkiem prawnych i społecznym oraz na eliminowaniu tych dysfunkcji, które utrudniały wcześniejszą integrację społeczną i mogły być przyczyną popełnienia przestępstwa. Oddziaływania w ramach procesu readaptacji dotyczą zarówno osób, które w procesie socjalizacji nie wytworzyły wystarczających zdolności adaptacyjnych, jak i osób, które umiejętności przystosowania się do reguł panujących w danym społeczeństwie utraciły w wyniku izolacji więziennej – w większym lub mniejszym stopniu. Dobrze zaplanowany oraz realizowany proces readaptacji społecznej jest kontynuacją i niejako zwieńczeniem wcześniej podjętych działań wobec osoby zwalnianej w jednostce penitencjarnej. Tam także podejmowano trud wpajania i wyrabiania u skazanych zasad zgodnego współżycia społecznego, bez potrzeby uciekania się do recydywy (M. Niewiadomska-Krawczyk, 2020, s.116-118).

Rozpoczęcie pracy z osobą zwalnianą poprzedzone jest diagnozą, nie tylko jej najpilniejszych potrzeb readaptacyjnych, ale także barier, które mogą pracę w tym obszarze skutecznie zaburzać. Proces readaptacji społecznej mogą utrudniać: niskie wykształcenie lub ograniczony dostęp do edukacji, brak pracy lub brak możliwości jej uzyskania i utrzymania. Posiadanie przeszłości kryminalnej może stanowić główną

przeszkodę w uzyskaniu zatrudnienia. Jednym z ważniejszych powodów, dla których pracodawcy powstrzymują się od zatrudniania byłych przestępców są również regulacje prawne, np. wymóg okazania zaświadczenia o niekaralności w wielu profesjach. W Stanach Zjednoczonych ustawodawstwo ogranicza byłym przestępcom możliwość uzyskania uprawnień do wykonywania około 800 różnych zawodów – w tym nauczania, pielęgniarstwa czy usług kosmetycznych. Brak stałego, pewnego miejsca zamieszkania powoduje, że osoby zwalniane często wracają do lokali o gorszym standardzie i usytuowanych w marginalnych dzielnicach. Poza tym byli skazani nadal borykają się z piętnem bycia przestępcą, co dodatkowo generuje problemy z ograniczoną/słabą historią kredytową i możliwością najmu lokalu. Spora trudnością jest także brak transportu. Zubożałe dzielnice i społeczności, które często służą jako jedyne realne miejsce mieszkania dla byłych przestępców, mają zazwyczaj słaby dostęp do publicznego transportu, który jest im niezbędny do załatwiania spraw i dojazdu do pracy. Wsparcie w zakresie umożliwienia byłym skazanym przemieszczania się, jest z reguły najslabiej dostępne. Często osoby skazane, korzystające z pomocy podkreślają, iż mimo zaspokojenia podstawowych, wspomnianych potrzeb, wciąż odczuwają głód uspołecznienia, reintegracji społecznej, bycia w relacji z innymi ludźmi, towarzystwa i pomocy we wspieraniu ich w nowej, wolnej rzeczywistości (A. S. Denney, R. Tewksbury, R. S. Jones., 2014, s. 42- 44, 50).

Osiągnięcie satysfakcjonującej sytuacji życiowej osoby zwalnianej, zarówno z jej perspektywy, jak również z perspektywy członków jej najbliższego otoczenia, nie będzie możliwe przy zaangażowaniu poszczególnych osób czy organów (kuratora sądowego, służby więziennej, służby socjalnej). Ważne pod względem skuteczności procesu społecznej readaptacji, jest systemowe włączenie się wielu osób, instytucji i organizacji pozarządowych, z uwagi na bardzo zróżnicowaną strukturę potrzeb osoby skazanej. Współpraca różnych podmiotów powołanych do udzielania wsparcia osobom skazanym – zarówno państwowych jak i pozarządowych – jest niezbędna i kluczowa. W przeciwnym razie ryzyko powrotu takiej osoby na ścieżkę przestępczą będzie większe (A. Fidelus, 2009, s. 48, S. Grzesiak, 2021, s. 97). Działania podejmowane w okresie po wyjściu skazanego na wolność, powinny w pierwszej kolejności zmierzać ku rozwiązaniu głównych problemów osoby zwalnianej, ponieważ mogą one skutecznie utrudniać społeczną readaptację. Dobranie adekwatnych sposobów postępowania pomocowego wobec osoby opuszczającej zakład zamknięty, powinna poprzedzać

diagnoza jej ogólnej sytuacji życiowej, a także jej deficytów. Byli więźniowie mogą doświadczać szeregu niekorzystnych okoliczności, które skutecznie utrudniają proces reintegracji społecznej. Na poziomie indywidualnym mogą być nimi: trudna sytuacja rodzinna, brak lub niewielkie wsparcie osób najbliższych oraz zerwane więzi; zła sytuacja materialna i finansowa oraz brak materialnego wsparcia; brak stałego miejsca zamieszkania lub przebywanie w kryminogennym środowisku; brak pracy, kwalifikacji i doświadczenia zawodowego; niski poziom wykształcenia; zły stan zdrowia; stygmatyzacja statusem przestępcy; długość odbywanej kary w więzieniu; niskie kompetencje społeczne; brak konkretnych planów życiowych po wyjściu na wolność, a przy tym nadmierny optymizm oraz niska samoocena i motywacja do podjęcia pracy lub nauki (A. Kacprzak, I. Kudlińska za: K. M. Stanek, N. Grzegolec, I. Mikuli, 2021, s. 60-61). Podobne czynniki ryzyka w społecznej readaptacji wyodrębniła Anna Kieszkowska wskazując na: „długą karierę przestępczą, brak wsparcia w rodzinie, brak samokrytycyzmu, nieumiejętność wchodzenia w związki emocjonalne, uzależnienie od alkoholu, brak poczucia winy, lekceważący stosunek do norm moralnych, brak rodziny, wysoki wskaźnik bezrobocia w miejscu zamieszkania, brak wiary we własne możliwości, niską samoocenę, niski poziom umysłowy, sugestywność oraz łatwość ulegania negatywnym wpływom otoczenia”. W konsekwencji oczekiwane efekty pracy, podjętej z osobą opuszczającą jednostkę penitencjarną, dotyczą takich sfer jak przygotowanie skazanych do samodzielnego i odpowiedzialnego życia w wolnym społeczeństwie, wyrobienie poprawnych form spędzania wolnego czasu, przeciwdziałanie patologiom społecznym oraz ukształtowanie u skazanych umiejętności umożliwiających im pełnienie odpowiednich ról społecznych. Dodatkowym zamiarem jest zapobieganie ekskluzji społecznej i potępieniu sprawców przez społeczeństwo. Oddziaływania, jakie można zastosować w pracy z osobą skazaną/zwalnianą, w celu osiągnięcia zadawalającego stopnia jej readaptacji społecznej, najczęściej skupiają się więc na pracy, zdobywaniu przez skazanych kwalifikacji zawodowych, nauczaniu, zajęciach kulturalno-oświatowych i sportowych, nawiązywaniu kontaktów z rodziną i światem zewnętrznym oraz terapii (A. Kieszkowska, 2009, s. 100, A. Kieszkowska, 2015, s. 54-55).

W tym kontekście szczególnie możliwość podjęcia i utrzymania pracy, przez osobę skazaną, jest ważnym kierunkiem oddziaływań podejmowanych zarówno w warunkach wolnościowych, jak też zamkniętych. Praca stanowi kluczowe kryterium, którego spełnienie pozwala osobie skazanej realizować, w sposób właściwy, pozostałe

role rodzinne i społeczne. Możliwość zarobkowania pozwala na osiągnięcie niezależności finansowej oraz ma wpływ na poczucie bezpieczeństwa. Satysfakcjonująca praca jest nie tylko celem readaptacyjnym, ale też czynnikiem powstrzymującym od pokusy łamania porządku prawnego (A. Weissbrot-Koziarska, A. Kanios, 2021, s. 378).

Brak pacy lub problemy z jej utrzymaniem, stanowią zatem jeden z głównych etapów rozwoju kariery przestępczej (T. McSweeney, M. Hough, 2006, s. 109).

Wsparcie osoby zwolnionej pod kątem zdobycia i utrzymania zatrudnienia jest bezpośrednią kontynuacją uprzednich oddziaływań penitencjarnych. W warunkach zamkniętych możliwość wykonywania przez osadzonych pracy, szczególnie takiej, która sprzyja zdobywaniu odpowiednich kwalifikacji zawodowych, traktuje się priorytetowo. Doniosłość jej roli w resocjalizacji penitencjarnej wynika z tego, iż wykonywanie pracy sprzyja wykreowaniu u skazanych pożądanym postaw i zachowań prospołecznych (zwłaszcza, gdy wykonywana jest z innymi osobami), wykształceniu nawyku pracy, poczucia odpowiedzialności i racjonalnego wykorzystywania czasu (J. Nikołajew, 2017, s. 101).

Ważnym aspektem pracy readaptacyjnej jest kontakt i pomoc osobie chorej psychicznie. Choć podejście lecznicze i terapeutyczne jest realizowane w warunkach izolacji, to charakter tych zaburzeń wymaga kontynuacji leczenia/terapii warunkach wolnościowych. Należy bowiem mieć na względzie trudności w reintegracji społecznej tej grupy zwalnianych osób z uwagi na ich często traumatyczne doświadczenia życiowe i słabsze możliwości poradzenia sobie na wolności. Problem jest poważny, zważywszy na skalę współistniejących zaburzeń natury psychicznej u byłych więźniów. Z badań ogólnosięwiatowych wynika, że ok. 67 % populacji więziennej ma zdiagnozowane uzależnienie, a jeden na siedmiu osadzonych ma depresję lub psychozę (chorobę psychiczną) (Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Wyższa Szkoła Kryminologii i Penitencjarystyki, 2020, s. 58). Dodatkowo ryzyko recydywy i ponownego wejścia w konflikt z prawem w przypadku osób chorych psychicznie, wzrasta o 40% (S. Fazel, K. Seewald, 2012, s. 364). Wyznacznikiem pozytywnej readaptacji społecznej jest uzyskanie przez skazanego oczekiwanego poziomu przystosowania społecznego. Wiąże się ono z przejściem jednostki od punktu krytycznego, poprzez potrzebę „odbicia się od dna” – do momentu dotarcia do zmiany kierunku socjalizacji z negatywnej na pozytywną (I. Mudrecka, 2013, s. 51).

Aklimatyzacja skazanych do warunków wolnościowych wiąże się z przyjęciem nowych, prawidłowymi form zachowania, które w zamiarze mają uchronić sprawcę od powrotu do przestępczości. Im okres izolacji trwał dłużej, tym trudniej, z reguły, przebiega proces readaptacji. Ważne w tym okresie są zarówno czynniki indywidualne, jak też czynniki zewnętrzne – niezależne od jednostki. Obie grupy czynników mogą wzmacniać lub osłabiać proces społecznej readaptacji. Cechy indywidualne podmiotu oddziaływać w tym obszarze, związane są z jego aktywnością, poziomem samooceny oraz poczuciem bezpieczeństwa. Wśród czynników zewnętrznych należy wyróżnić między innymi sytuację rodzinną, znajomych, sąsiadów oraz przedstawicieli służby kuratorskiej, socjalnej oraz pracodawców. Często warunkiem społecznej integracji osób skazanych jest wprowadzenie ich do pełnego udziału w życiu społecznym – na pełnych prawach i obowiązkach, jakie przysługują pozostałym członkom społeczeństwa. Wymiar kultury danego społeczeństwa przejawia się w stosunku jego członków do osób znajdujących się w trudnej sytuacji życiowej – nie tylko niepełnosprawnych, chorych, ubogich, czy bezdomnych, lecz także byłych przestępców (A. Fidelus, 2009, s. 38-39).

W Wielkiej Brytanii wytyczne dotyczące pracy z byłym więźniem zakładają podjęcie współpracy z osobą zwalnianą już u bram więzienia, według koncepcji „*through the prison gate*” – tak, by zapewnić spójność oddziaływań podejmowanych w warunkach zamkniętych i otwartych. Osoby zwolnione potrzebują wsparcia, by zapanować nad swoją potencjalną powrotnością do przestępstwa. Ochrona społeczeństwa jest najważniejsza, a społeczeństwo musi odgrywać kluczową rolę w jego zapewnieniu. Sektor wolontariatu może z kolei wnieść istotny wkład w mentoring i zmianę życia przestępców. Żadne działanie nie będzie skuteczne, jeżeli nie będzie zakorzenione w lokalnych partnerstwach i nie będzie oferowało pełnego zakresu wsparcia, czy to w zakresie zapewnienia mieszkania, wsparcia zatrudnienia, leczenia uzależnień, czy leczenia różnych schorzeń (Ministry of Justice, 2013, s. 3).

Skuteczność podejmowanych działań pomocowych w końcowym etapie, zależna jest także od czynników leżących po stronie osoby zwalnianej. Należy wziąć pod uwagę przede wszystkim potrzebę zerwania kontaktu z podkulturą więzienną, szczerą chęć poprawy dotychczas prowadzonego trybu życia, podjętą pracę na sobą w warunkach izolacji, poczucie winy, empatię, samokrytycyzm, posiadanie wsparcia osobowego, dobry stan zdrowia, posiadanie kwalifikacji zawodowych oraz brak uzależnień (A. Szymanowska za: R. Deka, 2017, s. 140).

Szczególnym rodzajem pracy readaptacyjnej z osobą opuszczającą jednostkę penitencjarną jest praca nad skazanym ojcem rodziny. Jest to praca przede wszystkim pod kątem wyrobienia lub wzmocnienia kompetencji rodzicielskich. Oddziaływania w tym kierunku podejmowane były również w warunkach izolacji, poprzez utrzymywanie więzi rodzinnych (wymiana listów, paczki, widzenia) czy też udział w tematycznych zajęciach. Po wyjściu na wolność od osoby zwalnianej oczkuje się usamodzielnienia i wzięcia odpowiedzialności nie tylko za własny los, ale też los jego dzieci. Jest to zadanie bardzo trudne, dlatego osoby i instytucje wspierające proces readaptacji i reintegracji społecznej – zajmujące się statutowo sprawami rodzinnymi – powinny udzielić stosowanej pomocy, rady i wsparcia w tym zakresie. Niejednokrotnie osoba powracająca z więzienia do domu nie wywiązywała się należycie z obowiązków rodzicielskich, czyniąc często krzywdę swoim najbliższym, głównie poprzez niepłacenie alimentów, czy przestępstwo znęcania się nad rodziną (D. Raś, 2018, s. 307, 310).

Efektywność każdego systemu karnego będzie więc oceniana w kategoriach satysfakcjonującego i trwałego dostosowania się do społeczeństwa tych osób, które z tego społeczeństwa na określony czas zostały wyeliminowane. Społeczeństwo nie powinno jednak lekceważyć swojego obowiązku wobec tych, których ukarało, bo jak powiedział Sir Winston Churchill „nastawienie opinii publicznej do traktowania przestępczości i przestępców to jeden z niezawodnych testów dla cywilizacji każdego kraju” (H. A. Prins, 1959, s. 561).

1.2. Resocjalizacja penitencjarna – krytyczna analiza

Zdaniem H. Machela, czołowego badacza problematyki oddziaływań penitencjarnych, „resocjalizacja penitencjarna jest ogółem oddziaływań zamierzonych i zaprogramowanych przez personel pedagogiczno-psychologiczny adresowanych do przestępców odbywających karę pozbawienia wolności w zakładach karnych. Jej celem jest uzyskanie takich zmian w obszarze osobowości tych osób, które uchronią je od powrotu do zachowań przestępczych, po odbyciu kary i umożliwią poprawne funkcjonowanie społeczne”. Jako wskaźniki skuteczności poprawczej więzienia, wskazano brak powrotu do przestępstwa i poprawne funkcjonowanie w społeczeństwie w zgodzie z ogólnie przyjętymi normami. Warto jednak podkreślić, iż takie podejście do skuteczności zakładów karnych jest pewnym uproszczeniem, ponieważ o recydywie,

jak pokazują też badania kryminologiczne, mogą decydować inne czynniki, tkwiące poza więzieniem (H. Machel, 2010, s. 176).

Izolacja więzienna, chociaż chroni obywateli przed szczególnie niebezpiecznymi przestępcami, dla niektórych osadzonych może wiązać się z szeregiem negatywnych konsekwencji. Oprócz ryzyka dalszej demoralizacji dla skazanych przejawiających konformistyczną postawę wobec administracji, personelu więziennego, panujących w zakładzie karnym zasad, pobyt w zakładzie zamkniętym może być okazją do stworzenia drugiego „domu”. Cecha ugodowości w świecie wolności charakteryzuje osoby z pozytywnym nastawieniem do innych osób i wiarą w to, że są one dobre. Warunki izolacji przyczynią się jednak do zadowolenia niektórych więźniów w zakładzie karnym stwarzając, zagrożenie dla procesu resocjalizacji (problem prizonizacji). Więzień, który buduje swój obraz z perspektywy „wrośnięcia” w świat więzienny i w oparciu o środowisko zakładowe, jest zadowolony ze swojego życia więziennego. Akceptuje wszelkie dyspozycje od funkcjonariuszy czy innych współwięźniów. Jednakże może mieć duże problemy adaptacyjne do życia na wolności, po opuszczeniu więzienia. Wcześniej przerzucał odpowiedzialność za swój los na inne osoby, niejako zwalniając się od inicjatywy i odpowiedzialności za swą przyszłość. Z osadzonymi prezentującymi taką postawę wskazana byłaby bardziej wzmocniona praca psychologiczna. Liczba psychologów w zakładach karnych jest jednak w dalszym ciągu niewystarczająca, co podkreślają również sami więźniowie wyrażający potrzebę wsparcia psychologicznego (A. Chańko-Kraszewska, 2021, s. 639-64).

Kolejnym zastrzeżeniem do resocjalizacji penitencjarnej, zdaniem Piotra Stępniaaka (za I. Pospiszyl, 2021, s. 187) jest bezsensowna i nieskuteczna resocjalizacja uniwersalna, która obejmuje całą populację więźniów. Osadzeni stanowią bowiem zróżnicowaną społeczność o różnych potrzebach. Dlatego resocjalizacja skazanych w niektórych przypadkach jest nie tyle nieskuteczna, co nierzadko niepotrzebna, lub wręcz szkodliwa, i to z kilku powodów. Więźniowie odbywający krótkoterminowe kary (zwykle do 1 roku pobytu) właściwie nie potrzebują resocjalizacji, ponieważ ich czas pobytu w zakładzie karnym jest też zbyt krótki, aby skutecznie zrealizować założone cele resocjalizacyjne. Poza tym szkodliwość społeczna ich czynów jest z reguły stosunkowo niska. W przypadku więźniów odbywających kary średnioterminowe zwiększa się ryzyko pogłębienia demoralizacji, bardziej niż możliwość skutecznej resocjalizacji. Więźniowie długoterminowi w zasadzie nie potrzebują resocjalizacji,

gdyż większość życia spędzą w zakładzie karnym. Skazani na najdłuższe kary (25 lat, lub dożywocie) nie powinni podlegać zabiegom resocjalizacyjnym, ponieważ idea resocjalizacji kłóci się z celem, któremu miała służyć kara dożywotniego pozbawienia wolności, a jest nim „śmierć cywilna” przestępcy. Resocjalizacja recydywistów zdaniem Autora jest „walką z wiatrakami” ponieważ jest całkowicie nieskuteczna. Kolejna kwestia dotyczy obecnie funkcjonujących systemów resocjalizacyjnych, które godzą w podstawowe prawa do wolności osadzonych, pozbawiając ich możliwości wyboru poddania się resocjalizacji lub nie poddania się jej. Zdaniem P. Stępniaaka resocjalizacja penitencjarna całkowicie mija się z celem, a jedyne jej zadanie sprowadza się do przygotowania więźnia do opuszczenia jednostki penitencjarnej.

Podobnie krytyczną ocenę wpływów resocjalizacyjnych w warunkach penitencjarnych wyraził M. Konopczyński. Przywołując wyniki badań naukowych prowadzonych w ostatnich kilkudziesięciu latach nie tylko w Europie, ale też na innych kontynentach. Podnosi on, że nie ma związku pomiędzy surowością prawa i umieszczeniem przestępcy w więzieniu – a zmniejszaniem się liczby przestępców przy zwiększonej skuteczności resocjalizacji. Penitencjarna działalność resocjalizacyjna, która powinna wyrażać się w pomocniczości i służbie izolowanym przybiera zadaniem Autora bardziej instytucjonalny i administracyjny charakter. Nasuwa się zatem pytanie, czy można zmusić więźnia do zinternalizowania (uznania za własne) i późniejszego stosowania na wolności zasad moralnych, prawnych i społecznych, poprzez odizolowanie tej osoby, niekiedy na wiele lat, od tzw. „normalnego życia” oraz poddanie jej przymusowi instytucjonalnemu (M. Konopczyński, 2014, s. 14, 16).

Podczas dyskusji dotyczących skuteczności oddziaływań penitencjarnych, podnoszony jest wątek recydywy – jako powrotności do popełniania przestępstw i ponownej izolacji. Jak pokazano wcześniej, bezpośrednie powiązanie powrotności do popełniania czynów karalnych, po odbyciu resocjalizacji w warunkach zamkniętych, z nieskutecznymi oddziaływaniami penitencjarnymi byłoby sporym uproszczeniem. Poza tym odpowiedzialnymi za działania polegające na zapobieganiu przestępczości i pomocy w społecznej readaptacji skazanych, są między innymi organy i instytucje – chociażby służba kuratorska (w przypadku dozorców nad warunkowo skazanymi, zwolnionymi i wykonującym kary w systemie dozoru elektronicznego) – i służby socjalne, więc podmioty realizujące swoje ustawowe zadania w warunkach otwartych.

Wielowątkowy problem recydywy istnieje i będzie istniał nadal, pomimo wielu profesjonalnych interwencji, skupiających się na jego minimalizowaniu. Niepokojące dane o rozmiarach zjawiska recydywy dostrzeżono w Ameryce. Badania wykazały, że większość skazanych opuszczających więzienia, powracało do recydywy (jako ponowne osadzenie w jednostce penitencjarnej). Badaniu poddano ponad 400.000 skazanych, zwolnionych z 30 stanów w USA w 2005r. Wyniki pokazały, że 68 % z nich powróciło do jednostek penitencjarnych w ciągu trzech lat od zwolnienia, a w okresie pięciu lat od opuszczenia więzienia wskaźnik wzrósł do 77 % powrotności. Badania ujawniły też, że częściej powracali do więzienia mężczyźni nie-biali (*non-whites*), młodzi przestępcy oraz ci z dłuższą historią kryminalną (M. R. Durose, A. D. Cooper, H. N. Snyder za: G. Duwe, 2017, s. 2). Dla porównania, wg S. Merringtona i S. Stanley'a, wśród skazanych poddanych resocjalizacji w warunkach wolnościowych, w ramach probacji, 20 % nie zakończyło pomyślnie okresu próby i trafiło do więzienia (za: R. Opora, 2015, s. 117).

Uwięzienie wiąże się z ryzykiem wystąpienia szeregu negatywnych konsekwencji w sferze psychofizycznej więźnia, którymi – zgodnie ze zbiorczym zestawieniem A. Janus-Dębskiej – są: izolacja zewnętrzna i wewnętrzna (negatywne procesy psychiczne powstające w trakcie uwięzienia); dehumanizacja relacji międzyludzkich, jako wynik ograniczenia podmiotowości, tożsamości i prawa do samostanowienia o sobie, traktowanie instrumentalne; depersonalizacja i dezintegracja osobowości; deprivacja potrzeb kontaktu emocjonalnego, partnerstwa, godności osobistej, niezależności i intymności, które wywołują napięcie emocjonalne, drażliwość, agresję i stany depresyjne; wyobcowanie kulturowe (akulturacja); eskapizm (alienacja społeczna); pogarszający się stan psychiczny (depresje, psychozy więzienne, załamania psychiczne, stany lękowe); poniżanie i degradacja człowieka; automatyzm postępowania; zatracenie własnej autonomii; utrata samodzielności (decyzyjne ubezwłasnowolnienie); anormalność życia seksualnego; demoralizacja, jako skutek przebywania w środowisku osób zdeprawowanych; powstawanie postaw antyspołecznych, negatywnych i agresywnych wobec innych (nienawiść i pogarda, cynizm, obojętność i brak współczucia, lekceważenie wartości przyjętych przez społeczeństwo); wyobcowanie społeczne; rozkład rodziny lub destrukcyjny wpływ na jej funkcjonowanie; trudności z reintegracją społeczną i stygmatyzacja po opuszczeniu jednostki penitencjarnej; zjawisko wiktyimizacji skazanych (popelnianie przestępstw w trakcie izolacji, najczęściej

przeciwko zdrowiu i życiu oraz wolności seksualnej); podleganie procesowi prizonizacji, czyli akceptacji więziennych zasad i obyczajów (uleganie wpływom podkultury więziennej, które prowadzi do syndromu karceralizacji, rozumianego jako zespół trwałych postaw, jakie nabywa człowiek w procesie przystosowania karceralnego (więziennego) oraz funkcjonowanie w nieformalnych grupach, których organizacja oparta jest na terrorze i brutalności. Autorka dodaje, jednakże, że nie powinien budzić zdziwienia fakt „stosowania surowej kary, jaką jest pozbawienie wolności, w sprawach o przestępstwa najbardziej drastyczne, przeciwko życiu i zdrowiu, czy też w sprawach dotyczących zorganizowanych grup przestępczych. W przypadkach znacznego zagrożenia społecznego, kara ta pełni bardzo ważną funkcję ochronną, izolując niebezpiecznego sprawcę od społeczeństwa (A. Janus-Dębska, 2017, s. 47-48).

Katalog negatywnych skutków uwięzienia przedstawił także B. Urban, powołując się na doniesienia zachodnich i polskich badaczy. Więzienie, jego zdaniem, wywołuje negatywny wpływ na osobowość skazanych poprzez organizację i regulamin życia więziennego, personel więzienny, który ma różny stosunek do osadzonych, atmosferę więzienia, a także wzajemne wpływy współwięźniów. Długotrwałe więzienie prizonizuje a nie resocjalizuje, a skutki odbywania kary ponosi także rodzina osadzonego (moralne i materialne). Autor zwrócił uwagę także na wątpliwą efektywność pracy naprawczej, realizowanej w więzieniach, już od setek lat, bez spodziewanych rezultatów (czy zatem więzienie jest formą przemijającą?). Wskazuje dalej, że systemy penitencjarne nie nadążają za rozwojem społecznym, będąc zbyt konserwatywne. Samo więzienie z kolei stygmatyzuje byłego przestępcę, co niekorzystnie wpływa na jego readaptację społeczną. Niestety indywidualne podejście do więźnia nie jest w pełni realizowane. Uwięzienie (odizolowanie) jest przyczyną deprywacji naturalnych potrzeb człowieka i wpływa niekorzystnie na realizację procesu resocjalizacyjnego. Więzienie jest instytucją totalną, gdzie powstaje podkultura więzienna o cechach podkultury przestępczej, co ogranicza możliwość wpływu wychowawczego na osadzonego (H. Machel, 2011, s. 99-100). Z tradycyjnym ujęciem funkcji kary pozbawienia wolności wiąże się jej funkcja represyjna, której domeną jest traktowanie kary więzienia, jako odwetu lub odpłaty za popełnione przestępstwo. Wymierzona kara z jednej strony stanowi ochronę społeczeństwa przed sprawcą (prewencja szczególna), a z drugiej ma być przestrożą dla innych (prewencja ogólna). Odizolowanie sprawcy przestępstwa – szczególnie tego poważnego – pełni więc funkcję eliminacyjną. Polega ona na tym,

że poprzez uwięzienie pozbawia się danego sprawcę możliwości popełniania kolejnych przestępstw, a tym samym chroni się ludzi żyjących na wolności i przestrzegających norm prawnych, przed zagrożeniem z jego strony. Kolejną cechą kary pozbawienia wolności, jest jej funkcja odstraszająca. Ma ona chronić i odciągać od świata przestępczego nie tylko osoby już osadzone, ale także mieć prewencyjny wpływ na osoby, które dotychczas nie łamały porządku prawnego. Świadomość nieuchronności i dolegliwości kary – w tym izolacyjnej – ma zniechęcić osoby stojące przed pokusą złamania porządku prawnego i powstrzymać je od działań antyspołecznych. Nie można wszakże pominąć funkcji poprawczej kary pozbawienia wolności (inaczej wychowawczej, reedukacyjnej lub resocjalizacyjnej), której podłożem jest przekonanie, że człowieka można zmienić na lepsze. Działania naprawcze polegają w tym przypadku m.in. na stosowaniu systemu kar i nagród, doksztalcaniu ogólnym i zawodowym, pracy czy też aktywności kulturalno-oświatowej (I. Niewiadomska, 2007, s. 55-56, M. Ciosek, 2016, s. 53-54). Rozpatrując kwestię więziennictwa i krytycznych ujęć w zakresie jego funkcjonowania trzeba mieć na względzie dobro zarówno osadzonych, zwolnionych, jak i pozostałych, będących w zdecydowanej większości, członków społeczeństwa oraz pokrzywdzonych w wyniku działań przestępczych (M. Lewoc, 2018, s. 60).

1.3. Resocjalizacja w warunkach wolnościowych – wady i zalety

Głównym organem, koordynującym szereg działań zmierzających do pomyślnej społecznej readaptacji w warunkach wolności jest kurator sądowy dla dorosłych. Osoba ta – w myśl art. 173. § 1 k.k.w. – „organizuje i prowadzi działania mające na celu pomoc skazanemu w społecznej readaptacji i zapobieżenie jego powrotowi do przestępstwa, a także polegające na kontroli przestrzegania przez skazanego nałożonych obowiązków ustanowionych przez sąd lub związanych z dozorem.” (tj. z dnia 18 listopada 2020r., Dz. U. z 2021r poz. 53). W warunkach wolnościowych kurator sądowy dla dorosłych (zawodowy i społeczny) pracuje głównie z osobami, korzystającymi z dobrodziejstwa warunkowego zawieszenia kary pozbawienia wolności oraz warunkowego zwolnienia z reszty kary pozbawienia wolności, ze skazanymi na karę ograniczenia wolności (nieodpłatna praca na cele społeczne) jak też odbywającymi karę w systemie dozoru elektronicznego (s.d.e.). Sporządza też wywiady środowiskowe, głównie na zarządzenie sądu, ale też dyrektora jednostki penitencjarnej i prokuratury. W większości pracuje

z osobami, które nie mają historii penitencjarnej, z byłymi więźniami (warunkowe zwolnienie, s.d.e) oraz osadzonymi, wobec których został ustanowiony okres przygotowania do zwolnienia.

Ten rodzaj wykonywania kar (w warunkach wolnościowych) może być bardziej skuteczny w zakresie resocjalizacji i readaptacji społecznej. Praca kuratora sądowego w przeciwieństwie do totalnego oddziaływania w warunkach zamkniętych jest zindywidualizowana. Kurator przedkłada osobie dozorowanej ofertę pomocy, dostosowaną do jej indywidualnych potrzeb oraz stwarza osobie skazanej warunki do skorzystania z tej pomocy. Celem podjętej pracy resocjalizacyjnej jest spowodowanie pozytywnej zmiany w sytuacji życiowej skazanego, dopasowanej do jego potrzeb i osobowości. Pomoc kuratora może polegać na wsparciu i zachęcie do samodzielnych działań skazanego, ewentualnie na sugerowaniu mu innych sposobów rozwiązania problemów. Indywidualne podejście do problemów osoby dozorowanej zapobiega niebezpieczeństwu generalizacji przyczyn zaburzeń w rozwoju jej prospołecznych postaw. Traktowanie więźnia, jako indywidualną niepowtarzalną jednostkę ma pozytywny wpływ na jej własny wizerunek, poczucie pewności siebie, motywację do działań poprawczych i w konsekwencji na powodzenie powrotu do życia społecznego, w wyniku readaptacji. Kuratorzy sądowi, mimo wyposażenia w szerokie uprawnienia, nie rozwiążą wszystkich problemów podopiecznych. Opracowane i stosowane metody ich pracy umożliwiają skierowanie skazanych do właściwych agend pomocowych. Często osoby opuszczające zakład karny przejawiają znaczny stopień nieprzystosowania społecznego, zaburzenia funkcjonowania w sferze psychospołecznej i somatycznej, trudności w podejmowaniu i pełnieniu podstawowych ról społecznych, są uzależnione od alkoholu, wykołejone społecznie oraz chore. Dlatego wymagają stosowania specjalistycznych oddziaływań, leżących poza zasięgiem możliwości kuratora (A. Bałandynowicz, 2015, s. 25-26).

Celem nadrzędnym przy orzekaniu i wykonywaniu środków probacyjnych – jak wspomniano wcześniej – jest zapobieganie ponownemu popełnianiu przestępstw przez skazanych. Z tego powodu orzeczone wobec sprawcy przestępstwa kary, środki karne lub środki probacyjne, dobierane są na zasadzie adekwatności – zarówno do popełnionego czynu, jak i cech sprawcy. Dopasowanie właściwych środków daje bowiem większą gwarancję sukcesu na poprawę społecznego i zgodnego z prawem funkcjonowania skazanego. Wybór właściwej kary wiąże się nierozzerwalnie

z prawidłowym zdiagnozowaniem osoby oskarżonej i potrzeb sprawcy w kontekście zastosowania właściwych oddziaływań. W tym celu sąd lub prokuratura może zarządzić przeprowadzanie wobec oskarżonego/podejrzanego wywiadu środowiskowego w trybie art. 214 kodeksu postępowania karnego. W sprawozdaniu z wywiadu środowiskowego kuratorzy dokonują wstępnej diagnozy osobowościowej i środowiskowej sprawcy, jeszcze na etapie postępowania przygotowawczego. Ocena taka jest ważną informacją dla sądu i służy wyborowi adekwatnej kary i późniejszych oddziaływań naprawczych (jest też odpowiednikiem szeroko stosowanej w systemach anglosaskich procedury zbierania informacji o osobach oskarżonych i sporządzania tzw. *pre-sentence reports*). Działania probacyjne mogą przybrać dwojaką funkcję. Tam gdzie jest to wystarczające, podejmuje się działania w postaci zorganizowanej pomocy w leczeniu, terapii, pomocy psychologicznej, finansowej, doradczej. W pozostałych przypadkach wymagana jest kontrola i monitoring zachowania skazanego, przy stanowczym egzekwowaniu – w obu przedstawionych sytuacjach – obowiązków wynikających z orzeczenia sądu (np. nadzór nad realizacją zakazu zbliżania się do osoby pokrzywdzonej) (K. Pierzchała, 2012, s. 80-81). Główną ideą oddziaływań resocjalizacyjnych, podejmowanych w warunkach probacji (wolności) jest możliwość nakładania na osoby dozorowane (warunkowo skazane, warunkowo zwolnione z jednostek penitencjarnych, odbywające karę w systemie dozoru elektronicznego lub sprawcy, wobec których sąd warunkowo umorzył postępowanie karne) szeregu tzw. obowiązków probacyjnych i ich skuteczne egzekwowanie przez kuratorów sądowych na wolności. Probacją jest więc – zgodnie z definicją Rady Europy – objęcie osoby skazanej w warunkach wolności, określonymi przez prawo obowiązkami i zakazami, przy zastosowaniu szeregu oddziaływań polegających na interwencji, kontroli, doradztwie i pomocy w osiągnięciu przez nią integracji społecznej. Ważne w tej kwestii są także działania zmierzające do wzmocnienia bezpieczeństwa całego społeczeństwa (M. F. Aebi, Y. Z. Hashimoto, M. M. Tiago, 2020, s. 2).

Katalog obowiązków, które sąd może nałożyć na skazanego został wymieniony w art. 72 § 1 z dnia z dnia 6 czerwca 1997 r. – kodeks karny (tj. z dnia 2 grudnia 2021 r., Dz.U. z 2021 r. poz. 2345).

Mianowicie „zawieszając wykonanie kary, sąd zobowiązuje, a jeżeli orzeka środek karny, może zobowiązać skazanego do:

1) informowania sądu lub kuratora o przebiegu okresu próby;

- 2) przeproszenia pokrzywdzonego;
- 3) wykonywania ciężącego na nim obowiązku lożenia na utrzymanie innej osoby;
- 4) wykonywania pracy zarobkowej, do nauki lub przygotowania się do zawodu;
- 5) powstrzymania się od nadużywania alkoholu lub używania innych środków odurzających;
- 6) poddania się terapii uzależnień;
- 6a) poddania się terapii, w szczególności psychoterapii lub psychoedukacji;
- 6b) uczestnictwa w oddziaływaniach korekcyjno-edukacyjnych;
- 7) powstrzymania się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach;
- 7a) powstrzymania się od kontaktowania się z pokrzywdzonym lub innymi osobami w określony sposób lub zbliżania się do pokrzywdzonego lub innych osób;
- 7b) opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym;
- 8) innego stosownego postępowania w okresie próby, które może zapobiec popełnieniu ponownie przestępstwa”.

Katalog obowiązków, które mogą być nakładane na skazanego w okresie próby nie jest zamknięty. Na podstawie art. 72 § 1 pkt 8 k.k., sąd może orzec taki obowiązek, który w maksymalnym stopniu będzie zabezpieczał prawidłowy przebieg okresu próby. Przy stosowaniu zapisu ustawy sąd wskazuje, że ma to być obowiązek takiego postępowania, które może (w danym, konkretnym przypadku) sprawić, że sprawca nie powróci na drogę przestępstwa, czyli zadziałać indywidualno-prewencyjnie (Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 12.04.2019r., <https://www.saos.org.pl/judgments/383446>, data dostępu: 14.05.2022).

W praktyce kurator, który otrzymuje do wykonania orzeczenie z obowiązkiem probacyjnym, może wezwać skazanego do siedziby zespołu, dokonać wstępnych ustaleń dotyczących sytuacji prawnej, rodzinnej, finansowej czy też zawodowej, niezbędnych do stwierdzenia możliwości terminowego wykonania obowiązków. W trakcie spotkania kurator może również zdiagnozować potrzebę wystąpienia z wnioskiem o nałożenie na osobę dozorowaną dodatkowych obowiązków probacyjnych. Przykładowo wobec skazanego, który ma obowiązek naprawienia szkody w terminie roku od uprawomocnienia się wyroku, nigdzie nie zatrudnionego, ani nie zarejestrowanego w urzędzie pracy, kurator może rozważyć złożenie wniosku o nałożenie obowiązku podjęcia lub poszukiwania pracy zarobkowej albo też podniesienia kwalifikacji zawodowych, poprzez ukończenie kursów

zawodowych oferowanych przez urząd pracy lub organizacje pozarządowe, co może mieć wpływ na terminowe wywiązanie się z nałożonego obowiązku (A. Janus –Dębska, 2021, s. 66). Możliwość modyfikowania nałożonych obowiązków (nakładania nowych lub zwalniania z innych) jest jednak nie do końca szeroko i w sposób zróżnicowany stosowana. Być może brakuje w orzeczeniach obowiązków nietypowych, choć uzasadnionych w konkretnej sytuacji resocjalizacyjnej. Może warto zaczerpnąć inspirację z orzeczeń kontrowersyjnego amerykańskiego sędziego, Michaela Cicconettiego, który w swoim orzecznictwie między innymi nałożył na nastolatka, który obraził policjantów, nazywając ich „świniami”, obowiązek stania na rogu ulicy z wieprzem opatrzonym tabliczką „to nie jest policjant”. Zobowiązał też pijanego kierowcę, w ramach kary, do wizyty w kostnicy w celu zobaczenia dwóch ofiar kierowców prowadzących pod wpływem alkoholu. Zobligował ponadto kobietę, która nie opłaciła przejazdu taksówką, do przejścia odległości odpowiadającej niepłaconej trasie, tj. trzydziestu mil (ok. 50 km), natomiast na mężczyznę, który ukradł pudełko pieniędzy zbieranych na pomoc bezdomnym, nałożył obowiązek samotnego spędzenia 1 dnia na ulicy, jako bezdomny, na kobietę, która porzuciła w lesie koty podczas zimy, oprócz grzywny nałożył obowiązek spędzenia jednej nocy w zimie w lesie bez jedzenia i namiotu. Według sędziego Cicconettiego 90 % osób, które wykonały jego oryginalne orzeczenia, nie wróciło do przestępczości (B. Kolarz, M. Literski, K. Sączek, 2018, s. 76). Niektóre z orzekanych w amerykańskim porządku prawnym obowiązków, mogą jednak stać w sprzeczności z podstawowymi prawami i wolnościami sprawcy, jako człowieka (np. obowiązek powstrzymania się od posiadania potomstwa, zaniechania współżycia seksualnego, uczęszczania do kościoła czy poddania się szczepieniu przeciwko Covid-19). Na gruncie polskiego orzecznictwa również nakładane były konwersyjne obowiązki np. zobowiązanie sprawcy – właściciela psa, który pogryzł listonosza – do uśpienia swojego psa. W niektórych przypadkach nakładane obowiązki były dopasowane do szczególnych warunków przebiegu okresu próby i polegały np. na zobowiązaniu sprawcy pobicia muzułmanki do przeczytania książki p.t. „Ani życie, ani wojna. Czczenia oczami kobiet” napisanej przez Petrę Procházkovą i zdanie relacji z jej treści kuratorowi sądowemu. W innych przypadkach – nałożenie obowiązku pozostawaniu w okresie próby na terenie Polski; przywrócenie pokrzywdzonym dostępu do energii elektrycznej, wody i centralnego ogrzewania w zajmowanym przez nich lokalu mieszkalnym; powstrzymanie się od prowadzenia lub kierowania wycieczkami

w terenach górskich. Adekwatnie dobrane obowiązki probacyjne odgrywają dużą rolę w korygowaniu postaw osób poddanych resocjalizacji w warunkach wolnościowych. Trzeba jednak mieć baczenie by ich treść i zakres nie naruszały konstytucyjnych wolności człowieka, gwarantowanych w Konstytucji RP, ponieważ pozbawienie lub ograniczenie tych wolności, zgodnie z art. 31 Konstytucji RP, może wynikać wyłącznie z regulacji ustawowych (G. Maroń, 2022, s. 9, 20, 25-28).

W ostatnich latach, od 2007 r., kuratorzy sądowi w Polsce nadzorują wykonywanie kary pozbawienia wolności, których wymiar nie przekracza 1 roku i 6 miesięcy, w systemie dozoru elektronicznego. Skazani odbywający karę w tym systemie przebywają w wyznaczonym lokalu, najczęściej wraz z rodziną i mogą opuścić system do 12 godzin dziennie, np. w celu świadczenia pracy. Niewątpliwą zaletą tego systemu jest jego koszt. O ile utrzymanie jednego więźnia w zakładzie karnym w 2021 roku wynosiło 4.174 zł. miesięcznie (Roczna Informacja Statystyczna, Centralny Zarząd Służby Więziennej, tab. 84, s. 57) o tyle koszt utrzymania systemu dozoru elektronicznego dla jednego skazanego wynosi 841 zł. miesięcznie (<https://www.money.pl/gospodarka/wiezniowie-kosztuja-budzet-miliardy-rocznie-ma-byc-taniej-bo-wiecej-osadzonych-dostanie-bransolete-6700836201901024a.html>, data dostępu: 14.05.2022). Sami skazani również nie wskazali większych trudności z odbywaniem kary w tym systemie, zarówno w sferze funkcjonowania osobistego jak też społecznego. Przeciwnie, dostrzegali korzyści wynikające dla nich, jak też ich najbliższych. W przeprowadzonych badaniach jedynie 15% wszystkich badanych wskazywało dozór elektroniczny, jako karę pozbawienia wolności, bardziej upatrując w systemie dozoru elektronicznego środek karny czy dozór kuratora sądowego (A. Lewicka-Zelent, 2021, s. 480).

Pewną innowacją, w zakresie stosowanych przez kuratorów sądowych metod pracy, o których warto wspomnieć – bo być może będzie wprowadzona – jest system stałego zdalnego monitorowania ilości spożytego alkoholu przez osobę oddaną pod dozór. Mowa o systemie TMSA (Transdermalnego Monitorowania Stężenia Alkoholu, ang. *transdermal alcohol monitoring system*), który mógłby być stosowany wobec osób zobowiązanych do powstrzymania się od nadużywania alkoholu. Kuratorzy sądowi są uprawnieni do dokonywania badań na zawartość alkoholu w wydychanym powietrzu na mocy Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 16 stycznia 2012 r. w sprawie sposobu przeprowadzania badań na obecność alkoholu, środków odurzających

lub substancji psychotropowych w organizmie skazanego lub sprawcy oddanego pod dozór lub zobowiązanego do powstrzymania się od nadużywania alkoholu lub używania środków odurzających lub substancji psychotropowych, ich dokumentowania oraz weryfikacji (Dz.U. z 2012r, poz. 104). Badań kuratorzy dokonują, przy użyciu profesjonalnych, okresowo kalibrowanych alkomatów. Badanie takie wymaga jednak osobistego kontaktu z osobą skazaną w sądzie lub też w miejscu zamieszkania osoby zobowiązanej do powstrzymania się od nadużywania alkoholu. Zasada działania systemu TMSA polega na przezskórnym (transdermalnym) monitorowaniu reakcji biologicznych, powstających w trakcie spożywania alkoholu lub bezpośrednio po jego spożyciu. Około 1% spożytego alkoholu jest wydalone wraz z potem, przy czym stężenie alkoholu jest w nim proporcjonalne do stężenia alkoholu we krwi. Sygnały biologiczne świadczące o zawartości alkoholu, są rejestrowane za pomocą biosensorów (bioczujników) i dzięki aparaturze elektronicznej, są bezpośrednio przekazywane do systemu, do którego z kolei dostęp miałiby kuratorzy sądowi. Osoby nadzorowane przez kuratora byłyby stale monitorowane pod kątem realizacji nałożonego obowiązku probacyjnego, a ich niewłaściwe zachowanie byłoby niezwłocznie podstawą do podjęcia przez kuratora odpowiednich działań (A. Pytka, D. Mielnik, 2022, s. 165, 172-174).

Nadzór nad wykonywaniem przez osoby skazane rygorów okresu próby jest ważny, oczywisty i szeroko opisywany. Równie ważną częścią pracy kuratorów sądowych jest pomoc i wsparcie udzielane także członkom rodzin osób skazanych/osadzonych, niekiedy pokrzywdzonym przestępstwem. Ta sfera ich działalności, stanowiąca dużą zaletę oddziaływań wolnościowych, jest dość często pomijana w przedmiotowych dyskusjach (nawet wśród profesjonalistów). Osoby pokrzywdzone w sprawach karnych, członkowie rodzin, dotkliwie doświadczyły skutków popełnienia przestępstwa na ich szkodę, ze strony osób najbliższych (np. znęcania się). Okres po wydaniu orzeczenia (wyroku skazującego lub postanowienia o warunkowym zwolnieniu) i skierowaniu sprawy do kuratora celem kontroli okresu próby jest czasem, gdzie kurator może udzielić rady, wsparcia psychicznego, pomóc w sprawach formalnych (np. w napisaniu pisma procesowego) a w przypadku osób osadzonych udzielić rodzinie skazanego pomocy postpenitencjarnej (do 3 miesięcy od osadzenia i do 3 miesięcy po opuszczeniu jednostki penitencjarnej, chyba że konieczność wydłużania tego okresu do 6 miesięcy wynika ze stanu zdrowia lub braku pracy osoby uprawnionej

do otrzymania pomocy). Odnosząc się do przestępstw przeciwko rodzinie i nazw używanych do opisu osób, które ucierpiały w wyniku popełnionego przestępstwa – często używa się pojęcia ofiara (przestępstwa, przemocy). Wydaje się, że nie jest to właściwa forma. Kojarzy się bowiem po części pejoratywnie, z takimi określeniami jak „ofiara losu”, czy „koziół ofiarny”. Zwrot „ofiara” u osób pokrzywdzonych, które w wyniku chociażby przemocy rodzinnej doznawały dużego cierpienia i upokorzenia, może podświadomie potęgować u nich poczucie pokrzywdzenia, a nawet syndrom bezradności. Istnieją inne pojęcia, niestygmatyzujące, a wyrażające tak potrzebny w takich relacjach szacunek i empatię, jak np. osoba poszkodowana, pokrzywdzona przemocą, doznająca przemocy (K. Nosal, 2019, s. 195). Należy bowiem mieć na względzie psychologiczny opis „syndromu ofiary” – obecny m.in. u osoby doświadczającej przemocy, tj. głębokie uczucie poniżenia, strachu, wstydu i dezorientacji, które prowadzą do obniżenia poczucia własnej wartości, samooceny oraz izolacji społecznej, a w konsekwencji nawet do aktów autodestrukcyjnych (J. Danilewska za: A. Paszkiewicz, 2005, s. 82).

Jak wspomniano, w obszarze wolnościowych oddziaływań, kluczowym organem jest kurator sądowy dla dorosłych (zawodowy lub społeczny). Jako funkcjonariusz publiczny (art. 115 par. 13, p. 3 kodeksu karnego), organ sądowego postępowania wykonawczego (kurator zawodowy, art. 2, p. 6 k.k.w.) ma szerokie uprawnienia do wszczynania sądowych postępowań incydentalnych np. w przedmiocie udzielenia lub odwołania warunkowego przedterminowego zwolnienia, zarządzenia warunkowego zawieszenia kary, zwolnienia od dozoru, nałożenia obowiązków probacyjnych, wydawania decyzji o udzielenie pomocy postpenitencjarnej (z urzędu lub na wniosek). Przede wszystkim kurator sądowym powinien być postrzegany jako człowiek, a nie jak urzędnik. Dostępne badania potwierdzają znaczenie cech osobowych kuratorów w kontekście skuteczności wykonywanych zadań. Cechy te są znaczące zarówno dla podopiecznych i ich rodzin, jak też samych kuratorów. B. Nowak zwraca uwagę, że niektóre cechy osobowe kuratorów, takie jak cierpliwość, życzliwość, otwartość oraz umiejętność tworzenia relacji międzyludzkich, sprawne komunikowanie się, wywieranie pozytywnego wpływu i empatyczne wczuwanie się w sytuację drugiej osoby, wiążą się z efektywnością oddziaływań probacyjnych. Podobne wyniki uzyskała A. Witkowska-Paleń, która poddała analizie opinie kuratorów zawodowych dotyczące sądowych kuratorów społecznych, z którymi współpracowali. Z badań wynikało, że kryterium efektywności w pracy kuratorskiej, ma związek ze zdobytym

doświadczeniem życiowym kuratora, umiejętnością komunikowania się, empatią oraz zdolnością do współpracy z instytucjami wspomagającymi proces resocjalizacji. Bardzo ważna jest też umiejętność słuchania i prowadzenia rozmowy przez kuratora ze swoim podopiecznym, dostosowanie języka oraz argumentów do poziomu swojego rozmówcy. Kurator winien tak rozmawiać i tak się wyrażać, by być autorytetem dla swojego podopiecznego. Stosowane metody polegające na wpływie osobistym kuratora sądowego to przekonywanie, doradzanie, rozmowa i przykład własny (M. Marczewski, 2010, s. 234, A. Brzezińska Rybicka, 2019, s. 119, B. Nowak, A. Witkowska-Paleń za: M. Osińska, 2021, s. 107-108). Dobrą propozycją, w zakresie zasad prowadzenia rozmowy kuratora sądowego z podopiecznym jest, coraz szerzej stosowana w kurateli sądowej, metoda dialogu motywacyjnego (DM, ang. *Motivational Interviewing*). Opiera się ona na zasadzie partnerstwa (współpracy), akceptacji (dążenie do zrozumienia swego rozmówcy poprzez aktywne, uważne słuchanie), troski (wspieranie dobra drugiej osoby) i najważniejszej - wywoływaniu zmiany (przyjmuje się, że człowiek posiada w sobie zasoby potrzebne do wywołania wewnętrznej motywacji i wprowadzenia zmiany, osiągnięcia celu) (D. Meinhart-Burzyński, 2019, 158-159).

Z wykonywaniem czynności przez kuratorów sądowych, wobec osób skazanych i pośrednio wobec ich rodzin, nierozzerwalnie wiążą się kwestie ich bezpieczeństwa, jako istotna cecha oddziaływań wolnościowych. Kuratorzy sądowi ponoszą w dużej mierze cenę za umożliwienie osobom skazanym funkcjonowania na wolności, która jednocześnie stanowi wadę tego typu oddziaływań.

Wiele dostępnych badań, raportów i analiz pokazuje, że zachowania godzące w bezpieczeństwo kuratorów sądowych nie są jednostkowe. Polegają one na różnych formach agresji psychicznej, fizycznej i nękanii – od wyzwisk, przez naruszenie nietykalności osobistej. Odnotowano także przypadek zabójstwa kuratora, dokonanego w 2010 r. Narażenie na atak występuje nie tylko ze strony ludzi, ale też niebezpiecznych zwierząt. W pracy kuratora ma miejsce szereg negatywnych zachowań osób skazanych i ich rodzin, które polegają na utrudnianiu lub uniemożliwianiu wykonywania obowiązków służbowych, np. niewpuszczanie do domu czy na posesję. Kuratorzy sądowi pracują często w warunkach niebezpiecznych, w atmosferze silnego stresu i zagrożenia przemocą (E. Wojtera, 2012, s. 187, P. Kobes, 2016, s. 68).

W ostatnim czasie (2021) Centralny Instytut Ochrony Pracy – Państwowy Instytut Badawczy w Warszawie, będący najważniejszą jednostką badawczą w kraju zajmującą

się analizą zagrożeń w miejscu pracy, dokonał analizy warunków pracy kuratorów sądowych. Pokazano – na podstawie analizy – że w grupie zawodowej kuratorów sądowych zostały ujawnione najwyższe poziomy określonych cech pracy w porównaniu do poziomów zaobserwowanych w innych grupach zawodowych, polegające na kontakcie z drugim człowiekiem. Dodatkowo wskazano, że cechy te silnie negatywnie korelują z oznakami stresu zawodowego, co pozwala nazwać je zagrożeniami dla zdrowia psychicznego i samopoczucia pracowników tej grupy zawodowej. Wyodrębniono czynniki najistotniejsze, takie jak: wysokie wymagania w pracy – szczególnie w odniesieniu do ilości i tempa pracy; emocjonalne wymagania pracy, związane z koniecznością ciągłego stykania się z trudnymi problemami innych osób; ukrywanie swoich prawdziwych emocji i powstrzymywanie się od wypowiedzania własnych opinii. Badani kuratorzy najniżej, spośród innych porównywanych grup zawodowych, ocenili przewidywalność swojej pracy, tj. brak informacji potrzebnych do jej dobrego wykonywania oraz niewystarczające informowanie o ważnych decyzjach i zmianach lub planach na przyszłość. Do istotnych i niekwestionowanych zagrożeń w miejscu pracy zaliczono także agresję ze strony innych osób (wysoki poziom agresji, doświadczanej ze strony podopiecznych). Najczęstszą formą agresji okazała się agresja słowna (obrażanie, zgryźliwe uwagi, wyzywanie, krzyczenie). Z tą formą agresji co najmniej raz w tygodniu spotkało się ponad 20% badanych. Z zastraszaniem użycia przemocy fizycznej – jak pokazały wyniki badań – spotkało się co najmniej raz w tygodniu 3% kuratorów. Szczególnie uciążliwe w pracy kuratorów sądowych są specyficzne warunki pracy „w terenie”. Wskazano zagrożenia – obce dla większości innych zawodów, polegające na kontakcie z drobnoustrojami roznoszonymi drogą powietrzną, toksycznymi gazami/spalinami (dym papierosowy, dym z pieca opalanego toksycznymi materiałami), grzybami i roztoczą, z krwią i innymi płynami ustrojowymi (np. odchodami ludzkimi i zwierzęcymi), czy silnym odorem podczas przebywania w miejscach zamieszkania swoich podopiecznych (bywa, że są to zaniedbane i niebezpieczne budynki, pustostany, zdewastowane posesje). Wymienione czynniki natury biologicznej, fizycznej i epidemiologicznej stanowią niekwestionowane zagrożenia dla zdrowia fizycznego, ale także psychicznego, poprzez silne korelacje ze stresem i wypaleniem zawodowym. Natomiast czynniki, które na ogół stanowią pozytywne motywatory do pracy, czyli przyznawane za pracę nagrody oraz możliwość własnego rozwoju zawodowego, nie mają takiego znaczenia w przypadku kuratorów zawodowych. Badane osoby oceniły

bowiem obydwie potencjalnie pozytywne „narzędzia” pracodawców, najniższej spośród pracowników porównywanych grup. Świadczyć to może o wysokim poziomie ogólnej frustracji w tej grupie zawodowej. Potwierdza ją niski poziom satysfakcji z pracy, a także stosunkowo wysoki wskaźnik doświadczanego w pracy mobbingu. Jest on znacząco wyższy niż w innych zawodach. Najbardziej niepokojące są jednak wyniki badań, które wskazują na doświadczanie wysokiego poziomu stresu zawodowego, depresji, stresu somatycznego i napięcia psychicznego. Zatem występowanie tak wielu negatywnych czynników środowiska pracy, które są związane z powyższymi symptomami, czyni ten zawód obciążającym dla zdrowia. Szczególnie istotne w tym kontekście jest również to, że wymagania psychofizyczne i zdrowotne, niezbędne oraz przydatne w pracy kuratora sądowego, są bardzo wysokie, natomiast wynagrodzenie za pracę oceniane jest jako nieadekwatne do wkładanego wysiłku (choć obiektywnie może być oceniane jako dobre). Praca kuratorów sądowych zatem ściśle wiąże się z wysokim stresem, a w konsekwencji z ryzykiem zaburzeń w obrębie zdrowia psychicznego. Szczególnym obciążeniem jest konieczność nieustannego kontaktu z podopiecznymi, którzy nierzadko są osobami chorymi, zaniedbanymi, czy agresywnymi. Zagrożenia wynikające z konieczności wykonywania pracy w tak trudnych warunkach, często w środowisku patologicznym, świadomość dużej odpowiedzialności ponoszonej za drugą osobę i konieczność podejmowania trudnych decyzji, obligują do objęcia kuratorów sądowych opieką psychologiczną, a w szczególnych przypadkach również i psychiatryczną (Centralny Instytut Ochrony Pracy, 2021, s. 65-66).

Przytoczone wnioski są w dużym stopniu zbieżne z wynikami badań przeprowadzonych przez Annę Janus-Dębską i Małgorzatę Gronkiewicz-Ostaszewską. Wskazano, że zdecydowana większość kuratorów sądowych była uczestnikami zdarzeń, które godziły w ich bezpieczeństwo (naruszenie nietykalności cielesnej, czynna napaść, wywieranie wpływu na czynności urzędowe, utrudnianie czynności służbowych) lub związanych ze znieważaniem funkcjonariusza publicznego. Jedynie 2,2% kuratorów, z grupy ponad 2.500, biorących udział w badaniu stwierdziło, że wykonywanie zawodu kuratora nie jest dla nich stresujące. W zakresie doznawanej agresji kuratorzy przytaczali różnego rodzaju zachowania, takie jak: „ataki słowne, znieważenie słowami obelżywymi, wyzywanie, poniżanie, podważanie kompetencji, przesyłanie obraźliwych maili lub smsów zawierających słowa wulgarne i powszechnie uznane za obelżywe, uporczywe nękanie kuratora w formie elektronicznej (drogą mailową lub telefoniczną), oplucie,

popychanie, szarpanie, duszenie, próby zepchnięcia ze schodów, wyrzucenia przez okno lub balkon, pobicie (kopnięcie, cios pięścią, uderzenie w twarz), rzucanie przedmiotami w kuratora, uszkodzenie lub kradzież mienia, groźenie pozbawieniem życia lub pobicie, groźenie pozbawieniem życia lub pobicie członka rodziny kuratora, groźby z użyciem niebezpiecznych narzędzi (broń palna, nóż, kij baseballowy i inne), usiłowanie zgwałcenia lub poddania się innej czynności seksualnej, przetrzymywanie, zamknięcie kuratora, uniemożliwienie wyjścia z pomieszczenia, pogryzienie przez psa, szczucie psem, narażenie na sytuacje urągające obyczajności i/lub okazywanie lekceważenia (np. przyjmowanie kuratora w niekompletnym ubraniu, obnażanie się przed kuratorem), usiłowanie spowodowania odstąpienia przez kuratora od czynności służbowych lub zmiany podjętej decyzji (A. Janus –Dębska, M. Gronkiewicz-Ostaszewska, 2016. s. 173). Negatywne uwarunkowania psychiczne w pracy kuratora sądowego nie rzadko wynikają z trudnych i obciążających relacji z osobą zaburzoną psychicznie. Z jednej strony kurator sądowy realizuje zadanie służbowe, polegające na wyegzekwowaniu wykonania przez taką osobę orzeczenia sądowego – a z drugiej strony, przyjmuje wobec osoby zaburzonej psychicznie niejako postawę terapeutyczną. Pomaga także w organizowaniu dla niej skomplikowanego niekiedy procesu leczenia (M. W. Epperson, L. S. Sarantakos, S. P. Sarantakos, 2020, s. 8).

Stres w pracy zawodowej i zagrożenia w wynikające z jej wykonywania powodują stopniowe pogarszanie się kondycji psychofizycznej kuratorów sądowych. Badania dotyczące wypalenia zawodowego w tej grupie zawodowej pokazały, że zjawisko to dotyczy blisko połowy osób uczestniczących w badaniach (44%). Wskazywał na to globalny wskaźnik wypalenia zawodowego oraz jego wymiary. Uzyskane dane należy odbierać jako niepokojące i alarmujące, szczególnie w odniesieniu do dużej liczby odpowiedzialnych zadań, jakie wykonują kuratorzy zawodowi. Wypalenie zawodowe powoduje obniżenie jakości realizowanych zadań, co również ma negatywny wpływ na bezpieczeństwo społeczeństwa. Ściśle wiąże się także z efektywnością wykonywanej pracy (B. Skowroński, 2016, s. 203, 206). Należy dodać, że częściej emocjonalnego wypalenia doświadczają kobiety niż mężczyźni, co jest o tyle istotne, ponieważ zawód kuratora sądowego jest sfeminizowany – w zdecydowanej większości wykonywany przez kobiety (Ł. Wirkus, A. Babicka-Wirkus, R. Opora, K. Stasiak, 2021, s. 14).

Nie ulega wątpliwości, że praca kuratora sądowego w warunkach wolnościowych jest trudna, odpowiedzialna, niekiedy niebezpieczna. Z drugiej strony powinna

być źródłem satysfakcji wpływającej z udzielonej drugiej osobie pomocy, zarówno sprawcy czynu karalnego, jak też (a może szczególnie) pokrzywdzonym. Krytycy pracy kuratorskiej, np. w sferze jej efektywności, powinni wziąć także pod uwagę to, w jak niebezpiecznych warunkach praca ta jest wykonywana i jak szerokie działania profilaktyczne oraz prewencyjne wykonują kuratorzy sądowi (Ł. Kwadrans, 2019, s. 14-15).

Badania z zakresu efektywności i metod pracy kuratorów sądowych podjął z kolei Sławomir Stasiorowski. Wyniki jego badań nie dostarczyły konkretnych wskazówek na temat tego, które metody pracy kuratorów sądowych wobec sprawców przestępstw doprowadziły do pożądanego społecznie rezultatu, tj. zapobieżenia powrotowi do przestępstwa. W pracy z podopiecznymi kuratorzy w każdej prowadzonej sprawie dokonują wyboru właściwej metody pracy i sposobu oddziaływania. Wynika to także z zapisów kodeksu etyki kuratora sądowego. W artykule 5 kodeksu wskazano: „Realizując swoje ustawowe zadania kurator sądowy ma swobodę wyboru metod i środków oddziaływania, zgodnych z aktualnym stanem wiedzy z zakresu pedagogiki, psychologii i resocjalizacji oraz pracy socjalnej” (Uchwała Krajowej Rady Kuratorów z dnia 6 maja 2004 roku). Dzięki temu możliwe jest prowadzenie kierunkowych, zindywidualizowanych oddziaływań, najczęściej z wykorzystaniem zasad pracy z indywidualnym przypadkiem (*casework*). Podstawową metodą oddziaływania w pracy kuratora są psychotechniki bezpośrednie – dialog, rozmowa, perswazja, motywowanie, uświadamianie, przekonywanie i wsparcie. Wyniki badań pokazały, że okres próby pozytywnie wpływa w przypadku 84 % osób poddanych oddziaływaniom. W okresie pięciu lat od prawomocnego skazania, skuteczność ta zmniejsza się do poziomu około 65%. Wyniki badań zachęciły do rozważań, w jaki sposób zwiększyć skuteczność prowadzonych oddziaływań, przez kuratorów zawodowych oraz wzmocnić ich trwałość. Autor zwrócił uwagę na potrzebę ustawicznego podnoszenia indywidualnych kompetencji kuratorów, wprowadzenie centralnego przygotowania aplikantów do pełnienia służby, poprawę funkcjonowania zespołów kuratorskiej służby sądowej, wdrożenia narzędzia szacowania ryzyka i superwizji pracy oraz opracowania optymalnego narzędzia ewaluacyjnego dla polskiej probacji (S. Stasiorowski, 2021, s. 581-582).

Oddziaływania wolnościowe – podobnie jak penitencjarne – mają swoje wady i zalety. O wadach wspomniano wcześniej analizując pracę kuratorów sądowych

pod kątem bezpieczeństwa i efektywności. Kurator sądowy nie jest uzbrojony, a zadania wykonuje sam, często w nieznanym środowisku. W sytuacji zagrożenia jest najbardziej narażony na skutki zarówno fizyczne, jak i psychiczne agresywnego, nieprzewidywalnego zachowania skazanego. Istnieje też problem z miarodajną oceną efektywności podjętych na wolności działań. Skazany przebywając na wolności, bardziej narażony jest na pokusę ponownego naruszenia porządku prawnego, przy zbiegu kryminogennych czynników (brak pracy, zły wpływ innych osób, uzależniania). W mniejszym stopniu osoby pokrzywdzone są chronione przed niekorzystnym wpływem, czy też zachowaniem ze strony skazanych (np. sprawców przemocy domowej, grózb karalnych, czy nękania, mimo orzeczonych środków zaradczych).

W dużym stopniu skuteczność podjętej wobec skazanego pracy naprawczej, zależy od osoby samego kuratora, jego autorytetu i autentycznego zaangażowania. Cechy te w dużym stopniu wymykają się jednak obiektywnej analizie i ocenie (standaryzacji). Kurator sądowy bardziej jest oceniany po kątem udokumentowanych w aktach czynności (w tym administracyjnych i kontrolnych) aniżeli pod względem jakości wywieranego wpływu wychowawczego i resocjalizacyjnego (A. Węgliński, 2016, s. 55).

Niewątpliwą zaletą pobytu skazanego na wolności jest możliwość jego funkcjonowania w społeczeństwie, gdzie może pracować i zarabiać, m.in. na spłatę grzywny czy naprawienie szkody wyrządzonej przestępstwem. Stosowanie wolnościowych środków probacyjnych jest też kilkukrotnie tańsze dla społeczeństwa w porównaniu do kary więzienia. Skazany może utrzymywać a nawet rozwijać bardzo ważne więzi rodzinne i rodzicielskie. Przede wszystkim osoba skazana może uniknąć szeregu, przywołanych wcześniej – bardzo negatywnych skutków izolacji w sferze psychicznej, osobowościowej i społecznej (G. B. Szczygieł, 2002, s. 22-23). Wykonywanie kary w ramach probacji daje możliwość odpłacenia się społeczeństwu, bycia małżonkiem, rodzicem, dzieckiem, przyjacielem a przede wszystkim utrzymania tożsamości oraz w znacznym stopniu zmniejsza ryzyko stygmatyzacji (F. S. Taxmanand, S. Maass, 2016, s.189). Pewnym novum jest możliwość sekwencyjnego orzeczenia kary krótkoterminowego pozbawienia wolności i jednocześnie kary ograniczenia wolności (nieodpłatnej kontrolowanej pracy na cele społeczne) za dane przestępstwo, w oparciu art. 37b kodeksu karnego, przy czym w pierwszej kolejności wykonuje się wówczas karę pozbawienia wolności (oddziaływania penitencjarne), a następnie karę ograniczenia

wolności, której przebieg nadzoruje kurator sądowy zawodowy (oddziaływania wolnościowe) (B. Czarnecka-Działuk, 2017, s. 7).

1.4. Wsparcie społeczne udzielane osobom osadzonym

Termin *wsparcie społeczne* (social support) pojawił się początkowo w latach 70. XX wieku w wyniku badań psychologicznych. Aktualnie zagadnienie to jest przedmiotem badań również innych dyscyplin naukowych, m.in. pedagogiki, pracy socjalnej, socjologii, psychiatrii czy promocji zdrowia. Pojęcie to ma wielowymiarowy charakter, dlatego definicje odnoszą się do różnych aspektów działań pomocowych. Najogólniej przyjąć można, że termin ten wyraża pomoc dostępną dla danej osoby, znajdującej się w sytuacji trudnej lub stresowej, jak również rodzaj interakcji społecznych, które w sposób pośredni lub bezpośredni, mogą pozytywnie wpływać na osobę, potrzebującą wsparcia. Wyniki badań naukowych prowadzonych w Stanach Zjednoczonych, Kanadzie, Anglii i Holandii dowiodły, że ludzie związani z rodziną oraz przyjaciółmi, należący do różnych organizacji, Kościołów lub ideologii i utrzymujący bliskie relacje interpersonalne, łatwiej radzą sobie w sytuacjach trudnych, a w wyniku doświadczania stresu ponoszą mniejsze negatywne skutki od osób samotnych (M. Nowakowski, 2004, s. 293, A. Mirczak, 2014, s. 189).

Wsparcie społeczne definiuje się, jako świadczenie zasobów psychologicznych, materialnych, sieci społecznościowych – przeznaczonych na zwiększenie zdolności jednostki do radzenia sobie ze stresem. Teoretyczne modele wsparcia społecznego określają dwa ważne wymiary: wymiar strukturalny, który obejmuje wielkość sieci wsparcia i częstotliwość interakcji społecznych, oraz wymiar funkcjonalny o komponentie emocjonalnym (np. wyrażanie miłości i empatii) i instrumentalnym (praktyczna pomoc, np. finansowa lub w opiece nad dzieckiem). Badania wskazują, że jakość relacji (wymiar funkcjonalny) jest lepszym predyktorem dobrego samopoczucia, niż ilość relacji (wymiar strukturalny), choć oba aspekty są ważne (A. P. Singh, A. P. Dubey, 2015, s. 249-250).

Osoby będące bardziej społecznie zintegrowane są zdrowsze – zarówno pod względem fizycznym, jak i psychicznym od osób społecznie izolowanych. Wsparcie społeczne działa jak bufor, który chroni osoby przed negatywnymi skutkami w przypadku zaistnienia trudnych, stresujących sytuacji życiowych. Relacja między wsparciem otrzymywanym, a oczekiwanym powinna być odpowiednio silna, by miała moc

ochraniającą i faktycznie wspierającą. Badania pokazują także, że rodzaj i nasilenie wsparcia powinny być dopasowane do indywidualnych oczekiwań osoby potrzebującej pomocy. Udzielanie wsparcia niepotrzebnego lub niechcianego może powodować odwrotne skutki (K. L. Melrose , G. D. A. Brown, A. M. Wood, 2015, s. 97, 104).

Wsparcie społeczne może płynąć z trzech różnych źródeł: osobistego (*personal*), formalnego (*formal*) i profesjonalnego (*professional*). Pierwszym są głównie przyjaciele, krewni, rodzina, znajomi, czy osoby bliskie. Do drugiego źródła zaliczyć można różnego typu organizacje – w tym charytatywne, instytucje powołane do pomagania, organy państwowe, pomoc społeczną, kluby, stowarzyszenia, wolontariaty i wspólnoty kościelne. Trzecią kategorią są profesjonalne poradnie zajmujące się leczeniem, pomaganiem i psychoterapią. W zależności od potrzeb konkretnej osoby oraz sytuacji w jakiej się ona znajduje, wsparcie może być udzielane z kilku źródeł (Singer i Lord, za: A. Kacperczyk, 2006, s. 23).

W zależności od treści udzielanego wsparcia, działania pomocowe mogą przybierać jedną lub kilka form. Mogą być one formalne i nieformalne, emocjonalne, wartościujące, instrumentalne, rzeczowe, informacyjne lub poznawcze, wolontariatowe oraz duchowe. Wsparcie formalne realizowane jest przez instytucje, organy oraz stowarzyszenia i organizacje, które statutowo zajmują się wspieraniem określonych jednostek lub grup społecznych (szkoly socjalne, poradnie psychologiczno-pedagogiczne, poradnictwo rodzinne, kuratorzy sadowi, służba więzienna itp.). Wsparcie nieformalne ma miejsce tam, gdzie proces dawania i otrzymywania odbywa się naturalnie. Najczęściej w relacji z rodziną, sąsiadami, czy znajomymi. Wsparcie emocjonalne z kolei dotyczy przekazywania pozytywnych emocji, których zadaniem jest podtrzymanie, uspokojenie, wyrażanie troski oraz werbalnych i niewerbalnych komunikatów o pozytywnym ładunku. Ważne jest także przekazanie uczucia akceptacji, przychylności, empatii oraz solidarności. Wzmacnianie poczucia bezpieczeństwa, zaspokajanie potrzeby afiliacji, wytworzenie poczucia nadziei, podtrzymanie nastroju oraz rozładowanie napięcia. Wsparcie wartościujące natomiast skupia się na przekazywaniu komunikatów wzmacniających poczucie własnej wartości, ważności i godności oraz dostarczaniu zapewnień o wzajemnym szacunku i znaczeniu podjętej w ramach wsparcia relacji. Wsparcie instrumentalne z kolei polega na wymianie i przekazywaniu instrumentów tj. sposobów postępowania w celu zdobywania informacji i dóbr materialnych. Wsparcie rzeczowe dotyczy konkretnej pomocy materialnej i finansowej. Informacyjne wsparcie

lub wsparcie poznawcze służy wymianie informacji, które są potrzebne do lepszego zrozumienia własnej sytuacji i problemu. Wyjaśnia ono zaistniałe zdarzenia, edukuje, rozwiewa wątpliwości, przekazuje pomocne informacje oraz umożliwia dzielenie się własnym doświadczeniem. Polega też na udzielaniu rad i porad prawnych. Ten rodzaj wsparcia jest szczególnie cenny dla osób długotrwale izolowanych, dla których zderzenie się z np. z nowoczesnymi formami pracy (praca on-line), komunikacji (mail, portale społecznościowe) czy też załatwieniem spraw urzędowych drogą elektroniczną może być barierą trudną do samodzielnego pokonania. Dalsze formy wsparcia to działalność w formie wolontariatu, czyli wsparcie prowadzone przez wolontariuszy – dobrowolne i nieodpłatane oraz wsparcie duchowe (psychiczne), udzielane szczególnie w sytuacjach bez wyjścia, traumatycznych, powodujących stan apatii i rezygnacji. Wsparcie duchowe ma wzbudzić nadzieję i wzmocnić wiarę w nowe rozwiązania (E. Włodarczyk, 2016, s. 192, M. Karwowska za: Y. M. Kengne, B. Hameni, 2017, s. 38-41).

W obszarze dostępnego wsparcia społecznego szczególne znaczenie ma wsparcie ze strony rodziny, jako pierwszego i głównego źródła zasobów nie tylko finansowych i moralnych, ale też zasobów osobowościowych. Brak takiego wsparcia przy jednoczesnej obecności czynników kryminogennych, stanowi poważne ryzyko naruszania norm prawnych (A. S. Denney i in., 2014, s. 51).

W rozważaniach na temat wsparcia społecznego podejmowany, jest także aspekt wsparcia spostrzeganego i otrzymywanego. Wsparcie spostrzegane – przewidywane przez daną osobę w trudnej sytuacji (np. po wyjściu na wolność), opiera się na wiedzy i przekonaniu jednostki dotyczącej tego na kogo może ona liczyć w trudnym położeniu i od kogo (organy, służby, instytucje) może uzyskać wsparcie. Wsparcie spostrzegane polega na posiadaniu przekonania o dostępności danego rodzaju wsparcia w przypadku zaistnienia potrzeby w tym zakresie oraz poczucia przynależności, powiązania z pomocną grupą odniesienia. Wsparcie otrzymywane opiera się na obiektywnej ocenie faktycznie otrzymywanej pomocy, wsparcia (H. Sęk, R. Cieślak, za: A. Narojczyk, 2017, s. 32-33). Znaczący wymiar wsparcia społecznego, ma korzystny wpływ na redukcję przestępczości i zachowań dewiacyjnych oraz ograniczanie recydywy (T. J. Meyers, K. A. Wright, J. T.N. Young, M. Tasca, 2017, s. 58).

Wsparcie osobom izolowanym może być dostarczane z wielu źródeł, nie tylko przez służbę więzienną, choć ona w tym zakresie pełni wiodącą rolę. Poza szerokimi oddziaływaniami penitencjarnymi, zakłady karne i areszty śledcze dla wzmocnienia

oddziaływań, podejmują współpracę z instytucjami zewnętrznymi, instytucjami rządowymi, samorządowymi oraz pozarządowymi. Są to głównie ośrodki pomocy społecznej, urzędy gmin, urzędy pracy, kuratorzy sądowi, przedstawiciele stowarzyszeń i fundacji, których statutowym działaniem jest wsparcie więźniów. Przedstawiciele służby więziennej doceniają duży zakres udzielanej pomocy przez wymienione instytucje, choć pewną trudnością w realizacji współpracy i wsparcia jest charakter więzienia, jako jednostki zamkniętej (E. Rekosz, 2010, s. 21).

Ważną do odegrania rolę we wsparciu osób osadzonych ma dyrektor jednostki penitencjarnej. Może on pozytywnie motywować skazanego poprzez nagrody i przepustki. Ma możliwość udzielenia pomocy postpenitencjarnej oraz inicjowanie postępowań incydentalnych, takich jak warunkowe zwolnienie, czy też udzielenie zgody na wykonanie przez skazanego kary pozbawiania wolności w systemie dozoru elektronicznego. Występowanie do sądu ze wspomnianymi wnioskami leży też w kompetencji kuratora sądowego, który w ten sposób również może „pomóc” osadzonemu w wyjściu na wolność. Można zatem przypuszczać, że ten rodzaj pomocy jest bardzo oczekiwany przez skazanych odbywających karę więzienia.

Bardzo ważnym elementem skutecznej resocjalizacji i readaptacji jest możliwość zdobycia lub podwyższenia wykształcenia. W tym kontekście, co warto odnotować, w Areszcie Śledczym w Lublinie powstaje Centrum Studiów KUL dla Osadzonych. Jest to pierwszy tego typu projekt w Polsce. Więźniowie w systemie dziennym będą mogli studiować nauki o rodzinie, czy też zdobyć specjalizację: asystent osoby niesamodzielnej. Studia mogą podejmować chętni osadzeni z całej Polski, którzy w tym celu zostaną przetransportowani do AŚ Lublin (<https://www.sw.gov.pl/aktualnosc/okregu-wy-inspektorat-sluzby-wieziennej-w-lublinie-centrum-studiow-kul-dla-osadzonych-briefing-prasowy-w-areszcie-sledczym-w-lublinie>, data dostępu: 01.06.2022).

Mimo zamkniętego charakteru jednostek penitencjarnych na ich terenie swoje projekty realizuje wiele fundacji i stowarzyszeń. Działania te polegają najczęściej na doradztwie, edukacji i szkoleniach, wsparciu duchowym, poradnictwie, realizowaniu projektów artystycznych i prowadzeniu grup wsparcia, pomocy finansowej, w zatrudnieniu, leczeniu i terapii. Różne doniesienia dowodzą, że praca przedstawicieli trzeciego sektora (fundacji, stowarzyszeń, wolontariatów) ma wiele mocnych stron w zakresie pracy z przestępcami w warunkach zamkniętych. Do głównych zalicza się: różnorodność świadczeń i efektywność kosztową, względną niezależność

od administracji więziennej (większa skłonność skazanych do skorzystania i ufność), możliwość prowadzenia niezależnych badań, rolę rzeczniczą (reprezentowanie poglądów osadzonych przed personelem więziennym), większą responsywność, ponieważ trzeci sektor jest mniej ograniczony biurokracją, stąd ma większą zdolność do reagowania na potrzeby odbiorców, powiązanie ze społecznością (stanowienie pomostu między więzieniem a społeczeństwem), ponadto wolontariusze mogą być bardziej zróżnicowani, a tym samym bardziej reprezentatywni dla społeczności więźniów (R. Meek, D. Gojkovic, A. Mills, 2010 s. 4).

Rozdział II

Ustanawianie okresu przygotowania do zwolnienia na podstawie art. 164 kodeksu karnego wykonawczego

Praca resocjalizacyjna z osobą skazaną, w warunkach zamkniętych, odbywa się według indywidualnie dobranego do tej osoby planu oddziaływań. Celem dobrze zaplanowanej i realizowanej pracy, przez funkcjonariuszy służby więziennej, jest spowodowanie pozytywnych zmian w postawie skazanego, które mają umożliwić skuteczną readaptację społeczną. Odbywanie kary w warunkach izolacji najczęściej kończy się zwolnieniem z jednostki na skutek końca kary, bądź udzielonego warunkowego przedterminowego zwolnienia. Opuszczenie Zakładu Karnego jest bardzo ważnym dniem w życiu osoby zwalnianej, czasem, w którym podjęte działania mogą mieć rozstrzygające znaczenie dla jej przyszłego funkcjonowania w środowisku otwartym. Z tego względu, w celu zaspokojenia ważnych życiowo potrzeb osoby zwalnianej oraz wsparcia procesu readaptacji społecznej, komisja penitencjarna lub sąd mogą ustanowić tzw. okres przygotowania do zwolnienia. Trwa on do 6 miesięcy przed planowanym zwolnieniem i jest szczególnie dedykowany dla osób, które mogą doświadczać różnorodnych trudności i potrzeb po wyjściu z więzienia (w okresie przejściowym). W okresie przygotowania do zwolnienia osobom skazanym oferowana jest pomoc, w różnej formie i o różnym stopniu natężenia, realizowana głównie przez służbę więzienną i kuratorów sądowych.

Instytucja ustanawiania okresu przygotowania do zwolnienia wprowadzona została do prawa karnego w 1997r. Dotychczasowy okres jej stosowania zdaje się być dobrą okazją do dokonania stosownych analiz - statystycznych i dotyczących efektywności, tym bardziej, że liczba opracowań dotyczących ustanawiania i realizacji okresu przygotowania do zwolnienia jest niewielka.

Unormowania dotyczące ustanawiania tego okresu ujęte są w prawie karnym wykonawczym. Artykuł 164 kodeksu karnego wykonawczego (dalej k.k.w.) stanowi, iż „§ 1. Okres do 6 miesięcy przed przewidywanym warunkowym zwolnieniem lub przed wykonaniem kary stanowi – w miarę potrzeby – czas niezbędny na przygotowanie skazanego do życia po zwolnieniu, zwłaszcza dla nawiązania kontaktu z kuratorem sądowym lub podmiotami, o których mowa w art. 38 § 1. Okres ten ustala, za zgodą

skazanego, komisja penitencyjna. § 2. Okres, o którym mowa w § 1, może również wyznaczyć sąd penitencyjny w postanowieniu o udzieleniu lub odmowie warunkowego zwolnienia, jeżeli uzna to za niezbędne” (art. 164 k.k.w.) W dalszej części uregulowań zawarte są wytyczne co do zakresu i treści podejmowanych działań. „W okresie, o którym mowa w art. 164, skazany powinien w miarę możliwości odbywać karę we właściwym zakładzie karnym położonym najbliżej przyszłego miejsca stałego pobytu. Skazanemu można zezwolić na opuszczenie zakładu karnego, łącznie na czas do 14 dni, zwłaszcza w celu podejmowania starań o uzyskanie po zwolnieniu odpowiednich możliwości zamieszkania i pracy. Zezwolenie na opuszczenie zakładu można przyznać skazanemu, którego postawa w czasie odbywania kary uzasadnia przypuszczenie, że w czasie pobytu poza zakładem karnym będzie przestrzegał porządku prawnego. Kurator sądowy lub podmioty, o których mowa w art. 38 § 1 k.k.w., ustalają ze skazanym zakres niezbędnej pomocy w społecznej readaptacji i sposób jej udzielenia. Jeżeli skazany nie posiada dokumentu tożsamości, administracja zakładu karnego podejmuje czynności niezbędne do otrzymania przez niego takiego dokumentu. Skazany ma obowiązek współdziałania w tym zakresie” (art. 165 k.k.w., Dz.U. z 2021 r. poz. 53).

Z przytoczonych powyżej przepisów wynika, że wsparcie w ramach okresu przygotowania do zwolnienia, realizowane jest za zgodą osoby skazanej i przy jej zaangażowaniu. Wymierne korzyści, jakie osoby skazane mogą otrzymać w tym okresie, dotyczą przede wszystkim pomocy w znalezieniu pracy, mieszkania i wyrobienia dokumentu tożsamości. Ponadto ważna jest możliwość przetransportowania do zakładu karnego położonego najbliżej przyszłego miejsca pobytu oraz zezwolenia na opuszczenie jednostki, łącznie na czas do 14 dni. W okresie tym skazani mają też sposobność nawiązania kontaktu z podmiotami określonymi w 38 § 1 k.k.w. tj. stowarzyszeniami, fundacjami, organizacjami, instytucjami, których celem jest realizacja zadań w zakresie społecznej readaptacji, jak również kościołami, związkami wyznaniowymi oraz osobami godnymi zaufania. Osoba skazana w okresie przygotowania do zwolnienia, może też oczekiwać szczególnej pomocy ze strony kuratora sądowego, z którym ustala zakres niezbędnej pomocy i sposób jej udzielenia a dla którego jest to także realizacja czynności służbowych. Jednakże na takie korzyści nie może liczyć zdecydowana większość osób zwalnianych z jednostek penitencjarnych, czyli te osoby, wobec których nie został ustanowiony okres przygotowania do zwolnienia, o którym mowa w art. 164 k.k.w.

Pomoc w okresie poprzedzającym zwolnienie przewidziana jest dla osób szczególnie potrzebujących. Artykuł 164 § 1 kodeksu karnego wykonawczego stanowi, iż okres przygotowania do zwolnienia ustanawia się „w miarę potrzeby”. Potrzeby te związane są z potencjalnymi trudnościami, jakie mogą pojawić się po zwolnieniu i są definiowane przez komisję penitencjarną lub sąd, czyli inicjatorów ustanawiania okresu przygotowania do zwolnienia. Celem wyjaśnienia dyrektor zakładu karnego powołuje komisję penitencjarną, składającą się z funkcjonariuszy i pracowników tego zakładu. Do udziału w obradach komisji dyrektor może również zapraszać inne osoby godne zaufania, a zwłaszcza przedstawicieli stowarzyszeń, fundacji, organizacji i instytucji oraz kościołów i innych związków wyznaniowych (art. 75 k.k.w.).

Dodatkową potrzebą, jaka stoi za ustanawianiem okresu przygotowania do zwolnienia jest zapewnienie płynnego połączenia oddziaływań penitencjarnych, podejmowanych w warunkach izolacji z pracą kuratora sądowego – realizowaną na wolności w ramach readaptacji społecznej. Niekiedy okres od opuszczenia zakładu karnego przez skazanego do pierwszego kontaktu z kuratorem (przy warunkowym przedterminowym zwolnieniu lub końcu kary, kiedy skazany zgłasza się do kuratora po pomoc postpenitencjarną) jest nadto długi i powoduje powstanie luki w oddziaływaniach resocjalizacyjnych. W tym czasie skazany może powrócić do wcześniejszego niekorzystnego środowiska, a nawet dopuścić się popełnienia kolejnego czynu karalnego, nie mając dostatecznej kontroli nad swoim postępowaniem. Do powrotu na drogę przestępczą przyczynić się może również brak wsparcia społecznego i rodzinnego (G. Szczygieł za: W. Kuźmicki, 2020, s. 146).

Zasada ustanawiania okresu przygotowania do zwolnienia „w miarę potrzeby”, w praktyce powinna być poprzedzona rzetelną diagnozą konkretnych potrzeb i deficytów osoby zwalnianej. Komisja penitencjarna lub sąd, podejmując swoje decyzje i określając potrzeby skazanego, bierze pod uwagę przede wszystkim informacje o rodzinie skazanego, jego relacjach społecznych, źródłach potencjalnego utrzymania, zobowiązaniach (w tym alimentacyjnych), zaburzeniach psychicznych, uzależnieniach od alkoholu i środków psychoaktywnych, oraz wszystkie pozostałe – ważne w przypadku konkretnego skazanego czynniki. Dalsze rozpoznawanie potrzeb osoby skazanej, a także jego rodziny, dokonuje się w trakcie realizacji programu wolnościowego przez kuratora sądowego. Komisja opiera się na własnych ustaleniach, podjętych w trakcie pobytu skazanego w jednostce oraz źródłach informacji o danej osobie z okresu przebywania

na wolności – zebranych i przedstawianych przez kuratora sądowego w drodze wywiadu środowiskowego. Kurator sądowy w osobistym kontakcie z członkami rodziny osadzonego diagnozuje środowisko, do którego skazany ma powrócić. Ustala czy i na jaką pomoc może liczyć skazany ze strony rodziny, zwłaszcza w pierwszym okresie po zwolnieniu z więzienia. Dla oceny celowości ustalenia okresu przygotowania do zwolnienia, ważne znaczenie mają również wyniki testów psychologicznych lub badań psychiatrycznych (jeśli zostały przeprowadzone) (B. G. Szczygieł, 2017, s. 157).

W niektórych dokumentach zwraca się uwagę na grupę osób starszych, jako szczególnie uprawnioną do ustanawiania okresu przygotowania do zwolnienia. Jak wynika z Pisma Urzędowego Ministerstw z dnia 19 stycznia 2016 r. „Prowadzenie oddziaływań penitencjarnych wobec skazanych w wieku senioralnym powinno koncentrować się na przygotowaniu do zwolnienia poprzez szerokie stosowanie art. 164 k.k.w. z uwagi na spodziewane trudności w readaptacji społecznej wynikające z wieku, stanu zdrowia i konieczność objęcia opieką ze strony organów i instytucji zewnętrznych” (Pisma Urzędowe Ministerstw, 2016).

Nie bez znaczenia jest także postawa samych skazanych oraz dostrzegane przez nich potrzeby i motywacje. Jako główne problemy readaptacyjne wskazują oni na ogół brak kontaktów z członkami rodziny lub innymi bliskimi osobami, brak pewnej pracy i występujące różnego rodzaju uzależnienia, wymagające terapii (K. Biel, 2018, s. 172). Ideą ustanawiania okresu przygotowania do zwolnienia jest więc podjęcie szczególnych starań i aktywności przez powołane organy, aby skutecznie pomóc osobom najmniej przygotowanym do życia na wolności – osobom o podwyższonym stopniu niezaradności społecznej. Do grupy tej można też zaliczyć osoby długotrwale izolowane, dla których kontakt z dynamicznie zmieniającym się światem zewnętrznym, niekiedy w dużym stopniu zdigitalizowanym, może być trudną do pokonania barierą.

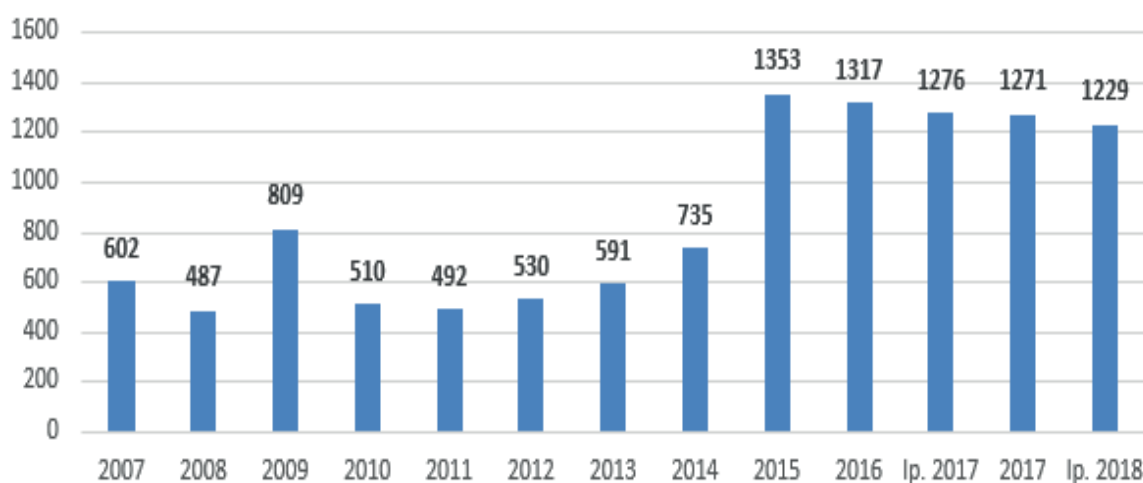
Grupą osób, która powinna być brana pod uwagę, są jednostki uzależnione, wymagające nieprzerwanej pomocy i szczególnego wsparcia w walce z nałogiem. W kilku europejskich więzieniach przeprowadzono badania z osadzonymi kobietami uzależnionymi od narkotyków. Okazało się, iż znaczna liczba badanych kobiet odczuwała potrzebę korzystania z profesjonalnego wsparcia po wyjściu z więzienia, przy czym część osadzonych wskazywała na barak przygotowania do życia na wolności. Niektóre oceniły pomoc otrzymaną w zakładzie karnym za niewystarczającą lub wskazały na jej całkowity brak. Jednocześnie znaczna część uwięzionych zadeklarowała chęć zerwania

z narkotykami oraz próbę zmierzenia się z problemami oczekującymi na nie na wolności. Podkreślały też trudne stany psychologiczne: rozłąkę z rodziną, poczucie winy wobec opuszczonych i zaniedbanych dzieci, trudności w radzeniu sobie z negatywnymi emocjami - smutkiem, lękiem i apatią (J.Klingemann, E. Miturska, H. Zurhold, Ch. Haasen, J. Moskalewicz, C. Sanclemente, G. Schmied, A. Hovenier D. Shewan, G. Voit, H. Stövers, 2014, s. 120- 122).

By czynności podejmowane w ramach okresu przygotowania do zwolnienia były skuteczne niezbędne jest współdziałanie wielu osób, podmiotów i instytucji. Przepisy kodeksowe wskazują na wiodącą rolę kuratorów sądowych dla dorosłych, którzy realizują tzw. programy wolnościowe (indywidulanie opracowane przez kuratorów, wspólnie ze służbą więzienną i osobą zwalnianą, plany działań, zmierzające do rozwiązania głównych problemów readaptacyjnych (W. Liszke, 2009, s.121).

Ze skutecznością działań na rzecz readaptacji społecznej skazanych wiąże się zakres stosowania okresu przygotowania do zwolnienia.

Na schemacie 1 zamieszczono dane dotyczące liczby spraw przygotowania do życia na wolności na koniec okresu statystycznego w konkretnych latach.

Schemat 1. Liczba spraw przygotowania do życia na wolności na koniec okresu statystycznego w latach 2007–I półrocze 2018

Źródło: Stasiorowski S., 2018, s. 55

Realizowane przez kuratorów sądowych programy wolnościowe nie odgrywają istotnej, co do zakresu, funkcji readaptacyjnej. Dotyczą bowiem ok. 10% skazanych opuszczających jednostki penitencjarne (S. Stasiorowski, 2018, s. 56).

Dane za 2021r, obrazują natomiast, że jednostki penitencjarne opuściło 53.521 osób skazanych a kuratorzy wykonywali czynności w ramach przygotowania skazanego

do życia na wolności w stosunku do 879 skazanych (Centralny Zarząd Służby Więziennej, Informacja Statystyczna za rok 2021, s. 15, Sprawozdanie MS-S40r z działalności kuratorskiej służby sądowej w 2021 r, s. 2).

Ustanawianie okresu przygotowania do zwolnienia w dużym stopniu zależy od inicjatywy administracji jednostek penitencjarnych oraz sądów a zróżnicowanie na tym polu, jak pokazuje poniższe zestawienie (tab. 1) jest bardzo duże.

Tabela 1. Liczba skazanych, wobec których został ustanowiony okres przygotowania do zwolnienia w okresie 2013-2018

OISW	Liczba skazanych wobec których został ustanowiony okres przygotowania do zwolnienia						Ustanowienie okresu w wyniku (łącznie)	
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Decyzji komisji penitencjarnej	Postanowienia sądu
Białystok	163	180	311	291	195	313	1323	130
Bydgoszcz	109	95	409	345	168	161	1287	0
Gdańsk	82	71	184	266	235	224	1047	15
Katowice	113	143	542	395	352	305	1847	3
Koszalin	49	79	409	383	128	118	1165	1
Kraków	153	107	477	404	313	278	1730	2
Lublin	80	101	142	250	190	164	926	1
Łódź	204	199	292	336	267	228	1525	1
Olsztyn	292	262	276	258	368	382	1719	238
Opole	119	122	363	395	397	228	819	805
Poznań	93	123	294	299	259	272	1334	6
Rzeszów	210	177	816	582	322	307	2414	0
Szczecin	71	107	182	168	141	139	808	0
Warszawa	102	106	764	407	236	208	1823	0
Wrocław	72	74	224	154	212	217	813	140
Razem	1912	1946	5685	4933	3783	3544	20580	1342

Źródło: dane przekazane autorowi przez Biuro Penitencjarne CZSW w Warszawie.

Z zestawienia wynika, że w przeważającej części okresy przygotowania do zwolnienia ustanawiane są w drodze decyzji komisji penitencjarnych. Największą

aktywność, w omamianym zakresie czasowym, odnotować można było w Okręgowych Inspektoratach Służby Więziennej w Rzeszowie, Warszawie i Katowicach, natomiast najrzadziej okresy przygotowania do zwolnienia ustanawiane były w OISW w Szczecinie, Wrocławiu i Opolu.

Możliwości realizowania oddziaływań resocjalizacyjnych przewidziane w art. 164 k.k.w. są znaczne i mogą bezpośrednio korzystnie determinować proces wdrożenia skazanych do życia na wolności, przywracania ich do właściwego pełnienia ról społecznych, zawodowych i rodzinnych. Ponadto pozwalają redukować negatywne skutki izolacji więziennej. Jednakże w praktycznym ujęciu planowane środki nie są w pełni wykorzystywane. Jednym z powodów może być brak ujednoczonego modelu przebiegu okresu przygotowania do zwolnienia, nie w pełni wnikliwe kwalifikowanie skazanych do objęcia okresem przygotowania do zwolnienia, mała świadomość skazanych dotycząca celu tego okresu oraz nadmierne obłożenie obowiązkami zarówno wychowawców w jednostkach penitencjarnych, jak i kuratorów sądowych (Iwanowska A., 2013, s.113). Dla wyjaśnienia trzeba dodać, że część okresów przygotowania do zwolnienia jest realizowana przez służbę więzienną i nie jest przekazywana do realizacji przez kuratorów sądowych (E. Rekosz, 2010, s. 5, B. Wilamowska, 2013, s. 243). W przypadku zadań realizowanych przez służbę więzienną, wobec osób objętych okresem z art. 164 k.k.w., możliwe jest udzielenie skazanemu pełnego katalogu pomocy postpenitencjarnej, w ramach Funduszu Sprawiedliwości, który nie jest dostępny, w pełnym zakresie, dla osób nieobjętych okresem przygotowania do zwolnienia (§ 41 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości w sprawie Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej - Funduszu Sprawiedliwości z dnia 13 września 2017 r. tj. z dnia 20 marca 2019 r., Dz.U. z 2019 r. poz. 683).

Obie grupy funkcjonariuszy, kuratorzy sądowi i przedstawiciele służby więziennej, w celu realizacji zadań w wyznaczonym zakresie, starają się angażować inne podmioty i instytucje, w celu zmaksymalizowania efektu oddziaływań. Potrzeba dalszego, kompleksowego, interdyscyplinarnego podejścia do kwestii readaptacji osób skazanych została wyraźnie podniesiona przez Najwyższą Izbę Kontroli, która w swym raporcie stwierdziła „brak spójności działania i rozdział kompetencji różnych instytucji odpowiedzialnych za problematykę resocjalizacji przestępców, rozczłonkowanie systemu, wyalienowanie podmiotów, które powinny działać symbiotycznie” (Najwyższa Izba Kontroli, 2015. s. 14). Uwaga powyższa, wg raportu, dotyczy także Rady Głównej

do Spraw Społecznej Readaptacji i Pomocy Skazanym, której działania powinny być wiodące, nadawać ton działaniom podejmowanym przez inne instytucje publiczne i organizacje pozarządowe. Tymczasem ich działalność pozostaje mało znaczącym epizodem w podejmowanych oddziaływaniach resocjalizacyjnych w skali kraju. Ich duch przewodni nadal nie został wzbudzony (Ambrozik W., 2016, s. 176). Rada Główna do Spraw Społecznej Readaptacji i Pomocy Skazanym jest organem opiniodawczo-doradczym działającym przy Ministrze Sprawiedliwości, powołanym przez Prezesa Rady Ministrów w celu koordynowania współdziałania organów państwowych i przedstawicieli społeczeństwa w zapobieganiu przestępczości i wykonywaniu orzeczeń oraz w celu świadczenia pomocy w readaptacji społecznej, a także wykonywania kontroli społecznej i dokonywania oceny polityki penitencjarnej.

2.1. Realizowanie zadań w ramach okresu przygotowania skazanych do zwolnienia

Rodzaje i zakres czynności wykonywanych w trakcie realizacji okresu przygotowania do zwolnienia wymaga zaangażowania wielu osób. Tylko kompleksowe podejście do rozwiązywania problemów, potrzeb i oczekiwań osób opuszczających jednostki penitencjarne daje szansę na skuteczną pomoc i wsparcie tych osób. W dalszej części zostaną przedstawione zadania poszczególnych organów i osób w tym zakresie.

2.1.1. Służba więzienna

Ustanawianie i realizacja okresu przygotowania do zwolnienia rozpoczyna się w warunkach izolacyjnych, w jednostce penitencjarnej. Wykwalifikowany personel więzienny, dokonuje diagnozy potrzeb, sytuacji osobistej, zdrowotnej i rodzinnej osadzonego. Dyrektor jednostki może udzielić pomocy postpenitencjarnej, udzielić przepustki, a także zarządzić zebranie informacji o skazanym w drodze wywiadu środowiskowego sporządzanego przez kuratora sądowego. Realizacja zadań w ramach okresu przygotowania do zwolnienia wynika z celu wykonywania kary pozbawienia wolności, którym jest „wzbudzanie w skazanym woli współdziałania w kształtowaniu jego społecznie pożądaných postaw, w szczególności poczucia odpowiedzialności

oraz potrzeby przestrzegania porządku prawnego i tym samym powstrzymania się od powrotu do przestępstwa” (art. 67. § 1 k.k.w.).

Cel wykonywania kary można dookreślić przywołując koncepcję resocjalizacji penitencjarnej H. Machela, według której, praca nad osobowością skazanego ma doprowadzić z kolei do osiągnięcia dwóch celów – minimalnego oraz maksymalnego. Wyrazem realizacji celu minimalnego jest udzielenie osobie zwalnianej pomocy w nabyciu przez nią umiejętności prowadzenia życia zgodnego z obowiązującym porządkiem prawnym. Dzięki tym umiejętnościom osoba skazana powinna unikać sytuacji kryminogennych i powstrzymać się od dokonywania przestępstw z zamiarem realizowania swoich potrzeb. Jest to cel podstawowy – niosący korzyść całemu społeczeństwu, które nie doświadcza skutków przestępczego działania skazanego. Samego skazanego natomiast ma uchronić przed ponownym osadzeniem. Cel maksymalny wiąże się z głębszymi zmianami w osobowości skazanego. Po jego osiągnięciu osoba skazana pozytywnie funkcjonuje w poszczególnych sferach swojego życia. Jest zdolna aktywnie funkcjonować w społeczeństwie, dzięki wypracowanemu – przy udziale odpowiednich oddziaływań resocjalizacyjnych – systemowi zasad, norm, poglądów, czy postanowień. Przejawem realizacji celu maksymalnego jest także przekonanie skazanego o bezsensowności działalności przestępczej oraz wiara w takie wartości jak pracowitość, odpowiedzialność czy też wolność od uzależnienia (H. Machel, 2003, s. 21).

Ustanawianie okresu przygotowania do zwolnienia ukierunkowane jest na wzmocnienie procesu osiągania wskazanych celów. W ich realizację na terenie jednostki, zaangażowani są nie tylko funkcjonariusze więzienni, ale także kuratorzy sądowi oraz przedstawiciele stowarzyszeń i instytucji działających na rzecz społecznej reintegracji więźniów. Zadaniem służby więziennej jest umożliwienie podjęcia pracy przez te osoby, poprzez zorganizowanie miejsca oraz kontaktu zarówno z osobami objętymi okresem, jak też wychowawcami i kierownikiem działu penitencjarnego. Należy wskazać bardzo dużą rolę służby więziennej, szczególnie w sytuacji, gdy okres przygotowania do zwolnienia jest realizowany tylko przez tę służbę, bez udziału kuratora sądowego. W przypadku skierowania do kuratora sądowego decyzji lub postanowienia o ustanowieniu okresu, zadaniem dyrekcji jednostki penitencjarnej jest zapewnienie odpowiednich warunków pracy kuratorowi na terenie jednostki. Do współpracy z kuratorem sądowym dyrektor jednostki penitencjarnej powinien wyznaczyć

funkcjonariuszy, którzy będą bezpośrednio kontaktować się z kuratorem sądowym w zakresie realizacji programu wolnościowego. W praktyce w każdej jednostce penitencjarnej powinno być wydzielone miejsce, w którym kurator sądowy mógłby, w sposób nieskrępowany, przeprowadzać rozmowy ze skazanymi i wychowawcami, sporządzać stosowane dokumenty oraz zapoznać się z informacjami o osadzonych, które są w posiadaniu zakładu karnego (B. Wilamowska, 2013, s. 249).

Dyrektorzy jednostek penitencjarnych ideę ustanawiania okresu przygotowania do zwolnienia oceniają jako pożyteczną i potrzebną. Wskazują jednocześnie na kluczową rolę kuratorów zawodowych w jej realizacji i trudności we współpracy ze skazanymi. Bardzo często bowiem dochodzi do sytuacji, gdzie osoby objęte okresem przygotowania do zwolnienia mają z kuratorem jedynie rzadki kontakt korespondencyjny. Osobiste spotkania, w ramach przepustek na teren jednostki najczęściej są jednorazowe. Często zabieganie o kontakt z kuratorem samych skazanych, jak też administracji więziennej, pozostaje bez odpowiedzi. W takiej sytuacji dyrektorzy jednostek penitencjarnych dostrzegają potrzebę wyznaczenia kuratorów sądowych do stałej i efektywnej współpracy z administracją więzienną (A. Iwanowska, 2013, s. 36).

Sytuacja, w której kurator sądowy – reprezentant oddziaływań wolnościowych – realizuje czynności w zakładzie zamkniętym o rozbudowanym systemie kontroli i nadzoru nad zachowaniem osadzonych, jest pod względem psychologicznym specyficzna i bardzo ważna. Dla osób skazanych oczekujących na zwolnienia, podjęte w tym aspekcie czynności i decyzje kuratorów oraz przedstawicieli zakładu karnego mogą mieć charakter rozstrzygający. Podkreślić należy także, iż to w warunkach izolacji inicjowany jest okres przygotowania do zwolnienia przez komisję penitencjarną, powoływaną przez dyrektora danej jednostki lub w wyniku postanowienia sądu. Znaczenie służby więziennej, jej inicjatywa, w tym aspekcie jest więc zasadnicze i daje początek szczególnego rodzaju oddziaływaniom podejmowanym przez kuratorów sądowych i funkcjonariuszy służby więziennej dla dobra osób zwalnianych.

2.1.2. Kuratorska służba sądowa

Zawodowi kuratorzy sądowi dla dorosłych pełnią kluczową rolę w realizacji zadań w okresie przygotowania do wolności z uwagi na ich szerokie kompetencje i uprawnienia. Konkursowy proces naboru do służby, wymóg odpowiedniego

kierunkowego wykształcenia wyższego magisterskiego (nauki pedagogiczno-psychologiczne, socjologiczne lub prawne), konieczność odbycia aplikacji kuratorskiej oraz ciągle doskonalenie profesjonalne, mają zapewnić dużą efektywność realizowanych przez nich zadań. Czynności o charakterze wychowawczo-resocjalizacyjnym, diagnostycznym, profilaktycznym i kontrolnym, związane z wykonywaniem orzeczeń sądu, kuratorzy sądowi wykonują w środowisku podopiecznych, a także na terenie zakładów karnych (art. 1 i 3 Ustawy o kuratorach sądowych, Dz.U. z 2020 r. poz. 167).

Z treści art. 164 § 1 k.k.w. wynika, iż ustanowienie okresu przygotowania do zwolnienia, ma w sposób szczególny, służyć nawiązaniu kontaktu z kuratorem sądowym, upatrując w tym organie postępowania wykonawczego (art. 2, p. 6 k.k.w.) źródło rozwiązywania problemów życiowych zwalnianej osoby. Sposób prowadzenia przez kuratorów działań w tym zakresie określono w Rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości w sprawie sposobu i trybu wykonywania czynności przez kuratorów sądowych w sprawach karnych wykonawczych z dnia 13 czerwca 2016 r (Dz.U. z 2016 r. poz. 969). W rozdziale 5 tegoż rozporządzenia „Przygotowanie skazanego do życia po zwolnieniu z zakładu karnego” dość szczegółowo opisany został przewidywany zakres czynności kuratora w przedmiocie przygotowania skazanego do życia po zwolnieniu z zakładu karnego (po otrzymaniu decyzji komisji penitencjarnej lub orzeczenia sądu penitencjarnego). Z zapisów zawartych w tym rozdziale wynika, iż kurator sądowy ma za zadanie nawiązać osobisty kontakt ze skazanym, przeprowadzić analizę dokumentacji dotyczącej skazanego, rozpoznać jego sytuację rodzinną i środowiskową oraz na podstawie zebranego materiału opracować program wolnościowy. Ponadto przygotowuje środowisko rodzinne i społeczne skazanego do jego powrotu oraz zorganizować pomoc postpenitencjarną poprzez uprzednie rozpoznanie potrzeb skazanego i jego rodziny. Ważnym zadaniem kuratora jest także kształtowanie umiejętności rozwiązywania przez skazanego wszelkich trudności życiowych, współdziałając ze skazanym i administracją zakładów karnych oraz organami administracji rządowej, samorządu terytorialnego i innymi podmiotami. W razie konieczności kurator powinien podjąć współpracę ze stowarzyszeniami, fundacjami, organizacjami, instytucjami i innymi podmiotami, udzielającymi pomocy w readaptacji społecznej skazanych oraz współpracować z komisją penitencjarną. Kurator zawodowy może zwrócić się do sądu albo do dyrektora zakładu karnego o zarządzenie przeprowadzenia wywiadu środowiskowego, o którym mowa w art. 14 § 1 kodeksu

karnego wykonawczego, w zakresie dotyczącym rozpoznania sytuacji rodzinnej oraz środowiskowej skazanego przez innego kuratora, właściwego ze względu na miejsce stałego pobytu skazanego. Obiektywne ustalenia dotyczące zachowania danego skazanego, poczynione na wolności, są bardzo istotne dla należytego zbadania potrzeb osób zwalnianych. Z drugiej strony pełnią ważną funkcję weryfikacyjną. Osoby osadzone w swoich wnioskach (ustnych oraz pisemnych) przytaczają różne okoliczności i argumenty, wymagające sprawdzenia. Rola kuratora sądowego, jako „oka i ucha Sądu” jest w tym zakresie niezastąpiona. Zadaniem kuratora sądowego, w ramach ustanowionego okresu, jest opracowanie tzw. programu wolnościowego. To w tym dokumencie, po dokonanej diagnozie deficytów i potrzeb osoby zwalnianej, formułowane są konkretne propozycje rozwiązań ułatwiających powrót do rodziny i społeczeństwa (przygotowanie środowiska rodzinnego i społecznego), znalezienie zatrudnienia, kontynuowanie leczenia bądź terapii, zorganizowanie miejsca pobytu, udzielenie wsparcia materialnego w ramach pomocy postpenitencjarnej. Działania te są planowane i realizowane po nawiązaniu osobistego kontaktu kuratora ze skazanym, w czym dostrzegana jest wskazówka do indywidualizacji podejścia pomocowego.

Metodyka pracy kuratora sądowego z podopiecznym z reguły opiera się na zasadzie pracy z indywidualnym przypadkiem (*case work, case management, one-to-one-work*). Także w przypadku realizacji programu wolnościowego kuratorzy sądowi powinni skupić się na rozwiązaniu indywidualnych, konkretnych spraw i trudności danej osoby w oparciu o zasady: rozpoznanie przypadku i identyfikacja doświadczanych problemów, opracowanie planu postępowania (programu wolnościowego), w którym zawiera się cel i metody pracy ze skazanym, co i kiedy powinien zrobić zarówno kurator sądowy, jak też reprezentanci innych instytucji pomocowych oraz podopieczny i jego bliscy, prowadzenie sprawy według opracowanego planu, z możliwością jego elastycznej zmiany, w zależności od potrzeb (A. Paszkiewicz, 2006, s. 106-108, A. Kacprzak, I. Kudlińska, 2014, s. 123-124)

Kurator sądowy realizując czynności służbowe w tym obszarze ma możliwość bezpośredniej, cennej współpracy z funkcjonariuszami służby więziennej i kontynuowania podjętej przez nich pracy. Ma sposobność powiązać dwa rodzaje podejść – oddziaływać w warunkach izolacyjnych i na wolności. Funkcję kuratora możliwą do zrealizowania w omawianej kategorii spraw, obrazuje A. Bałandynowicz, twierdząc iż „docelowym i optymalnym modelem organizacji pracy kuratorskiej

jest wariant kurateli wychowującej. Przemawiają za tym modelem różne racje, a nade wszystko charakterystyka osób poddawanych środkom probacji. Skazani bowiem odznaczają się znacznym stopniem nieprzystosowania społecznego, zaburzeniami funkcjonowania w sferze psychospołecznej i somatycznej, trudnościami w podejmowaniu i pełnieniu podstawowych ról społecznych, uzależnieniem od alkoholu, wykolejeniem obyczajowym, trwałą utratą zdrowia a nawet inwalidztwem. Właściwości te narzucają konieczność stosowania specjalistycznych oddziaływań, których nie może zapewnić powszechny system opieki społecznej. Z tego względu działania korekcyjne muszą być zawarte w systemie kurateli sądowej. Należy nadmienić, że osoby dozorowane znajdują się w przymusowej sytuacji opresyjnej, którą tworzą między innymi wcześniej odbywane kary izolacyjne i związane z tym przeżycia i reakcje otoczenia oraz zmiany sytuacji życiowej. Osoby skazane ze względu na trudną sytuację adaptacyjną, potrzebują wsparcia i pomocy. Skłonne są jednocześnie do zwracania się z prośbą o tego typu usługi (okres przygotowania do zwolnienia ustanawia się za zgodą skazanego), które zapewniają minimum społecznego komfortu” (A. Baładynowicz, 2019, s. 121).

W przygotowaniu warunków do życia po opuszczeniu zakładu karnego, powinien aktywnie uczestniczyć sam skazany, zwłaszcza w takich sferach jak zorganizowanie pracy zarobkowej, zamieszkania czy też nawiązanie kontaktu z pozarządowymi organizacjami pomocowymi. W celu załatwiania tych spraw możliwe jest bowiem udzielenie skazanemu zezwolenia na opuszczenie zakładu karnego, które może być udzielane kilkakrotnie, na łączny okres do 14 dni. Efektywność tak zaplanowanego programu wolnościowego w dużej mierze zależy od autentycznego zaangażowania odpowiednich osób, organów i instytucji przewidzianych do realizowania okresu przygotowania do zwolnienia, aczkolwiek bardzo ważne jest również zaangażowanie i chęć współpracy z przedstawicielami zakładu karnego oraz sądem penitencjarnym samego zwalnianego (I. Niewiadomska, J. Chwaszcz, W. Augustynowicz, R. Bartczuk, 2014, s.198-199, B. Myrna, 2018, s. 82).

Kierownik zespołu kuratorskiego właściwego ze względu na miejsce położenia zakładu karnego, może – a nawet powinien – wyznaczyć kuratora zawodowego do spraw związanych z opracowywaniem programów wolnościowych dla skazanych, objętych okresem przygotowania do życia po zwolnieniu z zakładu karnego oraz do stałych kontaktów z administracją zakładu karnego. W takim przypadku powinno być wzięte pod uwagę doświadczenie, wykształcenie, umiejętności i przeszkolenie kuratora tak,

aby ten szczególny rodzaj kuratorskiej aktywności zawodowej jeszcze bardziej wzmocnić. W praktyce kuratorzy sądowi rzadko są delegowani do wykonywania zadań w ramach wspomnianych programów i współpracy ze służbą więzienną, co niewątpliwie zmniejsza efektywność podejmowanych wspólnie działań na rzecz społecznej readaptacji osób zwalnianych. Idea wyspecjalizowanego kuratora penitencjarnego, choć często doceniana i wskazywana jako właściwa, nie jest realizowana (A. Kwieciński, 2014, s. 29). Może należałoby w tym kontekście rozważyć zastosowanie szerokiej i sprawdzonej praktyki współdziałania funkcjonariuszy służby więziennej oraz kuratorów na terenie jednostki zamkniętej, jak ma to miejsce chociażby w Anglii i Walii (S. Hall, R. Canton, 2014, s. 28, M. Kokorzecka-Piber, 2014, s. 426).

Pewnego wyjaśnienia wymaga dookreślenie, jaki kurator sądowy wykonuje czynności w ramach okresu ustanowionego na podstawie art. 164 k.k.w. W przytoczonym przepisie mowa jest jedynie o kuratorze sądowym, a art. 171. § 1. k.k.w stanowi, że kuratorami sądowymi są zarówno kuratorzy zawodowi i społeczni. Jednakże na mocy art. 173 § 2 p. 12 k.k.w. to do zakresu działań kuratora zawodowego należy „podejmowanie czynności mających na celu przygotowanie skazanego do zwolnienia z zakładu karnego”. Także z treści § 42. p.1 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 13 czerwca 2016 r. w sprawie sposobu i trybu wykonywania czynności przez kuratorów sądowych w sprawach karnych wykonawczych (Dz.U. z 2016 r. poz. 969) bezsprzecznie wynika, że czynności związane z przygotowaniem skazanego do życia po zwolnieniu z zakładu karnego wykonuje kurator zawodowy właściwy ze względu na miejsce położenia zakładu karnego, w którym skazany przebywa”. Tak więc czynności w ramach okresu przygotowania do zwolnienia realizują wyłącznie kuratorzy sądowi zawodowi, którzy mają dalece większe uprawnienia, niż kuratorzy sądowi społeczni.

Czynności, jakie prowadzi kurator sądowy, w dużej mierze, koncentrują się na zapewnieniu skazanemu odpowiedniego wsparcia socjalnego, tak by mógł on w sposób bezpieczny realizować swoje podstawowe potrzeby życiowe, związane m.in. z utrzymaniem się, wyżywieniem, odzieżą, leczeniem i poruszaniem. Wszystkie te dziedziny życia wymagają wymiernego finansowania. W tym zakresie niezbędna jest bieżąca i adekwatna do potrzeb skazanego, współpraca kuratora sądowego z miejscowymi ośrodkami pomocy społecznej. Rola tych jednostek samorządowych jest tak ważna, że swego czasu Rzecznik Praw Obywatelskich postulował, by w zakresie

przygotowania skazanych do życia na wolności, w trybie art. 164 - 165 k.k.w., przekazać wykonanie zadań w tym obszarze, z gestii kuratorów sądowych do kompetencji pracowników socjalnych, ośrodków pomocy społecznej. Argumentował, że zapewnienie miejsca zamieszkania, środków utrzymania, pomocy w załatwieniu spraw urzędowych nie mają w tym wypadku charakteru wychowawczo-resocjalizacyjnego (kuratorskiego), lecz należą w istocie do obszaru pomocy społecznej i bardziej przydatne, dla wykonywania tych zadań, są wiedza i umiejętności z zakresu prowadzenia pracy socjalnej, niż przygotowanie pedagogiczne (Rzecznik Praw Obywatelskich, 2008, s. 6).

Podobnie jak w przypadku zadań realizowanych przez służbę więzienną (inicjatywa, diagnoza potrzeb, ustanowienie okresu przygotowania do zwolnienia) mimo stosowych regulacji prawnych, powodzenie podjętych oddziaływań wobec osadzonych przygotowywanych do zwolnienia, najczęściej leży po od czynnika osobowego, na ile powołane osoby/organy autentycznie zaangażują się w realizację powierzonych im zadań i mobilizowanie osoby skazanej. W literaturze pojawiają się bowiem poglądy, iż kuratorzy, realizując swoje zadania służbowe, coraz częściej odchodzą od pełnienia roli doradcy, pedagoga i sojusznika a działania skupiają głównie na kontroli, realizując rolę strażnika (M. Muskała, J. Kuształ, 2018, s. 34), choć oczywiście nie jest to pogląd dominujący.

2.1.3. Organizacje pozarządowe

Ustawowe regulacje dotyczące ustanawiania i realizacji okresu przygotowania do zwolnienia, zakładają ważną rolę i pole do działania dla organizacji pozarządowych, o których mowa w art. 38 § 1 k.k.w. tj. stowarzyszeń, fundacji, organizacji i instytucji. Ich celem jest realizacja zadań w zakresie społecznej readaptacji. Dotyczy to także kościołów, związków wyznaniowych oraz osób godnych zaufania. Dzięki wsparciu środków unijnych oraz dotacji dla organizacji pozarządowych NGO (*Non-governmental organizations*) ze strony państwa, w ramach Funduszu Sprawiedliwości, organizuje się systemowe wsparcie skazanym wychodzącym na wolność i ich rodzinom. Jest ono bardzo istotne dla tej grupy osób. Organizacje pozarządowe mogą uczestniczyć w wykonywaniu kar, środków karnych, kompensacyjnych, zabezpieczających i zapobiegawczych, w szczególności związanych z pozbawieniem wolności, a także podejmować działania w celu zwiększenia efektywności oddziaływań organów państwowych. Mogą

też w porozumieniu z dyrektorem zakładu karnego lub aresztu śledczego uczestniczyć w prowadzeniu działalności resocjalizacyjnej, społecznej, kulturalnej, oświatowej, sportowej i religijnej w tych zakładach lub aresztach (art.38 § 1 k.k.w.). Działalność wskazanych podmiotów precyzuje Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów w sprawie współdziałania podmiotów w wykonywaniu kar, środków karnych, kompensacyjnych, zabezpieczających, zapobiegawczych oraz przepadku, a także społecznej kontroli nad ich wykonywaniem z dnia 28 grudnia 2016r (Dz.U. z 2016 r. poz. 2305) które w § 2 wskazuje, iż podmioty te mogą uczestniczyć w szczególności w: inicjowaniu, organizowaniu i realizowaniu zadań mających na celu zapobieganie przestępczości i przeciwdziałanie powrotowi do przestępstwa oraz kształtowaniu społecznie pożądanej postawy skazanych; w realizacji zadań wynikających z programów resocjalizacyjnych przez prowadzenie działalności społecznej, kulturalnej, oświatowej, sportowej i religijnej wobec skazanych; w świadczeniu, w uzasadnionych przypadkach, niezbędnej pomocy materialnej, medycznej i prawnej skazanym oraz ich rodzinom; utrzymywaniu celowych kontaktów ze skazanymi; przygotowywaniu osób pozbawionych wolności do życia po zwolnieniu z zakładu karnego, aresztu śledczego oraz zakładu, w którym są wykonywane środki zabezpieczające, w tym przez udzielanie niezbędnej pomocy w uzyskaniu pracy i zakwaterowania; podejmowaniu innych działań mających na celu readaptację społeczną skazanych i zapobieganie przestępczości.

Przygotowany przez Ministerstwo Sprawiedliwości Program Pomocy Postpenitencjarnej udzielanej przez organizacje pozarządowe z Funduszu Sprawiedliwości na lata 2020 – 2022 przewiduje przekazanie dotacji celowych w wys. 10 650 000 zł. trzydziestu podmiotom pozarządowym na realizację zadań związanych z udzielaniem pomocy osobom pozbawionym wolności, zwalnianym z zakładów karnych i aresztów śledczych oraz osobom im najbliższym. (<https://www.funduszsprawiedliwosci.gov.pl/pl/konkursy/pomoc-postpenitencjarna/news,15321,program-pomocy-postpenitencjarnej-udzielanej.html>, data dostępu: 28.01.2022).

Potencjał wynikający z możliwej współpracy kuratorów sądowych z organizacjami pozarządowymi jest bardzo duży, choć nie w pełni wykorzystywany. Działalność podmiotów niepublicznych na rzecz osób skazanych i ich rodzin, poza wsparciem materialnym, ma dużą, niedocenianą zaletę. Często w tych organizacjach pracują profesjonaliści – terapeuci, prawnicy, psychologowie. Można założyć, że ich wsparcie może być łatwiej przyjęte przez osoby zwalniane, ponieważ świadczona

jest przez osoby niezwiązane z instytucjami państwowymi – sądami, kuratorami, służbą więzienną. Część skazanych, posługując się mechanizmami obronnymi, bezkrytycznie ocenia swoją sytuację życiową i za własne niepowodzenia życiowe bardziej skłonna jest obwiniać inne osoby, czy też instytucje niż samego siebie. Nierzadko można usłyszeć stwierdzenia osób skazanych w siedzibie zespołu kuratorskiego, że „siedzieli za żonę a wsadził ich kurator”. Dla tej grupy osób pomoc oferowana przez instytucje niepubliczne może jawić się jako bardziej przychylna. Jej dodatkową zaletą jest to, jest realizowana w warunkach izolacji, a następnie wobec tej samej osoby, może być kontynuowana po opuszczeniu więzienia.

Jako przykład dobrych rozwiązań warto przywołać ofertę Stowarzyszenia *Postis* w Lublinie. W katalogu realizowanych przez stowarzyszenie przedsięwzięć, znajduje się również świadczenie pomocy postpenitencjarnej (stowarzyszenie znajduje się w gronie 30 podmiotów, otrzymujących dotacje na ten cel z Ministerstwa Sprawiedliwości) w zakresie: pokrywania kosztów czasowego zakwaterowania lub udzielania schronienia w ośrodku dla bezdomnych; organizowania i finansowania poradnictwa prawnego, promocji zatrudnienia i aktywizacji zawodowej; organizowania i finansowania programów podnoszących kompetencje społeczne, mające na celu przeciwdziałanie czynnikom kryminogennym, a zwłaszcza agresji i przemocy w rodzinie oraz problemom uzależnień, pokrywania kosztów związanych z organizacją i udzielaniem pomocy rzeczowej (<https://postis.pl/pomoc-postpenitencjarna>, data dostępu: 28.01.2022).

Ponadto Stowarzyszenie realizuje innowacyjny program „*Nowa Droga – wsparcie osób młodych opuszczających zakłady karne lub areszty śledcze – II edycja*”. Jest to przedsięwzięcie resocjalizacyjne, umożliwiające byłym młodym więźniom powrót na rynek pracy. Ten autorski projekt Stowarzyszenie *Postis* opracowano wspólnie z Aresztem Śledczym w Lublinie. Model postępowania z byłymi więźniami składa się z czterech etapów: przygotowania osadzonego w zakładzie karnym lub areszcie śledczym do udziału w projekcie; wyprawy byłego więźnia szlakiem św. Jakuba w towarzystwie opiekuna (900 lub 350 km), szkolenia podnoszącego kwalifikacje zawodowe byłego więźnia oraz stażu zawodowego u pracodawcy; podjęcia przez byłego więźnia pracy zawodowej. Uczestnikami mogą być osoby młode, które nie ukończyły 29 roku życia oraz są jednokrotnie karani i dobrze rokują pod względem resocjalizacji. Projekt jest ogólnopolski, a do udziału w nim mogą się zgłaszać osadzeni z zakładów karnych z całej Polski. Kandydatów wśród osadzonych wybierają funkcjonariusze służby

więziennej. Do lipca 2018 r. (w ramach pierwszej edycji) w projekcie wzięło udział 63 byłych więźniów z jednostek penitencjarnych w Polsce. Wielu z nich znalazło zatrudnienie w oparciu o umowę o pracę. Druga edycja przewiduje kolejne 32 wyprawy. W ramach projektu Nowa Droga Stowarzyszenie *Postis* organizuje szkolenia, wsparcie psychologa, prawnika, zapewnia pomoc finansową - a co najważniejsze wskazuje młodym ludziom, jak ważne jest podjęcie legalnej, uczciwej pracy i że jest to jedyna dobra droga (<https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/projekty/przyklady-najciekawszych-projektow/nowa-droga-wsparcie-osob-mlodych-opuszczajacych-zaklady-karne-lub-areszty-sledcze-ii-edycja/>, data dostępu: 28.01.2022.). Dużym walorem projektu Nowa Droga jest zapewnienie uczestnikom programu zatrudnienia, dzięki kontaktom z potencjalnymi pracodawcami. Dobór pracodawcy dokonywał się w oparciu o potrzeby i oczekiwania osób skazanych. W ramach współpracy z pracodawcami udało się wypracować pozytywne nastawienie do osób skazanych, oparte na otwartości, zaufaniu i tolerancji (B. Bojko-Kulpa, A. Lewicka-Zelent, 2014, s.149).

Z doświadczeń osób korzystających z pomocy stowarzyszenia oraz kuratorów sądowych wynika, że oferta pomocowa Stowarzyszenia *Postis* jest bardzo adekwatna i uzupełnia wsparcie osób skazanych i ich rodzin – realizowane przez instytucje publiczne. Dodatkową wartością jest współpraca, spotkania członków stowarzyszenia z kuratorami sądowymi w zakresie diagnozowania potrzeb osób skazanych i poszukiwania sposobów ich rozwiązania.

Kolejną potrzebną inicjatywę realizuje Stowarzyszenie Centrum Wolontariatu w Lublinie. Oferuje ono pomoc postpenitencjarną dla osób opuszczających jednostki penitencjarne w województwie lubelskim. Propozycja adresowana jest szczególnie dla osób bezdomnych i tych, które nie mają dokąd wrócić po opuszczeniu zakładu karnego lub aresztu śledczego. Stowarzyszenie oferuje wsparcie mieszkaniowe – możliwość zamieszkania w Domu Pomocy Postpenitencjarnej i udziału w 3-miesięcznym programie readaptacji społecznej po wyjściu na wolność; wsparcie psychologa i terapeuty uzależnień; poradnictwo prawne; bezpłatne zawodowe kursy kwalifikacyjne; pomoc w znalezieniu pracy; wsparcie informacyjne i administracyjne, pomoc w sprawach urzędowych oraz pomoc doraźna (odzieżowa, żywnościowa, środki czystości, bilety komunikacji miejskiej) (<http://www.codalej.info/listings/osrodek-pomocy-postpenitencjarnej-w-lublinie/>, data dostępu 12.12.2021).

Z inicjatywy Centrum Wolontariatu w dniu 30.07.2018 roku w Lublinie powstał dom dla byłych więźniów, w którym nie można spożywać alkoholu ani żadnych środków odurzających oraz stosować agresji. Jego lokalizacja jest trzymana w tajemnicy. Otwarcie odbyło się bez udziału kamer, dziennikarzy i fotoreporterów. Zamiarem było uniknięcie protestów lokalnej społeczności i zapewnienie spokoju byłym osadzonym.

Kadrę ośrodka stanowią: psychologowie, terapeuci uzależnień, prawnik, pedagodzy i pracownik socjalny. W ośrodku przebywają głównie młode osoby, kierowane m.in. przez sąd i kuratorów, czy służby socjalne. Ideą ośrodka jest udzielenie konkretnego wsparcia tym osobom w kluczowym dla nich okresie, po opuszczeniu zakładu karnego. Pobyt w ośrodku jest bezpłatny. Lokatorzy w dużej mierze sami o niego dbają i samodzielnie przygotowują sobie posiłki. (<https://www.dziennikwschodni.pl/lublin/w-lublinie-powstal-dom-dla-bylych-wiezniow-w-tym-tygodniu-przyjada-pierwsi-podopieczni,n,1000223850.html>, data dostępu: 12.12.2021).

Na polu pomocy osobom zwalnianym w ich procesie readaptacji i powrocie do życia na wolności warto wspomnieć o innych aktywnych podmiotach pozarządowych. Należą do nich m.in.: Stowarzyszenie Resocjalizacji, Rehabilitacji i Pomocy Społecznej im. K.Ch. Kofoeda (aktywizacja społeczna i zawodowa skazanych, opuszczających jednostki penitencjarne oraz grup zagrożonych marginalizacją i przestępczością); Fundacja „Sławek” (pomoc osadzonym, byłym osadzonym i ich rodzinom, prowadzenie różnych programów pomocowych, mediacje między skazanymi a ich rodzinami, kursy zawodowe. Fundacja zatrudnia także byłych skazanych, by ułatwić im powrót na rynek pracy); Fundacja Pomocy Wzajemnej „Barka” (zakłada wspólnoty będące miejscami „do życia i pracy”, zwykle są to małe farmy ekologiczne, które same zarabiają na swoje utrzymanie, poprzez prowadzenie działalności gospodarczej); Katolickie Stowarzyszenie Pomocy Rodzinie im. Św. Brata Alberta (pomoc byłym więźniom w powrocie do społeczeństwa; prowadzi gospodarstwa pomocnicze, w których pracują byli skazani; pomaga w wyjściu z bezdomności i w usamodzielnieniu się); Stowarzyszenie Pomocy Osobom Wychodzącym na Wolność „Emaus” (zakłada wspólnoty, w których żyją i pracują byli skazani po wyjściu z zakładu karnego niemający pracy ani mieszkania); Małopolskie Stowarzyszenie „Probacja” (świadczy doraźną pomoc bytową byłym skazanym i ich rodzinom, pośredniczy w poszukiwaniu pracy dla opuszczających zakłady karne); Stowarzyszenie Penitencjarne „Patronat” (niesie pomoc duchową, materialną

i prawną osobom pozbawionym wolności, zwolnionym z zakładów karnych oraz ich rodzinom) (K. Kucyper, 2013, s. 62).

Udział wolontariuszy w społecznej readaptacji skazanych nabiera coraz większego znaczenia, zarówno w warunkach izolacji, jak też wolnościowych. Finansowanie działalności w tym obszarze jest szeroko dostępne. Działania w ramach wolontariatu niosą korzyść zarówno dla osób skazanych, ich rodzin, ale również osobom pomagającym. Są czymś więcej niż tylko pomaganiem i wsparciem innych w trudnych chwilach. Są przede wszystkim realizacją samego siebie, własnego stylu życia poprzez dokonywane wybory, postrzeganie otaczającego świata i ludzi. Dają możliwość dostrzeżenia sensu własnych działań oraz stanowią potrzebę potwierdzenia tego sensu przez innych ludzi. Wolontariat jest szansą na samorealizację, na spełnienie siebie, na pokazanie, że w „człowieku jest wiele dobra, otwartości na potrzeby innych, chęci pomocy, konstruktywnego współczucia i wiary w to, że w każdej nawet najtrudniejszej sytuacji można znaleźć coś dobrego, pozytywne strony ... i nawet we współczesnym świecie, zmaterializowanym i zorientowanym na zysk dla wielu z nas być pozostaje ważniejsze niż mieć” (P. Stawiarska, za R. Witkowski, 2016, s. 303-304).

Podsumowując rozważania o zaletach wolontariatu warto przywołać przykład korzyści wynikających z pracy skazanych, zaangażowanych do opieki nad osobami będącymi u schyłku życia (chorymi terminalnie) tj. opieki hospicyjnej. Przestępcy wolontariusze w trakcie opieki nad osobami umierającymi doświadczali pozytywnych przemian we własnym życiu. Wykazali chęć niesienia pomocy innym. Kształtowali poczucie odpowiedzialności za innych oraz wrażliwość na potrzeby drugiego człowieka. W wyniku kontaktu z ludzkim cierpieniem, osobami umierającymi i rodzinami pacjentów ich psychospołeczne funkcjonowanie uległo poprawie (P. Krakowiak, A. Paczkowska, 2014, s. 59). Zaangażowanie więźniów w wolontariat przynosi im wiele korzyści, pomaga zmienić ich negatywny obraz w społeczeństwie oraz ma bardzo duże znaczenie we wspieraniu procesu resocjalizacji i readaptacji społecznej. „Bardzo ważnym aspektem wolontariatu jest to, że może on zapobiegać marginalizacji – zarówno wolontariuszy, jak i osób nim objętych (więźniowie należą do obu tych grup). Warto zauważyć, że każdy człowiek, bez względu na status społeczny i psychofizyczne zasoby, może, choćby w niewielkim zakresie, wspierać osoby potrzebujące, a tym samym przyczynić się do przeciwdziałania oraz ograniczania skutków marginalizacji. Być może jest to główny czynnik decydujący o tak dużym potencjale resocjalizacyjnym angażowania się więźniów

w wolontariat – czują się oni ważni, potrzebni, dostrzegają sens pomagania, i to powoduje trwałą zmianę ich postaw” (A. Buczyńska, 2015, s. 99).

2.1.4. Wsparcie nieformalne

Pobyt w więzieniu z widoczną perspektywą wyjścia na wolność, to z pewnością bardzo ważny czas dla więźnia. Z jednej strony pojawiają się uczucia radości i nadziei związane z przestrzenią wolnościową, a z drugiej strony lęk o sposób poradzenia sobie w nowej rzeczywistość. Pytania dotyczą najczęściej tego, jak jednostka zostanie przyjęta przez osoby bliskie – najczęściej rodzinę Czy będzie miała możliwość podjęcia pracy i zdobycia źródeł utrzymania, pytania o jej stan zdrowia, mieszkanie itp. Oprócz oferowanego wsparcia instytucjonalnego określonego stosownymi przepisami i procedurami, bardzo istotne jest wsparcie nieformalne, jakie osoba przygotowująca do opuszczenia zakładu karnego może i powinna otrzymać.

W praktyce najważniejsze okazuje się wsparcie otrzymywane od rodziny, przyjaciół i szeroko rozumianego środowiska lokalnego (np. pracodawcy, jednostki samorządowe, OSP, kluby, lokalne stowarzyszenia itp.). Dzięki pozytywnym relacjom osoba osadzona może podtrzymać lub wzmocnić poczucie bezpieczeństwa, przynależności, czy też sensu życia. W warunkach izolacji osoba skazana jest pozbawiona kontaktów z bliskimi, a zatem poziom odczuwanego przez nią wsparcia w sposób oczywisty maleje. Ważną rolę w tym obszarze odgrywa możliwość utrzymywania kontaktów z osobami bliskim za pomocą przepustek, korespondencji czy też odwiedzin (K. Porębska, 2009, s. 49).

Możliwość utrzymywania osobistych kontaktów przez osobę izolowaną z innymi osobami bliskim jest też formą kodeksowej nagrody dla osoby skazanej. Co do zasady nagrody przyznawane są skazanym za dobre zachowanie w czasie odbywania kary oraz w celu zachęcenia ich do poprawy zachowania. Nagrody, które dotyczą kontaktów z innymi osobami to zezwolenia na dodatkowe lub dłuższe widzenie; widzenie bez osoby dozorującej; widzenie w oddzielnym pomieszczeniu bez osoby dozorującej; widzenie bez dozoru poza obrębem zakładu karnego z osobą najbliższą lub osobą godną zaufania na okres nieprzekraczający jednorazowo 30 godzin; przekazanie osobie wskazanej przez skazanego upominku; odbywanie widzeń we własnej odzieży; porozumienie się skazanego ze wskazaną przez niego osobą na koszt zakładu karnego (art. 138, § 1 k.k.w.).

Główną rolę w katalogu odgrywają nagrody związane z relacjami interpersonalnymi. Z jednej strony są one dla skazanego nagrodą, a z drugiej stanowią ważny element w zakresie nieformalnego wsparcia osób osadzonych oraz wzmocnieniem procesu resocjalizacji.

Utrzymywanie więzi z rodziną i innymi osobami bliskimi mieści się w katalogu praw osób skazanych ujętych w art. 102 k.k.w. Ma też potwierdzenie w Europejskich Regułach Więziennych, przyjętych w dniu 11 stycznia 2006 roku (Rec 2006/2), które określają standardy w zakresie wykonywania kar odosobnienia w odniesieniu do relacji rodzinnych. W Regule 24 ujęte są rekomendacje stanowiące iż: "p. 1. Więźniom należy umożliwić jak najczęstsze komunikowanie się za pomocą listów, telefonu lub innych form łączności ze swoimi rodzinami, innymi osobami oraz przedstawicielami organizacji zewnętrznych, a także przyjmowanie odwiedzin ze strony tych osób, p. 4. Organizacja odwiedzin powinna mieć formę umożliwiającą więźniom utrzymywanie i rozwijanie więzów rodzinnych w możliwie jak najbardziej normalny sposób" (Rada Europy, 2006, <https://www.sw.gov.pl/assets/98/29/13/4d0aa81edd3ddc0d1132f1bde154ab564484eb10.pdf>, dostęp 10.02.2022)

Bardzo cenne są spotkania skazanych ze swoimi dziećmi, realizowane na przykład z okazji Dnia Dziecka oraz innych świąt. Jako przykład można wskazać rodzinne spotkanie, jakie zorganizowane zostało w dniu 1 czerwca 2019 roku w Zakładzie Karnym we Włodawie (choć podobne inicjatywy mają miejsce również w innych jednostkach). Możliwość spotkania osób osadzonych z dziećmi i żonami była również formą realizacji programu resocjalizacyjnego *"Odnaleźć swoje miejsce w rodzinie"*. Głównym założeniem programu była integracja rodzin i odbudowa właściwych relacji rodzinnych. Dalszym celem tej inicjatywy było umocnienie więzi rodzinnych, sprzyjające właściwemu przebiegowi procesu resocjalizacyjnego. Podobne wzmacniające znaczenie dla osób osadzonych mają dość powszechne akcje pisania kartek świątecznych do swoich rodziców (głównie ojców) przez ich dzieci. Z relacji funkcjonariuszy służb więziennych wynika, że osoby skazane bardzo pozytywnie reagują na otrzymywane kartki, dostrzegają swoją wartość jako rodzice oraz znaczenie więzi ze swoimi dziećmi. Nierzadko deklarują poprawę w zakresie sprawowania funkcji rodzicielskich. (<https://wlodawa.net/wlodawa-dzien-dziecka-w-zakladzie-karnym-we-wlodawie/>, data dostępu: 15.04.2020).

Szczególne znacznie emocjonalne ma więź osadzonej matki ze swoim dzieckiem. Więzienne macierzyństwo jest czasem trudnym, przeżywanym i doświadczanym

w warunkach kontroli i izolacji od świata zewnętrznego, od rówieśników, od rodzeństwa, dziadków, czy też ojca dziecka. Badania przeprowadzone w przywieźniennym Domu Matki i Dziecka w Grudziądzu (w zakładzie tym istnieje jedyny w kraju oddział ginekologiczno – położniczy) wskazują na bardzo pozytywne znaczenie relacji matki z dzieckiem również w aspekcie resocjalizacyjnym, a mianowicie: macierzyństwo i fakt posiadania dziecka, stanowią dla uwięzionych kobiet wielką wartość. Kobiety czują, że mają dla kogo żyć, pracować i komu pomagać. Kobiety stają się przy dziecku spokojniejsze, a dzięki macierzyństwu dostrzegają lepszą perspektywę przyszłości. Dostrzeżono, że warunki więzienne nie zmieniły ich stosunku do dziecka (dzieci), a atmosfera, jak i warunki panujące w przywieźniennym Domu Matki i Dziecka sprzyjają wychowywaniu. Opieka nad dzieckiem oraz zaspokajanie jego potrzeb sprawia kobietom wiele przyjemności i radości. Ponadto pobyt z własnym dzieckiem łagodzi stres związany z umieszczeniem w zakładzie karnym. Kobiety w zakładach karnych rzadko kiedy popadają w stan apatii i rezygnacji, podczas wypełniania swoich macierzyńskich zobowiązań (N. Gniadek, 2011r., s. 148).

W obszarze nieformalnego wsparcia mieści się również oferowane osobom skazanym wsparcie religijne i duchowe udzielane przez kapelanów więziennych. Osoby izolowane, bez kontaktu ze światem zewnętrznym, mają potrzebę rozważań i aktywności związanych ze sferą wiary i religii. Wartość tego rodzaju zaangażowania jest dostrzegana przez służbę więzienną. Świadczenia wielu więźniów potwierdzają bowiem duże znaczenie wiary, modlitwy i udziału w nabożeństwach w wewnętrznej pozytywnej przemianie. W 130 jednostkach penitencjarnych na terenie kraju w 2015 r posługę duszpasterską wykonywało 750 duchownych różnych wyznań. W 2012 r była to liczba 663 duchownych. Podobnie wzrosła liczna osób skazanych korzystających z sakramentów i różnych form katechizacji z 11.463 w 2012 do 15.005 w 2015r. (J. Pol, 2017, s. 107, 111).

W oddziaływaniach duszpasterskich podejmowane są wobec skazanych różne działania: wzbudzanie w osadzonym chęci zmiany i zaangażowania osobistego w życie religijne (internalizacja normy moralnej); umacnianie wytrwałości nawrócenia i poprawy, umożliwienie indywidualnego i wspólnotowego dojrzewania w sferze życia religijnego (budowanie świadomości przynależności do Kościoła); podkreślanie wartości więzi z rodziną na wolności (rozważania w zakresie winy, przebaczenie i uzdrowienia relacji); budzenie świadomości sprawiedliwości naprawczej i życia zgodnego z normami

społecznymi (świadomość potrzeby przestrzegania prawa); zachęcanie do podejmowania kształcenia i zatrudnienia w trakcie odbywania kary (odbudowanie poczucia własnej wartości, statusu społecznego i rodzinnego) (J. Pol, 2017, s. 116). Jerzy Nikołajew – były dyrektor Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Lublinie – wyodrębnił trzy funkcje kapelanów więziennych: pastoralną (głoszenie Słowa Bożego, udzielanie sakramentów, animacja życia religijnego), korekcyjno-oddziaływującą (działania wychowawcze i terapeutyczne, kapelan jako autorytet) oraz organizacyjno- integrującą (bycie członkiem personelu więziennego, organizowanie więziennego życia charytatywnego, pomoc w nawianiu kontaktu z parafią docelową więźnia). Autor opisuje duszpasterstwo penitencjarne, jako modelujące życie religijne skazanych, jak też relacje panujące między osadzonymi. Dzięki takiemu podejściu wzmacniane są wartości uniwersalne, religijne – dalekie od zła, przemocy oraz postaw antyspołecznych (J. Nikołajew, 2009, s. 153-154). Założeniem wszelkich oddziaływań w sferze wiary i duchowości osadzonych jest przyjęcie przez te osoby postawy nacechowanej dobrem, jako alternatywy dla zachowań moralnie nagannych.

Znaczenie duszpasterstwa więziennego zaakcentowane zostało już po odzyskaniu przez Polskę niepodległości. W dekrete w *sprawie tymczasowych przepisów więziennych* z dnia 8 lutego 1919 roku zawarto regulację: „Żadnemu więźniowi nie wolno odmawiać czerpania nauk moralnych i pociechy religijnej od duchownego swego wyznania. W zakładach i oddziałach, przeznaczonych dla nieletnich więźniów, wszyscy bez wyjątku nieletni otrzymują naukę religii oraz naukę świecką w zakresie jaki obowiązuje w szkołach ludowych” (Dekret Naczelnika Państwa, 1919, art.11).

O ile w warunkach izolacyjnych działalność duszpasterska jest realizowana przez kapelanów więziennych, o tyle na wolności inicjatywa wspólnot religijnych rzadko ukierunkowana jest na pomoc i wsparcie skazanych, mimo, iż Polska należy do czołówki państw, których mieszkańcy przypisują wagę do religii w codziennym funkcjonowaniu. Według ostatniego spisu powszechnego zdecydowana większość społeczeństwa polskiego - 88,9% ogółu ludności – deklaruje przynależność do kościołów, związków wyznaniowych i ruchów religijnych. W grupie tej najliczniej reprezentowani są wierni Kościoła rzymskokatolickiego - 87,6% ogółu ludności (Główny Urząd Statystyczny, 2019, s. 30). Zaoferowanie osobom zwalnianym możliwości praktykowania wiary i przeanalizowania własnego postępowania pod kątem jej wartości ma istotne znaczenie w budowaniu norm zachowania osób naruszających porządek prawny. Wewnętrzna

przemiana może przyczynić się do budowania potrzebnego osobom skazanym spójnego i pozytywnego obrazu otaczającej rzeczywistości. W kontekście resocjalizacji, religijność ma dużą wartość modyfikującą wzorce zachowania. Kompleksowo prowadzony proces naprawczy powinien uwzględniać wymiar duchowy i religijny oraz przestępców (I. Niewiadomska, 2016, s. 115-116, A. Wdowiszewski, 2016, s. 345).

Praca w ramach duszpasterstwa więziennego ma więc korzystny wpływ na proces resocjalizacji. Polega głównie na odniesieniu się do sumienia, poczucia winy, potrzeby przebaczenia i pojednania, jak też podtrzymywania aktywnego udziału w praktykach religijnych. Celem działalności duszpasterskiej jest pojednanie się skazanego z Bogiem, ze społeczeństwem i z samym sobą (J. Sikorski za A. Brzezińska-Rybicka, 2019, s. 122).

2.2 Zakres i formy pomocy postpenitencjarnej dla osób zwalnianych i ich rodzin

Jedną z głównych funkcji okresu przygotowania do zwolnienia jest udzielanie osobom zwalnianym pomocy postpenitencjarnej z Funduszu Sprawiedliwości. Pomocy takiej, zarówno na wniosek osoby uprawnionej, jak też z urzędu, może udzielić dyrektor jednostki zwalnianej oraz kurator zawodowy. Formy i sposób udzielania pomocy określono w Rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości w sprawie Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej - Funduszu Sprawiedliwości z dnia 13 września 2017.

Kurator sądowy, ustalając ze skazanym zakres niezbędnej pomocy w społecznej readaptacji i sposób jej udzielenia, może zaproponować, na podstawie § 39 tego Rozporządzenia, przeznaczenie środków z Funduszu m.in. na pokrywanie kosztów czasowego zakwaterowania i udzielania schronienia w placówce dla bezdomnych; dopłatę do czynszu i za energię cieplną, energię elektryczną, za gaz, za wodę, za opał, wywóz śmieci; na organizowanie i finansowanie porad prawnych i aktywizacji zawodowej. Ponadto środki finansowe mogą być przeznaczane na szkolenia i kursy podnoszące kwalifikacje zawodowe, na pokrycie kosztów egzaminów potwierdzających kwalifikacje zawodowe i programy podnoszące kompetencje społeczne, których celem jest przeciwdziałanie czynnikom kryminogennym. Uwzględniono także pokrywanie kosztów związanych ze specjalistycznym leczeniem lub rehabilitacją, uzyskiwaniem różnego rodzaju orzeczeń, pokrywanie kosztów transportu specjalnego lub przejazdów do miejsca np. nauki, czy terapii oraz kosztów związanych z uzyskaniem stosownych

dokumentów. Przewidziano także możliwość pokrywania kosztów ubezpieczenia grupowego, od następstw nieszczęśliwych wypadków, promowanie inicjatyw i przedsięwzięć służących skutecznej readaptacji, działań o charakterze edukacyjnym i informacyjnym, pokrywania kosztów związanych z organizacją i udzielaniem pomocy rzeczowej w formie żywności lub bonów żywnościowych, odzieży, obuwia, środków czystości i higieny osobistej, biletów komunikacji publicznej, leków, niezbędnych wyrobów medycznych, pomocy naukowych i dydaktycznych, a także przedmiotów wyposażenia domowego lub użytku osobistego, materiałów i narzędzi oraz udzielenie pomocy finansowej na wskazany cel. Formy możliwej pomocy dla osób skazanych, potrzebujących są bardzo szerokie. Z tego względu potrzeby osoby zwalnianej należy właściwie zdiagnozować, zarówno co do rodzaju jak też wielkości tak, by była to pomoc wystraczająca, adekwatna i efektywna. Nie zostały określone górne granice udzielanej pomocy. Dużą rolę w tym względzie odgrywają organy udzielające pomocy (kuratorzy zawodowi, dyrektorzy jednostek penitencjarnych) oraz to, na ile kieruje nimi poczucie empatii, chęć rozpoznania potrzeb i podjęcia działań zmierzających do ich zaspokojenia. W 2021r. kuratorzy sądowi udzielili pomocy postpenitencjarnej dla 16.865 osób, z czego jedynie 319 decyzji w tym przedmiocie zostało wydanych z urzędu, z inicjatywy kuratora (Sprawozdanie statystyczne MS-s40 z działalności kuratorskiej służby sądowej za 2021, s. 5). Wydaje się, iż inicjatywa kuratorów sądowych w kierunku rozpoznawania potrzeb osób zwalnianych, i ich najbliższych, oraz udzielenia pomocy postpenitencjarnej z urzędu powinna być zdecydowanie większa.

Pomoc postpenitencjarna świadczona przez kuratorów sądowych ma zróżnicowany, co do wielkości, charakter. W 2019 wyniosła średnio 294 zł na osobę (rozpiętość średniej pomocy wahała się od 162,83 zł w okręgu Sądu Okręgowego w Toruniu zł do 600,93 zł w okręgu Sądu Okręgowego w Lublinie) (Krajowa Rada Kuratorów, 2020, s. 6). W przypadku obu służb udzielane kwoty są zdecydowanie za niskie, by móc realnie wesprzeć proces społecznej readaptacji osób wychodzących na wolność. Dyrektorzy jednostek penitencjarnych i kuratorzy zawodowi, mimo iż mają do dyspozycji duże środki do rozdysponowania, w ramach Funduszu Sprawiedliwości, oferują swoim podopiecznym zbyt niskie kwoty. Zdecydowanie aktywność i rzetelne rozpoznanie potrzeb konkretnych osób przez organy udzielające pomocy, powinna ulec poprawie. Nie dziwią w tym kontekście ustalenia Najwyższej Izby Kontroli wskazujące, iż w okresie objętym kontrolą Izby tj, 1 stycznia 2018 r. – 30 października 2020

na pomoc postpenitencjarną (realizowaną przez kuratorów i służbę więzienną) wydano jedynie 24 225 tys. zł, co stanowi 4% z przyznanych w tym okresie środków na Funduszu Sprawiedliwości (Najwyższa Izba Kontroli, 2021, s. 8). Przeznaczona dla osób opuszczającym zakłady karne, pomoc powinna być adekwatna, dostosowana do zmieniających się realiów – inflacji, wzrostów cen energii i kosztów utrzymania. Wysokość udzielanej osobom zwalnianym i ich najbliższym pomocy nie jest bowiem formalnie ograniczona. Istnieje jedynie limit czasu, w jakim można jej udzielić. Mianowicie „świadczeń w ramach pomocy udziela się przez okres niezbędny dla zrealizowania celów tej pomocy. Osobom zwolnionym z zakładów karnych lub aresztów śledczych, a także osobom im najbliższym, udziela się pomocy nie dłużej niż przez okres 3 miesięcy od dnia zwolnienia, chyba że konieczność przedłużenia tego okresu do 6 miesięcy wynika ze szczególnych okoliczności, takich jak choroba lub czasowa niezdolność do pracy. Osobom najbliższym dla osób pozbawionych wolności pomocy udziela się nie dłużej niż przez 3 miesiące od dnia osadzenia w zakładzie karnym lub areszcie śledczym, chyba że konieczność przedłużenia tego okresu do 6 miesięcy wynika ze szczególnych okoliczności, takich jak choroba lub czasowa niezdolność do pracy” (§ 41. 1 cyt. Rozporządzenia).

Katalog celów, na jakie można przeznaczyć pomoc postpenitencjarną jest bardzo szeroki, wręcz wyczerpujący. Pomoc z Funduszu Sprawiedliwości przysługuje osobom skazanym na wszystkie rodzaje kar oraz im najbliższym. Udzielana jest zarówno osobom przebywającym w jednostce penitencjarnej, „zwalnianym” i „zwolnionym” (w tym przypadku przez kuratora sądowego). Stanowi bardzo wymierne narzędzie Państwa w kształtowaniu procesu społecznej readaptacji skazanych i byłych skazanych, i co ważne ich rodzin (P. Bachmat, 2010, s 92-94). Osoby zwalniane, po trudnym i pod wieloma względami niekorzystnym pobycie w warunkach izolacji więziennej, nie mogą zostać pozostawione bez pomocy, również ze względu na potrzebę redukcji ryzyka powrotu do przestępstwa. Świadczenie pomocy postpenitencjarnej osobom zwalnianym jest niezbędnym elementem readaptacji społecznej, umożliwiającym prawidłowego funkcjonowania byłych skazanych w społeczeństwie (H. Karaszewska, J. Rajewska de Mezer, 2013, s. 213).

2.3. Potrzeby osób przygotowywanych do zwolnienia z więzienia

Okres przygotowania do zwolnienia ustanawiany jest wobec osadzonych, których potrzeby readaptacyjne są większe aniżeli więźniów ze stabilną perspektywą wolnościową (po opuszczeniu więzienia). Główną rolę w ocenie tych potrzeb odgrywa administracja jednostki penitencjarnej, bazując na pracy i diagnozie potrzeb skazanego, podjętych w warunkach izolacji oraz posiłkując się ustaleniami z wolności, pozyskanymi w drodze wywiadu środowiskowego (m.in. tryb życia osadzonego przed osadzeniem, z uwzględnieniem czekających na zwolnionego trudności po zwolnieniu). Część skazanych już w chwili przyjęcia do więzienia ma trudną sytuację życiową, rodzinną, czy też materialną a część z nich to osoby bezdomne. Dodatkowo, w okresie izolacji, ich sytuacja ogólna mogła się pogorszyć na skutek deprivacji podstawowych potrzeb naturalnych, psychicznych i społecznych, co wiąże się z ryzykiem wystąpienia napięcia emocjonalnego, drażliwości, agresji, a nawet stanów depresyjnych (H. Machel, 2011, s. 99-100, A. Janus-Dębska, 2017, s. 47).

Popełnienie przestępstwa niesie ze sobą negatywne skutki dla osoby pokrzywdzonej, społeczeństwa oraz samego przestępcy oraz generuje potrzeby psychiczne, które w drodze odpowiednich oddziaływań są diagnozowane i w miarę możliwości zaspakajane. W przypadku osoby skazanej potrzeby te mogą dotyczyć: przepracowania wewnętrznej odpowiedzialności za popełniony czyn, uzyskania przebaczenia od pokrzywdzonych lub ich bliskich, zmierzenia się z nową przeszłością (jako przestępca), adaptacji do nowej rzeczywistości (więziennej), poradzenia sobie z zerwanymi więziami międzyludzkimi, zidentyfikowania przyczyn zachowania przestępczego, akceptacji przestępstwa jako wyrazu nierozwiązanych problemów oraz podjęcia wyzwania powrotu do społeczeństwa (F. C. Obi, I. E. Okoye, A. I. E. Ewoh, I. D. Onwudiwe, 2018, s. 10). Pobyt w izolacji więziennej często traktowany jest, jako przyczyna deprivacji wielu ważnych potrzeb życiowych jednostki, w tym potrzeby samorealizacji, poczucia własnej wartości, bezpieczeństwa, miłości, przyjaźni, relacji z otoczeniem, potrzeb estetycznych, twórczych i seksualnych. W zamian pojawiać może się poczucie zagrożenia własnej tożsamości, obniżenie sprawności intelektualnej i koncentracji uwagi. Po części niemożność zaspokajania wymienionych potrzeb wynika z silnej deprivacji sensorycznej i informacyjnej, ograniczenia lub odcięcia bodźców zmysłowych, wzrokowych i słuchowych (J. Helios, W. Jedlecka, T. Kalisz, 2020, s. 81).

Kolejne potrzeby wymagające wzięcia pod uwagę i podjęcia próby rozwiązania przez personel więzienny dotyczą potrzeb biologicznych (snu, jedzenie, picie, stymulacji sensorycznej), bezpieczeństwa (opieki, oparcia, stabilizacji, wsparcie społeczne). Zagrożeniem dla realizacji potrzeby bezpieczeństwa mogą być tendencje do dominacji, agresji, afiliacji, potrzeby autonomii, dominacji i ekshibicjonizmu. Dalsze eksponowane potrzeby więźniów, które trudno zrealizować to potrzeba przynależności i miłości (nawiązywanie bliskich relacji z innymi, poczucie akceptacji, pomoc), potrzeba wiedzy i zrozumienia (poznawanie czegoś nowego, szkolenia, doksztalcanie), potrzeba uznania i szacunku (dominacja nad innymi, władza, prestiż), potrzeba samorealizacji (realizacja powołania, rozwoju, sensu życia) (J. M. Piotrowski, M. Ciosek, 2016, s. 438-440).

Rozpoznanie rzeczywistych potrzeb i problemów osoby osadzonej, pod kątem możliwości objęcia jej okresem przygotowania do zwolnienia, powinno być poprzedzone rzetelną diagnozą potrzeb resocjalizacyjną. Zdaniem, E. Wysockiej, diagnoza taka „sporządzana jest przez kogoś i dla kogoś a ponadto po coś i z określonego punktu widzenia”. Polega na wieloaspektowym poznaniu sytuacji życiowej danej osoby w kontekście przeszłości, teraźniejszości i przyszłości oraz ma walor praktyczny – prognostyczny i decyzyjny (E. Wysocka, 2009, s. 7,19). W zakresie diagnozy potrzeb osoby osadzonej Autorka proponuje w procesie resocjalizacji i dalszej pracy, przyjęć zasadę oceny istniejących potrzeb, których niezaspokojenie powoduje osobiste braki doświadczane przez jednostkę. Potrzeby osób naruszających prawo mogą być jednak specyficzne – kryminogenne i niekryminogenne. Do pierwszej grupy E. Wysocka zalicza m.in. nastawienia proprzestępcze, destrukcyjne strategie radzenia sobie z trudnościami, uzależnienia, utrwalona i dyspozycyjna agresja, wrogość, środowisko kryminogenne. Potrzebami niekryminogennymi jej zdaniem są np. niskie/nieadekwatne poczucie własnej wartości, problemy psychiczne, depresja, obniżona odporność na frustrację i zniesienie emocjonalnej kontroli nad swym zachowaniem (E. Wysocka, 2015, s. 48).

Realizacja większość podstawowych potrzeb więźniów w warunkach izolacji jest ograniczona lub niemożliwa z przyczyn obiektywnych, które z kolei wynikają z odizolowania sprawcy przestępstwa od świata zewnętrznego. W ramach oddziaływań penitencjarnych czynione są starania, aby skutki deprivacji potrzeb niwelować chociażby poprzez widzenia, korespondencję, utrzymywanie więzi z rodziną, doksztalcanie czy przepustki (jedno z dobrodziejstw ustanawiania okresu przygotowania do zwolnienia). W przypadku osób w końcowej fazie odbywania kary, duże znaczenie

ma realizacja potrzeby podejmowania pracy, która może być wykonywana – co jest bardzo istotne – poza murami więziennymi. Praca w więzieniu może sprawić, że osadzeni na nowo poczują, że są częścią społeczeństwa. Kontakt (bezpośredni lub pośredni) z osobami spoza więzienia i stworzenie produktu, który jest używany w świecie zewnętrznym, są dla nich niezmiernie ważne. Wykonywanie pracy jest, poza tym, formą uczenia się i rozwijania kreatywności. Cenna jest możliwość nawiązywania kontaktów społecznych poza więzieniem, przyczynia się do dalszego rozwoju osobistego (L. Naessens, 2020, s. 10).

W przypadku osób przygotowywanych do zwolnienia rozpoznanie potrzeb i problemów więźniów, ma pomóc im w znalezieniu sposobów na ich przezwyciężenie. Może temu służyć ustanowienie okresu przygotowania do zwolnienia i związana z tym zapowiedź udzielenia stosowanego, szerokiego wsparcia. Oczekiwane wsparcie społeczne może niekiedy mieć większe znaczenie, niż wsparcie już otrzymywane. Może pełnić funkcję niwelującą złe samopoczucie i motywować do podolania trudnościom na wolności (T. J. Meyers i in., 2017, s. 59).

2.4. Poczucie sensu życia u osadzonych

Nadawanie sensu własnemu życiu, realizowane jest przez osadzonych, poprzez konkretne doświadczenia i celową aktywność. Istotne znaczenie w tym procesie ma poczucie wewnętrznej stałości, przekonanie o podstawowych racjach własnego istnienia oraz poczucie ukierunkowania i celowości własnego życia. Ważnym etapem w nadawaniu sensu własnemu życiu jest dostrzeganie przez jednostkę własnej sytuacji i nadawanie jej znaczenia. Umiejętność oceny tej płaszczyzny jest niezbędna w funkcjonowaniu danej osoby (E. Kamińska, 2020, s. 151).

Potrzeba sensu życia jest zatem potrzebą egzystencjalną, która w dużym stopniu wpływa na funkcjonowanie człowieka. Daje napęd do podejmowania określonych działań i wyznacza im kierunek. O istnieniu sensu życia zdajemy sobie sprawę wtedy, gdy staramy się odpowiedzieć na pytanie, po co i dlaczego żyjemy, kim powinniśmy być, jak należy postępować, żeby nasze życie było udane i szczęśliwe, zgodne ze światem wewnętrznym i zewnętrznym. Najczęściej odpowiedź na te pytania jednostka odnajduje w bliskich kontaktach z innymi ludźmi, nauce, pracy zawodowej, działalności twórczej, sporcie, świadomości bycia potrzebnym i wielu innych ważnych aktywnościach

(A. Wróbel-Chmiel, 2017, s. 20). Utrzymanie i wzmacnianie sensu życia w warunkach zamkniętych jest bardzo trudne. Główną przeszkodą w utrzymaniu sensu życia w tych warunkach jest izolacja od świata zewnętrznego, od życia w wolnym społeczeństwie. Pobyt w placówce totalnej w oderwaniu od bliskich przy pozbawianiu kontaktu z ulubionymi przedmiotami i zwierzętami, powoduje utratę „pełni życia”. Tworzą się ukryte i indywidualne deficyty. Osadzonemu zaczyna czegoś brakować – zaczyna za czymś tęsknić i coś wspominać (T. Zbyrad, 2012, s. 64-65). Poczucie sensu życia wyraża się w emocjonalno-motywacyjnym stosunku człowieka do otaczającej rzeczywistości, w dążeniu do nazwania i realizowania celów długoterminowych a w efekcie do odnalezienia sensu własnej egzystencji. Osoby skazane mają większą trudność w tworzeniu celów życiowych i mniejszą motywację do podejmowania aktywności intencjonalnej. Jednocześnie istnieje związek między większym nasileniem frustracji egzystencjalnej a powrotnością do przestępstwa. Poziom sensu życia u recydywistów jest więc niższy niż osób jednokrotnie karanych (I. Niewiadomska, J. Chwaszcz, 2010, s.34). Społeczna izolacja ma duży, niekorzystny wpływ na psychospołeczną sferę życia człowieka. Zaburzona zostaje umiejętność życia w zgodzie z samym sobą oraz poczucie odpowiedzialności za siebie. Z czasem pojawia się głęboki brak poczucia własnej indywidualności. W konsekwencji poczucie sensu życia jest wyraźnie zagrożone zdeformowaniem (B. Skibińska, 2017, s. 269). Praca nad utrzymaniem lub wzmocnieniem sensu życia jest możliwa w warunkach zamkniętych dzięki możliwości realizowania własnej twórczości. Wśród mężczyzn, pozbawionych wolności, skazani, którzy byli aktywni twórczo – odznaczali się średnio wyższym poziomem poszukiwania sensu życia od więźniów nieaktywnych twórczo (na podstawie przeprowadzonych badań). Więźniowie zainteresowani twórczością mieli także silniejsze poczucie sensu życia w porównaniu z nieaktywnymi twórczo. Uczestnictwo skazanych w różnego typu działaniach twórczych realizowanych na terenie zakładu karnego można zatem traktować, jako formę poszukiwania sensu życia (A. Jaworska, 2014, s. 22-23).

Nawet w warunkach izolacji osoby skazane starają się nie tracić ducha i utrzymywać jakość życia na akceptowalnym poziomie. Jak wynika z badań nad jakością życia więźniów (*quality of life*, QoL) – czynnikami, które korelują z jakością życia, a które jednocześnie należy wzmacniać, są: poczucie własnej skuteczności, wsparcie społeczne, postawa religijna, planowanie i oczekiwanie wsparcia społecznego, odporność

na niekorzystne czynniki zewnętrzne (*resilience*-prężność) (B. Skowroński, E. Talik, 2021, s. 10).

2.5. Postawy i przekonania osób skazanych

Postawy i wartości kryminalne są ważnymi czynnikami wpływającymi na zachowania dewiacyjne i przestępcze. Wynikają z różnych czynników, wśród głównych wymienia się słabą (lub brak) kontrolę zewnętrzną sprawowaną przez rodzinę, służby socjalne, społeczeństwo nad potencjalnym sprawcą, identyfikację z innymi przestępcami za zasadzie teorii społecznego uczenia się. Im silniejsze są relacje i wpływy innych przestępców (niekiedy spokrewnionych), tym większa są szanse na zostanie przestępcą oraz odrzucenie ogólnie przyjętych, dominujących, norm zachowania, również na skutek niezadowolenia i frustracji z powodu trudności w ich przestrzeganiu (V. Stojkowska – Stefanovska, 2019, s. -10).

Ważnym aspektem funkcjonowania osadzonych w warunkach więziennych, na który trzeba także zwrócić uwagę, jest uleganie bądź opieranie się podkulturze więziennej, jako na czynnik istotnie kształtujący postawę osoby skazanej, również po jej wyjściu na wolność. Udział osadzonych w podkulturze więziennej istotnie ogranicza możliwości oddziaływań resocjalizacyjnych. W dużej mierze przyczyniania się do demoralizacji osadzonych i zaburza proces społecznej readaptacji na wolności poprzez przyjmowanie postawy nacechowanej brutalnością, wulgaryzmem, przemocą bądź poniżaniem innych (S. Przybyliński, 2005, s. 114-116)

Pomimo realnej deprywacji potrzeb osób osadzonych i niekiedy wymagających naprawy antyspołecznych postaw skazanych, to na sytuację życiową osadzonego trzeba jednak spojrzeć bardziej twórczo, dostrzec w sprawcy przestępstwa również sprawcę jego sukcesu, osobę „skazaną na sukces”, realizowany poprzez skuteczny powrót do życia zgodnego z normami społecznymi. Przekonanie skazanego o bezsensowności działalności przestępczej oraz wiara w takie wartości jak pracowitość, odpowiedzialność czy też wolność od uzależnienia stanowią główny cel pracy penitencjarnej (H Machel, 2003, s. 21). Podejście takie zakłada czynny, mentalny i psychiczny udział osadzonego w kreowaniu swojej przyszłej ścieżki życia. Dobrym sposobem na osiągnięcie zamierzonych celów, również tych związanych z życiem na wolności, jest wzbudzanie

u skazanych nadziei, że sprawy przybiorą korzystny dla nich obrót, że dzięki ich wytrwałości, silnej woli i trwaniu w postanowieniu zrealizują swoje zamierzenia.

Osoby o wysokim poziomie silnej woli (wymiaru nadziei) są przekonane, że wytrwają w wysiłkach i że nic ich nie powstrzyma. Nastawienie takie jest szczególnie przydatne, gdy dana osoba napotyka przeszkody i trudności (o które nie trudno opuszczając więzienie), ponieważ dostarcza niezbędną motywację do działania. Ważnym elementem takiej postawy jest zdolność do modyfikowania lub zaniechania stosowania wcześniejszych sposobów rozwiązywania problemów i wyboru innych, które zapewnią osiągnięcie sukcesu w postaci poradzenia sobie stresem adaptacyjnym (M. A. Basińska, M. Sołtys, S. Peplińska, B. Kawiecka-Dziembowska, J. Kwiatkowska, A. Borzyszkowska, 2017, s. 109). Podobną postawę możemy nazwać poczuciem własnej skuteczności. Ma miejsce wtedy, gdy człowiek oczekuje a nawet zakłada możliwość wykonania jakiegoś zadania i to w różnych, zmieniających się okolicznościach. Tego rodzaju przeświadczenie sprawia, że dana osoba czuje się zdolna „stawić czoła” czekającym go wyzwaniom. Tworzy się ono na skutek uprzednich doświadczeń, niekiedy opartych na bilansie zysków i porażek. (I. Niewiadomska, J. Chwaszcz, 2010, s. 49).

W rozważaniach na temat przyczyn zachowań przestępczych oraz zapobiegania negatywnym skutkom psychicznym uwięzienia, w ostatnich latach, przywoływana jest koncepcja *resilience* mająca utwierdzenie w pozytywnym myśleniu o rozwoju, mimo doświadczenia przez daną jednostkę, w przeszłości, zagrożeń i traumatycznych przeżyć, które ten rozwój mogłoby skutecznie zaburzać. Pojęcie to może być także tłumaczone, jako zdolność „odbijania się od dna”, czyli powrotu do normalnego i pozytywnego funkcjonowania, po stresujących doświadczeniach i przeżyciach życiowych. Inne spotykane określenia opisywanego zjawiska to: sprężystość, sprężystość psychiczna, odporność na zranienie, prężność, prężność osobowa, ale także zaradność, elastyczność, giętkość, odbojność, odporność, odporność psychiczna, plastyczność, wytrzymałość, zaradność, zdolność do adaptacji czy też spolszczona wersja – rezyliencja (M. Boczkowska, 2019, s. 127, 131). Świadomość opisanego mechanizmu może być pomocna w odpracowywaniu planu pracy z osobą skazaną, zarówno w warunkach zamkniętych oraz wolnościowych. Osoby skazane często borykają się z trudną lub nawet traumatyczną przeszłością i mogą żyć w przeświadczeniu, że z tego powodu czekają na nie jedynie przykre konsekwencje. Z przedstawioną interpretacją zachowań powodujących stres i trudne doświadczenia wiąże się koncepcja zasobów, wedle której

człowiek w radzeniu sobie z sytuacją trudną może korzystać z dostępnych zasobów, które umożliwią mu poradzenie w konkretnej sytuacji życiowej. W przypadku pracy resocjalizacyjnej uwaga najczęściej skupiana jest na zasobach osobistych takich jak poczucie własnej skuteczności, samoocena, radzenie sobie ze stresem, postrzegane wsparcie społeczne. W obszarze wzmacniania tych czynników najczęściej obecnie podejmowane są działania resocjalizacyjne (M. Osińska, 2020, s. 114). Zadaniem resocjalizacji penitencjarnej, w tym przypadku, winno być bowiem organizowanie warunków sprzyjających i wzmacniających zasoby osobiste osadzonego (udział w terapii uzależnień, podwyższenie wykształcenia i kwalifikacji zawodowych, przemiana duchowa, religijna) jak też społecznych, środowiskowych (poczucie przynależności do grupy bez cech przestępczych i odczucie wsparcia społecznego, dojrzałe relacje z kobietami) (R. Szczepanik, 2015, s. 387-391). Po zdiagnozowaniu czynników ryzyka, które doprowadziły sprawcę czynu karalnego do zakładu karnego, pracę z osobą przygotowującą do zwolnienia należałoby ukierunkować na wzmocnienie czynników chroniących, do których zaliczyć można angażowanie się w życie prospołeczne i doświadczenie uznania za te działania (pozytywne wzmocnienie), dojrzałe przekonania i jasne zasady etyczne, pozytywny obraz siebie, wysoka samoocena, pozytywne relacje z innymi, nieakceptowanie zachowań antyspołecznych, aspiracje edukacyjne i zawodowe, silne więzi rodzinne oraz praktyki religijne (Z. Gaś, 2008, s. 25-26).

Rozdział III

Podstawy metodologii badań własnych

3.1 Założenia metodologiczne badań własnych

Należy dobrać model badawczy, który powinien być powiązany z teorią, wiedzą dotyczącą wybranego obszaru badań. Dzięki niej badacz może posługiwać się właściwym językiem przy opisie wyjaśnianych zjawisk (J. Brzeziński, 2016, s. 400).

Inspiracją do podjęcia badań własnych była wciąż aktualna potrzeba poszukiwania efektywnych sposobów radzenia sobie ze zjawiskiem przestępczości oraz zapobiegania mu. Dlatego założono, że pomocne może okazać się wsparcie oraz wzmocnienie kondycji psychospołecznej osób zwalnianych w celu podwyższenia ich kompetencji adaptacyjnych do życia w warunkach wolnościowych (H. Machel, 2004, s. 200; W. Ambrozik, 2016, s. 52-53). Jednym z rozwiązań, wspierających efektywną readaptację, powinno być szersze ustanawianie okresu przygotowania do zwolnienia, w czasie do 6 miesięcy przed planowanym zwolnieniem z więzienia lub udzieleniem warunkowego zwolnienia i w konsekwencji realizacja przez kuratorów sądowych programów wolnościowych. Takie podejście może istotnie wpłynąć na rozwój rozwiązań wzmocniających proces inkluzji społecznej osób opuszczających jednostki penitencjarne w warunkach wolnościowych. Dzięki przyjętym rozwiązaniom prawnym oraz często podnoszonemu postulatowi tworzenia systemowych regulacji opartych na współpracy służby więziennej, kuratorów sądowych i organizacji pozarządowych, instytucja ustanawiania okresu przygotowania do zwolnienia powinna zająć ważne miejsce w szerokim katalogu oddziaływań resocjalizacyjnych, podejmowanych zarówno w warunkach zamkniętych, jak też wolnościowych. Ponadto, kontynuując rozważania w tym przedmiocie, być może warto powrócić do idei stworzenia wyspecjalizowanego organu – kuratora sądowego penitencjarnego, który wykonywałby czynności również na terenie zakładów zamkniętych i byłby swoistym spoiwem między światem izolacji a wolnością, między dobrem skazanego a dobrem społecznym (W. Kuźmicki, 2020, s. 165).

Niewątpliwie czynnikiem ułatwiającym resocjalizację i adaptację osób skazanych do życia po zwolnieniu jest udzielane im wsparcie. Wsparcie społeczne jest pojęciem wieloznacznym i różnorodnym w zakresie formy oraz treści. Łatwiej jest danej osobie

pokonać trudności i przeszkody życiowe oraz zaadaptować się do zmieniających się warunków życia, np. po opuszczeniu zakładu karnego, gdy ma świadomość, że nie jest sama i wie, gdzie po konkretną pomoc może się zwrócić. Funkcjonalne właściwości wsparcia można sprowadzić do: dostarczenia pozytywnych emocji, udzielania porady, zapewnienia opieki, przekazania informacji, wzmocnienia poczucia własnej wartości i samooceny, budowania zaufania do siebie i innych, poczucia przynależności i więzi społecznych (J. Kirenko, S. Byra, 2011, s. 103, 109).

Podłoże teoretyczne dla badań własnych stanowi teoria readaptacji społecznej. Zdaniem R. Oporo odnosi się ona do dwóch obszarów. Pierwszy dotyczy postawy danej osoby skazanej, jej sposobu myślenia i interpretowania otaczającej ją rzeczywistości, a drugi związany jest ze stopniem, w jakim ta osoba nawiązała efektywny kontakt instytucjami i organami udzielającymi pomocy w nabyciu umiejętności prawidłowego pełnienia ról społecznych. Procesowi powrotu do przestępczości na ogół towarzyszą osobiste lub zewnętrzne problemy. W konsekwencji powodują one powstanie uczucia pesymizmu, braku wiary i przekonania w to, że daną sytuację trudną można rozwiązać w sposób inny niż przez naruszanie porządku prawnego. Pożądane działania readaptacyjne, jakie w takich stanach zagrożenia należałoby wprowadzać, powinny polegać na rozwiązywaniu nie tylko dość oczywistych środowiskowych trudności, czekających na osoby odzyskujące wolność, ale także na uwzględnianiu indywidualnych stylów funkcjonowania tych osób, ich motywacji, zasobów, czy sposobów radzenia sobie ze stresem. Istotne jest bowiem to, w jaki sposób skazani postrzegają siebie, swoje zachowanie oraz sytuację, w jakiej się znajdują. „Takie podejście sugeruje także, że resocjalizację lepiej jest rozumieć nie, jako zapobieganie powrotowi do przestępstwa, lecz jako promowanie i wspieranie aktywności wolnej od zachowań antyspołecznych. Wówczas stanie się działaniem podejmowanym przez samego sprawcę, a nie działaniem wobec sprawcy” (R. Opora, 2015, s. 71-75).

Współczesne ujęcia readaptacyjne zakładają, że praca z osobą skazaną to w optymalnym ujęciu nieustanny ciąg oddziaływań, podejmowanych niezwłocznie po wydaniu orzeczenia skazującego, z uwzględnieniem jej obecnych i przyszłych zasobów. Już w pierwszym dniu osadzenia w jednostce penitencjarnej ze skazanym winna być podjęta praca przygotowująca go do zwolnienia. Działania służące przyszłej readaptacji społecznej mogą być realizowane zarówno wobec samego skazanego, jak też jego środowiska pochodzenia. W przypadku pracy ze skazanym wskazane może

okazać się udzielenie mu wsparcia psychicznego (po doznanych stresie związanym z przyjęciem do więzienia), szybkie podjęcie procesu resocjalizacji czy też terapii. Pożądane działania podejmowane wobec środowiska skazanego mogą polegać na wzmocnieniu zasobów społecznych, które ułatwiają skazanemu powrót do społeczeństwa w przyszłości, np. w zakresie podtrzymywania pozytywnych, twórczych relacji z innymi ludźmi, szczególnie rodzinnych (M. Kokorzecka-Piber, 2014, s. 425, R. Poklek, 2016, s. 551).

Praca nad wzmocnieniem, a niekiedy wytworzeniem, potencjału osobistego i społecznego skazanych zakłada, że w każdej osobie istnieją zasoby rozwojowe i twórcze. Mogą one być kształtowane w wyniku działań resocjalizacyjnych. W efekcie osoba skazana może nabyć nowe umiejętności, które pozwolą jej w sposób innowacyjny podejść do sytuacji problemowej. W dalszej perspektywie, gdy pozytywne zmiany w strukturze poznawczej i twórczej osoby skazanej zostaną utrwalone, nastąpić może proces poszukiwania przez nią nowej, prospołecznej tożsamości (M. Konopczyński, 2015, s. 181-182).

Badanie naukowe poprzedza sformułowanie nurtującego badacza pytania naukowego, u podstaw którego leżą pewne niedobory wiedzy, luki czy też odmienne stanowiska na dany temat. Udzielenie odpowiedzi na postawione pytanie badawcze niekiedy może posłużyć do ustalania nowych praw, koncepcji czy paradygmatów. Wśród czynników sprzyjających efektywnemu procesowi naukowemu wymienia się: intuicję, znajomość literatury przedmiotu, umiejętność prowadzenia twórczych, inspirujących rozmów z innymi badaczami, profesjonalistami, czy też wytrwałość w pracy badawczej (J. Brzeziński, 2004, s. 37). Celem naukowym jest „dostarczenie dającej się zweryfikować wiedzy. Wiedza pomaga nam wyjaśnić, przewidzieć i zrozumieć interesujące nas zjawiska empiryczne. Co więcej, całokształt wiedzy może zostać wykorzystany do poprawy kondycji ludzi” (Ch. Frankfort-Nachmias, D. Nachmias, 2001, s. 23). Problemem badawczym jest pytanie, na które badacz poszukuje odpowiedzi. Wyższą rangę mają te problemy, na które dotychczas naukowcy nie uzyskali pełnej odpowiedzi (M. Łobocki, 2003, s. 112).

Przedmiotem niniejszej pracy uczyniono okres przygotowania do życia po zwolnieniu z zakładu karnego oraz otrzymywane i oczekiwane wsparcie społeczne w tym czasie, natomiast podmiotem – osoby pozbawione wolności, przygotowywane do zwolnienia. Celem badań własnych było określenie sposobu postrzegania

otrzymywanego i oczekiwanego wsparcia przez osoby skazane w okresie przygotowania do zwolnienia.

Refleksja nad koniecznością wzmocnienia istniejącego systemu wsparcia osób zwalnianych z zakładów karnych skłoniła do sformułowania problemu badawczego, który zawiera się w pytaniu:

W jaki sposób osoby skazane postrzegają otrzymywane i oczekiwane wsparcie w okresie przygotowania do zwolnienia z zakładu karnego?

Do tak ujętego problemu badawczego sformułowano następujące pytania szczegółowe:

1. Jak oceniają osoby badane otrzymywane wsparcie podczas wcześniejszego i aktualnego odbywania kary pozbawiania wolności na etapie opuszczania zakładu karnego?
2. Jaka jest, w ocenie badanych skazanych, skuteczność i warunki ustanawiania okresu przygotowania do zwolnienia?
3. Czego oczekują osoby pozbawione wolności w okresie przed opuszczeniem zakładu karnego oraz po jego opuszczeniu?
4. Jakie są cele życiowe i wartości badanych osób oraz ich główne problemy życiowe?
5. Jakie jest nasilenie potrzeb psychicznych osób pozbawionych wolności w okresie przygotowywania do zwolnienia?
6. Jaka jest dostępność ogólnego spostrzeganego wsparcia społecznego oraz jego składowych: wsparcia poznawczego, materialnego, dowartościowania i przynależności, według osób pozbawionych wolności objętych okresem, o którym mowa w art. 164 k.k.w.?
7. Jaki jest poziom poczucia sensu życia, wyrażony w postawach egzystencjalnych osób osadzonych objętych okresem przygotowania do zwolnienia ?
8. Jakie jest nasilenie nadziei na sukces osób pozbawionych wolności objętych okresem przygotowania do zwolnienia w zakresie oczekiwania pozytywnych efektów własnych działań (posiadania przekonania o posiadaniu silnej woli i świadomości własnej skuteczności w dążeniu do celu)?
9. Czy występują różnice między grupą osób objętych okresem przygotowania do zwolnienia a grupą osadzonych nieobjętych tym okresem w zakresie oczekiwanego i otrzymywanego wsparcia, celów życiowych i wartości oraz oceny

skuteczności ustanowienia okresu przygotowania do zwolnienia, a jeśli tak to jakie?

10. Czy występują różnice między grupą osób objętych okresem przygotowania do zwolnienia a grupą osadzonych nieobjętych tym okresem w zakresie nasilenia potrzeb psychicznych, dostępności wsparcia społecznego i jego składowych, nasilenia poczucia sensu życia oraz nasilenia oczekiwania pozytywnych efektów własnych działań, jako przekonań o posiadaniu silnej woli i świadomości własnej skuteczności w dążeniu do celu, a jeśli tak to jakie?
11. Czy i na ile uprzednia karalność, wiek, posiadanie rodziny własnej, uzależnienie od alkoholu i innych środków warunkują poglądy skazanych, objętych okresem przygotowania do zwolnienia, na temat otrzymywanego i oczekiwanego wsparcia po zwolnieniu z zakładu karnego?
12. Czy i na ile potrzeby psychiczne, dostępność wsparcia społecznego, poczucie sensu życia oraz oczekiwanie pozytywnych efektów własnych działań, jako przekonania o posiadaniu silnej woli i świadomości własnej skuteczności w dążeniu do celu warunkują poglądy skazanych objętych okresem przygotowania do zwolnienia na temat otrzymywanego i oczekiwanego wsparcia po zwolnieniu z zakładu karnego?

Do problemu głównego oraz pytań szczegółowych o związki zależnościowe sformułowano hipotezy robocze.

Hipoteza do problemu badawczego:

Z dużym prawdopodobieństwem przypuszcza się, że w ocenie skazanych objętych okresem przygotowania do zwolnienia z zakładu karnego otrzymywane wsparcie jest niewystarczające, niewspółmierne do potrzeb, a oczekiwania są wysokie.

Zważywszy na niską efektywność resocjalizacji penitencjarnej (R. Opora, 2015, s. 222-223) można stwierdzić, że potrzeby osób skazanych są bardzo nasilone i zróżnicowane. Potrzebują one zdecydowanie więcej wsparcia, aniżeli osoby przebywające na wolności, zarówno materialno-finansowego, jak i społecznego. Ponadto osoby skazane często o niskim poziomie poczucia winy, wstydu i wyrzutów sumienia, przerzucające odpowiedzialność za swoje zachowanie na inne osoby, los, Boga są bardziej skłonne do stawiania większych wymagań specjalistom udzielającym im pomocy (por. W. Poznaniak, 1997; I. Mudrecka, 2010, s. 110-115).

Wyniki kontroli NIK w zakresie pomocy społecznej byłym więźniom świadczą o tym, że najczęściej udzielane jest wsparcie w formie jednorazowych zasiłków oraz darmowych posiłków (lub informacji o miejscach, gdzie takie posiłki są wydawane). Zdecydowanie rzadziej oferowane było wsparcie psychologiczne, co nie jest uzasadnione z uwagi na to, że duża część osób opuszczając jednostki penitencjarne jest zagubiona i potrzebuje ukierunkowania jak zmieniać swoje życie. Osoby zwalniane mają różne potrzeby, które powinny być zaspakajane kompleksowo i wielopoziomowo. Potrzebują pomocy w tworzeniu planów krótko- i długoterminowych, by móc odnaleźć się w świecie, od którego były odizolowane, nierzadko przez długi czas. Omawiane wsparcie jest szczególnie istotne dla osób samotnych oraz dla osób, które nie mogą liczyć na pomoc najbliższych, rodziny lub znajomych. Ogólnie osobom opuszczającym więzienie udzielana jest pomoc materialna, finansowa jednorazowa lub rzeczowa. Brakuje jednak ważnego wsparcia psychologicznego, w poszukiwaniu pracy, w leczeniu, terapii czy też poradnictwa prawnego (Najwyższa Izba Kontroli, 2019, s. 12).

Istniejące rozwiązania w zakresie pomocy osobom skazanym należy ocenić jako niewystarczające. Dla wzmocnienia procesu readaptacji społecznej skazanych, realizowanego zarówno w warunkach wolnościowych jak też zamkniętych, należy podjąć spersonalizowane działania z uwzględnieniem indywidualnych cech i potrzeb skazanego, jego sytuacji rodzinnej, edukacyjnej, zawodowej, zdrowotnej, społecznej i przestępczej (doświadczenie penitencjarne). Należy także włączyć samego skazanego do pracy zmierzającej do pozytywnej readaptacji z wykorzystaniem właściwych dla każdej osoby zasobów i uwarunkowań, tak by pozytywny powrót do społeczeństwa miał podłoże nie tylko zewnętrzne (oddziaływania odpowiednich organów i służb), ale także wewnętrzne (A. Fidelus, 2019, s. 142-143). Warto więc wzbudzać lub wzmacniać takie cechy osoby resocjalizowanej jak empatia, samokontrola i introspekcja (L. Forsberg, T. Douglas, 2022, s. 110).

Hipoteza do pytania 9:

Założono, że osoby objęte okresem przygotowania do zwolnienia w porównaniu do osób nieobjętych tym okresem będą: miały wyższe oczekiwania w zakresie wsparcia, gorzej oceniały otrzymywane wsparcie oraz skuteczność ustanowienia okresu przygotowania do zwolnienia, a cele życiowe i wartości tych osób będą inne.

Postrzegane wsparcie społeczne może poprawiać zdrowie psychiczne poprzez wpływ na poczucie własnej wartości, poczucie bezpieczeństwa i przynależności, które są składnikami wyższej samooceny. Wsparcie społeczne zapewnia poczucie własnej wartości, ponieważ daje poczucie, że ktoś jest ceniony i akceptowany przez innych (M. Ioannou, A. P., Kassianos, M. Symeou, 2019, s. 2).

Z badań M. Kiryluk nad skutecznością ustanawiania okresu przygotowania do zwolnienia, wynika, iż zaledwie 1/3 realizowanych programów wolnościowych była efektywna i spowodowała uzyskanie przez skazanego realnej pomocy. W momencie, gdy skazany opuszczał zakład karny, jak wskazują wyniki badań, miał on zaspokojone jedynie podstawowe bytowe potrzeby. W przypadku sporej grupy badanych skazanych, wymierna (wystarczająca) pomoc nie została im udzielona. Niekiedy opracowany program wolnościowy nie mógł być zrealizowany z przyczyn obiektywnych np. brak w gminie/mieście lokali mieszkalnych, brak ofert pracy w konkretnym wyuczonym zawodzie, niepełna współpraca skazanego z kuratorem, zaniedbania ze strony podmiotów odpowiedzialnych za przebieg działań pomocowych. Dalej zbyt późne obejmowanie skazanych okresem przygotowania do zwolnienia, zbyt krótki czas na jaki ustanowiono okresu, opóźnienia administracji zakładów karnych i sądu w przekazaniu spraw kuratorom, uchybienia ze strony samych kuratorów. (M. Kiryluk, 2008, s. 220-221).

Bywają także sytuacje, gdy osoby opuszczające jednostki penitencjarne są w dużym stopniu nieporadne życiowo, bierne, o niskim poziomie elastyczności w uczeniu się nowych zadań, natomiast oczekujące natychmiastowej i efektywnej pomocy ze strony powołanych instytucji, w tym kuratorów sądowych, przejawiając postawę roszczeniową, po części spowodowaną syndromem prizonizacji i wyuczonej bezradności powstałych wskutek izolacji więziennej (M. Kokorzecka-Piber, 2014, s. 431-432)

Hipoteza do pytania 10:

Przypuszcza się, że osoby objęte okresem przygotowania do zwolnienia w porównaniu do osób nieobjętych tym okresem będą miały większe nasilenie potrzeb psychicznych, niższe nasilenie poczucia sensu życia i oczekiwanych pozytywnych efektów własnych działań, wyrażających się w słabszych przekonaniach o posiadaniu silnej woli i możliwościach jej zrealizowania oraz będą gorzej oceniały dostępność wsparcia społecznego i jego składowych.

Wyniki badań psychologicznych pokazują, że wsparcie rodziny, posiadanie grupy odniesienia oraz wytrwałość w dążeniu do celu i odporność na stres stanowią istotny czynnik przemawiający za pozytywną społeczną readaptacją (A. Szymanowska za: R. Deka, 2017, s. 140). Udzielane wsparcie społeczne, by było efektywne, to w zakresie rodzaju i wielkości powinno być dopasowane do różnorodnych potrzeb osoby zwalnianej. Przez efektywność wsparcia rozumie się w tym ujęciu osiągnięcie założonych celów, które w tym przypadku polegają na ogólnym podtrzymaniu osoby w trudnej sytuacji życiowej, zmniejszeniu napięcia i stresu, tworzeniu klimatu bezpieczeństwa, poczucia przynależności oraz nadziei i poszukiwaniu rozwiązań danego problemu i przezwyciężenia przeszkód (E. Włodarczyk, 2016, s. 192).

Odizolowanie społeczne i rodzinne ma ogromny wpływ na psychospołeczną sferę funkcjonowania więźnia. Umiejętność życia w zgodzie z samym sobą, poczucie autentyczności oraz odpowiedzialności za siebie i swoje życie wiąże się ze sferą podmiotowości, której zaburzenie może być przyczyną głębokiego braku poczucia indywidualności. Brak poczucia sensu życia z pewnością negatywnie wpływa na jakość życia a utrzymująca się społecznej izolacja, szczególnie u osób napiętnowanych, deformuje podmiotowość jednostki. Mogą pojawić się u osadzonych zmiany w sferze emocjonalnej, poważne zaburzenia o charakterze nerwicowym, unikanie kontaktów z innymi ludźmi, niepewność, nieufność, przesadna ostrożność w relacjach z innymi, nieumiejętność panowania nad nastrojami, niska samoocena, złe samopoczucie, depresja, apatia, skrajny introwertyzm, zachowania psychotyczne i neurotyczne, patologiczny lęk (B. Skibińska, 2017, s. 268 - 269). Izolacja penitencjarna kompleksowo zaburza status osobowy jednostki. Osadzony z człowieka „wolnego” przechodzi w status człowieka „niewolnego”, z negatywnymi skutkami dla jego człowieczeństwa, bowiem niekorzystne czynniki nie dotyczą tylko jego sytuacji prawnej, ekonomicznej, cywilnej ale też całokształtu jego życia osobistego i relacji społecznych. Więzienny klimat przemocy oraz rygoru jest wszechobecny i stale towarzyszy skazanemu, zmienia całe jego codzienne życie. Pozbawienie wolności ma więc wymiar egzystencjalny dla jednostki, a przez jej totalny charakter staje się przestrzenią nieustannej konfrontacji i uzgadniania swojego statusu jako „osoby niewolnej” (J. Helios, W. Jedlecka, T. Kalisz, 2020, 72-73). W efekcie, jaka wynika z niektórych doniesień z badań, poczucie sensu życia u osób osadzonych jest niższe niż u osób niekaranych (I. Niewiadomska, J. Chwaszcz, 2010, s.34).

Hipotezy do pytania 11:

Założono, że niższy wiek, uprzednia karalność, samotność oraz uzależnienie od alkoholu warunkują większe oczekiwania w zakresie otrzymywanego wsparcia i niższą ocenę udzielanej pomocy przez osoby objęte okresem przygotowania do zwolnienia.

Osoby, które uprzednio odbywały już karę pozbawienia wolności nie uzyskały należytego wsparcia, co wiąże się z niską efektywnością oddziaływań resocjalizacyjnych prowadzonych na terenie zakładów karnych. Gdyby otrzymały one wystarczającą pomoc, być może nie popełniłyby ponownie przestępstwa i nie trafiły ponownie do zakładu zamkniętego. Z tego faktu wynikają również większe ich potrzeby, które zaspokajane mogą być tylko przez innych ludzi (R. Poklek, 2016, s. 537-538).

Wyniki badań prowadzonych wśród młodzieży nieprzystosowanej społecznie świadczą o tym, że obecnie osoby młodsze mają wyższe oczekiwania i są bardziej roszczeniowo nastawione do innych aniżeli osoby starsze (I. Mudrecka, 2010, s. 113, A. Lewicka-Zelent, 2015). Z tego też wynika, u osób młodych, silna potrzeba uzyskiwania wsparcia. Zatem świadczona aktualnie pomoc nie spełnia ich wymagań.

Badania prowadzone w różnorodnych grupach społecznych w zakresie wsparcia społecznego skłaniają do wniosku, że najwięcej pomocy ludzie uzyskują od osób najbliższych - członków rodziny. Dlatego osoby samotne, które nie mogą liczyć na tego rodzaju wsparcie, oczekują od innych, a szczególnie specjalistów tego, że będą w większym stopniu współuczestniczyli w procesie zaspokajania ich potrzeb. Mogą też mieć poczucie, że udzielana im pomoc nie jest wystarczająca, z uwagi na braki wsparcia rodzinnego (I. Niewiadomska, 2016, s. 112).

Osoby skazane oczekują dużego wsparcia postpenitencjarnego, natomiast te uzależnione od alkoholu przejawiają szczególne problemy i mogą oczekiwać dodatkowej pomocy. Zdecydowanie trudniej będzie im zachować abstynencję na wolności. Poza tym udzielana pomoc terapeutyczna w zakładach karnych jest niewystarczająca. W wielu zakładach nie ma oddziałów terapeutycznych, a i kolejki do nich są długie. Dlatego ocena potrzeb w zakresie rzeczywistego wsparcia osób z problemem alkoholowym powinna być bardziej dogłębna w porównaniu do skazanych nieuzależnionych (B. Zajęcka, 2008, s. 139-140).

Specyfika terapii skazanych uzależnionych polega na zrozumieniu wzajemnych relacji między uzależnieniem a popełnionym czynem karalnym. Powiązania te bywają bowiem złożone. Uzależnienie może być przyczyną popełniania przestępstw, jednakże

coraz częściej zdarzają się sytuacje odwrotne, gdy działalność przestępcza w grupie, w której elementem stylu życia jest spożywanie alkoholu lub zażywanie środków odurzających, prowadzi z czasem do uzależnienia. W pracy z uzależnionymi sprawcami przestępstw nie można skupiać się jedynie na problemach wynikłych wprost z uzależnienia. W większości przypadków zakres potrzeb terapeutycznych jest znacznie szerszy, bowiem obok potrzeb wynikających z uzależnienia występują potrzeby resocjalizacyjne. Skazani uzależnieni prezentują często specyficzne wzory prokryminalnego myślenia opisywane jako zniekształcenia poznawcze (*cognitive distortions*) albo błędy w myśleniu (*thinking errors*), które kierują ich postępowaniem przestępczym i antyspołecznym (A. Majcherczyk, 2007, s. 332). W takiej perspektywie osoby skazane, uzależnione, mogą również oczekiwać pomocy w poradzeniu sobie z tym problemem.

Hipoteza do pytania 12:

Założono, że potrzeby psychiczne, dostępność wsparcia społecznego, poczucie sensu życia, oczekiwanie pozytywnych efektów własnych działań jako przekonania o posiadaniu silnej woli i świadomości własnej skuteczności w dążeniu do celu warunkują poglądy skazanych objętych okresem przygotowania do zwolnienia na temat otrzymywanego i oczekiwanego wsparcia po zwolnieniu z zakładu karnego.

W przypadku byłych skazanych organizowanie wsparcia powinno odpowiadać ich rzeczywistym potrzebom, a te nie są jednorodne. Szczególnie w przypadku wielokrotnych przestępców, osób uzależnionych i chorych psychicznie oraz bezrobotnych osoby udzielające pomocy spotykają się kompleksem potrzeb i trudności, jakie towarzyszą danej osobie (T. McSweeney, M. Hough, 2006, s. 108). Przy ocenie wielkości otrzymywanego wsparcia można także odnieść się do jego adekwatności i trafności. Wsparcie społeczne spostrzegane i otrzymywane zależy bowiem od wielorakich czynników, które należy wziąć pod uwagę w procesie udzielania wsparcia, mianowicie od rodzaju sytuacji trudnej, konkretnych potrzeb osób doświadczających stresu, jakości sieci społecznych, poszukiwania lub unikania wsparcia (H. Sęk, R. Cieślak, za: A. Narojczyk, 2017, s. 32-33). Osoby skazane chcą mieć wpływ na swoje postępowanie, przyszłość, choć zdają sobie sprawę w jakich warunkach (izolacyjnych) funkcjonują. Realizacja potrzeby kompetencji przez skazanych polega na pragnieniu odczuwania własnej efektywności i skuteczności w działaniu oraz poczuciem sensu podejmowanych przez jednostkę działań (E. Wysocka, 2015,

s. 71). Oczekiwane efekty pracy penitencjarnej (jej skuteczność) nie zależą tylko od realizowanych w izolacji programów, czy jakości personelu więziennego. Niewątpliwie skazany powinien również się uaktywnić, zmotywować, wykazywać chęć zmiany na lepsze, podjąć pracę nad sobą, która pomoże mu osiągnąć sukces na wolności, przyczynić się do pomyślnego przebiegu procesu readaptacji. Po stronie instytucji zamkniętej jest z kolei objęcie skazanego odpowiednią, indywidualną opieką, oddziaływać na niego w zindywidualizowany sposób, tak by readaptacja ta była skuteczna (A. Leszczyńska, 2017, s. 58).

W procesie badawczym przyjęto zmienne zależne, niezależne i pośredniczące.

Zmienna zależna: *wsparcie społeczne*

Zmienne niezależne: *ustanowienie okresu przygotowania do zwolnienia*

Zmienne pośredniczące: *nadzieja na sukces, potrzeby, postawy życiowe, uprzednia karalność, wcześniejszy udział w okresie przygotowania do zwolnienia, wiek, posiadanie rodziny własnej, uzależnienie od alkoholu,*

Wskaźniki opisujące przyjęte zmienne zawarte są w poniższej tabeli.

Tabela 2. Wskaźniki do zmiennych

Zmienne	Wskaźniki
Nadzieja na sukces	- <i>nasilenie świadomości własnej skuteczności w inicjowaniu dążenia do celu i trwaniu w nim</i> - <i>siła przekonania o posiadaniu silnej woli</i>
Otrzymywane i oczekiwane wsparcie społeczne	- <i>nasilenie i zakres spostrzeganego wsparcia społecznego: poznawczego, materialnego, dowartościowania i przynależności</i> - <i>nasilenie, zakres i rodzaj otrzymywanej pomocy w przeszłości</i> - <i>nasilenie, zakres i rodzaj aktualnie uzyskiwanej pomocy</i> - <i>nasilenie, zakres i rodzaj oczekiwanej pomocy</i> - <i>wiedza i poglądy na temat ustanawiania okresu przygotowania do zwolnienia</i> - <i>nasilenie i zakres potrzeby nawiązywania i podtrzymywania kontaktów społecznych</i> - <i>gradacja celów i planów życiowych</i> - <i>problemy readaptacyjne, przewidywane po opuszczeniu ZK.</i>
Potrzeby	<i>Nasilenie potrzeb:</i> - <i>osiągnięć</i> - <i>dominacji</i> - <i>wytrwałości</i>

	<ul style="list-style-type: none"> - <i>porządku</i> - <i>rozumienia siebie i innych</i> - <i>opiekowania się innymi</i> - <i>afiliacji</i> - <i>kontaktów seksualnych</i> - <i>uzewnętrzniania się</i> - <i>autonomii</i> - <i>agresji</i> - <i>zmian</i> - <i>doznawania opieki i oparcia</i> - <i>poniżania się</i> - <i>uległości</i>
Postawy życiowe	<p><i>Nasilenie postaw życiowych w wymiarze:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - <i>posiadania celów życiowych oraz poczucia ukierunkowania własnego życia;</i> - <i>posiadania logicznego, zintegrowanego rozumienia siebie, innych i ludzkiego życia, poczucia porządku i własnej tożsamości</i> - <i>podejmowania osobowej odpowiedzialności oraz wewnętrznej kontroli zdarzeń życiowych</i> - <i>braku lęku wobec śmierci i akceptacji śmierci jako naturalnego aspektu życia</i> - <i>niedostatku sensu w życiu, braku celów i ukierunkowania w życiu, nudy</i> - <i>wyjścia z rutyny życia, poszukiwania nowych i zróżnicowanych doświadczeń, podejmowania nowych wyzwań, braku akceptacji aktualnego stanu w życiu.</i> - <i>osobowego sensu i równowagi postaw życiowych</i>
Sieć wsparcia społecznego	<ul style="list-style-type: none"> - <i>formy i dostępność wsparcia społecznego</i> - <i>źródła i osoby dostarczające wsparcia</i>

Źródło: opracowanie własne.

3.2. Metody, techniki i narzędzia badawcze

Nieodłącznym elementem dobrze przeprowadzanego procesu badawczego, po sformułowaniu interesującego badawczo problemu, jest dobór odpowiednich metod i technik badawczych. Metoda badań jest to zbiór ogólnych oraz uniwersalnych dyrektyw, norm postępowania badawczego mających zastosowanie niezależnie od celu, czy też warunków, w jakich się je stosuje. Dobór odpowiedniej metody warunkuje wybór właściwej techniki badawczej, stanowiącej jej uszczegółowienie. Technika badań określa szczegółowo przebieg planowanego procesu badawczego. Wobec metody pełni zatem rolę służebną. W niniejszej pracy zastosowano metodę sondażu diagnostycznego, którego

cechą jest możliwość zebrania opinii osób badanych o istotnych kwestiach, będących przedmiotem badań oraz poznania tych osób pod względem interesujących badacza zagadnień. Do tej metody dobrano ankietę, czyli technikę zbierania informacji, za pomocą zestawu pytań, które w sposób bezpośredni lub pośredni są ściśle związane z problemem badawczym (M. Łobocki, 2003, s. 112, 252, 255).

W badaniu zastosowano sondaż diagnostyczny, który zdaniem T. Pilcha „jest sposobem gromadzenia wiedzy o atrybutach strukturalnych i funkcjonalnych oraz dynamice zjawisk społecznych, opiniach i poglądach wybranych zbiorowości, nasilaniu się i kierunkach rozwoju określonych zjawisk i wszelkich innych zjawiskach instytucjonalnie nie zlokalizowanych – posiadających znaczenie wychowawcze – w oparciu o specjalnie dobraną grupę reprezentującą populację generalną, w której badane zjawisko występuje” (T. Pilch, 1998, s. 42).

W celu osiągnięcia założonych celów badań zastosowano następujące narzędzia badawcze:

1. Kwestionariusz Nadziei na Sukces (KNS) autorstwa C.R. Snydera

Kwestionariusz KNS (polska adaptacja M. Łąguna, J. Trzebiński i M. Zięba) mierzy nadzieję na sukces ujmowaną, jako siłę oczekiwania pozytywnych efektów własnych działań. Składa się z dwóch komponentów:

- przekonaniu o posiadaniu silnej woli, świadomości własnej skuteczności w dążeniu do celu i trwaniu w nim

- przekonaniu o umiejętności poszukiwania rozwiązań, świadomości posiadania wiedzy w sytuacjach wymagających wymyślenia lub poznania nowych sposobów prowadzących do osiągnięcia celu. Narzędzie zawiera 12 stwierdzeń. Osoba badana wskazuje stopień, w jakim dane stwierdzenie jest w stosunku do niej prawdziwe, w skali od 1 ("zdecydowanie nieprawdziwe") do 8 ("zdecydowanie prawdziwe"). Rzetelność testu, wskaźnik zgodności wewnętrznej (alfa Cronbacha) wynosi od 0,72 do 0,74, a jego trafność wynosi 0,72 (M. Łąguna, J. Trzebiński, M. Zięba, 2005, s. 7, 21-22, <https://www.practest.com.pl/kns-kwestionariusz-nadziei-na-sukces>, dostęp 2.02.2020).

2. Kwestionariusz Postaw Życiowych (KPŻ) autorstwa R. Klamuta

Kwestionariusz KPŻ stanowi polską adaptację testu LAP-R (*Life Attitudes Profile – Revised*) Gary’ego T. Requera autorstwa R. Klamuta. Test bada poczucie sensu życia. Złożony jest z 48 twierdzeń, do których osoba badana odnosi się wykorzystując skalę siedmiostopniową. Od zdania całkowicie nieprawdziwe do zdania całkowicie prawdziwe. Twierdzenia w narzędziu odnoszą się do poczucia sensu życia i stanowią sześć skal prostych, dotyczących postaw egzystencjalnych takich jak: cel, spójność wewnętrzna, kontrola życia, akceptacja śmierci, pustka egzystencjalna i poszukiwanie celów. Dodatkowo jest możliwość analizy skal złożonych, dotyczących osobowego sensu i równowagi postaw życiowych. Narzędzie mierzy poczucie sensu życia, stopień rozumienia świata i własnego w nim miejsca, znaczenie posiadanych celów, przekonanie o możliwości wpływu na własny los, siłę dążenia do zmian i poszukiwanie nowych wyzwań, stosunek do własnej śmierci, Wskaźniki zgodności wewnętrznej skal (równe lub wyższe od 0,70) są satysfakcjonujące. Trafność testu potwierdzają wyniki analizy czynnikowej oraz korelacje z dwoma innymi kwestionariuszami do pomiaru poczucia i potrzeby sensu życia (PIL i SONG). Normy stenowe i centylowe opracowane są dla trzech grup wieku: 18 – 23 lat, 24 – 38 lat oraz 39 – 59 lat. (Klamut R, 2009, s. 84-85, <https://www.practest.com.pl/kpz-kwestionariusz-postaw-zyciowych>, dostęp 2.02.2020).

3. Kwestionariusz Spostrzeganego Wsparcia Społecznego (ISEL) autorstwa S. Cohena i H. M. Hobermana w polskiej adaptacji E. Szlachty

Przy pomocy narzędzia ISEL (*Interpersonal Support Evaluation List*) mierzona jest dostępność form wsparcia społecznego, które są istotne w radzeniu sobie z sytuacjami stresującymi. Składa się z 40 twierdzeń. Zadaniem osoby badanej jest ustosunkowanie się do stwierdzeń, które dotyczą jej relacji z ważnymi osobami z jej otoczenia, poprzez zaznaczenie jednej z podanych pozycji (1 - zupełnie nietrafne, 2 - raczej nietrafne, 3 - raczej trafne, 4 - całkowicie trafne). Wynik dla skali ogólnej służy do pomiaru ogólnego spostrzeganego wsparcia społecznego. Dodatkowo kwestionariusz określa cztery rodzaje wsparcia - poznawcze, materialne, dowartościowanie i przynależność. Założenia kwestionariusza opierają się na teorii buforowego wsparcia społecznego, stanowiącej, iż dostrzegane wsparcie społeczne stanowi bufor łagodzący przykre konsekwencje przeżywanego stresu. Wskaźniki zgodności wewnętrznej α Cronbacha dla polskiej wersji

kwestionariusza ISEL są zadowalające. Dla skali ogólnej $\alpha = 0,90$, a dla podskal od 0,69 do 0,79. Współczynniki korelacji Pearsona wskazują na stabilność pomiaru w czasie. Współczynnik trafności wynosi $r = 0,64$ (E. Szlachta, 2009, s. 436).

4. Lista przymiotnikowa (ACL) autorstwa H. Gougha i A. Heilbruna

W skład kwestionariusza ACL (Adjective Check List), adoptowanego przez Pracownię Testów Psychologicznych Polskiego Towarzystwa Psychologicznego wchodzi 37 skal, z których część (15) dotyczy doświadczanych przez osobę badaną potrzeb psychicznych, m.in. osiągnięć, wytrwałości, rozumienia siebie i innych, doznawania opieki i wsparcia, autonomii, zmian czy poniżania się w świetle teorii potrzeb Murraya. Osoba badana wskazuje opisujące ją przymiotniki, wybierając je z arkusza zawierającego 300 określeń. Współczynnik rzetelności narzędzia alfa dla mężczyzn wynosi 0,56 – 0,95, a dla kobiet od 0,53 do 0,94 (H. Gough, A. Heilbrun, 2012, s. 6,10,38).

5. Kwestionariusz Ankiety Potrzeb Osoby Zwalnianej

Przygotowany na potrzeby pracy kwestionariusz ankiety składa się z 16 pytań dotyczących otrzymywanego i oczekiwanego wsparcia przez osoby skazane, przygotowywane do zwolnienia. Część pytań zbudowano na zasadzie pięciopunktowej skali Likerta. Udzielone przez badanych odpowiedzi dostarczyły wiedzy z zakresu obecnie funkcjonującego systemu wsparcia – jego zakresu oraz form. Wskazane zostały osoby i instytucje wspierające oraz dokonana została ocena proponowanego i otrzymywanego wsparcia. Zawarte pytania pozwoliły także na zdobycie wiedzy na temat celów i planów życiowych osób skazanych, ich głównych problemów czekających na nich na wolności oraz doświadczanych przez nich najważniejszych potrzeb, które chcieliby zrealizować po wyjściu. Narzędzie zawiera także informacje o sytuacji osobistej i rodzinnej respondentów, wykształceniu, karalności i uzależnieniach.

3.3. Metody analizy statystycznej

W analizach użyto miary tendencji centralnej - średnią arytmetyczną i medianę. Do oceny rozproszenia użyto miar położenia, takich jak: minimum, maksimum oraz miary dyspersji, odchylenie standardowe oraz przedziały ufności.

W zależności od charakteru rozkładu zmiennej zależnej, analiza porównawcza była wykonana za pomocą testu Welcha (B. L. Welch, 1947, s. 28-35) lub testu Manna-Whitneya (M. Neuhäuser, 2011, 1656–58). W przypadkach, gdy rozkład zmiennej zależnej miał charakter normalny, stosowano test Welcha, który jest parametrycznym uogólnieniem testu t-Studenta na niezależne populacje o nierównych wariancjach. Należy jednak zaznaczyć, że nie wszystkie zmienne były niejednorodne po względem wariancji, natomiast dla zachowania spójności metodyki w testowaniu hipotez zastosowano we wszystkich przypadkach ogólniejszy wariant testu. Drugi z wspomnianych testów, znany również pod nazwą testu Wilcozona-Manna-Whitneya, był stosowany w sytuacjach, gdy zarówno założenie o normalności rozkładu cech, jak i o jednorodności wariancji nie było spełnione. Jest to nieparametryczny odpowiednik testu t-Studenta dla dwóch grup niezależnych. Za pomocą tego testu weryfikujemy hipotezę o równości median obu grup (M. Fay, M. Proschan, 2010, 1-39). Analizy zależności pomiędzy zmienną grupującą i cechami o charakterze jakościowym dokonano za pomocą testu χ^2 (K. Pearson, 1900, 157–75).

Analizę wpływu zmiennej grupującej na ocenę otrzymywanego wsparcia przeprowadzono za pomocą modelu liniowego oraz regresji logistycznej. Wybór metody był podyktowany skalą, na jakiej była mierzona zmienna zależna. W przypadku zmiennych ze skali ilościowej stosowano analizę kowariancji (D. Montgomery, 2013), a w przypadku skali nominalnej (dwustanowej) regresję logistyczną (R. Gomila, 2020). W obu wspomnianych modelach były włączone kowarianty, takie jak: karalność, wiek, posiadanie rodziny czy alkohol. Płeć nie została włączona, ponieważ wszyscy badani byli mężczyznami. Kowarianty zostały włączone do modelu w celu korekty efektu zmiennej niezależnej na poziom otrzymywanego wsparcia i jednoczesne usunięcie efektu obciążenia selekcyjnego, jakie było wynikiem doboru próby (Y. Kim, M. Steiner, 2016, s. 395–405).

Do oceny jakości dopasowania modeli zostały wykorzystane:

- współczynnik determinacji R^2 , który pozwala ocenić, jaką część wariancji zmiennej zależnej da się wyjaśnić na podstawie modelu. Wykorzystano również jego skorygowaną wersję R^2_{popr} na liczbę stopni swobody, która ma podobną interpretację (im bliższy 1 tym model lepiej opisuje zmienną zależną). Wersja skorygowana nie ma wady polegającej na niekontrolowanym wzroście wyjaśnionej wariancji nawet wówczas, gdy do modelu włączamy zmienne nieistotne (L. Leach, R. Henson, 2007, 1–11).

- współczynnik determinacji R^2 Tjura, który jest odpowiednikiem współczynnika determinacji R^2 dla regresji logistycznej, a porównuje przeciętne prawdopodobieństwa obu stanów zmiennej zależnej. Przyjmuje podobnie jak R^2 wartości z przedziału $[0,1]$, przy czym im bliższy jedynki R^2_{Tjur} , tym większa moc dyskryminacyjna modelu (T. Tjur, 2009, 366–72).

Większość analiz statystycznych zostało wykonanych w środowisku statystycznym R (R Core Team, 2021), wykorzystując w poszczególnych analizach biblioteki rozszerzające możliwości podstawowego pakietu, takie jak ggplot2 (H. Wickham i in., 2018), dplyr (H. Wickham i in., 2022), ggstatsplot (I. Patil, 2021), rstatix, ggpubr (A. Kassambara, 2021) i sjmisc (D. Lüdtke, 2018, s. 754). W obliczeniach wykorzystano także program *Statistica*.

3.4. Organizacja badań

Osobami uczestniczącymi w badaniach własnych byli osadzeni w jednostkach penitencjarnych na terenie Okręgowych Inspektoratów Służby Więziennej w Lublinie, Białymstoku i Łodzi. Przeprowadzenie badań w kilku zakładach karnych podyktowane było potrzebą zgromadzenia wystarczającej liczby osób badanych. Grupa osób, wobec których ustanowiony został okres przygotowania do zwolnienia, nie jest liczna w odniesieniu do ogólnej liczby osób zwalnianych. Jak wskazano wcześniej, dane za 2021r obrazują, że jednostki penitencjarne opuściło 53.521 osób skazanych a kuratorzy wykonywali czynności w ramach przygotowania skazanego do życia na wolności w stosunku do 879 skazanych (Centralny Zarząd Służby Więziennej, Informacja Statystyczna za rok 2021, s. 15, Sprawozdanie MS-S40r z działalności kuratorskiej służby sądowej w 2021 r, s. 2).

Badania prowadzone były w warunkach izolacji, po uzyskaniu zgody dyrektorów poszczególnych jednostek oraz osób uczestniczących w badaniu. Po przedstawieniu celu i przebiegu badań oraz poinformowaniu o dobrowolności udziału w nich, 23 skazanych spełniających kryteria badania, zrezygnowało z udziału w badaniach. Odrzucono też 3 zestawy wypełnionych narzędzi, ponieważ zawierały wulgarne określenia lub rysunki. Ponadto nie poddano analizie 17 zestawów narzędzi, ponieważ były w sposób istotny niekompletne. W trakcie badań często zdarzało się, że respondenci pomijali poszczególne

pytania lub części pytań w kwestionariuszu ankiety. Mogło to wynikać z niechęci do wyrażania swojego stanowiska w takich kwestiach, jak np. uzależnienia, czy karalność lub poszczególne pytania mogły ich nie dotyczyć, np. pytanie o pomoc ze strony dzieci w przypadku osób bezdzietnych, czy też dziadków, których już nie mieli. Mimo dostrzeżonych braków w odpowiedziach na pytania w kwestionariuszu ankiety zestawy takie zostały dopuszczone do analizy, ponieważ pozostałe narzędzia, wystandaryzowane, zostały wypełnione. Osoby osadzone, uczestniczące w badaniach, wielokrotnie podnosiły wątpliwość co do dyskrecji prowadzonych badań. Obawiały się, że uzyskane od nich informacje zostaną wykorzystane przeciwko nim, mogą wpłynąć na przebieg odbywanej kary oraz że podczas badań mogą być nagrywane ich odpowiedzi przez kamery (rozglądały się w tym celu po pomieszczeniu, gdzie przebywały). W takich sytuacjach ponownie przedstawiany był cel badań z podkreśleniem ich anonimowości i wykorzystania wyników wyłącznie w celach badawczych.

Ogólnie grupa osób badanych, skazanych i przebywających w izolacji była grupą bardzo wymagającą pod względem badawczym, ponieważ często istniała potrzeba objaśniania pytań i sposobu odpowiedzi (sytuacja ta mogła wynikać z relatywnie niższego poziomu wykształcenia osób badanych i specyficznego sposobu funkcjonowania w warunkach izolacji).

Łącznie przebadano 171 osób, ale w analizie uwzględniono 151 zestawów narzędzi badawczych. Zgodnie z modelem badań skazani zostali zakwalifikowani do dwóch grup:

1. Osadzeni, wobec których został ustanowiony okres przygotowania do życia po zwolnieniu z jednostki penitencjarnej na podstawie art. 164 k.k.w. w liczbie 77 osób – grupa P
2. Osadzeni przygotowujący do zwolnienia z jednostki penitencjarnej na ogólnych zasadach w liczbie 74 osób – grupa B.

W obu grupach znajdowały się osoby osadzone, którym do końca kary pozostało do 6 miesięcy pobytu (do zwolnienia).

3.5. Charakterystyka osób badanych

Charakterystyka osób badanych, dokonana na podstawie kwestionariusza ankiety, dostarczyła wiele danych przedstawiających specyfikę osób izolowanych. Łącznie 151

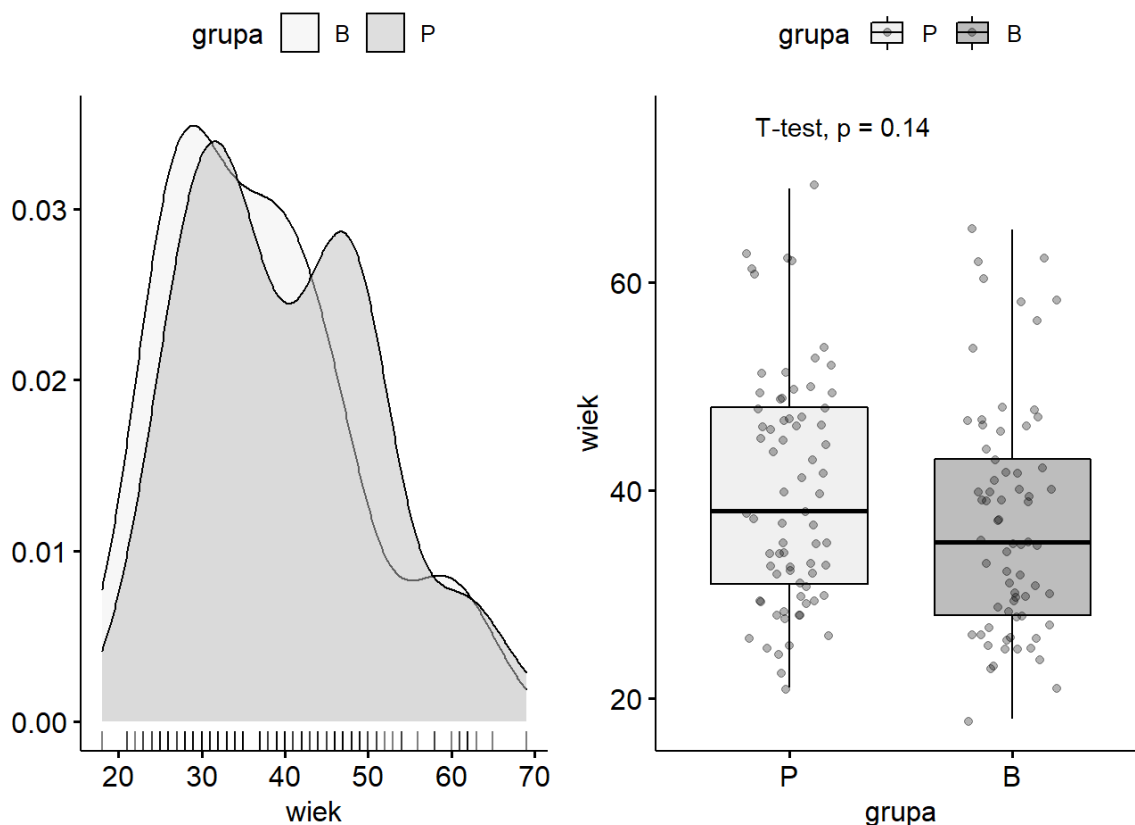
osadzonych odniosło się do pytań dotyczących ich sytuacji rodzinnej, karalności, uzależnień, wykształcenia i zawodu.

Poniższe zestawienia i opisy prezentują wyniki tej analizy, dokonanej na podstawie opracowań własnych.

Tabela 3. Wiek badanych osób skazanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Grupa	min	max	mediana	M	SD	p
P	21	69	38	39.85	11.16	2.60
B	18	65	35	37.04	11.12	2.67

Objaśnienia: min – wynik minimalny, max – wynik maksymalny, M - średnia arytmetyczna, SD - odchylenie standardowe, p - 95% przedział ufności dla nieznanej średniej, Grupa P - osadzeni, wobec których ustanowiony został okres przygotowania do zwolnienia, Grupa B - osadzeni, wobec których nie został ustanowiony okres przygotowania do zwolnienia.

Wykres 1. Rozkład wieku osób z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

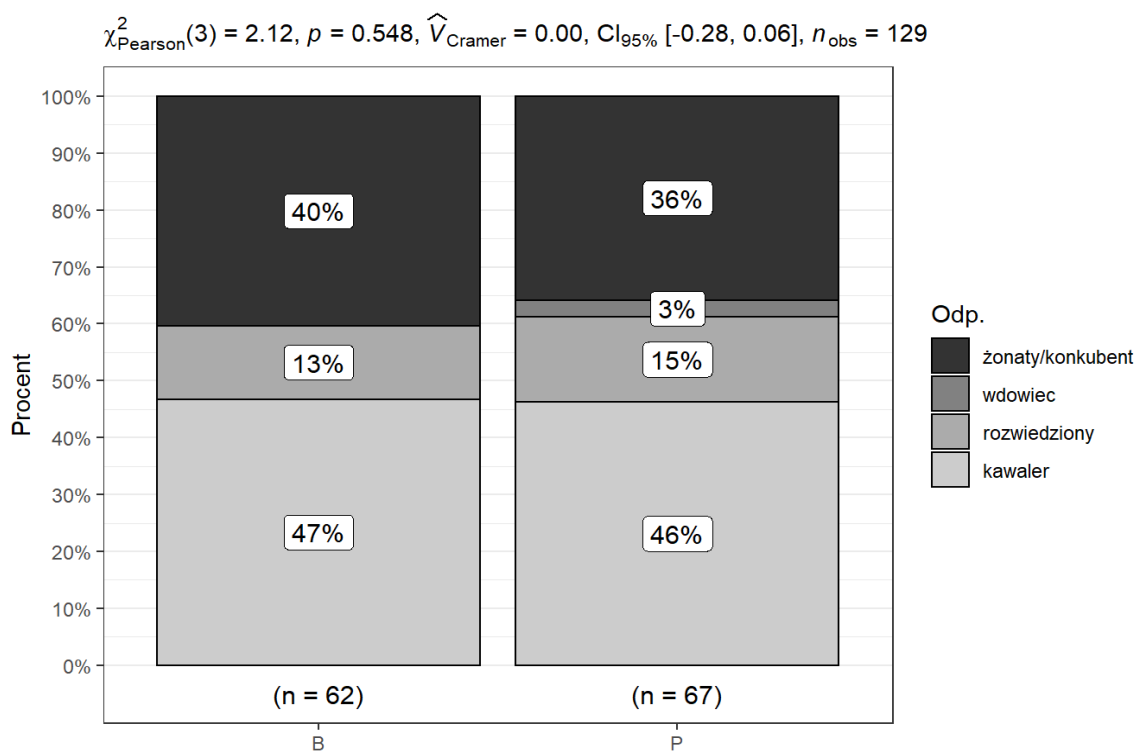
Na wykresie nr 1 zaprezentowano rozkład osób z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia) pod względem wieku. Zarówno dane statystyczne, jak i wykresy nie potwierdzają występowania różnic pomiędzy grupami w kontekście wieku badanych.

Nieco młodszy są osadzeni z grupy B, którzy nie zostali objęci okresem przygotowania do zwolnienia, ale różnica ta nie jest istotna statystycznie. Zmienności obu grup w kontekście wieku też są zbliżone. Wykres gęstości rozkładów (wykres po lewej) wskazuje na delikatną asymetrię prawostronną, czyli większą koncentrację wieku wokół niższych wartości. Obie grupy badanych są więc zbliżone do siebie pod względem wieku.

Badanie ankietowe dotyczyło również stanu cywilnego osób skazanych. Wyniki przedstawiono w tabeli 4.

Tabela 4. Stan cywilny skazanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Stan cywilny	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
kawaler	31	46.3	29	46.8	60	46.5
rozwidziony	10	14.9	8	12.9	18	14
wdowiec	2	3	-	-	2	1.6
żonaty/konkubent	24	35.8	25	40.3	49	38
Ogółem	67	100	62	100	129	100

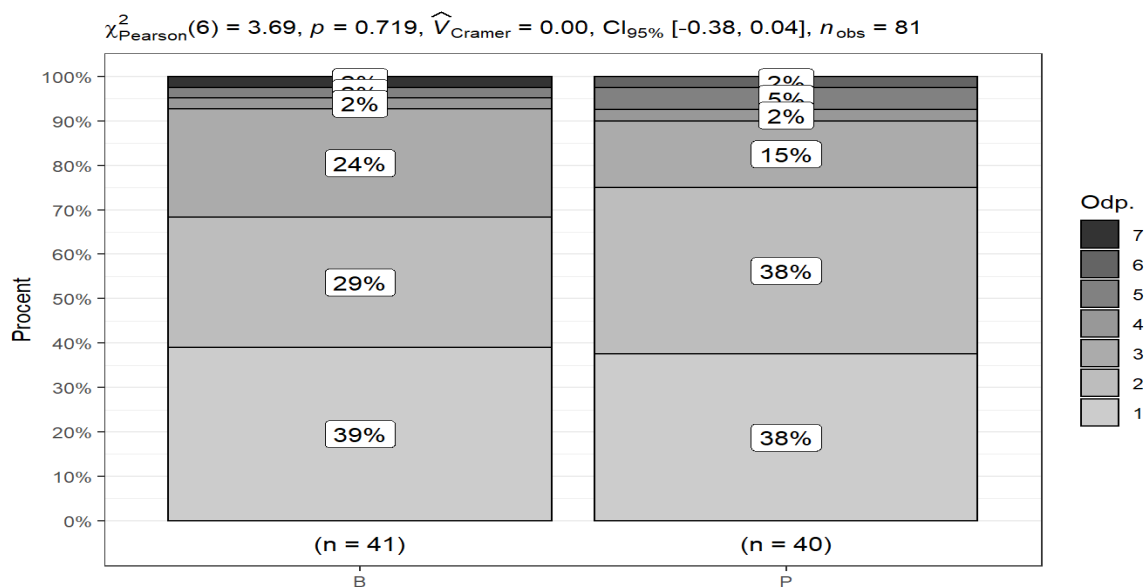
Wykres 2. Rozkład stanu cywilnego osadzonych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Powyżej porównane zostały rozkłady stanu cywilnego osadzonych w obu grupach P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia). Procenty w poszczególnych kategoriach dla obu grup są zbliżone, co potwierdza test χ^2 Pearsona (niezależności) wraz z poziomem istotności (p). Badani z obu grup P i B nie różnią się statystycznie po względem stanu cywilnego. Większość badanych z obu grup (62%) jest samotna, nie ma partnera (kawaler, rozwiedziony, wdowiec). W związkach małżeńskich lub konkubenckich pozostaje 38% respondentów.

Analizie poddano następnie dane dotyczące liczby posiadanych przez skazanych dzieci.

Tabela 5. Liczba dzieci skazanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia).

Liczba dzieci	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
1	15	37.5	16	39	31	38.3
2	15	37.5	12	29.3	27	33.3
3	6	15	10	24.4	16	19.8
4	1	2.5	1	2.4	2	2.5
5	2	5	1	2.4	3	3.7
6	1	2.5	-	-	1	1.2
7	-	-	1	2.4	1	1.2
Ogółem	40	100	41	100	81	100

Wykres 3. Liczba dzieci skazanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia).

Również w zakresie liczby dzieci, jak prezentuje tabela i wykres, obie grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia), są do siebie podobne. Test χ^2 nie odrzuca hipotezy o niezależności cech. Niespełna $\frac{3}{4}$ badanych posiada jedno lub dwoje dzieci. Ojcowie rodzin wielodzietnych (3-7 dzieci) stanowią 28% ogółu badanych.

Następna analiza dotyczy rodzaju ostatnio popełnionego czynu przez osoby odbywające karę izolacyjną.

Tabela 6. Popełniony ostatnio czyn przez skazanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Popełniony ostatnio czyn (artykuł kodeksu karnego – k.k.)	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
115	-	-	1	2.2	1	1.1
187	1	2.3	-	-	1	1.1
191	-	-	1	2.2	1	1.1
197	-	-	1	2.2	1	1.1
207	-	-	1	2.2	1	1.1
224	1	2.3	-	-	1	1.1
233	-	-	1	2.2	1	1.1

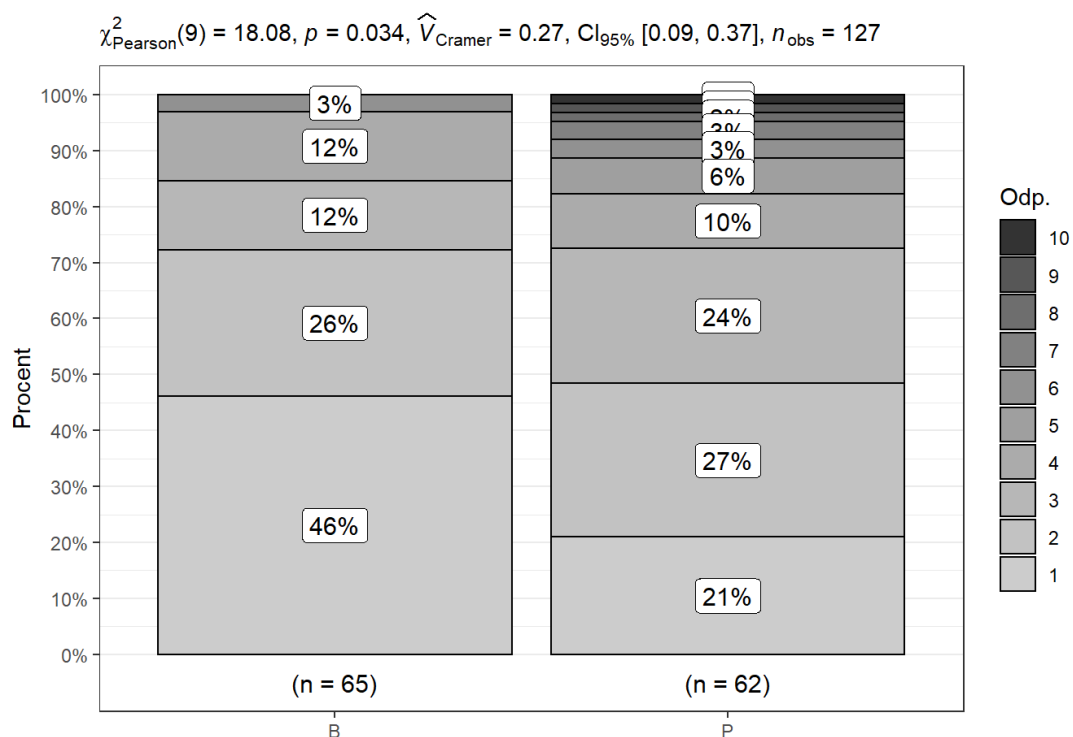
284	-	-	1	2.2	1	1.1
287	-	-	1	2.2	1	1.1
291	1	2.3	-	-	1	1.1
56, 58, 62 ustawa o przeciwdziałaniu narkomanii	1	2.3	3	6.5	4	4.4
	-	-	2	4.3	2	2.2
178	1	2.3	2	4.3	3	3.3
157	1	2.3	1	2.2	2	2.2
209	2	4.5	1	2.2	3	3.3
244	1	2.3	2	4.3	3	3.3
281	1	2.3	2	4.3	3	3.3
148	1	2.3	3	6.5	4	4.4
158	4	9.1	2	4.3	6	6.7
279	2	4.5	4	8.7	6	6.7
286	6	13.6	-	-	6	6.7
178a	4	9.1	3	6.5	7	7.8
280	6	13.6	5	10.9	11	12.2
278	11	25	11	23.9	22	24.4
Ogółem	44	100	46	100	90	100

Z uwagi na wielość kategorii, z których duża część występuje bardzo rzadko, odstąpiono od badania testowego (testu χ^2 nie wykorzystuje się w takiej sytuacji). Analiza pokazuje jednak, że w przypadku ponad połowy badanych (56%) najczęściej ostatnio popełnionymi czynami, w obu grupach, były przestępstwa przeciwko mieniu (art. 278, 279, 280, 281, 286, 287 i 291 k.k.). Kolejną grupę przestępstw (13%) stanowiły czyny przeciwko życiu i zdrowiu (art. 148, 157 i 158 k.k.) oraz (11% badanych) przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji (art. 178, 178a k.k.). Pozostałe rodzaje czynów miały jednostkowy charakter.

Badanie kariery przestępczej obejmowało także wielokrotność skazań. Uzyskane dane przedstawione zostały poniżej.

Tabela 7. Liczba odbywanych kar przez skazanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Karę odbywam po raz:	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
1	13	21	30	46.2	43	33.9
2	17	27.4	17	26.1	34	26.8
3	15	24.2	8	12.3	23	18.1
4	6	9.7	8	12.3	14	11
5	4	6.5	-	-	4	3.1
6	2	3.2	2	3.1	4	3.1
7	2	3.2	-	-	2	1.6
8	1	1.6	-	-	1	0.8
9	1	1.6	-	-	1	0.8
10	1	1.6	-	-	1	0.8
Ogółem	62	100	65	100	127	100

Wykres 4. Liczba odbywanych kar przez skazanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

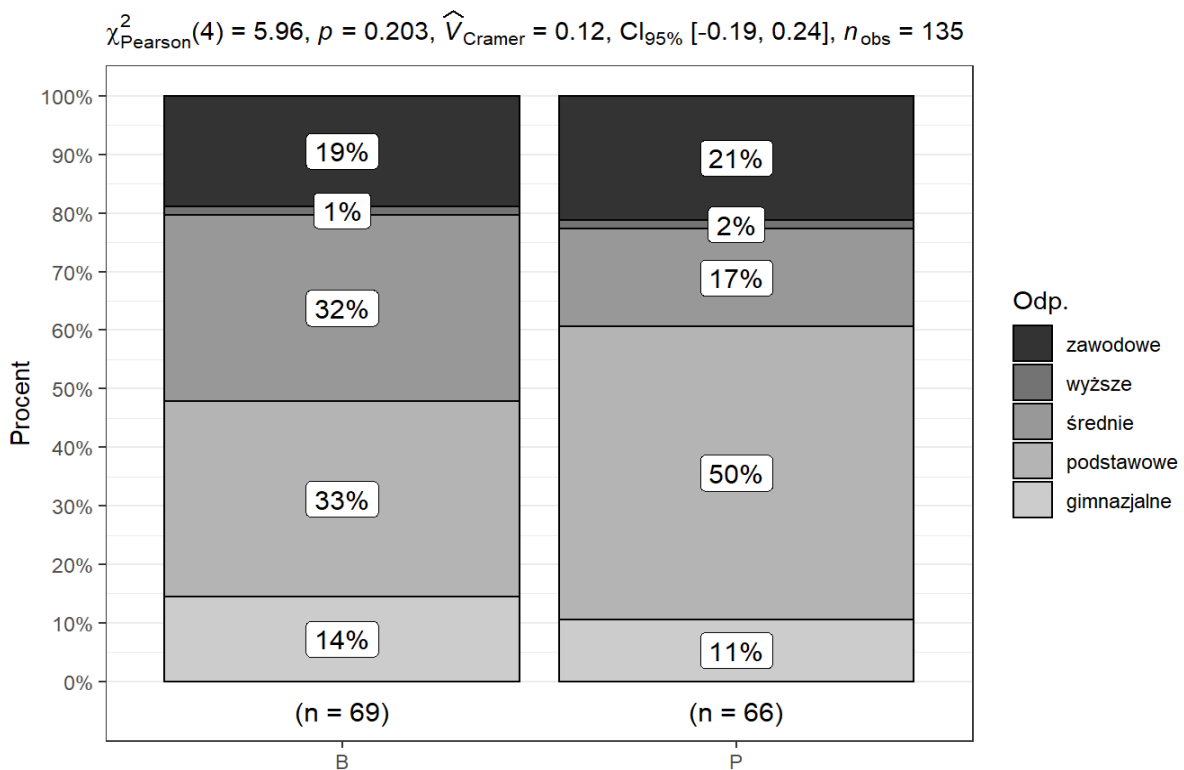
Porównanie grup P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia) pod względem liczby odbywanych kar

uwidacznia różnicę istotną statystycznie ($p=0,034$), szczególnie w grupie osadzonych po raz pierwszy. W grupie P osadzonych pierwszy raz jest znacznie mniej tj. 13 osób (21%) podczas, gdy w grupie osadzonych nie objętych programem znajduje się 30 osadzonych (46%). Osoby objęte okresem przygotowania do zwolnienia istotnie częściej są wielokrotnymi przestępcami ($p<0,05$).

Poziom wykształcenia badanych osób skazanych przedstawiają poniższe zestawienia.

Tabela 8. Wykształcenie skazanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Wykształcenie	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
podstawowe	33	50	23	33.3	56	41.5
gimnazjalne	7	10.6	10	14.5	17	12.6
zawodowe	14	21.2	13	18.8	27	20
średnie	11	16.7	22	31.9	33	24.4
wyższe	1	1.5	1	1.4	2	1.5
Ogółem	66	100	69	100	135	100

Wykres 5. Wykształcenie skazanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Różnice w zakresie wykształcenia pomiędzy grupami nie są istotne statystycznie. Ponad połowa badanych, którzy udzielili odpowiedzi na pytanie dotyczące wykształcenia, 73 osoby (54%) z obu grup, miała wykształcenie podstawowe lub gimnazjalne. Co piąty osadzony posiadał wykształcenie zawodowe (20%). Wykształcenie wyższe posiadały jedynie dwie osoby (1.5%).

Osoby badane wykonywały różnego rodzaju zawody, jak pokazuje zestawienie w zdecydowanej większości były to prace fizyczne.

Tabela 9. Zawody osób skazanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

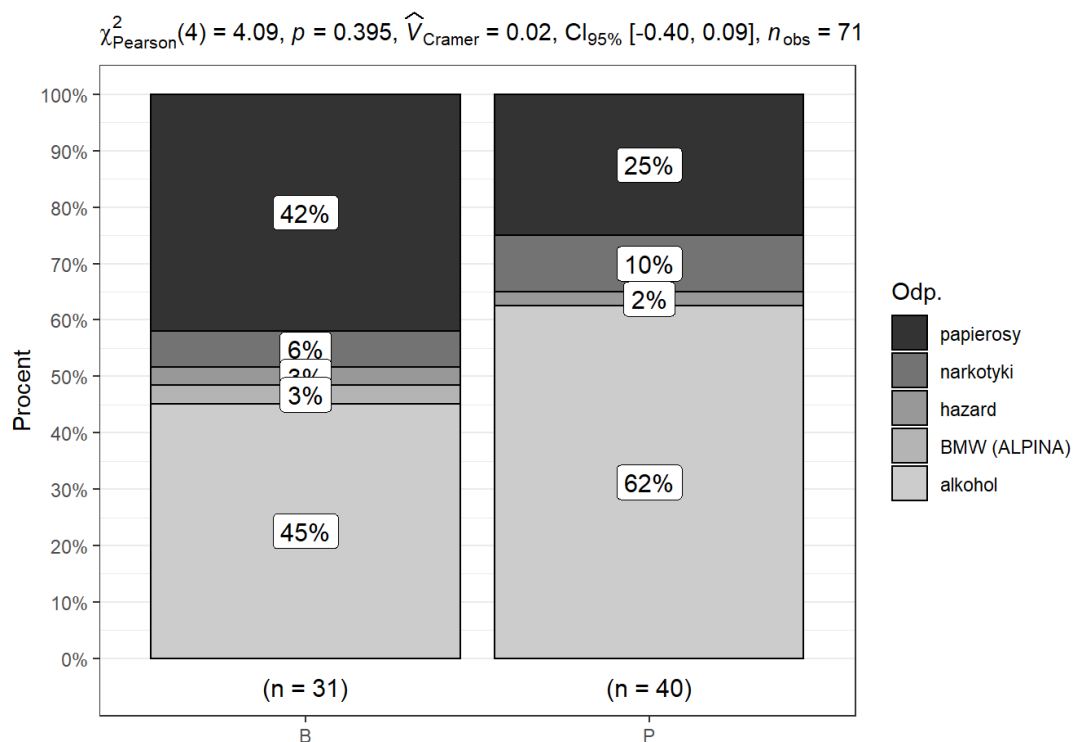
Zawód wykonywany	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
elektryk	4	10.4	2	4.8	6	7.2
górnik	-	-	1	2.4	1	1.2
kierowca	-	-	2	4.8	2	2.4
krawiec	-	-	1	2.4	1	1.2
muzyk	1	2.6	-	-	1	1.2
operator wózka widłowego	-	-	2	4.8	2	2.4
politolog	1	2.6	-	-	1	1.2
pracownik biurowy	-	-	3	7.2	3	3.6
rolnik	-	-	1	2.4	1	1.2
spawacz	1	2.6	-	-	1	1.2
szwacz	1	2.6	-	-	1	1.2
mechanik	3	7.8	3	7,2	6	7.3
piekarz	1	2.6	1	2.4	2	2.5
pracownik budowlany	11	28.7	9	21.5	20	24.5
mechanik samochodowy	2	5.1	4	9.5	6	7.4
kucharz	5	12.8	1	2.4	6	7.4
ślusarz	6	15.4	7	16.7	13	15.9
stolarz	3	7.7	6	14.3	9	11.1
Ogółem	39	100	42	100	81	100

Przedstawione powyżej zestawienie świadczy o tym, że duża część badanych osób, z obu grup, nie wskazała wykonywanego przez siebie zawodu. Ze 151 badanych osadzonych, 81 osób odniosło się do pytania o wykonywany zawód. Może to wynikać z tego, że ponad połowa badanych, która odniosła się do pytania o wykształcenie, ma jedynie wykształcenie podstawowe lub gimnazjalne, stąd deklaracja w zakresie wykonywanego zawodu nie była dla nich oczywista. Można założyć też, że osoby, które nie odniosły się do pytania o wykonywany zawód, były świadome braku wyuczonego zawodu, stąd to pytanie zostało przez nie pominięte.

Osoby skazane podzieliły się z badaczem informacją na temat uzależnień.

Tabela 10. Rodzaj deklarowanych uzależnień przez skazanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Rodzaj uzależnień	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
BMW (Alpina)	-	-	1	3.2	1	1.4
hazard	1	2.5	1	3.2	2	2.8
narkotyki	4	10	2	6.5	6	8.5
papierosy	10	25	13	41.9	23	32.4
alkohol	25	62.5	14	45.2	39	54.9
Ogółem	40	100	31	100	71	100

Wykres 6. Rodzaj deklarowanych uzależnień skazanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

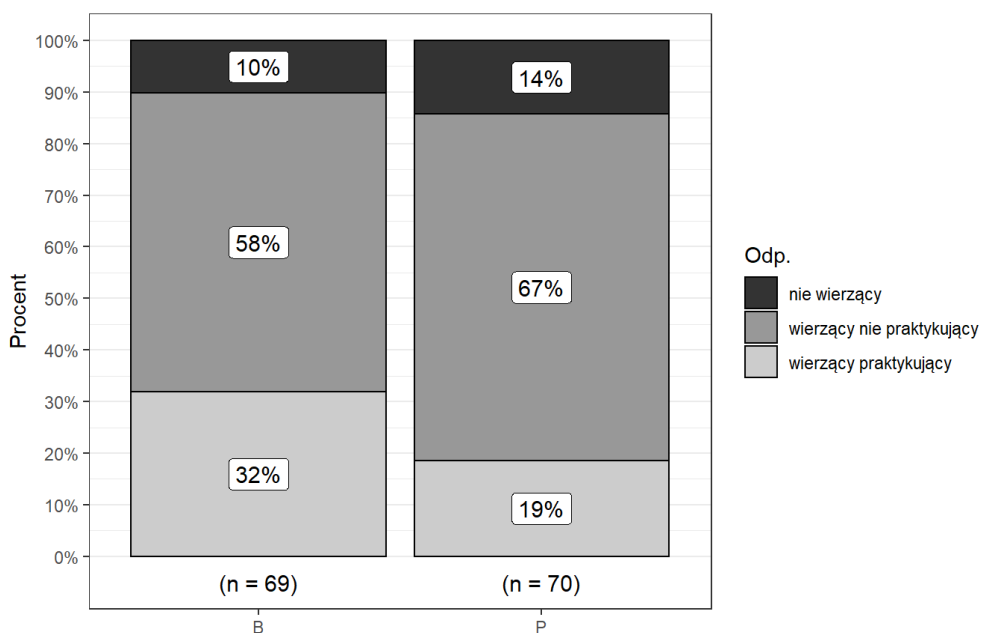
Grupy skazanych P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz grupa B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia) są zbliżone pod względem typów uzależnień (brak istotnych różnic). Warto nadmienić jednak, że bardzo dużo osób nie odpowiedziało na to pytanie (prawie połowa). Być może kwestia ta była trudna do samooceny przez respondentów z uwagi na mechanizm zaprzeczenia, który towarzyszy osobom uzależnionym. Ponad połowa badanych przyznała, że jest uzależniona od alkoholu. Zdecydowanie dominującym deklarowanym rodzajem uzależniania wśród badanych odbywających karę, jest alkohol i papierosy (łącznie 87% badanych). Jedna osoba wskazała uzależnienie od sportowej wersji BMW Alpina.

Osadzeni udzielili zgody na wypowiedzenie się na temat swojego stosunku do wiary.

Tabela 11. Stosunek do wiary skazanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Stosunek do wiary	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
wierzący praktykujący	13	18.6	22	31.9	35	25.2
wierzący nie praktykujący	47	67.1	40	58	87	62.6
nie wierzący	10	14.3	7	10.1	17	12.2
Ogółem	70	100	69	100	139	100

$$\chi^2_{\text{Pearson}}(2) = 3.40, p = 0.183, \hat{V}_{\text{Cramer}} = 0.10, \text{CI}_{95\%} [-0.11, 0.25], n_{\text{obs}} = 139$$

Wykres 7. Stosunek do wiary osób z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Osoby z obu grup P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia) nie różnią się w zakresie wiary. Zdecydowana większość osób skazanych deklaruje przywiązanie do wiary (wierzący praktykujący, wierzący nie praktykujący), łącznie 122 osoby (88%).

Badaniem ankietowym objęte zostały dane dotyczące ustanawiania w przeszłości okresu przygotowania do zwolnienia.

Tabela 12. Ustanawianie w przeszłości okresu przygotowania do zwolnienia wobec skazanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Ustanowienie uprzednio okresu przygotowania do zwolnienia	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
nie	60	82.2	60	82.2	120	82.2
tak	13	17.8	13	17.8	26	17.8
Ogółem	73	100	73	100	146	100

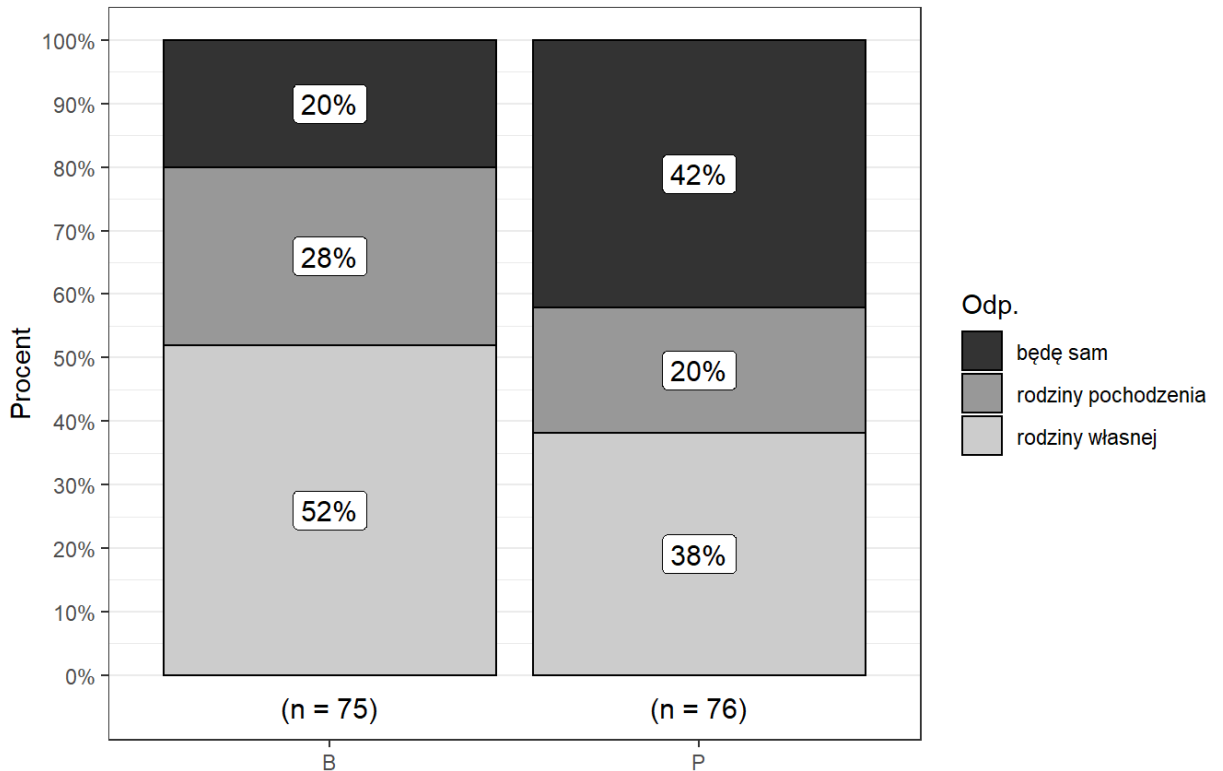
Osoby badane z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia) są identyczne pod względem ustanawiania wobec nich w przeszłości okresu przygotowania do zwolnienia. Wobec 13% skazanych z obu grup w przeszłości sąd lub komisja penitencjarna zdecydowały o zastosowaniu instytucji ustanawiania okresu przygotowania do zwolnienia. W większości przypadków (82%) wobec ankietowanych skazanych nie został ustanowiony w przeszłości okres przygotowania do zwolnienia

Ważnym momentem w życiu osoby osadzonej jest odzyskanie wolności i wybór miejsca rozpoczęcia nowego etapu w życiu.

Tabela 13. Deklarowane miejsce powrotu po wyjściu z więzienia skazanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Powrót po wyjściu z więzienia	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
rodzina własna	29	38.2	39	52	68	45
rodzina pochodzenia	15	19.7	21	28	36	23.8
„będę sam”	32	42.1	15	20	47	31.1
Ogółem	76	100	75	100	151	100

$\chi^2_{\text{Pearson}}(2) = 8.61, p = 0.013, \hat{V}_{\text{Cramer}} = 0.21, \text{CI}_{95\%} [0.04, 0.36], n_{\text{obs}} = 151$

Wykres 8. Miejsce powrotu po wyjściu z więzienia osób z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Zmienna „miejsce powrotu po opuszczenia więzienia” różnicuje porównywane grupy osadzonych na poziomie istotności statystycznej ($p=0.013$). Osoby z grupy B (nie objęte okresem przygotowania do zwolnienia) zdecydowanie częściej (80%) deklarują powrót do rodziny własnej lub rodziny pochodzenia. Na powrót do rodziny wskazuje 58% badanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia). Osoby z grupy P częściej twierdzą (42%), że po wyjściu będą sami, a co piąty badany z grupy B (20%) planuje po odzyskaniu wolności zamieszkać samodzielnie.

Rozdział IV

Analiza wyników badań własnych

W czwartym rozdziale pracy zostały przedstawione wyniki uzyskane w autorskim badaniu. Zebrane dane metodą sondażu diagnostycznego umożliwiły przedstawienie wyników oceny pomocy otrzymanej w przeszłości osobom skazanych. Prawie 2/3 badanych (66 %, por. tab. 7) odbywa karę po raz kolejny, stąd ocena taka jest interesująca i może ukierunkować sposób udzielania pomocy postpenitencjarnej oraz wsparcia skazanych w przyszłości. Badani odnieśli się do zakresu i form aktualnie otrzymywanej pomocy tj. w okresie poprzedzającym zwolnienie z więzienia, jak też wyrazili swoje oczekiwania w tym aspekcie. Przedstawiona została analiza aktualnie świadczonej pomocy osobom skazanym oraz oczekiwanego wsparcia. Ankietowani wyrazili również swoje stanowisko dotyczące ich problemów, celów i wartości życiowych. Podzielili się spostrzeżeniami dotyczącymi zasad ustanawiania okresu przygotowania do zwolnienia.

Poza ankietą własnego autorstwa zastosowano w badaniach skazanych listę przymiotnikową ACL, która umożliwiła zbadanie struktury 15 potrzeb psychicznych, Kwestionariusz Spostrzeganego Wsparcia Społecznego (ISEL), na podstawie którego określono poziom ogólnego spostrzeganego wsparcia społecznego oraz cztery jego komponenty: poznawczy, materialny, dowartościowanie oraz przynależność. Wykorzystano także Kwestionariusz Postaw Życiowych (KPŻ), za pomocą którego ustalono poziom przeżywanego sensu życia oraz motywacji do nadawania życiu sensu i celu w sześciu skalach prostych: poczucie celu, spójność wewnętrzna, kontrola życia, akceptacja śmierci, pustka egzystencjalna, poszukiwanie celu oraz i Kwestionariusz Nadziei na Sukces (KNS), który mierzy nasilenie nadziei, rozumianej jako siła oczekiwania pozytywnych skutków podejmowanych działań w oparciu o przekonanie o posiadaniu silnej woli oraz kompetencji i wiedzy do jej zrealizowania.

4.1. Ocena źródeł, nasilenia i rodzaju pomocy udzielanej osobom zwalnianym z jednostek penitencjarnych w przeszłości

Przedmiotem badania i analizy, w tej części, jest pokazanie z jakich źródeł w przeszłości otrzymały pomoc osoby uprzednio pozbawione wolności. Osoby, które z takiej pomocy skorzystały, dokonały również oceny jej nasilenia, co pokazują poniższe zestawienia (tabele 13-26). Część badanych, którzy odbywali karę po raz

pierwszy, nie udzielała odpowiedzi na te pytania, ponieważ w przeszłości nie byli izolowani i nie korzystali z pomocy.

Tabela 14. Pomoc udzielona w przeszłości przez dyrektora zakładu karnego/aresztu śledczego skazanym z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Uzyskana pomoc	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
brak pomocy	22	28.6	19	25.7	41	27.2
niewielka pomoc	7	9.1	7	9.5	14	9.3
przeciętna pomoc	3	3.9	6	8.1	9	6
duża pomoc	7	9.1	6	8.1	13	8.6
bardzo duża pomoc	1	1.3	-	-	1	0.7
brak danych	37	48.1	36	48.6	73	48.3
Ogółem	77	100	74	100	151	100

Wilcoxon test, $W = 783.5$, $p = 0.8$, $n = 151$

W zakresie oceny otrzymanej pomocy w przeszłości od dyrektora jednostki penitencjarnej nie wystąpiły różnice między grupami P (osób objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia). Obie grupy badanych nisko oceniły udzieloną im pomoc w przeszłości przez dyrektora jednostki penitencjarnej. Ponad 1/3 wszystkich respondentów (38% z grupy P i 35% z grupy B) stwierdziła, że nie otrzymała żadnej pomocy od niego lub pomoc ta była niewielka. Jedynie co dziesiąty badany z grupy P i 8% badanych grupy B zadeklarował, iż pomoc ta była duża lub bardzo duża.

Tabela 15. Pomoc udzielona w przeszłości przez kuratora sądowego skazanym z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Uzyskana pomoc	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
brak pomocy	17	22.1	20	27	37	24.5
niewielka pomoc	8	10.4	9	12.2	17	11.3
przeciętna pomoc	12	15.6	7	9.5	19	12.6
duża pomoc	4	5.2	6	8.1	10	6.6
bardzo duża pomoc	4	5.2	-	-	4	2.6
brak danych	32	41.6	32	43.2	64	42.4

Ogółem	77	100	74	100	151	100
Wilcoxon test, W = 810, p = 0.23, n = 151						

W przypadku kuratora sądowego, jako organu udzielającego pomocy osobom zwolnionym, również nie wystąpiły statystyczne różnice między grupami P (osób objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia). Pomoc otrzymana od kuratora sądowego została przez osoby badane nisko oceniona. Prawie 2/5 wszystkich badanych (36%) stwierdziło, iż nie otrzymało pomocy od kuratora sądowego lub pomoc ta była niewielka. Niespełna co dziesiąty badany z obu grup uznał, że pomoc ta była duża lub bardzo duża (9%). Prawie 1/3 badanych objętych okresem przygotowania do zwolnienia (P) nie otrzymała lub otrzymała w niewielkim stopniu pomoc od kuratora sądowego w przeszłości.

Tabela 16. Pomoc udzielona w przeszłości przez służby społeczne skazanym z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Uzyskana pomoc	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
brak pomocy	21	27.3	22	29.7	43	28.5
niewielka pomoc	5	6.5	5	6.8	10	6.6
przeciętna pomoc	7	9.1	5	6.8	12	7.9
duża pomoc	2	2.6	3	4.1	5	3.3
bardzo duża pomoc	1	1.3	-	-	1	0.7
brak danych	41	53.2	39	52.7	80	53.0
Ogółem	77	100	74	100	151	100
Wilcoxon test, W = 598, p = 0.68, n = 151						

Kolejny podmiot, pomoc społeczna, w percepcji osób zwalnianych, został krytycznie oceniony pod względem udzielonej pomocy skazanym w przeszłości. Brak jest różnic między grupami P oraz B. Na brak lub niewielką udzieloną pomoc socjalną wskazała ponad 1/3 badanych (35%) z obu grup. Z dużej lub bardzo dużej pomocy, po opuszczeniu więzienia, skorzystało 4% badanych. W opinii 1/3 osób objętych okresem przygotowania do zwolnienia (P) nie otrzymali oni pomocy społecznej lub była ona udzielona w niewielkim stopniu.

Tabela 17. Pomoc udzielona w przeszłości przez stowarzyszenia i fundacje skazanym z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Uzyskana pomoc	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
brak pomocy	29	37.7	24	32.4	53	35.1
niewielka pomoc	1	1.3	4	5.4	5	3.3
przeciętna pomoc	2	2.6	5	6.8	7	4.6
duża pomoc	1	1.3	3	4.1	4	2.6
bardzo duża pomoc	1	1.3	-	-	1	0.7
brak danych	43	55.8	38	51.4	81	53.6
Ogółem	77	100	74	100	151	100

Wilcoxon test, $W = 718.5$, $p = 0.097$, $n = 151$

W badaniu nie wykazano różnic między grupami P (objętymi okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętymi okresem przygotowania do zwolnienia). Pomoc otrzymana w przeszłości od stowarzyszeń i fundacji była marginalna. Nie skorzystało z niej lub skorzystało w niewielkim stopniu 38% osób zwalnianych. Dużej lub bardzo dużej pomocy doświadczyło tylko 3% skazanych. Prawie 2/5 badanych z grupy P nie otrzymało lub w niewielkim stopniu otrzymało pomoc świadczoną przez stowarzyszenia czy fundacje.

Tabela 18. Pomoc udzielona w przeszłości przez prawnika skazanym z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Uzyskana pomoc	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
brak pomocy	30	39.0	28	37.8	58	38.4
niewielka pomoc	1	1.3	2	2.7	3	2.0
przeciętna pomoc	2	2.6	2	2.7	4	2.6
duża pomoc	-	-	4	5.4	4	2.6
bardzo duża pomoc	-	-	-	-	-	-
brak danych	44	57.1	38	51.4	82	54.3
Ogółem	77	100	100	74	151	100

Wilcoxon test, $W = 677$, $p = 0.12$, $n = 151$

Osoby skazane z obu grup tj. P (objęte okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objęte okresem przygotowania do zwolnienia) nie różniły się pod względem oceny udzielonej w przeszłości pomocy przez prawników. Pomoc w zakresie porad prawnych była świadczona w niewielkim zakresie. Dwie piąte wszystkich badanych (40%) z niej nie skorzystało lub otrzymało niewielką pomoc. Tyle samo osób z grupy P nie uzyskało pomocy ze strony prawnika lub była ona niewielka. Tylko 3% wszystkich badanych twierdzi, że pomoc ta była duża. Być może należałoby rozpowszechnić działalność ośrodków świadczących bezpłatną pomoc prawną również o udzielanie porad w warunkach izolacyjnych.

Tabela 19. Pomoc udzielona w przeszłości przez terapeutę skazanym z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Uzyskana pomoc	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
brak pomocy	27	35.1	27	36.5	54	35.8
niewielka pomoc	2	2.6	4	5.4	6	4.0
przeciętna pomoc	1	1.3	2	2.7	3	2.0
duża pomoc	3	3.9	2	2.7	5	3.3
bardzo duża pomoc	-	-	1	1.4	1	0.7
brak danych	44	57.1	38	51.4	82	54.3
Ogółem	77	100	74	100	151	100

Wilcoxon test, $W = 631.5$, $p = 0.54$, $n = 151$

Różnice między grupami P (objętymi okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętymi okresem przygotowania do zwolnienia) w zakresie udzielonej pomocy terapeutycznej nie wystąpiły. Ogólnie pomoc terapeutyczna, oferowana skazanym w przeszłości, została nisko oceniona. Niewielkiej pomocy terapeutycznej doświadczyło 40% badanych. Dużą lub bardzo dużą pomoc otrzymało 4% badanych. Podobne wyniki uzyskała grupa osób objętych okresem przygotowania do zwolnienia (38% nie otrzymało pomocy lub otrzymało w stopniu niewielkim, a 4% uzyskało dużą pomoc). Z uwagi na częste przypadki uzależnień wśród osób osadzonych, jak też trudności w relacjach interpersonalnych, pomoc w zakresie szeroko pojętej terapii (uzależnień, społecznej, rodzinnej) powinna być szerzej dostępna w warunkach zamkniętych.

Tabela 20. Pomoc udzielona w przeszłości przez psychologa skazanym z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Uzyskana pomoc	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
brak pomocy	26	33.8	24	32.4	50	33.1
niewielka pomoc	1	1.3	6	8.1	7	4.6
przeciętna pomoc	4	5.2	2	2.7	6	4.
duża pomoc	2	2.6	5	6.8	7	4.6
bardzo duża pomoc	-	-	1	1.4	1	0.7
brak danych	44	57.1	36	48.6	80	53.
Ogółem	77	100	74	100	151	100

Wilcoxon test, $W = 722$, $p = 0.18$, $n = 151$

W badaniu nie wystąpiły różnice między grupą P (osób objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia) pod względem pomocy uzyskanej od psychologa. Podobnie jak w przypadku terapeuty, obie grupy badanych nisko oceniają udzieloną im w przeszłości pomoc psychologiczną. Na brak pomocy lub na niewielką pomoc wskazało 38% badanych, natomiast dla 5% skazanych była to duża lub bardzo duża pomoc. Ponad 1/3 badanych z grupy P nie otrzymała pomocy w tym zakresie lub otrzymała ją w niewielkim stopniu. Pojedyncze osoby twierdziły, że uzyskały taką pomoc w stopniu przeciętnym lub dużym. Z pewnością grupa osób opuszczających więzienie powinna zostać otoczona adekwatną pomocą psychologiczną z uwagi na stres związany z izolacją oraz przewidywane trudności readaptacyjne na wolności.

Tabela 21. Pomoc udzielona w przeszłości przez księdza skazanym z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Uzyskana pomoc	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
brak pomocy	30	39	25	33.8	55	36.4
niewielka pomoc	2	2.6	2	2.7	4	2.6
przeciętna pomoc	1	1.3	4	5.4	5	3.3
duża pomoc	-	-	3	4.1	3	2.0
bardzo duża pomoc	-	-	1	1.4	1	0.7

brak danych	44	57.1	39	52.7	83	55
Ogółem	77	100	74	100	151	100
Wilcoxon test, W = 699, p = 0.03, n = 151						

W zakresie otrzymanej w przeszłości pomocy ze strony księży wystąpiły różnice między grupami P (osób objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia) ($p < 0,05$). Skazani w grupie B częściej wskazywali na księdza jako na źródło pomocy przy opuszczaniu więzienia. Osoby z grupy P najczęściej wskazywały na brak pomocy ze strony księdza po odzyskaniu wolności. Ogólnie osoby badane, z obu grup, bardzo nisko oceniają udzieloną im pomoc duszpasterską. Pomocy w tym okresie nie otrzymało lub była ona niewielka w przypadku 39% badanych. Na dużą lub bardzo dużą pomoc wskazało 3% skazanych.

Tabela 22. Pomoc udzielona w przeszłości przez żonę/partnerkę skazanym z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Uzyskana pomoc	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
brak pomocy	18	23.4	7	9.5	25	16.6
niewielka pomoc	2	2.6	1	1.4	3	2.0
przeciętna pomoc	7	9.1	6	8.1	13	8.6
duża pomoc	5	6.5	8	10.8	13	8.6
bardzo duża pomoc	3	3.9	16	21.6	19	12.6
brak danych	42	54.5	36	48.6	78	51.7
Ogółem	77	100	74	100	151	100
Wilcoxon test, W = 995, p = 0.00016, n = 151						

W przypadku wsparcia otrzymanego od żony/partnerki wystąpiły istotne różnice ($p < 0,001$) między grupami P (osób objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia). Skazani w grupie B częściej uznawali żony/partnerki za źródło wsparcia po wyjściu na wolność. Dla 32% badanych z tej grupy była to duża lub bardzo duża pomoc. Doświadczenia pomocy o takim nasileniu miał co dziesiąty (10%) badany z grupy P. Jednocześnie osoby objęte okresem przygotowania do zwolnienia (P) częściej wskazywały, że ze strony żon/partnerek nie otrzymały pomocy lub pomoc ta była niewielka (26%).

Tabela 23. Pomoc udzielona w przeszłości przez rodziców skazanym z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Uzyskana pomoc	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
brak pomocy	12	15.6	4	5.4	16	10.6
niewielka pomoc	1	1.3	2	2.7	3	2
przeciętna pomoc	9	11.7	5	6.8	14	9.3
duża pomoc	10	13.0	15	20.3	25	16.6
bardzo duża pomoc	5	6.5	14	18.9	19	12.6
brak danych	40	51.9	34	45.9	74	49
Ogółem	77	100	74	100	151	100

W = 1024.5, p = 0.0028, n = 151

W zakresie oceny pomocy świadczonej w przeszłości przez rodziców osobom z grupy P (objętymi okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętymi okresem przygotowania do zwolnienia) również wystąpiły różnice istotne statystycznie ($p < 0,05$). Skazani w grupie B częściej uznawali rodziców, podobnie jak żony/partnerki, za źródło wsparcia przy opuszczaniu więzienia. Dużej lub bardzo dużej pomocy doświadczyło 39 % badanych w tej grupie, podczas gdy taki zakres pomocy, duży lub bardzo duży, deklarowało 19% badanych z grupy P. Jednocześnie osoby z grupy P częściej (17%) deklarowały, że ze strony rodziców nie otrzymały pomocy lub pomoc ta była niewielka. W przypadku grupy B 8% badanych twierdziło, że nie otrzymało pomocy ze strony rodziców lub pomoc ta była niewielka. Jedna piąta osób z grupy objętej okresem przygotowania do zwolnienia wskazała, że w przeszłości doświadczyła wsparcia od rodziców.

Tabela 24. Pomoc udzielona w przeszłości przez dzieci skazanym z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Uzyskana pomoc	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
brak pomocy	24	31.2	13	17.6	37	24.5
niewielka pomoc	1	1.3	4	5.4	5	3.3
przeciętna pomoc	2	2.6	2	2.7	4	2.6
duża pomoc	1	1.3	5	6.8	6	4.0

bardzo duża pomoc	2	2.6	9	12.2	11	7.3
brak danych	47	61	41	55.4	88	58.3
Ogółem	77	100	74	100	151	100
Wilcoxon test, W = 704.5, p = 0.0012, n = 151						

W badanym obszarze, pomocy otrzymanej od dzieci, wystąpiły istotne statystycznie różnice ($p < 0,01$) między grupami P (objętymi okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętymi okresem przygotowania do zwolnienia). Osoby z grupy B istotnie częściej wskazywały na swoje dzieci jako na źródło wsparcia przy opuszczeniu jednostki penitencjarnej. Na uzyskanie dużej lub bardzo dużej pomocy ze strony dzieci wskazało 19% badanych z grupy B i 4% badanych z grupy P. Jednocześnie osoby z grupy P częściej twierdziły, że dzieci nie udzieliły im pomocy lub pomoc ta była niewielka (32%) w porównaniu do 23% badanych z grupy B.

Tabela 25. Pomoc udzielona w przeszłości przez dziadków skazanym z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Uzyskana pomoc	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
brak pomocy	22	28.6	14	18.9	36	23.8
niewielka pomoc	-	-	3	4.1	3	2
przeciętna pomoc	4	5.2	6	8.1	10	6.6
duża pomoc	-	-	1	1.4	1	0.7
bardzo duża pomoc	-	-	4	5.4	4	2.6
brak danych	51	66.2	46	62.2	97	64.2
Ogółem	77	100	74	100	151	100
Wilcoxon test, W = 494, p = 0.0073, n = 151						

Podobnie jak w przypadku innych członków rodziny, również w zakresie pomocy udzielonej w przeszłości ze strony dziadków wystąpiły istotne różnice ($p < 0,01$) między grupami P (osób objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia). Skazani w grupie B częściej (7%) wskazywali swoich dziadków jako osoby udzielające dużej lub bardzo dużej pomocy przy opuszczaniu zakładu karnego, podczas gdy żadna osoba z grupy P nie miała podobnych doświadczeń. Jednocześnie osoby z grupy P częściej (29%) stwierdzały, że ze strony dziadków nie otrzymały pomocy. Niewielkie wsparcie ze strony dziadków uzyskało 23%

osób z grupy B. Trzeba jednak założyć, że część osób osadzonych nie ma już dziadków i z tego względu pomoc nie mogła być świadczona.

Tabela 26. Pomoc udzielona w przeszłości przez bliskich i kolegów skazanym z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Uzyskana pomoc	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
brak pomocy	15	19.5	10	13.5	25	16.6
niewielka pomoc	6	7.8	3	4.1	9	6
przeciętna pomoc	6	7.8	9	12.2	15	9.9
duża pomoc	5	6.5	11	14.9	16	10.6
bardzo duża pomoc	2	2.6	2	2.7	4	2.6
brak danych	43	55.8	39	52.7	82	54.3
Ogółem	77	100	74	100	69	100

Wilcoxon test, $W = 735.5$, $p = 0.081$, $n = 151$

W przypadku pomocy świadczonej przez osoby bliskie i kolegów w przeszłości nie wystąpiły różnice między grupami P (objętymi okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętymi okresem przygotowania do zwolnienia). Obie grupy przeciętnie oceniają udzieloną im w przeszłości pomoc przez osoby bliskie, niespokrewnione, twierdząc (23%), iż nie otrzymali pomocy lub była to pomoc niewielka. Ponad 1/4 badanych z grupy P nie otrzymała wsparcia od tych osób lub była to pomoc niewielka. Dużą lub bardzo dużą pomoc otrzymało 9 % badanych z tej grupy.

Tabela 27. Pomoc udzielona w przeszłości przez inne osoby i instytucje skazanym z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Uzyskana pomoc	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
brak pomocy	23	29.9	18	24.3	41	27.2
niewielka pomoc	1	1.3	2	2.7	3	2.0
przeciętna pomoc	1	1.3	1	1.4	2	1.3
duża pomoc	2	2.6	1	1.4	3	2
bardzo duża pomoc	1	1.3	-	-	1	0.7

brak danych	49	63.6	52	70.3	101	66.9
Ogółem	77	100	74	100	50	100
Wilcoxon test, W = 304.5, p = 0.93, n = 151						

Pomoc udzielona przez inne osoby i instytucje nie różnicuje grup. Na brak lub niewielką pomoc otrzymaną w przeszłości z omawianych źródeł wskazało 29% wszystkich badanych. Pomoc dużą lub bardzo dużą otrzymało 3% respondentów. Badani objęci okresem przygotowania do zwolnienia nie otrzymywali w przeszłości pomocy od innych osób lub instytucji (30%).

Poniżej przedstawione zostały dane dotyczące rodzajów pomocy, jakie osoby, które odbywały karę po raz kolejny, otrzymały w przeszłości.

Tabela 28. Rodzaje pomocy otrzymanej w przeszłości przez osadzonych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia) w związku ze zwolnieniem z więzienia (osoba badana mogła wskazać kilka rodzajów pomocy)

Rodzaj pomocy	P	P %	B	B %
finansowa	18	46.2	18	75.0
rzeczowa (odzież, obuwie, żywność)	17	43.6	9	37.5
w znalezieniu/opłaceniu mieszkania	5	12.8	2	8.3
medyczna	1	2.6	4	16.7
poradnictwo prawne/pomoc w uregulowaniu spraw sądowych	-	-	4	16.7
psychologiczna	4	10.3	8	33.3
w zdobyciu zawodu/kwalifikacji/doradztwo zawodowe	7	17.9	6	25.0
wsparcie duchowe, religijne	2	5.1	3	12.5
w nawiązaniu i odbudowaniu więzi rodzinnych	4	10.3	4	16.7
w podjęciu terapii uzależnienia lub zachowania	9	23.1	3	12.5
skierowanie do udziału w grupie wsparcia	2	5.1	2	8.3
w znalezieniu pracy	7	17.9	2	8.3
inna	4	10.3	1	4.2
Chi-kwadrat (12) = 17.55, p = 0.13, n = 146				

Porównanie odpowiedzi nie wskazuje na wystąpienie różnic między grupami P (osób objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia). Wyniki pokazują, że najczęściej wybierane

były odpowiedzi o wsparciu materialnym. Pomoc finansową w przeszłości otrzymało odpowiednio 75% osób z grupy B i 46% badanych grupy P. Na otrzymaną pomoc rzeczową wskazało 37% badanych z grupy B i 44% z grupy P. Najbardziej wskazywane formy pomocy, jakie były udzielane osobom zwalnianym w grupie B, polegały na znalezieniu/opłaceniu mieszkania, skierowaniu do udziału w grupie wsparcia lub znalezieniu pracy (8%). Natomiast w grupie P rzadko udzielana była pomoc medyczna (3%). W grupie osób objętych okresem przygotowania do zwolnienia w żadnej formie nie było świadczone poradnictwo prawne/pomoc w uregulowaniu spraw sądowych, choć jak można przypuszczać skazani mają różne potrzeby w tym obszarze (np. pomoc w sporządzeniu do sądu odpowiedniego pisma lub wniosku, w uregulowaniu spraw alimentacyjnych lub skierowaniu sprawy na drogę mediacji).

W przeprowadzonym badaniu osoby skazane, które wcześniej korzystały z pomocy w okresie zwalniania z jednostki penitencjarnej, dokonały także oceny stopnia jej udzielenia.

Tabela 29. Ocena otrzymanej w przeszłości pomocy po opuszczeniu więzienia przez osadzonych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Nasilenie	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
niewystarczająca	12	15.6	9	12.2	21	13.9
w niewielkim stopniu wystarczająca	14	18.2	5	6.8	19	12.6
przeciętnie wystarczająca	5	6.5	7	9.5	12	7.9
prawie wystarczająca	3	3.9	2	2.7	5	3.3
w pełni wystarczająca	4	5.2	2	2.7	6	4
brak danych	39	50.6	49	66.2	88	58.3
Ogółem	77	100	74	100	151	100

Wilcoxon test, $W = 485.5$, $p = 0.88$, $n = 151$

Osoby badane z obu grup P (objęte okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objęte okresem przygotowania do zwolnienia) podobnie oceniły otrzymywaną w przeszłości pomoc. Natomiast nie była z niej zadowolona ponad 1/4 respondentów z obu grup (26%). Wskazali, bowiem, że pomoc ta była niewystarczająca lub w niewielkim stopniu wystarczająca. Łączny odsetek osadzonych, którzy twierdzili,

że pomoc, jaką otrzymali w przeszłości była prawie lub w pełni wystarczająca wynosił 7 %. W grupie P 1/3 badanych oceniła otrzymaną w przeszłości pomoc, jako niewystarczającą lub wystarczającą w niewielkim stopniu.

Podsumowanie

Do porównania grup w zakresie zakresu źródeł i nasilenia pomocy użyto testu Wilcoxon-Manna-Whitneya, ponieważ analizowana skala jest typu porządkowego.

Przeprowadzone analizy dotyczące źródła i nasilenia w przeszłości świadczonej pomocy osobom zwalnianym dowiodły pewnych istotnych statystycznie różnic między grupami P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia). Dla badanych wobec, których nie został ustanowiony okres przygotowania do zwolnienia (B), wsparcie osób najbliższych żon/partnerek, rodziców, dzieci, dziadków i księży istotnie częściej stanowiło źródło pomocy w okresie po zwolnieniu z więzienia w porównaniu do osób z grupy P. Okazuje się, że osoby, które uzyskiwały większe wsparcie od osób bliskich mają w planach powrócić do nich po opuszczeniu ZK (por. tab. 12). W grupie osób objętych okresem przygotowania do zwolnienia przeważała odpowiedź „będę sam”, tzn. nie powrócą do swoich rodzin, przy czym skazani z grupy B raczej deklarowali powrót do rodziny - własnej lub rodziny pochodzenia, co może świadczyć o bliskich relacjach łączących ich.

W zakresie form udzielonej w przeszłości pomocy osobom zwalnianym zdecydowanie przeważała pomoc materialna (finansowa i rzeczowa). Ogólnie badani z obu grup, ponad 1/4 respondentów, negatywnie ocenili wielkość otrzymanej pomocy, wskazując że była ona niewystarczająca lub w niewielkim stopniu wystarczająca. Osadzeni, którzy twierdzili, że pomoc, jaką otrzymali w przeszłości była prawie lub w pełni wystarczająca stanowili jedynie 7 % wszystkich badanych. Udzielanie skazanym, opuszczającym więzienie, pomocy powinno być zdecydowanie szersze, tak by w sposób wystarczający zabezpieczyć ich najważniejsze potrzeby w trudnym okresie przejściowym po opuszczeniu jednostki.

Wsparcie profesjonalnych organów, dyrektorów jednostek penitencjarnych, kuratorów sądowych, jak też służb socjalnych i terapeutów było zdecydowanie za małe w ocenie skazanych. Wyniki te zaskakują i niepokoją, tym bardziej, iż zarówno dyrektorzy jednostek penitencjarnych jak też kuratorzy sądowi mają możliwość dysponowania środkami z Funduszu Sprawiedliwości do organizowania stosowanej

pomocy i wsparcia w różnej formie oraz wysokości nie tylko osobom zwalnianym, ale też ich rodzinom.

4.2. Źródła, nasilenie i rodzaj aktualnie udzielanej pomocy osadzonym w związku z planowanym zwolnieniem z jednostki penitencjarnej

W kolejnym kroku dokonano analizy zebranych od osób skazanych danych dotyczących źródeł i nasilenia aktualnie udzielanej pomocy osobom osadzonym (tabele 30-43).

Tabela 30 Pomoc udzielana aktualnie przez dyrektora zakładu karnego/areszt skazanym z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Udzielana pomoc	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
brak pomocy	33	42.9	32	43.2	65	43
niewielka pomoc	2	2.6	5	6.8	7	4.6
przeciętna pomoc	7	9.1	7	9.5	14	9.3
duża pomoc	11	14.3	8	10.8	19	12.6
bardzo duża pomoc	2	2.6	1	1.4	3	2
brak danych	22	28.6	21	28.4	43	28.5
Ogółem	77	100	74	100	151	100

Wilcoxon test, $W = 1401.5$, $p = 0.7$, $n = 151$

W obszarze aktualnie oferowanej pomocy przez dyrektora zakładu karnego/aresztu osobom osadzonym nie wystąpiły różnice istotne statystycznie między grupami P (osób objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia). Obie grupy badanych bardzo nisko oceniają udzielaną im pomoc w okresie przed opuszczeniem więzienia. Prawie połowa (48%) badanych osób twierdzi, że nie otrzymuje żadnej pomocy od dyrektora zakładu karnego lub pomoc ta jest niewielka. Natomiast dużą lub bardzo dużą pomoc, zgodnie z deklaracjami, otrzymuje 15% badanych z obu grup. Prawie 2/5 badanych z grupy P (43%) twierdzi, że dyrektor ZK nie udziela im żadnego wsparcia w okresie poprzedzającym ich zwolnienie. Na dużą lub bardzo dużą pomoc udzielaną przez dyrektora wskazuje 17% osadzonych z tej grupy.

Tabela 31. Pomoc udzielana aktualnie przez kuratora sądowego skazanym z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Udzielana pomoc	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
brak pomocy	26	33.8	33	44.6	59	39.1
niewielka pomoc	8	10.4	10	13.5	18	11.9
przeciętna pomoc	18	23.4	4	5.4	22	14.6
duża pomoc	3	3.9	5	6.8	8	5.3
bardzo duża pomoc	6	7.8	-	-	6	4
brak danych	16	20.8	22	29.7	38	25.2
Ogółem	77	100	74	100	151	100

Wilcoxon test, $W = 1168.5$, $p = 0.009$, $n = 151$

W przypadku pomocy udzielanej przez kuratora sądowego wystąpiły statystycznie istotne różnice między grupami P (objętymi okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętymi okresem przygotowania do zwolnienia). Osoby w okresie przygotowania do zwolnienia (P) częściej (12%) twierdziły, iż pomoc ta była duża lub bardzo duża, podczas gdy pomoc w takim zakresie otrzymywało 7% badanych z grupy B. Z kolei na brak pomocy lub niewielką pomoc ze strony kuratora sądowego wskazało 44% badanych z grupy P w odniesieniu do 58% skazanych z grupy B. Przyczyną większej pomocy świadczonej przez kuratora sądowego osobom z grupy objętej okresem przygotowania do zwolnienia była, jak można przypuszczać, możliwość udzielania pomocy postpenitencjarnej przez kuratorów w trakcie realizacji programów wolnościowych w okresie, o którym mowa w art. 164 k.k.w.

Tabela 32. Pomoc świadczona aktualnie przez służby społeczne skazanym z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Udzielana pomoc	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
brak pomocy	36	46.8	34	45.9	70	46.4
niewielka pomoc	5	6.5	9	12.2	14	9.3
przeciętna pomoc	5	6.5	4	5.4	9	6
duża pomoc	1	1.3	2	2.7	3	2
bardzo duża pomoc	1	1.3	-	-	1	0.7

brak danych	29	37.7	25	33.8	54	35.8
Ogółem	77	100	74	100	151	100
Wilcoxon test, W = 1225.5, p = 0.65, n = 151						

Pomoc oferowana przez służby społeczne, w percepcji osób przygotowujących do zwolnienia, została nisko oceniona. Jednocześnie nie wystąpiły różnice między grupami P (osób objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia). Badani z obu grup w dużej części (56%) wskazali na brak pomocy lub niewielką pomoc udzielaną im przez służby społeczne. Niewielka liczba badanych, 3%, deklaruowała, iż pomoc ta jest duża lub bardzo duża. Ponad połowa osób z grupy P (53%) doświadcza braku pomocy lub niewielkiej pomocy ze strony służb społecznych. Jedynie dwie osoby objęte okresem przygotowania do zwolnienia wskazały, że pomoc przez te podmioty jest im udzielana w stopniu dużym lub bardzo dużym. W przypadku osób objętych okresem, o którym mowa w art. 164 k.k.w. wsparcie społecznych instytucji pomocowych powinno być zdecydowanie wyższe.

Tabela 33. Pomoc świadczona aktualnie przez stowarzyszenia i fundacje skazanym z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Udzielana pomoc	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
brak pomocy	34	44.2	35	47.3	69	45.7
niewielka pomoc	7	9.1	8	10.8	15	9.9
przeciętna pomoc	2	2.6	2	2.7	4	2.6
duża pomoc	-	-	2	2.7	2	1.3
bardzo duża pomoc	2	2.6	-	-	2	1.3
brak danych	32	41.6	27	36.5	59	39.1
Ogółem	77	100.0	74	100.0	151	100.0
Wilcoxon test, W = 1065, p = 0.94, n = 151						

Pomiędzy grupami P (osób objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia) nie wystąpiły różnice istotne statystycznie w zakresie pomocy świadczonej przez stowarzyszenia i fundacje. Obie grupy badanych osób bardzo nisko oceniają udzielaną im pomoc przez organizacje pozarządowe. Prawie 3/5 respondentów (56%) utrzymuje, iż nie otrzymuje żadnej pomocy ze strony organizacji pozarządowych lub że pomoc ta jest niewielka. Dużej

lub bardzo dużej pomocy doświadcza 3% badanych z obu grup. Bardzo zbliżone wyniki uzyskała grupa P. Ponad połowa badanych objętych okresem przygotowania do zwolnienia nie otrzymała lub otrzymała w niewielkim stopniu pomoc od organizacji pozarządowych. Tylko pojedyncze osoby z tej grupy uznały, że pomoc od tych podmiotów otrzymują przynajmniej na poziomie przeciętnym. Można przyjąć, iż przyczyną małej pomocy, jaka jest udzielana osobom przygotowywanym do zwolnienia przez stowarzyszenia i fundacje, jest niewystarczająca świadomość osób osadzonych, co do możliwości skorzystania z oferty organizacji pozarządowych. Celowym wydaje się większe zaangażowanie stowarzyszeń i fundacji w dotarcie ze swoją ofertą do osób przebywających w izolacji.

Tabela 34. Pomoc świadczona aktualnie przez prawnika skazanym z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Udzielana pomoc	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
brak pomocy	38	49.4	31	41.9	69	45.7
niewielka pomoc	2	2.6	5	6.8	7	4.6
przeciętna pomoc	2	2.6	3	4.1	5	3.3
duża pomoc	3	3.9	6	8.1	9	6
bardzo duża pomoc	-	-	1	1.4	1	0.7
brak danych	32	41.6	28	37.8	60	39.7
Ogółem	77	100	74	100	151	100

Wilcoxon test, $W = 1213$, $p = 0.06$, $n = 151$

Osoby skazane z obu grup tj. P (objęte okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objęte okresem przygotowania do zwolnienia) nie były zróżnicowane pod względem oceny nasilenia udzielanej pomocy przez prawników. Wystąpiła jednak tendencja w kierunku niższej oceny pomocy prawnej świadczonej osobom w okresie przygotowania do zwolnienia ($p = 0.06$). Połowa badanych wskazała na brak pomocy lub niewielką pomoc prawną udzielaną im w okresie poprzedzającym zwolnienie. Siedem procent badanych w obu grupach twierdziło, że pomoc ta jest duża lub bardzo duża. Prawie połowa osób z grupy P twierdzi, że nie korzysta obecnie z pomocy prawnika. Nieliczni respondenci deklarują otrzymywanie takiej pomocy.

Tabela 35. Pomoc świadczona aktualnie przez terapeutę skazanym z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Udzielana pomoc	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
brak pomocy	38	49.4	35	47.3	73	48.3
niewielka pomoc	2	2.6	1	1.4	3	2
przeciętna pomoc	5	6.5	7	9.5	12	7.9
duża pomoc	1	1.3	3	4.1	4	2.6
bardzo duża pomoc	1	1.3	1	1.4	2	1.3
brak danych	30	39.0	27	36.5	57	37.7
Ogółem	77	100	74	100	151	100

Wilcoxon test, $W = 1184.5$, $p = 0.41$, $n = 151$

Badani z grupy P (objęci okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objęci okresem przygotowania do zwolnienia) są podobni pod względem oceny utrzymywanej pomocy terapeutycznej. Obie grupy negatywnie oceniły udzielaną im pomoc przez terapeutę w okresie poprzedzającym zwolnienie. Połowa badanych twierdziła, że nie otrzymała pomocy terapeutycznej lub pomoc ta była niewielka. Jedynie 4% badanych z obu grup wskazało, iż pomoc ta jest duża lub bardzo duża. Prawie połowa badanych z grupy P wskazała, że nie jest im udzielana żadna pomoc przez terapeutę. Jedynie pojedyncze osoby uznały taką pomoc za przeciętną, dużą lub bardzo dużą. Wydaje się, iż z uwagi na częste przypadki uzależnień wśród osób osadzonych, jak też trudności w relacjach interpersonalnych, pomoc w zakresie szeroko pojętej terapii (uzależnień, społecznej, rodzinnej) powinna być szerzej dostępna w warunkach zamkniętych. Należy zauważyć, że pytając badanych o uzależnienia, ponad połowa respondentów zadeklarowała uzależnienie od alkoholu (por. tab. 10).

Tabela 36. Pomoc świadczona aktualnie przez psychologa skazanym z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Udzielana pomoc	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
brak pomocy	32	41.6	28	37.8	60	39.7
niewielka pomoc	6	7.8	2	2.7	8	5.3
przeciętna pomoc	5	6.5	8	10.8	13	8.6
duża pomoc	4	5.2	6	8.1	10	6.6

bardzo duża pomoc	1	1.3	2	2.7	3	2
brak danych	29	37.7	28	37.8	57	37.7
Ogółem	77	100	74	100	151	100
Wilcoxon test, W = 1207, p = 0.37, n = 151						

Osoby badane z grupy P (objęte okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objęte okresem przygotowania do zwolnienia) podobnie nisko oceniają udzielaną im pomoc psychologiczną. Wskazały bowiem (45%), że nie otrzymują pomocy psychologa lub pomoc ta jest niewielka. Zdaniem 9% badanych pomoc ta jest duża lub bardzo duża. W grupie P ponad 40% stanowią osoby, którym nie jest udzielana pomoc przez psychologa. Z pewnością osoby przygotowujące do zwolnienia powinny zostać otoczone szerszą pomocą psychologiczną z uwagi na stres związany z izolacją oraz oczekujące ich trudności adaptacyjne po zwolnieniu.

Tabela 37. Pomoc świadczona aktualnie przez księdza skazanym z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Udzielana pomoc	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
brak pomocy	36	46.8	30	40.5	66	43.7
niewielka pomoc	2	2.6	7	9.5	9	6
przeciętna pomoc	4	5.2	3	4.1	7	4.6
duża pomoc	2	2.6	3	4.1	5	3.3
bardzo duża pomoc	-	-	2	2.7	2	1.3
brak danych	33	42.9	29	39.2	62	41.1
Ogółem	77	100	74	100	151	100
Wilcoxon test, W = 1136, p = 0.12, n = 151						

Nie stwierdzono istotnych statystycznie różnic między badanymi grupami w zakresie aktualnie otrzymywanej pomocy od księdza. Osadzeni z grupy P (objęci okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objęci okresem przygotowania do zwolnienia) deklarują niewielką doświadczaną pomoc duszpasterską przy końcu odbywania kary więzienia. Połowa z nich nie otrzymała pomocy duszpasterskiej lub otrzymuje niewielką pomoc. Dla 5% osadzonych pomoc duszpasterska jest odpowiednio duża lub bardzo duża. Prawie połowa badanych z grupy P (47%) stwierdziła, że nie otrzymuje wsparcia od księdza. Tylko pojedyncze osoby uznały, że

taka pomoc jest świadczona w stopniu przeciętnym, dużym lub bardzo dużym. W tym samym badaniu większość skazanych z obu grup (88 %) deklarowała przywiązanie do wiary (wierzący praktykujący, wierzący nie praktykujący), którą można traktować jako zasób i wykorzystać w działaniach duszpasterskich (por. tab.11).

Tabela 38. Pomoc świadczona aktualnie przez żonę/partnerkę skazanym z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Udzielana pomoc	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
brak pomocy	26	33.8	13	17.6	39	25.8
niewielka pomoc	1	1.3	2	2.7	3	2
przeciętna pomoc	4	5.2	8	10.8	12	7.9
duża pomoc	4	5.2	11	14.9	15	9.9
bardzo duża pomoc	11	14.3	20	27	31	20.5
brak danych	31	40.3	20	27	51	33.8
Ogółem	77	100	74	100	151	100

Wilcoxon test, $W = 1627$, $p = 0.0052$, $n = 151$

W ocenie aktualnie otrzymywanej pomocy od żony/partnerki wystąpiły istotne różnice ($p < 0,01$) między grupą P (objętą okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętą okresem przygotowania do zwolnienia). Skazani w grupie nie objętej okresem przygotowania do zwolnienia (B) częściej wskazują na żony/partnerki jako źródło wsparcia przy końcu kary izolacyjnej. Ponad 2/5 badanych w tej grupie (42%) deklarowało, iż pomoc ta była duża lub bardzo duża, podczas gdy taki zakres wsparcia deklaruje 19% badanych objętych okresem przygotowania do zwolnienia (P). Niewątpliwie pomoc osób najbliższych (żon, partnerek) jest istotnym źródłem wsparcia osadzonych, którzy oczekują na zwolnienie z jednostki penitencjarnej.

Tabela 39. Pomoc świadczona aktualnie przez rodziców skazanym z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Udzielana pomoc	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
brak pomocy	20	26	13	17.6	33	21.9
niewielka pomoc	10	13	3	4.1	13	8.6

przeciętna pomoc	4	5.2	4	5.4	8	5.3
duża pomoc	7	9.1	16	21.6	23	15.2
bardzo duża pomoc	14	18.2	16	21.6	30	19.9
brak danych	22	28.6	22	29.7	44	29.1
Ogółem	77	100	74	100	151	100
Wilcoxon test, $W = 1701$, $p = 0.082$, $n = 151$						

Pomoc świadczona przez rodziców osobom z grupy P (objętymi okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętymi okresem przygotowania do zwolnienia) została oceniona w podobny sposób. Ponad 1/3 skazanych (35%) dostrzega dużą lub bardzo dużą pomoc otrzymywaną od rodziców. Na brak lub niewielką pomoc otrzymywaną od rodziców wskazuje łącznie 30 % osób badanych z obu grup. Ponad ¼ osadzonych z grupy P oceniła pomoc udzielaną im aktualnie przez rodziców jako dużą lub bardzo dużą. Jednakże tyle samo badanych objętych okresem przygotowania do zwolnienia uznało, że w ogóle nie może liczyć na takie wsparcie.

Tabela 40. Pomoc świadczona aktualnie przez dzieci skazanym z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Udzielana pomoc	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
brak pomocy	27	35.1	21	28.4	48	31.8
niewielka pomoc	2	2.6	3	4.1	5	3.3
przeciętna pomoc	3	3.9	3	4.1	6	4
duża pomoc	1	1.3	7	9.5	8	5.3
bardzo duża pomoc	6	7.8	10	13.5	16	10.6
brak danych	38	49.4	30	40.5	68	45
Ogółem	77	100	74	100	151	100
Wilcoxon test, $W = 1046.5$, $p = 0.055$, $n = 151$						

Nie wystąpiły istotne różnice między grupami P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia), ale tendencja do większego doceniania pomocy ze strony dzieci w grupie skazanych nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia ($p = 0.055$). Ogólnie skazani w obu grupach najczęściej wskazują na brak pomocy lub niewielką pomoc ze strony dzieci (35%), podczas, gdy dużą lub bardzo dużą pomoc otrzymuje łącznie 16% osób badanych.

Przyjąć jednak należy, że część osób osadzonych nie ma dzieci i z tego względu nie może otrzymywać pomocy.

Tabela 41. Pomoc świadczona aktualnie przez dziadków skazanym z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Udzielana pomoc	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
brak pomocy	30	39	24	32.4	54	35.8
niewielka pomoc	2	2.6	2	2.7	4	2.6
przeciętna pomoc	2	2.6	6	8.1	8	5.3
duża pomoc	2	2.6	5	6.8	7	4.6
bardzo duża pomoc	5	6.5	1	1.4	6	4
brak danych	36	46.8	36	48.6	72	47.7
Ogółem	77	100	74	100	151	100

Wilcoxon test, $W = 833.5$, $p = 0.52$, $n = 151$

Ocena pomocy udzielanej przez dziadków nie różnicuje grupy P (objętej okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętej okresem przygotowania do zwolnienia). Badane osoby oceniają pomoc dziadków jako niewielką. Na brak pomocy lub niewielką pomoc ze strony dziadków wskazuje łącznie 38% osadzonych, podczas, gdy dużej lub bardzo dużej pomocy dziadków doświadcza łącznie 9% osób badanych. Także w grupie P najwięcej osób deklaruje brak pomocy ze strony dziadków. Trzeba jednak zaznaczyć, że część dziadków osadzonych nie żyje.

Tabela 42. Pomoc świadczona aktualnie przez bliskich i kolegów skazanym z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Udzielana pomoc	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
brak pomocy	30	39	15	20.3	45	29.8
niewielka pomoc	2	2.6	4	5.4	6	4
przeciętna pomoc	4	5.2	12	16.2	16	10.6
duża pomoc	6	7.8	9	12.2	15	9.9
bardzo duża pomoc	4	5.2	3	4.1	7	4.6
brak danych	31	40.3	31	41.9	62	41.1
Ogółem	77	100	74	100	151	100

Wilcoxon test, $W = 1240$, $p = 0.026$, $n = 151$

W badanym zakresie pomocy wystąpiły istotne statystycznie różnice ($p < 0,05$) między grupami P (osób objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia). Skazani z grupy B częściej wskazują na bliskich i kolegów jako źródło wsparcia przy końcu odbywania kary. Ogólnie jednak w obu grupach pomoc ta oceniana jest nisko. Jedna trzecia badanych (34%) wskazuje na brak lub niewielką pomoc ze strony osób bliskich, kolegów. Większość osób, które oceniły nasilenie udzielanej pomocy przez kolegów stwierdziła, że nie otrzymuje takiego wsparcia. Trzydzieści procent respondentów w tej grupie może liczyć na dużą lub bardzo dużą pomoc ze strony tych osób.

Tabela 43. Pomoc świadczona aktualnie przez inne osoby i instytucje skazanym z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Udzielana pomoc	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
brak pomocy	30	39	27	36.5	57	37.7
niewielka pomoc	1	1.3	1	1.4	2	1.3
przeciętna pomoc	1	1.3	2	2.7	3	2
duża pomoc	3	3.9	2	2.7	5	3.3
bardzo duża pomoc	2	2.6	1	1.4	3	3.2
brak danych	40	51.9	41	55.4	81	53.6
Ogółem	77	100	74	100	151	100

Wilcoxon test, $W = 601.5$, $p = 0.88$, $n = 151$

Pomoc, jaka jest udzielana osobom osadzonym w końcowej fazie izolacji przez inne osoby i instytucje oceniana jest bardzo nisko. Większość badanych (39%) nie dostrzega świadczonej na ich rzecz pomocy z omawianych źródeł. Także w grupie P większość osób, która wskazała stopień udzielania pomocy przez te osoby stwierdziła, że jej nie otrzymuje. Między badanymi grupami nie występują różnice istotne statystycznie w tym zakresie.

Poniższe zestawienie prezentuje formy pomocy, które aktualnie udzielane są osadzonym, w ostatnim okresie ich pobytu w jednostce penitencjarnej oraz te formy pomocy, które najbardziej są oczekiwane przez osadzonych.

Tabela 44. Rodzaj pomocy aktualnie otrzymywanej przez osadzonych w związku z przygotowaniem do zwolnienia z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Rodzaj pomocy	P	P %	B	B %
finansowa	10	22.7	20	42.6
rzeczowa (odzież, obuwie, żywność)	8	18.2	9	19.1
w znalezieniu/opłaceniu mieszkania	12	27.3	4	8.5
medyczna	7	15.9	10	21.3
poradnictwo prawne/pomoc w uregulowaniu spraw sądowych	2	4.5	10	21.3
psychologiczna	8	18.2	21	44.7
w zdobyciu zawodu/kwalifikacji/doradztwo zawodowe	10	22.7	17	36.2
wsparcie duchowe, religijne	4	9.1	10	21.3
w nawiązaniu i odbudowaniu więzi rodzinnych	4	9.1	17	36.2
w podjęciu terapii uzależnienia lub zachowania	3	6.8	8	17.0
skierowanie do udziału w grupie wsparcia	4	9.1	2	4.3
w znalezieniu pracy	14	31.8	8	17.0
inna	4	9.1	2	4.3
Chi-kwadrat (12) = 27.89, p = 0.0057, n = 228				

Analiza form pomocy, jakie aktualnie są udzielane osobom przygotowującym do zwolnienia, wskazuje na istotne statystycznie różnice w ocenie dokonywanej przez osadzonych z grupy P (osób objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia). Osoby z grupy P częściej otrzymują pomoc w znalezieniu pracy (32%) oraz w znalezieniu i opłaceniu mieszkania (27%). Dane te mogą świadczyć o tym, że wskazane rodzaje pomocy zostały zdiagnozowane i realizowane w ramach ustanawiania okresu przygotowania do zwolnienia. Dla osób w tym okresie jawią się one jako najbardziej praktyczne, pożądane formy pomocy po wyjściu z więzienia. Pozostałe różnice były na korzyść grupy B. Osoby nie objęte okresem przygotowania do wolności częściej doznawały wsparcia psychologicznego (45%), finansowego (43%), w zdobyciu kwalifikacji (36%), w nawiązaniu i odbudowaniu więzi rodzinnych (36%) oraz duchowego (21%).

Podsumowanie

Pomoc świadczona przez kuratora sądowego była istotnie wyżej oceniana przez osoby objęte okresem przygotowania do zwolnienia (P) niż osoby nie objęte okresem przygotowania do zwolnienia (B). Niemniej jednak należy, iż możliwości niesienia pomocy przez kuratora osobom osadzonym, nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia, są formalnie ograniczone.

W trakcie realizowania okresu przygotowania do zwolnienia, wobec osób z grupy P kurator sądowy może udzielić takim osobom pomocy postpenitencjarnej, stąd zapewne wynika dostrzeżenie tego wsparcia. Słusznie, jak się wydaje, okres przygotowania do zwolnienia był ustanawiany wobec osób, które na większą pomoc ze strony osób najbliższych nie mogły liczyć, dlatego w większym stopniu oferowana powinna być im pomoc instytucjonalna, świadczona między innymi przez kuratora sądowego. Osoby z grupy B natomiast mogły liczyć na większe (statystycznie) wsparcie ze strony żon/partnerek oraz osób bliskich i kolegów niż osadzeni z grupy P.

Osoby z grupy P częściej otrzymują pomoc w znalezieniu pracy oraz w znalezieniu i opłaceniu mieszkania. Natomiast osoby nie objęte okresem przygotowania do wolności częściej doznawały wsparcia psychologicznego, finansowego, w zdobyciu kwalifikacji, w nawiązaniu i odbudowaniu więzi rodzinnych oraz duchowego.

4.3 Ocena skuteczności i warunków ustanawiania okresu przygotowania dokonana przez osoby skazane

Skazani ocenili skuteczność ustanawiania okresu przygotowania do zwolnienia. Okres ten jest ustanawiany w razie potrzeby. Jego ocena dokonana przez samych osadzonych jest bardzo ważna. Pokazuje bowiem, czy spełnia swoją rolę, czy jest pomocny w okresie przejściowym między izolacją a wolnością. Postrzeganie przez skazanych sposobu wykonywania ustawowych zadań przez służbę więzienną i kuratorów może posłużyć do wprowadzania pewnych modyfikacji i usprawnia tego procesu.

Wyniki zostały przedstawione w poniższej tabeli.

Tabela 45. Ocena skuteczności ustanawiania okresu przygotowania do zwolnienia według badanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Nasilenie	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
nie ułatwia	14	18.2	15	20.3	29	19.2
ułatwia w niewielkim stopniu	15	19.5	10	13.5	25	16.6
ułatwia przeciętnie	26	33.8	11	14.9	37	24.5
ułatwia w dużym stopniu	5	6.5	14	18.9	19	12.6
bardzo ułatwia	14	18.2	20	27	34	22.5
brak danych	3	3.9	4	5.4	7	4.6
Ogółem	77	100	74	100	151	100

Wilcoxon test, $W = 2927$, $p = 0.17$, $n = 151$

Między badanymi z grupy P (objętymi okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętymi okresem przygotowania do zwolnienia) nie wystąpiły różnice istotne statystycznie w ocenie skuteczności oddziaływań w ramach ustanowionego okresu przygotowania do zwolnienia. Podobny odsetek badanych z obu grup uważa, iż ustanawianie okresu przygotowania do zwolnienia, w czasie 6 miesięcy przed zwolnieniem, ułatwia w dużym stopniu lub bardzo dużym adaptację do życia po zwolnieniu (35%) oraz że nie ułatwia lub ułatwia w niewielkim stopniu (36%). W opinii większości osób z grupy P ustanowienie okresu przygotowania do zwolnienia nie jest skuteczne (18%) lub jest skuteczne tylko w niewielkim stopniu (20%). W opinii ¼ badanych z tej grupy okres ten ułatwia w stopniu dużym lub bardzo dużym readaptację do życia na wolności.

Osadzeni wyrazili następnie pogląd dotyczący grup osób skazanych, wobec których powinien być ustanawiany okres przygotowania do zwolnienia. Oceny te zostały zestawione w poniższej tabeli.

Tabela 46. Osoby, wobec których powinien być ustanawiany okres przygotowania do zwolnienia według badanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Adresaci ustanawiania okresu przygotowania do zwolnienia	P	P%	B	B%
każda osoba zwalniana warunkowo	29	38.2	35	47.9
każda osoba przy końcu odbywania kary	44	57.9	29	39.7
osoba długotrwale izolowana	21	27.6	29	39.7
młodociani	12	15.8	7	9.6
inni	4	5.3	5	6.8
Chi-kwadrat(4) = 6.24, p = 0.18, n = 215				

Osadzeni z obu grup P (objęci okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objęci okresem przygotowania do zwolnienia) uważają, iż ustanawianie okresu przygotowania do zwolnienia powinno być szeroko stosowane. Może to wynikać z dostrzegania korzyści wynikających z tej instytucji. Badani z grupy P oraz B wyrazili pogląd, że okres przygotowania do zwolnienia powinien być ustanawiany wobec każdej osoby odbywającej karę (P-58%, B-40 %), osób zwalnianych warunkowo (P-38%, B 48%), osób długotrwale izolowanych (P-28%, B-40%) i młodocianych (P-16 B -10%). Między badanymi grupami nie stwierdzono istotnych statystycznie różnic w tym zakresie.

Osoby badane wyraziły swój pogląd dotyczący preferowanego czasu trwania okresu przygotowania do zwolnienia.

Tabela 47. Preferowany okres trwania okresu przygotowania do wolności według badanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Grupa	min	max	M	Sd
P	3	12	6.386	2.550
B	3	24	7.227	3.902

Osoby z grupy P wyraziły pogląd, że okres przygotowania do zwolnienia winien wynosić średnio 6,4 miesiąca, czyli jest to czas zbliżony do kodeksowego ujęcia tego okresu w art. 164 k.k.w. Zgodnie z tym artykułem okres do 6 miesięcy przed planowanym warunkowym zwolnieniem lub przed końcem kary stanowi, w miarę potrzeby, czas niezbędny na przygotowanie skazanego do życia po zwolnieniu. Badani z grupy B (nie objęci okresem przygotowania do zwolnienia) uważają natomiast, iż okres ten winien być dłuższy i średnio wynosić 7.2 miesiąca. Pomimo tego różnice nie okazały się istotne statystycznie, co oznacza, że opinie porównywanych grup są podobne na temat

długości okresu przygotowania do wolności, choć preferencje indywidualne wynosiły od 3 miesięcy do 24 miesięcy.

Okres przygotowania do zwolnienia jest ustanawiany, na podstawie art. 164 k.k.w., przez komisję penitencjarną lub sąd penitencjarny. Osadzeni zostali zapytani, kto ich zdaniem winien mieć uprawnienia wnioskodawcze w tym zakresie.

Tabela 48. Kompetencje do występowania o ustanowienie okresu przygotowania do zwolnienia według badanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Występowanie o ustanowienie okresu przygotowania do zwolnienia	P	P%	B	B%
komisja penitencjarna	28	37.3	25	34.7
sąd	16	21.3	18	25
dyrektor jednostki penitencjarnej	21	28	20	27.8
kurator sądowy	21	28	21	29.2
osoba oczekująca na zwolnienie	28	37.3	36	50
organizacje i stowarzyszenia pozarządowe	8	10.7	7	9.7
inne osoby	5	6.7	2	2.8
Chi-kwadrat(6) = 2.65, p = 0.85, n = 256				

Odpowiedzi osób z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia) nie są istotnie statystycznie zróżnicowane. Analiza odpowiedzi skazanych z tych grup wskazuje na ciekawą tendencję. Mianowicie ich zdaniem to osoby osadzone, przygotowywane do zwolnienia, powinny mieć wiodącą rolę/kompetencję do wnioskowania o ustanawianie okresu przygotowania do zwolnienia. Uważa tak połowa badanych z grupy B i 37% skazanych z grupy P, podczas gdy w obecnym stanie prawnym osoby te nie mają uprawnień wnioskodawczych w tym zakresie (choć mogą składać osobiste prośby do dyrekcji jednostki penitencjarnej). Okres przygotowania do zwolnienia ustanawiany jest obecnie wyłącznie z inicjatywy komisji penitencjarnej lub sądu okręgowego i jak wynika z badań organy te nadal winny mieć inicjatywę w tym przedmiocie. Osadzeni dostrzegają też możliwość inicjowania okresu przygotowania do zwolnienia przez kuratorów zawodowych (twierdziło tak 28% badanych z grupy P i 29% z grupy B) i indywidualnie przez dyrektorów jednostek penitencjarnych (zaznaczyło tak 28% badanych z grupy P i z grupy B). Wydaje się zasadnym postulat nadania uprawnień dla kuratorów zawodowych do inicjowania ustanawiania okresu przygotowania do zwolnienia, choć

oczywiście wymagana byłaby w tym przypadku odpowiednia ścieżka legislacyjna (kuratorzy są już uprawnieni do wnioskowania o warunkowe zwolnienie z reszty kary oraz udzielenie zezwolenia skazanym na wykonywanie kary pozbawiania wolności w systemie dozoru elektronicznego).

Osoby badane zostały zapytane o znajomość zasad ustanawiania okresu przygotowania do zwolnienia. Mając wiedzę o celach i zaletach okresu przygotowania do zwolnienia mogliby, w rozmowach z wychowawcami, poruszać kwestie dotyczące możliwości ustanowienia wobec nich tego okresu.

Tabela 49. Wiedza o ustanawianiu okresu przygotowania do zwolnienia u badanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Wiedza o ustanawianiu okresu przygotowania do zwolnienia	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
Znajomość zasad	37	48.1	36	48.6	73	48.3
Brak znajomości zasad	29	37.7	30	40.5	59	39.1
Brak danych	11	14.3	8	10.8	19	12.6
Ogółem	77	100	74	100	151	100
Chi-kwadrat(1) = 0, p = 1, n = 132						

Między grupami P (objętymi okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętymi okresem przygotowania do zwolnienia) nie wystąpiły różnice istotne statystycznie w zakresie wiedzy o ustanawianiu okresu przygotowania do zwolnienia. W obu grupach podobna liczba badanych, 48%, znała zasady ustanawiania okresu przygotowania do zwolnienia. Jednocześnie dość duży odsetek badanych (39%) wskazał, że tych zasad nie zna. W obu badanych grupach podobna liczba osób – prawie połowa (48%) miała wiedzę na temat zasad dotyczących ustanawiania tego okresu.

Podsumowanie

Badane osoby z obu grup mają wyważony pogląd w zakresie skuteczności ustanawiania okresu przygotowania do zwolnienia, choć ich zdaniem ustanawianie tego okresu powinno być szeroko stosowane. Prawdopodobnie dostrzegają korzyści wynikające z tej instytucji. Osadzeni są za poszerzeniem grona osób uprawnionych do wnioskowania o ustanowienie okresu, wskazując na samych skazanych oraz kuratorów sądowych. Co do długości trwania okresu przygotowania do zwolnienia

to preferencje badanych są zbieżne z obecnie przyjętą długością, tj. 6 miesięcy. W większości skazani znają zasady ustanawiania okresu przygotowania do wolności.

4.4 Oczekiwania osób pozbawionych wolności w okresie przed opuszczeniem zakładu karnego i po jego opuszczeniu

Analizą zostały objęte dane dotyczące form oczekiwanej pomocy oraz preferencji osób zwalnianych związane z potrzebą nawiązania kontaktu z odpowiednimi osobami lub podmiotami po opuszczeniu więzienia.

W kolejnych tabelach (tabele 49-61) zaprezentowane zostały dane dotyczące oczekiwanych, po opuszczeniu więzienia, rodzajów pomocy wraz z uwzględnieniem, w jakim stopniu dany rodzaj pomocy byłby potrzebny.

Tabela 50. Oczekiwanie pomocy finansowej przez osadzonych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Nasilenie	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
brak pomocy	4	5.2	9	12.2	13	8.6
pomoc w nieznacznym stopniu	-	-	1	1.4	1	0.7
pomoc w przeciętnym stopniu	7	9.1	6	8.1	13	8.6
pomoc w większym stopniu	16	20.8	15	20.3	31	20.5
pomoc w największym stopniu	36	46.8	29	39.2	65	43
brak danych	14	18.2	14	18.9	-	18.5
Ogółem	77	100	74	100	151	100

Wilcoxon test, $W = 1657$, $p = 0.2$, $n = 151$

Między badanymi grupami osadzonych P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia) nie stwierdzono różnic istotnych statystycznie w zakresie nasilenia preferowanej pomocy finansowej. Jednocześnie ten rodzaj pomocy jest najbardziej oczekiwany przez obie grupy badanych. Dużej lub bardzo dużej pomocy w tym zakresie oczekuje 63% wszystkich badanych. Podobnie najwięcej osób w grupie P (68%) deklaruje, że ten rodzaj pomocy jest najbardziej pożądanym. Pomoc finansowa jest najprostsza do zrealizowania, stąd zapewne wynika jej popularność. Jednakże z drugiej strony

jest to też najbardziej ryzykowana forma, ponieważ osoba z niej korzystająca sama decyduje, na co przeznaczają otrzymane środki. Organy udzielające pomocy postpenitencjarnej (dyrektor jednostki penitencjarnej, kurator sądowy) wyznaczają cele ich wydatkowania, natomiast to osoby zwalniane finalnie decydują w tym zakresie, często nierozsądnie dysponując nimi. Zdarzają się niestety przypadki kradzieży pieniędzy osobom otrzymującym pomoc. Na brak oczekiwanej pomocy lub niewielką pomoc w tym zakresie wskazało 9% badanych.

Tabela 51. Oczekiwanie pomocy rzeczowej (odzież, obuwie, żywność) przez osadzonych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Nasilenie	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
brak pomocy	11	14.3	14	18.9	25	16.6
pomoc w nieznacznym stopniu	3	3.9	5	6.8	8	5.3
pomoc w przeciętnym stopniu	9	11.7	5	6.8	14	9.3
pomoc w większym stopniu	10	13	12	16.2	22	14.6
pomoc w największym stopniu	19	24.7	12	16.2	31	20.5
brak danych	25	32.5	26	35.1	51	33.8
Ogółem	77	100	74	100	151	100

Wilcoxon test, $W = 1078$, $p = 0.23$, $n = 151$

W obszarze oczekiwanej pomocy rzeczowej między grupami skazanych P (objętymi okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętymi okresem przygotowania do zwolnienia) nie wystąpiły różnice istotne statystycznie. Ten rodzaj pomocy materialnej jest traktowany jako dominujący przez osoby przygotowujące do zwolnienia. Wybiera go prawie 1/3 badanych z grupy B i prawie 40% z grupy P.

Tabela 52. Oczekiwanie pomocy w znalezieniu/opłaceniu mieszkania przez osadzonych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Nasilenie	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
brak pomocy	9	11.7	8	10.8	17	11.3
pomoc w nieznacznym stopniu	3	3.9	3	4.1	6	4

pomoc w przeciętnym stopniu	3	3.9	12	16	15	9.9
pomoc w większym stopniu	10	13	13	17.6	23	15.2
pomoc w największym stopniu	26	33.8	15	20.3	41	27.2
brak danych	26	33.8	23	31.1	49	32.5
Ogółem	77	100	74	100	151	100
Wilcoxon test, W = 1059.5, p = 0.093, n = 151						

Preferencje pomocy w zakresie znalezienia/opłacenia mieszkania nie różnicują grupy P (objętej okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętej okresem przygotowania do zwolnienia). Oczekiwanie pomocy w tej formie wyraziło ponad 2/5 badanych z obu grup (42%). Nie oczekuje pomocy w tej formie lub oczekuje jej w nieznacznym stopniu 15% badanych. W grupie P najwięcej osób oczekuje pomocy w znalezieniu/opłaceniu mieszka w stopniu bardzo dużym (34%) lub dużym (13%).

Tabela 53. Oczekiwanie pomocy w poprawie stanu zdrowia przez osadzonych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Nasilenie	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
brak pomocy	13	16.9	15	20.3	28	18.5
pomoc w nieznacznym stopniu	4	5.2	5	6.8	9	6
pomoc w przeciętnym stopniu	5	6.5	7	9.5	12	7.9
pomoc w większym stopniu	6	7.8	11	14.9	17	11.3
pomoc w największym stopniu	14	18.2	12	16.2	26	17.2
brak danych	35	45.5	24	32.4	59	39.1
Ogółem	77	100	74	100	151	100
Wilcoxon test, W = 1004, p = 0.71, n = 151						

Oczekiwana pomoc w zakresie poprawy stanu zdrowia nie różnicuje grup P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia). Większego lub największego stopnia pomocy w poprawie stanu zdrowia oczekuje prawie 1/3 badanych (29%). Nieco mniej badanych z obu grup (23%) nie oczekuje lub w nieznacznym stopniu oczekuje pomocy w tym zakresie. W grupie P dominują skrajne postawy. Pomocy w bardzo dużym stopniu w omawianym aspekcie oczekuje 18% badanych z tej grupy, a jednocześnie 17% stwierdza, że w ogóle nie zależy im na takim rodzaju wsparcia.

Tabela 54. Oczekiwanie porad prawnych/pomocy w uregulowaniu spraw sądowych przez osadzonych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Nasilenie	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
brak pomocy	13	16.9	13	17.6	26	17.2
pomoc w nieznacznym stopniu	3	3.9	2	2.7	5	3.3
pomoc w przeciętnym stopniu	4	5.2	8	10.8	12	7.9
pomoc w większym stopniu	7	9.1	12	16.2	19	12.6
pomoc w największym stopniu	18	23.4	10	13.5	28	18.5
brak danych	32	41.6	29	39.2	1	40.4
Ogółem	77	100	74	100	151	100

Wilcoxon test, $W = 899.5$, $p = 0.35$, $n = 151$

Stopień oczekiwania pomocy w formie poradnictwa prawnego/pomocy w uregulowaniu spraw sądowych nie różnicuje grup P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia). Prawie 1/3 badanych z obu grup (31%) potrzebuje jednak większej pomocy prawnej. Natomiast 1/5 badanych (20%) nie wyraża potrzeby otrzymania pomocy w tym obszarze lub przyjąłaby niewielką pomoc prawną. Prawie ¼ osadzonych z grupy P deklaruje, że oczekuje pomocy w formie porad prawnych w stopniu bardzo dużym, a 9% - w dużym.

Tabela 55. Oczekiwanie pomocy psychologicznej przez osadzonych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Nasilenie	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
brak pomocy	16	20.8	21	28.4	37	24.5
pomoc w nieznacznym stopniu	2	2.6	5	6.8	7	4.6
pomoc w przeciętnym stopniu	8	10.4	11	14	19	12.6
pomoc w większym stopniu	5	6.5	5	6.8	10	6.6
pomoc w największym stopniu	7	9.1	1	1.4	8	5.3
brak danych	38	49.4	31	41.9	69	45.7
Ogółem	77	100	74	100	151	100

Wilcoxon test, $W = 672$, $p = 0.1$, $n = 151$

Oczekiwania w zakresie pomocy psychologicznej nie są zróżnicowane statystycznie w grupie P (objętej okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie

objętej okresem przygotowania do zwolnienia). Ogólnie osadzeni nie są zainteresowani tym rodzajem pomocy po opuszczeniu jednostki penitencjarnej. Prawie 1/3 z nich (29%) wskazuje na brak lub nieznaczną oczekiwaną pomoc w tym względzie. Więcej niż co dziesiąta badana osoba (12%) oczekuje wsparcia psychologicznego w stopniu większym niż przeciętny. Po trudnym psychologicznie okresie izolacji i braku realizacji wielu potrzeb wsparcie psychologiczne powinno jawić się jako ważna forma wsparcia, aczkolwiek w praktyce jest inaczej.

Tabela 56. Oczekiwanie pomocy w zdobyciu zawodu/kwalifikacji/doradztwo zawodowe przez osadzonych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Nasilenie	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
brak pomocy	12	15.6	10	13.5	22	14.6
pomoc w nieznacznym stopniu	1	1.3	6	8.1	7	4.6
pomoc w przeciętnym stopniu	4	5.2	9	12.2	13	8.6
pomoc w większym stopniu	7	9.1	10	13.5	17	11.3
pomoc w największym stopniu	12	15.6	8	10.8	20	13.2
brak danych	41	53.2	31	41.9	72	47.7
Ogółem	77	100	74	100	151	100

Wilcoxon test, $W = 715$, $p = 0.55$, $n = 151$

Wyniki dotyczące pomocy w zdobyciu zawodu/kwalifikacji lub skorzystania z doradztwa zawodowego nie są zróżnicowane w grupie P (objętej okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętej okresem przygotowania do zwolnienia). Prawie 1/4 badanych (25%) chciałaby większej pomocy w tym zakresie, a co piąta osoba z osadzonych (19%) nie oczekuje lub w nieznacznym stopniu oczekuje pomocy w zdobyciu zawodu/kwalifikacji lub doradztwa zawodowego. W grupie P prawie ¼ ankietowanych oczekuje pomocy w zdobyciu zawodu, kwalifikacji zawodowych lub pomocy doradcy zawodowego w stopniu większym lub największym.

Tabela 57. Oczekiwanie wsparcia duchowego, religijnego przez osadzonych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Nasilenie	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
brak pomocy	22	28.6	21	28.4	43	28.5
pomoc w nieznacznym stopniu	2	2.6	4	5.4	6	4
pomoc w przeciętnym stopniu	2	2.6	4	5.4	6	4
pomoc w większym stopniu	4	5.2	5	6.8	9	6
pomoc w największym stopniu	4	5.2	5	6.8	9	6
brak danych	43	55.8	35	47.3	78	51.7
Ogółem	77	100	74	100	151	100

Wilcoxon test, $W = 723$, $p = 0.46$, $n = 151$

Analiza nie wykazała występowania różnic w oczekiwaniu osób izolowanych na wsparcie duchowe, religijne między grupą P (objętą okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętą okresem przygotowania do zwolnienia). Prawie 1/3 osadzonych (32%) nie oczekuje lub w nieznacznym stopniu oczekuje pomocy duchowej. Więcej niż co dziesiąta osoba (12%) potrzebuje większej pomocy duchowej i religijnej po opuszczeniu więzienia. Być może duszpasterstwo więzienne należycie prowadziło oddziaływania w warunkach izolacji, osiągając założone cele i osoby odzyskujące wolność mają stosunkowo mniejsze oczekiwania w tej sferze. Najwięcej osób (29%) w grupie P deklaruje, że nie oczekuje wsparcia duchowego czy religijnego.

Tabela 58. Oczekiwanie pomocy w nawiązaniu i odbudowaniu więzi rodzinnych przez osadzonych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Nasilenie	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
brak pomocy	15	19.5	14	18.9	29	19.2
pomoc w nieznacznym stopniu	2	2.6	7	9.5	9	6.0
pomoc w przeciętnym stopniu	5	6.5	5	6.8	10	6.6
pomoc w większym stopniu	12	15.6	5	6.8	17	11.3
pomoc w największym stopniu	6	7.8	13	17.6	19	12.6
brak danych	37	48.1	30	40.5	67	44.4
Ogółem	77	100	74	100	151	100

Wilcoxon test, $W = 935.5$, $p = 0.61$, $n = 151$

Analiza dotycząca pomocy w nawiązaniu i odbudowaniu więzi rodzinnych nie potwierdziła występowania różnic w grupie P (objętej okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętej okresem przygotowania do zwolnienia). Jedna czwarta osadzonych (25%) nie oczekuje lub w nieznacznym stopniu oczekuje pomocy w tym zakresie. Podobna liczba badanych osób (24%) oczekuje natomiast większej pomocy w nawiązaniu i odbudowaniu więzi rodzinnych. W grupie osób objętych okresem przygotowania do zwolnienia najwięcej badanych (23%) wskazuje na dużą lub bardzo dużą potrzebę w zakresie pomocy w nawiązaniu i odbudowaniu więzi rodzinnych.

Tabela 59. Oczekiwanie pomocy w podjęciu terapii uzależnienia lub zachowania przez osadzonych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Nasilenie	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
brak pomocy	22	28.6	24	32.4	46	30.5
pomoc w nieznacznym stopniu	4	5.2	8	10.8	12	7.9
pomoc w przeciętnym stopniu	3	3.9	3	4.1	6	4
pomoc w większym stopniu	5	6.5	3	4.1	8	5.3
pomoc w największym stopniu	3	3.9	2	2.7	5	3.3
brak danych	40	51.9	34	45.9	74	49.0
Ogółem	77	100	74	100	151	100

Wilcoxon test, $W = 704$, $p = 0.68$, $n = 151$

Oczekiwania w zakresie pomocy w podjęciu terapii uzależnienia lub zachowania nie są zróżnicowane statystycznie w grupie P (objętej okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętej okresem przygotowania do zwolnienia). W większości osadzeni nie są zainteresowani tego rodzaju pomocą po opuszczeniu jednostki penitencjarnej. Prawie 2/5 badanych (38%) wskazuje na brak lub nieznaczną potrzebę pomocy w tym zakresie. Mniej niż co dziesiąty badany (9%) oczekuje większej pomocy terapeutycznej. W grupie P najwięcej osób (29%) zadeklarowało, że nie potrzebuje takiej pomocy. Uzależnienia, szczególnie od alkoholu, stanowią jedną z głównych przyczyn wkraczania na ścieżkę przestępczą. Dlatego można przypuszczać, że niechęć do pomocy w podjęciu terapii lub zajęć korekcyjnych może wynikać z mechanizmów obronnych osób zwalnianych.

Tabela 60. Oczekiwanie pomocy w skierowaniu do udziału w grupie wsparcia przez osadzonych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Nasilenie	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
brak pomocy	20	26	24	32.4	44	29.1
pomoc w nieznacznym stopniu	5	6.5	5	6.8	10	6.6
pomoc w przeciętnym stopniu	2	2.6	3	4.1	5	3.3
pomoc w większym stopniu	3	3.9	-	-	3	2
pomoc w największym stopniu	7	9.1	4	5.4	11	7.3
brak danych	40	51.9	38	51.4	78	51.7
Ogółem	77	100	36	100	151	100

Wilcoxon test, $W = 564.5$, $p = 0.2$, $n = 151$

Analiza testem Wilcoxona nie wykazała różnic istotnych statystycznych między grupą P (objętą okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętą okresem przygotowania do zwolnienia) pod względem oczekiwanej pomocy w skierowaniu do udziału w grupie wsparcia. Podobnie jak w przypadku pomocy w podjęciu terapii uzależnień w większości osadzeni nie są zainteresowani tego rodzaju pomocą po opuszczeniu więzienia. Ponad 1/3 badanych osób (36%) wskazała, że nie oczekuje lub w niewielkim stopniu takiej oczekuje pomocy. Zainteresowanie większą pomocą w kierowaniu do udziału w grupie wsparcia wyraził niemal co dziesiąty osadzony (9%). Co czwarty badany w grupie P (26%) uznał, że nie potrzebuje pomocy w tym obszarze, a 13% oceniało, że potrzebuje tej formy pomocy w stopniu większym.

Tabela 61. Oczekiwanie pomocy w znalezieniu pracy przez osadzonych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Nasilenie	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
brak pomocy	10	13	10	13.5	20	13.2
pomoc w nieznacznym stopniu	1	1.3	4	5.4	5	3.3
pomoc w przeciętnym stopniu	1	1.3	7	9.5	8	5.3
pomoc w większym stopniu	7	9.1	8	10	15	9.9

pomoc w największym stopniu	28	36.4	17	23	45	29.8
brak danych	30	39.0	28	37.8	58	38.4
Ogółem	77	100	74	100	151	100
Wilcoxon test, W = 857.5, p = 0.066, n = 151						

Uzyskane wyniki w zakresie pomocy w znalezieniu pracy nie wskazują na występowanie różnic istotnych statystycznie między osobami z grupy P (objętej okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętej okresem przygotowania do zwolnienia). Skazani po okresie izolacji są wyraźnie zainteresowani podjęciem pracy. Dwie piąte badanych (40%) oczekuje bowiem większego wsparcia w tej sferze, a 16% osadzonych nie oczekuje lub w nieznacznym stopniu oczekuje pomocy w znalezieniu pracy. Ponad 1/3 osadzonych z grupy P wskazała, że pomoc w znalezieniu pracy jest potrzebna w bardzo dużym stopniu, a prawie o dziesiąty uznał, że oczekuje takiej pomocy w stopniu dużym. Oczekiwania w zakresie pomocy w znalezieniu zatrudnienia mogą świadczyć o właściwej postawie osób zwalnianych, zamierzających usamodzielnąć się finansowo.

Tabela 62. Oczekiwanie innych rodzajów pomocy przez osadzonych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Nasilenie	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
brak pomocy	14	18.2	9	12.2	23	15.2
pomoc w nieznacznym stopniu	-	-	1	1.4	1	0.7
pomoc w przeciętnym stopniu	-	-	1	1.4	1	0.7
pomoc w większym stopniu	1	1.3	2	2.7	3	2
pomoc w największym stopniu	2	2.6	1	1.4	3	2
brak danych	60	77.9	60	81.1	120	79.5%
Ogółem	77	100	74	100	151	100
Wilcoxon test, W = 136, p = 0.39, n = 151						

Analiza statystyczna w zakresie innych form pomocy wykazała, że nie wystąpiły różnice istotne statystycznie między grupą P (osób objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz grupą B (nie objętą okresem przygotowania do zwolnienia). Skazani w 16% nie oczekują lub w nieznacznym stopniu oczekują innych form wsparcia. W zdecydowanej większości przypadków dotychczasowy katalog oczekiwanej pomocy

w większości zaspakajalby ich potrzeby. Większej innej pomocy oczkuje bowiem tylko 4 % badanych. Podobne wyniki uzyskano w grupie osób objętych okresem przygotowania do zwolnienia.

Skazali wskazali osoby i instytucje, z którymi chcieliby nawiązać kontakt po opuszczeniu więzienia.

Tabela 63. Potrzeba nawiązania kontaktu z własną rodziną po opuszczeniu więzienia, u badanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Nasilenie	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
zdecydowany brak potrzeby kontaktu	7	9.1	5	6.8	12	7.9
niewielka potrzeba kontaktu	-	-	2	2.7	2	1.3
nie wiem	1	1.3	-	-	1	0.7
potrzeba kontaktu	5	6.5	6	8.1	11	17.3
największa potrzeba kontaktu	46	59.7	46	62.2	92	60.9
brak danych	18	23.4	15	20.3	33	21.9
Ogółem	77	100	74	100	151	100

Wilcoxon test, $W = 1750.5$, $p = 0.94$, $n = 151$

Osoby osadzone z grupy P (objęte okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objęte okresem przygotowania do zwolnienia) wyrażają silną potrzebę skontaktowania się z najbliższą rodziną (żona/partnerka, dzieci) po odzyskaniu wolności. Potrzebę kontaktu z rodziną deklarowało łącznie 78% badanych z obu grup. Na zdecydowany brak potrzeby kontaktu lub niewielką potrzebę kontaktu wskazało 9% badanych z grupy B i P. Trzy piąte (60%) osób z grupy P uznało kontakt z rodziną po opuszczeniu zakładu karnego jako największą potrzebę. Między badanymi grupami nie odnotowano różnic w zakresie oceny tej potrzeby.

Tabela 64. Potrzeba nawiązania kontaktu z rodzicami po opuszczeniu więzienia u badanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Nasilenie	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
zdecydowany brak potrzeby kontaktu	8	10.4	4	5.4	12	7.9

nie wiem	1	1.3	4	5.4	5	3.3
potrzeba kontaktu	15	19.5	9	12.2	24	15.9
największa potrzeba kontaktu	28	36.4	41	55.4	69	45.7
brak danych	25	32.5	16	21	41	27.2
Ogółem	77	100	74	100	151	100
Wilcoxon test, $W = 1756.5$, $p = 0.085$, $n = 151$						

Osoby osadzone również wyrażają zdecydowaną gotowość do nawiązania kontaktu ze swoimi rodzicami, po opuszczeniu jednostki penitencjarnej. Skazani z grupy P (objęci okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objęci okresem przygotowania do zwolnienia) w 62% przypadków deklarują silną potrzebę kontaktu ze swoimi rodzicami. Na zdecydowany brak potrzeby lub niewielką potrzebę wskazało 11 % badanych z obu grup. Badani z porównywanych grup udzielali podobnych, nieróżnicujących odpowiedzi w tym zakresie. Ponad połowa badanych z grupy P (56%) czuje potrzebę kontaktu ze swoimi rodzicami po opuszczeniu zakładu karnego. Nie odczuwał takiej potrzeby co dziesiąty ankietowany w tej grupie. Badani z porównywanych grup udzielali podobnych odpowiedzi.

Tabela 65. Potrzeba nawiązania kontaktu z rodzeństwem po opuszczeniu więzienia u badanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Nasilenie	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
zdecydowany brak potrzeby kontaktu	7	9.1	3	4.1	10	6.6
niewielka potrzeba kontaktu	1	1.3	1	1.4	2	1.3
nie wiem	2	2.6	5	6.8	7	4.6
potrzeba kontaktu	12	15.6	11	14.9	23	15.2
największa potrzeba kontaktu	31	40.3	42	56.8	73	48.3
brak danych	24	31.2	12	16.2	36	23.8
Ogółem	77	100	74	100	151	100
Wilcoxon test, $W = 1814$, $p = 0.26$, $n = 151$						

Skazani w warunkach izolacji wyrażają zdecydowaną chęć kontaktu ze swoim rodzeństwem po opuszczeniu jednostki penitencjarnej. Dwie trzecie (64 %) badanych

z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia) wskazuje na potrzebę kontaktu ze swoim rodzeństwem. Niespełna co dziesiąty osadzony, 8 %, z obu grup uznał, że nie odczuwa potrzeby kontaktu ze swoim rodzeństwem lub odczuwa ją tylko w niewielkim stopniu. Ponad połowa badanych (56%) z grupy P wskazała na potrzebę kontaktu z rodzeństwem po opuszczeniu zakładu karnego. Między badanymi grupami nie odnotowano różnic w omawianym zakresie.

Tabela 66. Potrzeba nawiązania kontaktu z kolegami po opuszczeniu więzienia u badanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Nasilenie	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
zdecydowany brak potrzeby kontaktu	15	19.5	16	21.6	31	20.5
niewielka potrzeba kontaktu	6	7.8	5	6.8	11	7.3
nie wiem	11	14.3	14	18.9	25	16.6
potrzeba kontaktu	8	10.4	9	12.2	17	11.3
największa potrzeba kontaktu	3	3.9	8	10.8	11	7.3
brak danych	34	44.2	22	29.7	56	37.1
Ogółem	77	100	74	100	151	100
Wilcoxon test, $W = 1237$, $p = 0.36$, $n = 151$						

Prawie 1/3 badanych (28%) z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia) twierdziła, że nie odczuwa silniejszej potrzeby kontaktu ze swoimi kolegami po wyjściu z więzienia. Potrzebę kontaktu ze swoimi kolegami w tym okresie deklarował niespełna co piąty badany (19%) z obu grup. Co piąty badany z grupy P wskazał, że nie odczuwa takiej potrzeby, a 14% w tej grupie stwierdziło, że ma taką potrzebę. Nie wystąpiły różnice istotne statystyczne między grupami w tym zakresie.

Tabela 67. Potrzeba nawiązania kontaktu z kuratorem sądowym po opuszczeniu więzienia u badanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Nasilenie	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
zdecydowany brak potrzeby kontaktu	7	9.1	17	23	24	15.9
niewielka potrzeba kontaktu	3	3.9	8	10.8	11	7.3
nie wiem	13	16.9	8	10.8	21	13.9
potrzeba kontaktu	16	20.8	14	18.9	30	19.9
największa potrzeba kontaktu	14	18.2	7	9.5	21	13.9
brak danych	24	31.2	20	27.0	44	29.1
Ogółem	77	100	74	100	151	100

Wilcoxon test, $W = 1015.5$, $p = 0.008$, $n = 151$

W przypadku oceny kuratora sądowego wystąpiły istotne statystyczne różnice między grupą P (osób objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz grupą B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia). Badani z grupy P znacznie częściej chcieliby nawiązać kontakt z kuratorem po opuszczeniu więzienia w porównaniu z grupą B ($p < 0,01$). Prawie 2/5 ankietowanych z grupy P (39%) wyraziło potrzebę kontaktu lub największą potrzebę kontaktu z kuratorem. W grupie B osób (28%) wyrażają potrzebę kontaktu o takim nasileniu. Być może osoby objęte okresem przygotowania do zwolnienia dostrzegają korzyści wynikające z utrzymywania kontaktu z kuratorem sądowym, jeszcze na etapie odbywania kary pozbawienia wolności.

Tabela 68. Potrzeba nawiązania kontaktu z pracownikiem socjalnym po opuszczeniu więzienia u badanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Nasilenie	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
zdecydowany brak potrzeby kontaktu	11	14.3	18	24.3	29	19.2
niewielka potrzeba kontaktu	5	6.5	6	8.1	11	7.3
nie wiem	5	6.5	12	16.2	17	11.3
potrzeba kontaktu	12	15.6	9	12.2	21	13.9
największa potrzeba kontaktu	19	24.7	7	9.5	26	17.2
brak danych	25	32.5	22	29.7	47	31.1

Ogółem	77	100	74	100	151	100
Wilcoxon test, W = 942.5, p = 0.0063, n = 151						

Podobnie jak w przypadku kuratora sądowego wystąpiły różnice statystyczne ($p < 0,01$) między grupą P (osób objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia) w zakresie potrzeby kontaktu z pracownikiem socjalnym. Osoby z grupy P znacznie częściej (40%) czuły potrzebę kontaktu z pracownikiem socjalnym w porównaniu z grupą B (22%).

Tabela 69. Potrzeba nawiązania kontaktu z lekarzem po opuszczeniu więzienia u badanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Nasilenie	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
zdecydowany brak potrzeby kontaktu	13	16.9	14	18.9	27	17.9
niewielka potrzeba kontaktu	4	5.2	7	9.5	11	7.3
nie wiem	3	3.9	7	9.5	10	6.6
potrzeba kontaktu	14	18.2	14	18.9	28	18.5
największa potrzeba kontaktu	14	18.2	12	16.2	26	17.2
brak danych	29	37.7	20	27.0	49	32.5
Ogółem	77	100	74	100	151	100
Wilcoxon test, W = 1195.5, p = 0.49, n = 151						

Ponad 1/3 badanych, 36%, wskazuje na potrzebę kontaktu z lekarzem, podczas, gdy na brak takiej potrzeby lub niewielką potrzebę kontaktu wskazuje co czwarty badany (25%). Brak jest jednak różnic istotnych statystycznych między ocenami osób z poszczególnych grup.

Tabela 70. Potrzeba nawiązania kontaktu z prawnikiem po opuszczeniu więzienia u badanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Nasilenie	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
zdecydowany brak potrzeby kontaktu	16	20.8	18	24.3	34	22.5
niewielka potrzeba kontaktu	5	6.5	8	10.8	13	8.6
nie wiem	8	10.4	8	10.8	16	10.6

potrzeba kontaktu	6	7.8	9	12.2	15	9.9
największa potrzeba kontaktu	9	11.7	9	12.2	18	11.9
brak danych	33	42.9	22	29.7	55	36.4
Ogółem	77	100	74	100	151	100
Wilcoxon test, W = 1135.5, p = 0.95, n = 151						

Osadzeni z obu grup P (objęci okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objęci okresem przygotowania do zwolnienia) raczej nie są zainteresowani kontaktem z prawnikiem przy końcu odbywania kary. Prawie 1/3 z tych osób, 31%, deklaruje zdecydowany brak potrzeby lub niewielką potrzebę kontaktu z prawnikiem. Na potrzebę kontaktu wskazało 22% badanych. W grupie osób objętych okresem przygotowania do zwolnienia podobna liczba ankietowanych wskazała na brak takiej potrzeby (21%) oraz na wystąpienie takiej potrzeby (20%). Różnice istotne statystycznie między grupami nie wystąpiły. Być może osobom skazanym pomoc taka kojarzy się z odpłatnością, na którą nie mogą sobie pozwolić.

Tabela 71. Potrzeba nawiązania kontaktu z pracownikiem urzędu pracy po opuszczeniu więzienia u badanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Nasilenie	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
zdecydowany brak potrzeby kontaktu	8	10.4	7	9.5	15	9.9
niewielka potrzeba kontaktu	5	6.5	6	8.1	11	7.3
nie wiem	3	3.9	9	12.2	12	7.9
potrzeba kontaktu	18	23.4	17	23	35	23.2
największa potrzeba kontaktu	18	23.4	12	16.2	30	19.9
brak danych	25	32.5	23	31.1	48	31.8
Ogółem	77	100	74	100	151	100
Wilcoxon test, W = 1162.5, p = 0.26, n = 151						

Skazani z grupy P (objęci okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objęci okresem przygotowania do zwolnienia) w większości są zainteresowani kontaktem z pośrednikiem pracy po opuszczeniu jednostki penitencjarnej. Ponad 2/5 badanych, 43%, wyraża potrzebę kontaktu z urzędem pracy. Na zdecydowany brak potrzeby lub niewielką potrzebę kontaktu z pośrednikiem pracy wskazuje niespełna co piąty badany (17%). W grupie osób objętych okresem przygotowania do zwolnienia prawie połowa

osadzonych (47%) jest zainteresowana kontaktem z pracownikiem urzędu pracy po opuszczeniu zakładu karnego. Nie stwierdzono różnic między badanymi grupami w omawianym aspekcie.

Tabela 72. Potrzeba nawiązania kontaktu z pracodawcą po opuszczeniu więzienia u badanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Nasilenie	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
zdecydowany brak potrzeby kontaktu	5	6.5	7	9.5	12	17.9
niewielka potrzeba kontaktu	2	2.6	5	6.8	7	4.6
nie wiem	4	5.2	5	6.8	9	6
potrzeba kontaktu	17	22.1	14	18.9	31	20.5
największa potrzeba kontaktu	21	27.3	24	32.4	45	29.8
brak danych	28	36.4	19	25.7	47	31.1
Ogółem	77	100	74	100	151	100
Wilcoxon test, $W = 1289.5$, $p = 0.69$, $n = 151$						

Osoby w trakcie izolacji więziennej wyrażają zamiar kontaktu z pracodawcą po opuszczeniu więzienia. Skazani z grupy P (objęci okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objęci okresem przygotowania do zwolnienia) w połowie, wskazują na potrzebę kontaktu z pracodawcą. Ponad 1/5 badanych, 22% z obu grup, wskazuje na zdecydowany brak potrzeby lub niewielką potrzebę kontaktu z pracodawcą. W grupie P prawie połowa (4 %) osób odczuwa potrzebę kontaktu z pracodawcą po opuszczeniu zakładu karnego. Na brak takiej potrzeby wskazuje niecałe 10 % osób w tej grupie. Pod tym względem różnice istotne statystycznie między grupami nie wystąpiły.

Tabela 73. Potrzeba nawiązania kontaktu z psychologiem po opuszczeniu więzienia u badanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Nasilenie	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
zdecydowany brak potrzeby kontaktu	16	20.8	17	23	33	21.9

niewielka potrzeba kontaktu	5	6.5	12	16.2	17	11.3
nie wiem	11	14.3	12	16.2	23	15.2
potrzeba kontaktu	6	7.8	5	6.8	11	7.3
największa potrzeba kontaktu	5	6.5	4	5.4	9	6
brak danych	34	44.2	24	32.4	58	38.4
Ogółem	77	100	74	100	151	100
Wilcoxon test, W = 1013, p = 0.62, n = 151						

Badani z grup P (objęci okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objęci okresem przygotowania do zwolnienia) w większości nie są zainteresowani kontaktem z psychologiem. Jedna trzecia badanych, 33%, wyraża zdecydowany brak potrzeby lub niewielką potrzebę kontaktu z psychologiem po wyjściu z więzienia. Na potrzebę kontaktu wskazuje 13% badanych. W grupie P 1/5 osób stwierdziła, że nie odczuwa potrzeby kontaktu z psychologiem po odbyciu kary pozbawienia wolności. Między badanymi grupami nie wystąpiły różnice istotne statystycznie w omawianym aspekcie.

Tabela 74. Potrzeba nawiązania kontaktu z terapeutą po opuszczeniu więzienia u badanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Nasilenie	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
zdecydowany brak potrzeby kontaktu	19	24.7	24	32.4	43	28.5
niewielka potrzeba kontaktu	3	3.9	13	17.6	16	10.6
nie wiem	9	11.7	6	8.1	15	9.9
potrzeba kontaktu	5	6.5	5	6.8	10	6.6
największa potrzeba kontaktu	5	6.5	4	5.4	9	6
brak danych	36	46.8	22	29.7	58	38.4
Ogółem	77	100	74	100	151	100
Wilcoxon test, W = 975, p = 0.46, n = 151						

Badane osoby z grupy P (objęte okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objęte okresem przygotowania do zwolnienia) ogólnie nie są zainteresowane kontaktem z terapeutą. Prawie 2/5 badanych (39%,) wyraża zdecydowany brak potrzeby lub niewielką potrzebę kontaktu w tym zakresie. Na potrzebę kontaktu wskazuje 13%

badanych. W grupie P ¼ badanych nie wykazuje potrzeby kontaktu z terapeutą po opuszczeniu zakładu karnego. Grupy są do siebie podobne w tym zakresie.

Tabela 75. Potrzeba nawiązania kontaktu ze stowarzyszeniami i organizacjami pozarządowymi po opuszczeniu więzienia u badanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Nasilenie	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
zdecydowany brak potrzeby kontaktu	12	15.6	16	21.6	28	18.5
niewielka potrzeba kontaktu	3	3.9	6	8.1	9	6
nie wiem	8	10.4	10	13.5	18	11.9
potrzeba kontaktu	13	16.9	7	9.5	20	13.2
największa potrzeba kontaktu	7	9.1	11	14.9	18	11.9
brak danych	34	44.2	24	32.4	58	38.4
Ogółem	77	100	74	100	151	100

Wilcoxon test, W = 1008, p = 0.6, n = 151

Badane osoby w podobnym nasileniu wyraziły chęć kontaktu ze stowarzyszeniami i organizacjami niosącymi pomoc osobom po wyjściu na wolność. Osadzeni z grup P (objęci okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objęci okresem przygotowania do zwolnienia) w 25% deklarują potrzebę z tymi podmiotami. Zdecydowany brak potrzeby lub niewielką potrzebę kontaktu w tym zakresie wyraża również co czwarty badany, 25%. Najwięcej, bo ¼ osób z grupy P odczuwa taką potrzebę w stopniu dużym lub bardzo dużym. Między badanymi grupami w tym zakresie nie występują różnice istotne statystycznie.

Tabela 76. Potrzeba nawiązania kontaktu z innymi osobami i instytucjami po opuszczeniu więzienia badanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Nasilenie	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
zdecydowany brak potrzeby kontaktu	11	14.3	14	18.9	25	16.6
niewielka potrzeba kontaktu	1	1.3	1	1.4	2	1.3
nie wiem	3	3.9	3	4.1	6	4
potrzeba kontaktu	1	1.3	1	1.4	2	1.3
największa potrzeba	1	1.3	3	4.1	4	2.6

kontakty						
brak danych	60	77.9	52	70.3	112	74.2
Ogółem	77	100	74	100	151	100
Wilcoxon test, W = 194, p = 0.83, n = 151						

Osadzeni z obu grup P (objęci okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objęci okresem przygotowania do zwolnienia) nie są zainteresowani kontaktem z innymi osobami i instytucjami. Niemal co piąty badany, 18%, wyraża zdecydowany brak lub niewielką potrzebę kontaktu z innymi osobami i instytucjami po opuszczeniu więzienia. Na potrzebę takiego kontaktu wskazuje jedynie 4% badanych. Podobnie oceniają ten aspekt ankietowani z grupy P – nie odczuwa takiej potrzeby 14%, a w niewielkim stopniu jedynie 1% respondentów z tej grupy. Nie wystąpiły różnice istotne statystycznie w tym zakresie między grupami.

W badaniu osadzeni, przygotowujący do zwolnienia, przedstawili swoje oczekiwania w zakresie pożądanych form wsparcia po opuszczeniu więzienia.

Tabela 77. Szkolenie zawodowe z możliwością zdobycia prawa jazdy jako oczekiwana forma pomocy po wyjściu z więzienia dla badanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Nasilenie	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
zdecydowanie nie	7	9.1	4	5.4	11	17.3
raczej nie	3	3.9	6	8.1	9	6
nie wiem	2	2.6	2	2.7	4	2.6
raczej tak	5	6.5	10	13.5	15	9.9
zdecydowanie tak	48	62.3	40	54.1	88	58.3
brak danych	12	15.6	12	16.2	24	15.9
Ogółem	77	100	74	100	151	100
Wilcoxon test, W = 1872, p = 0.4, n = 151						

Osadzeni z grup P (objęci okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objęci okresem przygotowania do zwolnienia) wykazują bardzo duże zainteresowanie szkoleniami zawodowymi z możliwością zdobycia prawa jazdy. Raczej tak lub zdecydowanie tak z tej formy pomocy skorzystałoby 68% wszystkich badanych. Odmiennego zdania było 23% wszystkich respondentów, którzy zdecydowanie nie lub raczej nie byli zainteresowani szkoleniami zawodowymi z możliwością zdobycia

prawa jazdy. Prawie 70% osób z grupy P było zainteresowanych tą formą pomocy, podobnie jak w grupie B – 68% wykazało taką chęć. Między badanymi grupami nie odnotowano różnic istotnych statystycznie.

Tabela 78. Zatrudnienie na okres próby 6 miesięcy jako oczekiwana forma pomocy po wyjściu z więzienia dla badanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Nasilenie	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
zdecydowanie nie	2	2.6	6	8.1	8	5.3
raczej nie	-	-	3	4.1	3	2
nie wiem	7	9.1	7	9.5	14	9.3
raczej tak	18	23.4	15	20.3	33	21.9
zdecydowanie tak	32	41.6	28	37.8	60	39.7
brak danych	18	23.4	15	20.3	33	21.9
Ogółem	77	100	74	100	151	100

Wilcoxon test, $W = 1524.5$, $p = 0.21$, $n = 151$

Podobnie jak w przypadku poprzedniej formy więźniowie z grupy P (objęci okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objęci okresem przygotowania do zwolnienia) chętnie skorzystaliby z możliwości zatrudnienia na okres próby 6 miesięcy (62%). Dla 7% badanych oferta ta nie byłaby atrakcyjna. Dla 65% badanych z grupy P i dla 58% z grupy B taka forma pomocy byłaby w ich ocenie potrzebna. Nie wystąpiły różnice istotne statystycznie w wypowiedziach osób z porównywanych grup.

Tabela 79. Pełna diagnoza stanu zdrowia i leczenie jako oczekiwana forma pomocy po wyjściu z więzienia dla badanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Nasilenie	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
zdecydowanie nie	4	5.2	8	10.8	12	17.9
raczej nie	1	1.3	8	10.8	9	6
nie wiem	7	9.1	7	9.5	14	9.3
raczej tak	15	19.5	10	13.5	25	16.6
zdecydowanie tak	31	40.3	28	37.8	59	39.1

brak danych	19	24.7	13	17.6	32	21.2
Ogółem	77	100	74	100	151	100
Wilcoxon test, W = 1496.5, p = 0.12, n = 151						

Większość osób odzyskujących wolność (56%) raczej tak lub zdecydowanie tak poddałaby się pełnej diagnozie stanu zdrowia i leczeniu. Z tej możliwości zdecydowanie nie lub raczej nie skorzystałby co czwarty badany (24%). Ponad połowa osób z grupy P (60%) oraz B (52%) skorzystałoby z takiej formy pomocy. Nie stwierdzono różnic istotnych statystycznie między porównywanymi grupami.

Tabela 80. Zakwaterowanie na okres do 6 miesięcy jako oczekiwana forma pomocy po wyjściu z więzienia dla badanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Nasilenie	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
zdecydowanie nie	9	11.7	11	14.9	20	13.2
raczej nie	2	2.6	2	2.7	4	2.6
nie wiem	2	2.6	10	13.5	12	7.9
raczej tak	6	7.8	8	10.8	14	9.3
zdecydowanie tak	36	46.8	26	35.1	62	41.1
brak danych	22	28.6	17	23	39	25.8
Ogółem	77	100	74	100	151	100
Wilcoxon test, W = 1279.5, p = 0.065, n = 151						

Zakwaterowanie na okres 6 miesięcy ocenione zostało jako atrakcyjna forma wsparcia. Raczej tak lub zdecydowanie tak taką pomoc przyjąłaby połowa badanych. Dla 16% badanych oferta ta była zdecydowanie nie lub raczej nie atrakcyjna. W grupie P skorzystałoby z tej formy pomocy ponad połowa badanych (55%), a w grupie B niecała połowa (46%). Między grupami nie zanotowano różnic istotnych statystycznie.

Tabela 81. Terapia uzależnień jako oczekiwana forma pomocy po wyjściu z więzienia dla badanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Nasilenie	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
zdecydowanie nie	20	26	26	35.1	46	30.5
raczej nie	4	5.2	10	13.5	14	9.3
nie wiem	8	10.4	8	10.8	16	10.6
raczej tak	6	7.8	4	5.4	10	6.6
zdecydowanie tak	5	6.5	3	4.1	8	5.3
brak danych	34	44.2	23	31.1	57	37.7
Ogółem	77	100	74	100	151	100

Wilcoxon test, $W = 965.5$, $p = 0.29$, $n = 151$

Prawie 2/5 badanych (40%) zdecydowanie nie lub raczej nie było zainteresowanych terapią uzależnień jako formą pomocy. Z pomocy tej skorzystałaby co piąta osoba. Odpowiedzi „raczej tak” lub „zdecydowanie tak” stanowiły 12% wszystkich ocen. Osoby z grupy P (objęte okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objęte okresem przygotowania do zwolnienia) podobnie wypowiedziały się na temat swoich oczekiwań związanych z terapią uzależnień. W grupie P ¼ osób deklaruje, że nie musi korzystać z takiej formy wsparcia, jedynie pojedyncze osoby skorzystałyby z terapii uzależnienia.

Tabela 82. Przeprowadzenie mediacji z rodziną/pokrzywdzonymi jako oczekiwana forma pomocy po wyjściu z więzienia dla badanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Nasilenie	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
zdecydowanie nie	20	26	20	27	40	26.5
raczej nie	4	5.2	6	8.1	10	6.6
nie wiem	6	7.8	8	10.8	14	9.3
raczej tak	7	9.1	6	8.1	13	8.6
zdecydowanie tak	4	5.2	9	12.2	13	8.6
brak danych	36	46.8	25	33.8	61	40.4
Ogółem	77	100	74	100	151	100

Wilcoxon test, $W = 1100$, $p = 0.42$, $n = 151$

Jedna trzecia osadzonych (33%) zdecydowanie nie lub raczej nie była zainteresowana udziałem w mediacji z rodziną/pokrzywdzonymi jako formą pomocy. Chęć udziału w mediacjach raczej tak lub zdecydowanie tak wyraziło 17% badanych, co należy traktować jako ważny prognostyk w dążeniu do naprawy relacji międzyludzkich. Jedna czwarta osób z grupy P zdecydowanie nie chce skorzystać z mediacji, natomiast taką potrzebę wyraża 14% badanych z tej grupy. W grupie B więcej osób, bo 20%, wyraziło chęć udziału w mediacjach rodzinnych. Osoby z grupy P (objęte okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objęte okresem przygotowania do zwolnienia) nie różniły się istotnie statystycznie między sobą w zakresie udzielanych odpowiedzi.

Tabela 83. Udział w zajęciach dotyczący budowania dobrych relacji rodzinnych jako oczekiwana forma pomocy po wyjściu z więzienia dla badanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Nasilenie	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
zdecydowanie nie	21	27.3	24	32.4	45	29.8
raczej nie	5	6.5	5	6.8	10	6.6
nie wiem	4	5.2	5	6.8	9	6
raczej tak	8	10.4	8	10.8	16	10.6
zdecydowanie tak	7	9.1	9	12.2	16	10.6
brak danych	32	41.6	23	31.1	55	36.4
Ogółem	77	100	74	100	151	100

Wilcoxon test, $W = 1155$, $p = 0.96$, $n = 151$

Podobnie jak w przypadku oferty udziału w mediacji z rodziną/pokrzywdzonymi osadzeni (36%) zdecydowanie nie lub raczej nie są zainteresowani udziałem w zajęciach dotyczących budowania dobrych relacji rodzinnych. Zamiar udziału w takich zajęciach raczej tak lub zdecydowanie tak wyraziło 21 wszystkich badanych, co też jest dobrym wskaźnikiem, szczególnie w przypadku osób skazanych za znęcanie nad rodziną. W grupie P ponad ¼ (27%) osób stwierdziła, że nie potrzebuje takiej formy wsparcia. Jedyne prawie co piąty (19%) uznał, że chciałby z takiej pomocy skorzystać. Z kolei w grupie B więcej osób zarówno nie chce takiej formy wsparcia (32%) oraz skorzystałoby z niej (23%). Różnice między badanymi grupami nie są istotne statystycznie.

Podsumowanie

Analiza dotyczyła preferowanych form pomocy osobom zwalnianym. Między grupami osadzonych P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia) w opisywanym wymiarze nie zaobserwowano różnic istotnych statystycznie. Najbardziej oczekiwaną formą wsparcia po opuszczeniu jednostki penitencjarnej, dla obu grup, są szkolenia zawodowe z możliwością zdobycia prawa jazdy, możliwość zatrudnienia na okres próby 6 miesięcy, pełna diagnoza stanu zdrowia i leczenie oraz bezpłatne zakwaterowanie na okres do 6 miesięcy. Mniejszą popularnością cieszą się oferty pomocy związane z terapią uzależnień, przeprowadzeniem mediacji z rodziną/pokrzywdzonymi oraz zajęcia dotyczące budowania dobrych relacji rodzinnych.

4.5. Cele życiowe i wartości badanych osób oraz ich główne problemy życiowe wymagające wsparcia

Osoby badane odniosły się do wybranych celów życiowych. Na ile ważne są dla nich poszczególne cele przedstawiają poniższe zestawienia i opisy (tabele od 83 do 93). Umiejętność formułowania celów życiowych, zarówno krótko - jak i długoterminowych, a potem ich realizacji może przesądzić o pozytywnej społecznej readaptacji osób zwalnianych. Pomoc w konstruowaniu tych celów jest też nieodłącznym elementem podejmowanych wobec osadzonych oddziaływań w warunkach zamkniętych przez funkcjonariuszy służby więziennej oraz wolnościowych, głównie przez kuratorską służbę sądową. Niekiedy hierarchia celów, które chcą osiągnąć osoby osadzone, jest zaburzona lub nawet niezgodna z porządkiem prawnym i społecznym. Ustanawianie okresu przygotowania do zwolnienia stanowi dobrą podstawę do opracowania przez kuratora, wspólnie z osobą przygotowującą do zwolnienia, programu wolnościowego, który wyznaczałby skazanemu poszczególne cele do realizacji i wskazywał sposoby ich osiągnięcia.

Tabela 84. Odbudowanie więzi rodzinnych, jako cel osób badanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Nasilenie	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
zdecydowanie nieważne	5	6.5	4	5.4	9	6
nieważne	1	1.3	1	1.4	2	1.3
obojętne	5	6.5	1	1.4	6	4
ważne	13	16.9	17	23	30	19.9
bardzo ważne	39	50.6	39	52.7	78	51.7
brak danych	14	18.2	12	16.2	26	17.2
Ogółem	77	100	74	100	151	100

Wilcoxon test, W = 2018, p = 0.71, n = 151

Ocena odbudowy więzi rodzinnych nie różnicuje istotnie statystycznie osób z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia). Warto podkreślić, iż dla zdecydowanej większości skazanych (72%) z obu grup, cel ten ma ważne lub bardzo ważne znaczenie. Tylko dla 7 % osadzonych odbudowanie więzi rodzinnych jest nieważne. Dla największej liczby osadzonych z grupy P (68%) odbudowanie więzi rodzinnych stanowi ważny lub bardzo ważny cel życiowy. Wynik ten, po raz kolejny, wskazuje na dużą rolę pozytywnych więzi rodzinnych we wzmacnianiu społecznej adaptacji osób osadzonych.

Tabela 85. Założenie rodziny, jako cel osób badanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Nasilenie	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
zdecydowanie nieważne	9	11.7	4	5.4	13	8.6
nieważne	2	2.6	3	4.1	5	3.3
obojętne	9	11.7	8	10.8	17	11.3
ważne	10	13	11	14.9	21	13.9
bardzo ważne	24	31.2	30	40.5	54	35.8
brak danych	23	29.9	18	24.3	41	27.2
Ogółem	77	100	74	100	151	100

Wilcoxon test, W = 1707, p = 0.21, n = 151

Cel życiowy, jakim jest założenie rodziny, nie jest dla osób z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia) czynnikiem różnicującym. Podobnie jak w przypadku odbudowy więzi rodzinnych dla połowy skazanych z obu grup, założenie rodziny ma ważne lub bardzo ważne znaczenie. Najwięcej osób w grupie P deklaruje, że założenie rodziny stanowi dla nich ważny lub bardzo ważny cel w życiu. Z kolei najmniej ważny jest dla 14% ankietowanych w tej grupie. Dla 12% badanych jest to cel nieważny lub zdecydowanie nieważny. Po raz kolejny okazuje się, że rodzina ma istotne znaczenie w tworzeniu planów życiowych.

Tabela 86. Podjęcie pracy jako cel osób badanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Nasilenie	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
zdecydowanie nieważne	4	5.2	-	-	4	2.6
nieważne	-	-	1	1.4	1	0.7
obojętne	-	-	1	1.4	1	0.7
ważne	9	11.7	17	23	26	17.2
bardzo ważne	56	72.7	43	58.1	99	65.6
brak danych	8	10.4	12	16.2	20	13.2
Ogółem	77	100	74	100	151	100

Wilcoxon test, $W = 1915.5$, $p = 0.17$, $n = 151$

Dla osób osadzonych, przygotowywanych do zwolnienia, możliwość podjęcia pracy jawi się jako cel nadrzędny. Dla ponad 4/5 badanych (83%) z obu grup - P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia) jest to cel ważny lub bardzo ważny. Jedyne 3% badanych z obu grup zaznaczyło, że podjęcie pracy jest dla nich nieważne. Dla zdecydowanej większości badanych (84%) objętych okresem przygotowania do zwolnienia podjęcie pracy stanowi bardzo ważny lub ważny cel życiowy. Brak jest różnic statystycznych między grupami pod względem ocenianego celu życiowego. Wszelkie działania w warunkach izolacyjnych zamierzające do powiększenia lub zdobycia kwalifikacji zawodowych są w pełni uzasadnione i mają wpływ na motywację do podjęcia pracy.

Tabela 87. Rozpoczęcie działalności gospodarczej jako cel osób badanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Nasilenie	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
zdecydowanie nieważne	11	14.3	12	16.2	23	15.2
nieważne	3	3.9	5	6.8	8	5.3
obojętne	11	14.3	16	21.6	27	17.9
ważne	8	10.4	11	14.9	19	12.6
bardzo ważne	12	15.6	8	10.8	20	13.2
brak danych	32	41.6	22	29.7	54	35.8
Ogółem	77	100	74	100	151	100
Wilcoxon test, $W = 1071.5$, $p = 0.47$, $n = 151$						

Grupy P (osób objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia) nie różnią się istotnie statystycznie, jeśli chodzi o zamiar rozpoczęcia działalności gospodarczej. Dla 26% badanych z obu grup cel ten jest ważny lub bardzo ważny. W przypadku 20% respondentów cel ten oceniany jest jako zdecydowanie nieważny lub nieważny. Podobne wyniki uzyskano w grupie P. Jedną czwartą w tej grupie stanowią osoby, dla których rozpoczęcie działalności jest ważne lub bardzo ważne.

Tabela 88. Zdobywanie wykształcenia, jako cel osób badanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Nasilenie	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
zdecydowanie nieważne	15	19.5	8	10.8	23	15.2
nieważne	2	2.6	3	4.1	5	3.3
obojętne	11	14.3	19	25.7	30	19.9
ważne	8	10.4	8	10.8	16	10.6
bardzo ważne	12	15.6	11	14.9	23	15.2
brak danych	29	37.7	25	33.8	54	35.8
Ogółem	77	100	74	100	151	100
Wilcoxon test, $W = 1253.5$, $p = 0.57$, $n = 151$						

Osoby z grupy P (objęte okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objęte okresem przygotowania do zwolnienia) nie różnią się istotnie statystycznie pod względem

chęci zdobycia wykształcenia. W przypadku 26% respondentów cel ten jawi się jako ważny lub bardzo ważny. Zdobyć wykształcenia jako nieważny cel zostało ocenione przez 18% respondentów. W grupie P 1/5 badanych nie zależy na zdobyciu wykształcenia. Jednocześnie dla takiej samej liczby osób z tej grupy jest to cel bardzo ważny lub ważny.

Tabela 89. Poprawa stanu zdrowia jako cel osób badanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Nasilenie	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
zdecydowanie nieważne	9	11.7	7	9.5	16	10.6
nieważne	4	5.2	7	9.5	11	7.3
obojętne	3	3.9	10	13.5	13	8.6
ważne	13	16.9	10	13.5	23	15.2
bardzo ważne	24	31.2	20	27.0	44	29.1
brak danych	24	31.2	20	27.0	44	29.1
Ogółem	77	100	74	100	151	100

Wilcoxon test, $W = 1298.5$, $p = 0.39$, $n = 151$

Dla 44% badanych z grupy B i P poprawa stanu zdrowia jest ważna lub bardzo ważna. Prawie co piąty badany (18%) uważa z kolei, iż ten cel jest nieważny lub zdecydowanie nieważny. Osoby z grupy P (objęte okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objęte okresem przygotowania do zwolnienia) nie różnią się istotnie statystycznie w tym zakresie. W grupie P dominują badani (48%), dla których poprawa stanu zdrowia jest bardzo ważna lub ważna.

Tabela 90. Zerwanie z uzależnieniem jako cel osób badanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Nasilenie	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
zdecydowanie nieważne	16	20.8	19	25.7	35	23.2
nieważne	1	1.3	3	34.1	4	2.6
obojętne	2	2.6	5	6.8	7	4.6
ważne	7	9.1	6	8.1	13	8.6
bardzo ważne	24	31.2	16	21.6	40	26.5

brak danych	27	35.1	25	33.8	52	34.4
Ogółem	77	100	74	100	151	100
Wilcoxon test, W = 1034.5, p = 0.16, n = 151						

Ponad 1/3 badanych, 35% z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia) uznała, iż zerwanie z uzależnieniem jest dla nich celem ważnym lub bardzo ważnym. Dla 26% skazanych cel ten jawi się jako zdecydowanie nieważny lub nieważny. W grupie P najwięcej osób (40%) wskazało, że bardzo ważny lub ważny jest dla nich cel w postaci zerwania z uzależnieniem. Nie stwierdzono różnic istotnych statystycznie między deklaracjami osób z grupy P i B.

Tabela 91. Możliwość samodzielnego utrzymania się jako cel osób badanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Nasilenie	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
zdecydowanie nieważne	2	2.6	2	2.7	4	2.6
nieważne	-	-	1	1.4	1	0.7
obojętne	1	1.3	1	1.4	2	1.3
ważne	5	6.5	12	16.2	17	11.3
bardzo ważne	46	59.7	43	58.1	89	58.9
brak danych	23	29.9	15	20.3	38	25.2
Ogółem	77	100	74	100	151	100
Wilcoxon test, W = 1405.5, p = 0.13, n = 151						

Potrzeba usamodzielnienia się i utrzymania jest jednym z głównych celów życiowych osadzonych, przygotowujących do zwolnienia. W obu grupach 70% osób wskazało ten cel jako ważny lub bardzo ważny. Tylko 3% respondentów uważa, że cel ten jest nieważny lub zdecydowanie nieważny. Dla największej liczby osób z grupy P (66%) samodzielne utrzymanie się jest bardzo ważnym lub ważnym celem życiowym. Wyniki osób z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia) nie są zróżnicowane statystycznie w tym obszarze. Wynik może wskazywać na odpowiedzialne podejście do życia osób zwalnianych z więzień, którzy chcą sami zarobić na swoje utrzymanie a nie liczyć na pomoc zewnętrzną.

Tabela 92. Zmiana środowiska, które ma zły wpływ na osadzonych jako cel osób badanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Nasilenie	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
zdecydowanie nieważne	7	9.1	7	9.5	14	9.3
nieważne	3	3.9	1	1.4	4	2.6
obojętne	1	1.3	10	13.5	11	7.3
ważne	9	11.7	7	9.5	16	10.6
bardzo ważne	34	44	30	40.5	64	42.4
brak danych	23	29.9	19	25.7	42	27.8
Ogółem	77	100	74	100	151	100

Wilcoxon test, $W = 1356.5$, $p = 0.38$, $n = 151$

Ponad połowa badanych (53%) z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia) dostrzega potrzebę zmiany środowiska, które ich zdaniem miało na ich zachowanie negatywny wpływ, wskazując, iż cel ten ma dla nich ważne lub bardzo ważne znaczenie. Skazani, dla których omawiany cel był zdecydowanie nieważny lub nieważny stanowili 12% ogółu. Ponad połowa badanych z grupy P uznała zmianę środowiska za bardzo ważny lub ważny cel życiowy. Różnice istotne statystyczne między grupami nie wystąpiły. Większość osadzonych, wskazując na potrzebę zmiany środowiska, które ich zdaniem miało negatywny wpływ na ich zachowanie w przeszłości, wykazała się krytycznym myśleniem w tym zakresie.

Tabela 93. Pogłębienie wiary, religijności jako cel osób badanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Nasilenie	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
zdecydowanie nieważne	19	24.7	20	27	39	25.8
nieważne	6	7.8	4	5.4	10	6.6
obojętne	9	11.7	9	12.2	18	11.9
ważne	3	3.9	3	4.1	6	4
bardzo ważne	6	7.8	11	14.9	17	11.3
brak danych	34	44.2	27	36.5	61	40.4
Ogółem	77	100	74	100	151	100

Wilcoxon test, $W = 1090$, $p = 0.5$, $n = 151$

Dla 1/3 wszystkich badanych (32%) wskazany cel jest nieważny lub zdecydowanie nieważny. Jedna piąta osób z grupy P uznała, że pogłębienie wiary jest nieważne. Między skazanymi z grupy P (objętymi okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętymi okresem przygotowania do zwolnienia) nie zaobserwowano różnic istotnych statystycznych.

Tabela 94. Inne cele życiowe osób z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Nasilenie	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
zdecydowanie nieważne	10	10.1	7	9.5	17	11.3
nieważne	-	-	1	1.4	1	0.7
obojętne	-	-	2	2.7	2	1.3
ważne	-	-	1	1.4	1	0.7
bardzo ważne	3	3.9	5	6.8	8	5.3
brak danych	64	83.1	58	78.4	122	80.8
Ogółem	77	100	74	100	151	100

Wilcoxon test, $W = 132.5$, $p = 0.16$, $n = 151$

Grupa P (osoby objęte okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objęte okresem przygotowania do zwolnienia) nie różnią się istotnie statystycznie pod względem opinii na temat znaczenia innych celów życiowych. Dla 6% respondentów inne cele życiowe są ważne lub bardzo ważne. Jako zdecydowanie nieważne lub nieważne inne cele życiowe zostały wskazane przez 12% badanych.

Czas po opuszczeniu jednostki penitencjarnej jest trudnym okresem w życiu każdej osoby. Wiąże się z potrzebą rozwiązywania problemów, których podjęcie było niemożliwe lub utrudnione w warunkach izolacji. Na wolności trzeba im stawić czoła. Osoby objęte okresem przygotowania do zwolnienia mogą te problemy rozwiązywać wspólnie z kuratorem, jako organem profesjonalnie przygotowanym do organizowania wsparcia osobom w trudnym położeniu. Tym bardziej, że istnieją coraz szersze możliwości uzyskania wsparcia w różnych sferach życia danej osoby (pomoc postpenitencjarna i socjalna, bezpłatna pomoc prawna, pomoc stowarzyszeń pozarządowych np. w zakresie zakwaterowania itp.).

Poniżej zostały przedstawione wskazane przez badanych główne problemy, które chcieliby rozwiązać po odzyskaniu wolności.

Tabela 95. Główne problemy do rozwiązania po wyjściu z więzienia badanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Główne problemy	P	P%	B	B%
rozpad więzi małżeńskich	16	21.1	12	17.1
ubogie relacje rodzinne	30	39.5	28	40.0
pokusa łatwego zysku	23	30.3	25	35.7
zły stan zdrowia	24	31.6	20	28.6
niewłaściwe towarzystwo osób, z którymi będą przebywał po wyjściu	33	43.4	30	42.9
złe nawyki w zachowaniu i myśleniu, które nabyłem w trakcie pobytu w ZK	24	31.6	25	35.7
lenistwo	11	14.5	20	28.6
skłonności do agresywnych zachowań	17	22.4	10	14.3
brak pracy	51	67.1	43	61.4
brak wystarczającego wykształcenia i kwalifikacji zawodowych	20	26.3	18	25.7
ubogie życie duchowe i religijne	10	13.2	5	7.1
uzależnienie	18	23.7	7	10.0
trudna sytuacja materialna i bytowa	57	75.0	41	58.6
inne	2	2.6	-	-
Chi-kwadrat (13) = 13.32, p = 0.42, n = 620				

Badane osoby z grupy P (objęte okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objęte okresem przygotowania do zwolnienia) nie są zróżnicowane statystycznie pod względem oceny postrzeganych problemów do rozwiązania po opuszczeniu więzienia. Jako główne problemy do rozwiązania, po wyjściu na wolność, skazani w obu grupach wskazali: trudną sytuację materialną i bytową (P - 75%, B - 59%), brak pracy (P - 67%, B - 61%) oraz niewłaściwe towarzystwo osób, z którymi będą przebywać po wyjściu (P - 43%, B - 43%). Jako mniej ważne problemy do rozwiązania osadzeni wskazali: ubogie życie duchowe i religijne (P - 13%, B - 7%), uzależnienie (P - 24%, B - 10%) oraz skłonności do agresywnych zachowań (P - 22%, B - 14%). Wskazane obszary

stanowią potrzeby, których zaspokojenie jest ważne z punktu widzenia readaptacji społecznej.

Osadzeni wskazali wartości, które są ważne w ich życiu. Nasilenie poszczególnych wartości przedstawiają poniższe tabele.

Tabela 96. Rodzina pochodzenia jako wartość dla skazanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Nasilenie	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
nieważne	2	2.6	2	2.7	4	2.6
w niewielkim stopniu ważne	1	1.3	3	4.1	4	2.6
obojętne	4	5.2	3	4.1	7	4.6
ważne	12	15.6	11	14.9	23	15.2
najważniejsze	47	61	46	62.2	93	61.6
brak danych	11	14.3	9	12.2	20	13.2
Ogółem	77	100	74	100	151	100

Wilcoxon test, $W = 2122.5$, $p = 0.9$, $n = 151$

Wyniki badań wskazują, że dla zdecydowanej większości osadzonych (77 %) rodzina pochodzenia stanowi ważną lub najważniejszą wartość. Wartość tą jako nieważną lub ważną w niewielkim stopniu wskazało 5% respondentów. Zarówno w grupie P (67%), jak i grupie B (77%) przeważają osoby, dla których rodzina jest ważna lub najważniejsza. Różnice istotne statystycznie między grupami P (objętymi okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętymi okresem przygotowania do zwolnienia) nie wystąpiły.

Tabela 97. Własna rodzina jako wartość dla skazanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Nasilenie	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
nieważne	2	2.6	-	-	2	1.3
w niewielkim stopniu ważne	-	-	2	2.7	2	1.3
obojętne	4	5.2	2	2.7	6	4
ważne	11	14.3	8	10.8	19	12.6
najważniejsze	42	54.5	51	68.9	93	61.6

brak danych	18	23.4	11	14.9	29	19.2
Ogółem	77	100	74	100	151	100
Wilcoxon test, W = 2042, p = 0.21, n = 151						

Własna rodzina również dla 74% badanych ma ważne lub najważniejsze znaczenie. Dla 3% ankietowanych wartość rodziny jest nieważna lub ważna w niewielkim stopniu. W grupie P rodzina własna stanowiła wartość dla 68% badanych, a w grupie B dla 80%. Nie stwierdzono różnic istotnych statystycznych między grupą P (osób objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz grupą B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia).

Tabela 98. Chęć życia w zgodzie z prawem jako wartość dla skazanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Nasilenie	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
nieważne	2	2.6	1	1.4	3	2
w niewielkim stopniu ważne	2	2.6	2	2.7	4	2.6
obojętne	4	5.2	7	9.5	11	7.3
ważne	17	22.1	15	20.3	32	21.2
najważniejsze	44	57.1	37	50	81	53.6
brak danych	8	10.4	12	16.2	20	13.2
Ogółem	77	100	74	100	151	100
Wilcoxon test, W = 2035.5, p = 0.58, n = 151						

Chęć życia w zgodzie z prawem jest wartością ważną lub najważniejszą dla $\frac{3}{4}$ badanych (75%) z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia). Jedna dwudziesta badanych, 5%, twierdzi, że wartość ta jest nieważna lub ważna w niewielkim stopniu. Dla podobnej liczby osób z grupy P (77%) i B (70%) chęć życia w zgodzie z prawem jest ważna lub bardzo ważna. Między badanymi grupami nie wystąpiły różnice istotne statystycznie.

Uzyskany wynik dobrze rokuje dla przyszłej społecznej readaptacji osób wracających do społeczeństwa i może świadczyć o efektywnym oddziaływaniu służb penitencjarnych.

Tabela 99. Praca jako wartość dla skazanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Nasilenie	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
nieważne	1	1.3	-	-	1	0.7
w niewielkim stopniu ważne	-	-	1	1.4	1	0.7
obojętne	2	2.6	2	2.7	4	2.6
ważne	11	14.3	16	21.6	27	17.9
najważniejsze	53	68.8	47	63.5	100	66.2
brak danych	10	13	8	10.8	18	11.9
Ogółem	77	100	74	100	151	100

Wilcoxon test, $W = 2044.5$, $p = 0.32$, $n = 151$

Dla dużej części badanych w warunkach izolacji, 84%, możliwość zarobkowania jest wartością ważną lub najważniejszą w ich życiu, co może być wynikiem pracy resocjalizacyjnej wykonanej w warunkach izolacji z osadzonymi, gdzie duży nacisk kładziony jest na podnoszenie kwalifikacji zawodowych osadzonych i motywacji do podjęcia pracy. Znikomy odsetek, 1%, badanych uważa, że praca ma nieważne lub ważne w niewielkim stopniu znaczenie. Dla zdecydowanej większości w grupie P (83%) i B (85%) praca jest wartością ważną lub bardzo ważną. Różnice istotne statystycznie między grupami grupy P (objętymi okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętymi okresem przygotowania do zwolnienia) nie wystąpiły.

Tabela 100. Zdrowie jako wartość dla skazanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Nasilenie	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
nieważne	1	1.3	2	2.7	3	2
w niewielkim stopniu ważne	1	1.3	2	2.7	3	2
obojętne	1	1.3	6	8.1	7	4.6
ważne	8	10.4	12	16.2	20	13.2
najważniejsze	54	70.1	40	54.1	94	62.3
brak danych	12	15.6	12	16.2	24	15.9
Ogółem	77	100	74	100	151	100

Wilcoxon test, $W = 1623$, $p = 0.014$, $n = 151$

Zdrowie, jako wartość, w percepcji osób skazanych ma również duże lub bardzo duże znaczenie. Twierdzi tak 75% badanych. Dla 4% osadzonych jest z kolei wartością nieważną lub ważną w niewielkim stopniu. Między grupą P (osób objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz grupą B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia) wystąpiły różnice istotne statystycznie w tym wymiarze ($p < 0,05$). Dla osób z grupy P zdrowie ma istotnie większe znaczenie. Zdecydowana większość (80%) badanych z tej grupy zdrowie uznaje za wartość ważną lub bardzo ważną. Z kolei w grupie B takie deklaracje składa niecałe $\frac{3}{4}$ badanych (70%). Wynik może wskazywać, że osoby objęte okresem przygotowania do zwolnienia mają większe potrzeby zdrowotne, które mogą być ujęte w katalogu czynności podejmowanych przez kuratora tworzącego program wolnościowy.

Tabela 101. Wiara i Kościół jako wartość dla skazanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Nasilenie	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
nieważne	11	14.3	9	12.2	20	13.2
w niewielkim stopniu ważne	7	9.1	8	10.8	15	9.9
obojętne	13	16.9	16	21.6	29	19.2
ważne	8	10.4	9	12.2	17	11.3
najważniejsze	13	16.9	17	23	30	19.9
brak danych	25	32.5	15	20.3	40	26.5
Ogółem	77	100	74	100	151	100
Wilcoxon test, $W = 1646$, $p = 0.5$, $n = 151$						

Sfera wiary, uczestnictwo w życiu Kościoła nie stanowi dla badanych więźniów wartości dominującej. Dla prawie 1/3 badanych (31%) wiara i Kościół mają ważne lub najważniejsze znaczenie, natomiast dla 23% ankietowanych jest wartością nieważną lub ważną w niewielkim stopniu. Niewiele więcej niż $\frac{1}{4}$ badanych z grupy P (27%) uznaje wiarę za wartość. Grupy P (objęta okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objęta okresem przygotowania do zwolnienia) nie różniły się istotnie statystycznie pod tym względem.

Tabela 102. Życie w zgodzie z własnym sumieniem jako wartość dla skazanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Nasilenie	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
nieważne	3	3.9	3	4.1	6	4
w niewielkim stopniu ważne	1	1.3	4	5.4	5	3.3
obojętne	6	7.8	9	12.2	15	9.9
ważne	16	20.8	12	16.2	28	18.5
najważniejsze	33	42.9	30	40.5	63	41.7
brak danych	18	23.4	16	21.6	34	22.5
Ogółem	77	100	74	100	151	100

Wilcoxon test, $W = 1572.5$, $p = 0.41$, $n = 151$

Dla wielu skazanych życie w zgodzie z własnym sumieniem ma istotne znaczenie. Za wartość ważną lub najważniejszą uważa je 60% badanych. W przypadku 7% badanych wartości te są nieważne lub ważne w niewielkim stopniu. Dla największej liczby osób z grupy P (64%) i B (57%) życie w zgodzie z własnym sumieniem stanowi wartość ważną lub bardzo ważną. Między grupą P (objętą okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętą okresem przygotowania do zwolnienia) nie zostały odnotowane różnice istotne statystycznie.

Tabela 103. Zamożność jako wartość dla skazanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Nasilenie	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
nieważne	5	6.5	6	8.1	11	7.3
w niewielkim stopniu ważne	3	3.9	3	4.1	6	4
obojętne	15	19.5	16	21.6	31	20.5
ważne	20	26	21	28.4	41	27.2
najważniejsze	7	9.1	9	12.2	16	10.6
brak danych	27	35.1	19	25.7	46	30.5
Ogółem	77	100	74	100	151	100

Wilcoxon test, $W = 1394$, $p = 0.9$, $n = 151$

Dobry status materialny jako wartość ważną lub najważniejszą postrzega 38% badanych. Zamożność jest wartością nieważną lub ważną w niewielkim stopniu dla 11% ankietowanych. Dla 1/3 badanych z grupy P (35%) zamożność jest wartością ważną lub bardzo ważną. Z kolei dla 40% ankietowanych z grupy B ta wartość jest istotna lub bardzo istotna. Osoby z grupy P (objęte okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objęte okresem przygotowania do zwolnienia) nie różnią się pod względem swoich wypowiedzi.

Tabela 104. Dobre relacje z innymi ludźmi jako wartość dla skazanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Nasilenie	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
nieważne	1	1.3	1	1.4	2	1.3
w niewielkim stopniu ważne	1	1.3	-	-	1	0.7
obojętne	5	6.5	9	12.2	14	9.3
ważne	32	41.6	27	36.5	59	39.1
najważniejsze	25	32.5	24	32.4	49	32.5
brak danych	13	16.9	13	17.6	26	17.2
Ogółem	77	100	74	100	151	100

Wilcoxon test, $W = 1898$, $p = 0.77$, $n = 151$

Dobre relacje z innymi ludźmi jako wartość ważną lub najważniejszą wskazało 72% respondentów, a dla 2% osadzonych jest to wartość nieważna lub ważna w niewielkim stopniu. W grupie P (64%) oraz B (69%) najwięcej osób uznało, że ceni lub bardzo ceni tą wartość. Wyniki grupy P (objętej okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętej okresem przygotowania do zwolnienia) nie były zróżnicowane istotnie statystycznie. Cecha ta może pozytywnie warunkować późniejszą readaptację społeczną.

Tabela 105. Wolność od uzależnienia jako wartość dla skazanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Nasilenie	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
nieważne	4	5.2	11	14.9	15	9.9
w niewielkim stopniu ważne	1	1.3	6	8.1	7	4.6

obojętne	3	3.9	3	4.1	6	4
ważne	13	16.9	15	20.3	28	18.5
najważniejsze	34	44.2	20	27	54	35.8
brak danych	22	28.6	19	25.7	41	27.2
Ogółem	77	100	74	100	151	100
Wilcoxon test, W = 1046, p = 0.0027, n = 151						

Wolność od uzależnienia w ocenie osadzonych ma dużą wagę. Ponad połowa badanych (54%) uważa ją za wartość ważną lub najważniejszą. Za wartość nieważną lub ważną w niewielkim stopniu uznaje ją 14%. Między grupami P (osobami objętymi okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętymi okresem przygotowania do zwolnienia) wystąpiły różnice istotne statystycznie w tym względzie ($p < 0,05$). Dla 3/5 osób izolowanych z grupy P (61%) wolność od uzależnień postrzegana jest jako wartość ważna lub bardzo ważna. W tej grupie jedynie dla pojedynczych osób jest ona nieistotna. Z kolei w grupie B wartość ta jest przynajmniej ważna dla mniej niż połowy osób (47%) i nieistotna lub istotna w niewielkim stopniu dla ¼ badanych w tej grupie.

Tabela 106. Inne wartości ważne dla skazanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Nasilenie	P		B		Ogółem	
	n	%	n	%	n	%
nieważne	8	10.4	9	12.2	17	11.3
w niewielkim stopniu ważne	1	1.3	1	1.4	2	1.3
obojętne	1	1.3	2	2.7	3	2
ważne	5	6.5	-	-	5	3.3
najważniejsze	3	3.9	2	2.7	5	3.3
brak danych	59	76.6	60	81.1	119	78.8
Ogółem	77	100	74	100	151	100
Wilcoxon test, W = 96.5, p = 0.23, n = 151						

Dla 13% wszystkich badanych inne wartości nie mają większego znaczenia. Są ważne lub najważniejsze dla 7% ankietowanych z obu grup. Wyniki osób z grupy P (objętej okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętej okresem przygotowania do zwolnienia) nie różniły się istotnie statystycznie. Pozostałe wskazane wartości uznają za istotne w swoim życiu w podobnym stopniu.

Podsumowanie

Reasumując, należy stwierdzić, że między grupą P (objętą okresem przygotowania do zwolnienia) oraz grupą B (nie objętą okresem przygotowania do zwolnienia) w ocenie zdrowia oraz wolności od uzależnienia zaobserwowano istotne statystycznie różnice. Badani z grupy P cenią te wartości istotnie wyżej.

4.6. Struktura i nasilenie potrzeb psychicznych osób osadzonych

W celu określenia rodzaju i nasilenia potrzeb osób przygotowywanych do zwolnienia została wykorzystana skala przymiotnikowa ACL. W związku z niespełnieniem założeń teoretycznych niezbędnych do zastosowania statystyk parametrycznych, do analiz istotności różnic pomiędzy grupami więźniów P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia) zastosowany został test U Manna-Whitneya (J. Brzeziński, 2004, s. 269).

Uzyskane wyniki (przeliczone) dotyczące poszczególnych potrzeb psychicznych badanych z grup P i B zostały przedstawione w kolejnych tabelach.

Tabela 107. Potrzeba osiągnięć (*Ach*) u skazanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

grupa	M	SD	U Manna-Whitneya	p
P	55.21	9.44	2717.5	0.624
B	53.45	11.07		

Nieznacznie wyższy wynik w skali potrzeby osiągnięć rozumianej jako dążenie do bycia wybitnym w osiągnięciu społecznie uznawanego znaczenia charakteryzuje grupę P ($M_P = 55.21$; $SD = 9.44$ oraz $M_B = 53.45$; $SD = 11.07$). Analiza testem U Manna-Whitneya wykazała, że różnica ta jest jednak nieistotna statystycznie ($U = 2717.5$; $p > 0.05$).

Tabela 108. Potrzeba dominacji (*Dom*) u skazanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

grupa	M	SD	U Manna-Whitneya	p
P	53.81	8.90	3016.5	0.532
B	53.84	10.56		

Średnie wyniki w obu badanych grupach są bardzo podobne ($M_P = 53.81$; $SD = 8.90$ oraz $M_B = 53.84$; $SD = 10.56$). Zastosowanie testu U Manna-Whitneya ujawniło, że różnica między grupami jest nieistotna statystycznie ($U = 3016.5$; $p > 0.05$). Można więc uznać, że poziom realizacji potrzeby dominacji rozumianej jako poszukiwanie i utrzymywanie pozycji przywódcy w grupie lub kontrolowanie i posiadanie wpływu na innych w kontaktach osobistych u badanych w obu grup jest taki sam.

Tabela 109. Potrzeba wytrwałości (*End*) u skazanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

grupa	M	SD	U Manna-Whitneya	p
P	54.58	9.57	2796.0	0.843
B	53.36	11.24		

Wyniki w skali potrzeba wytrwałości w obu grupach są podobne ($M_P = 54.58$; $SD = 9.57$ oraz $M_B = 53.36$; $SD = 11.24$). Różnice pomiędzy badanymi grupami są nieistotne, co wykazał test U Manna-Whitneya ($U = 2796.0$; $p > 0.05$). Osiągnięte średnie wskazują na posiadanie podobnego poziomu dążeń do wytrwania w podejmowanych działaniach.

Tabela 110. Potrzeba porządku (*Ord*) u skazanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

grupa	M	SD	U Manna-Whitneya	p
P	52.60	8.32	3120.5	0.312
B	53.54	10.06		

Nieznacznie wyższy wynik w skali potrzeba porządku osiągnęła grupa B ($M_P = 52.60$; $SD = 8.32$ oraz $M_B = 53.54$; $SD = 10.06$). Różnica ta jest jednak nieistotna statystycznie ($U = 3120.5$; $p > 0.05$). Można więc wskazać, że obie grupy charakteryzują się podobnym poziomem dbania o staranność w planowaniu i organizacji w swoim działaniu.

Tabela 111. Potrzeba rozumienia siebie (*Int*) u skazanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

grupa	M	SD	U Manna-Whitneya	p
P	49.03	9.48	2885	0.893
B	49.03	11.27		

W skali badającej poziom realizowanej potrzeby rozumienia siebie i innych obie grupy charakteryzują się takimi samymi średnimi wynikami ($M_P = 49.03$; $SD = 9.48$ oraz $M_B = 49.03$; $SD = 11.27$). Można więc wskazać, że taki sam poziom angażowania się w próby rozumienia swych własnych zachowań lub zachowań innych charakteryzuje obie grupy badanych osadzonych.

Tabela 112. Potrzeba opiekowania się (*Nur*) u skazanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

grupa	M	SD	U Manna-Whitneya	p
P	51.97	8.77	2602	0.357
B	50.15	11.35		

Nieznacznie wyższy poziom realizacji potrzeby opiekowania się rozumianej jako angażowanie się w działania przynoszące materialną lub emocjonalną korzyść innym uzyskała grupa P ($M_P = 51.97$; $SD = 8.77$ oraz $M_B = 50.15$; $SD = 11.35$), różnica ta nie jest jednak istotna statystycznie ($U = 2602.0$; $p > 0.05$).

Tabela 113. Potrzeba afiliacji (*Aff*) u skazanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

grupa	M	SD	U Manna-Whitneya	p
P	50.73	10.07	2768.5	0.764
B	49.64	9.92		

W zakresie realizacji potrzeby afiliacji rozumianej jako chęć przebywania z innymi i zawierania wielu znajomości czy wchodzenia w relacje przyjaźni skazani należący do obu badanych grup uzyskali podobne wyniki ($M_P = 50.73$; $SD = 10.07$ oraz $M_B = 49.63$; $SD = 9.92$). Zastosowanie testu U Manna-Whitneya ujawniło, że różnica między grupami jest nieistotna statystycznie ($U = 2768.5$; $p > 0.05$).

Tabela 114. Potrzeba kontaktów heteroseksualnych (*Het*) u skazanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

grupa	M	SD	U Manna-Whitneya	p
P	54.60	10.88	2593.5	0.341
B	52.30	11.67		

W zakresie realizacji potrzeby dotyczącej poszukiwania towarzystwa osób płci przeciwnej i czerpania emocjonalnej satysfakcji z niej nieznacznie wyższy wynik charakteryzuje osoby należące do grupy P ($M_P = 54.60$; $SD = 10.88$ oraz $M_B = 52.30$; $SD = 11.67$), jednak różnica między badanymi grupami jest nieistotna statystycznie ($U = 2593.5$; $p > 0.05$).

Tabela 115. Potrzeba ujawniania się (*Exh*) u skazanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

grupa	M	SD	U Manna-Whitneya	p
P	51.06	7.91	2683	0.536
B	50.41	8.75		

W skali badającej poziom potrzeby ujawniania się wyrażającej się w takich zachowaniach, które uruchamiane są po to, aby budzić bezpośrednie zainteresowanie innych osób, średnie w obu badanych grupach są bardzo do siebie podobne ($M_P = 51.06$; $SD = 7.91$ oraz $M_B = 50.41$; $SD = 8.75$). Analiza testem U Manna-Whitneya wykazała więc, że różnica ta jest nieistotna statystycznie ($U = 2683.0$; $p > 0.05$).

Tabela 116. Potrzeba autonomii (*Aut*) u skazanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

Grupa	M	SD	U Manna-Whitneya	p
P	50.84	9.79	2944	0.723
B	51.27	8.24		

Bardzo zbliżone do siebie wyniki średnie charakteryzują skazanych z obu badanych grup w zakresie potrzeby autonomii ($M_P = 50.84$; $SD = 9.79$ oraz $M_B = 51.27$; $SD = 8.24$), co widoczne jest także przy zastosowaniu testu badającego istotność różnic. Analiza testem U Manna-Whitneya wykazała brak istotności różnic ($U = 2944.0$; $p > 0.05$). Można więc wskazać, że badane osoby charakteryzują się podobnym poziomem

dbania o niezależność od innych w działaniu lub niezależność od społecznych oczekiwań i wartości.

Tabela 117. Potrzeba agresji (*Agg*) u skazanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

grupa	M	SD	U Manna-Whitneya	p
P	50.74	9.72	2877	0.917
B	50.58	8.68		

W zakresie potrzeby agresji rozumianej jako posiadanie energii do angażowania się w działania, które atakują lub sprawiają przykrość innym wyniki w obu badanych grupach więźniów są podobne ($M_P = 50.74$; $SD = 9.72$ oraz $M_B = 50.58$; $SD = 8.68$) i nie występuje istotne zróżnicowanie między średnimi ($U = 2877.0$; $p > 0.05$).

Tabela 118. Potrzeba zmian (*Cha*) u skazanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

grupa	M	SD	U Manna-Whitneya	p
P	49.32	7.75	2701.5	0.582
B	48.78	6.17		

Uzyskane wyniki średnie w obu grupach są do siebie zbliżone ($M_P = 49.32$; $SD = 7.75$) oraz $M_B = 48.78$; $SD = 6.17$). Różnica jest więc nieistotna statystycznie ($U = 2701.5$; $p > 0.05$). Można więc wskazać, że obie grupy charakteryzują się podobnym poziomem nastawienia na poszukiwanie nowych doświadczeń i unikanie rutyny.

Tabela 119. Potrzeba doznawania opieki i wsparcia (*Suc*) u skazanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

grupa	M	SD	U Manna-Whitneya	p
P	47.58	10.95	2525.5	0.228
B	45.95	11.10		

Nieznacznie niższy wynik w zakresie realizacji potrzeby doznawania opieki i wsparcia charakteryzuje osoby należące do grupy B ($M_P = 47.58$; $SD = 10.95$ oraz $M_B = 45.95$ $SD = 11.10$). Są to najniższe średnie wyniki z wszystkich skal potrzeb testu ACL. Jednakże analiza testem U Manna-Whitneya wykazała, że różnica ta jest nieistotna statystycznie ($U = 2525.5$; $p > 0.05$).

Tabela 120. Potrzeba upokarzania się (*Aba*) u skazanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

grupa	M	SD	U Manna-Whitneya	p
P	48.13	9.42	2716	0.620
B	47.69	9.76		

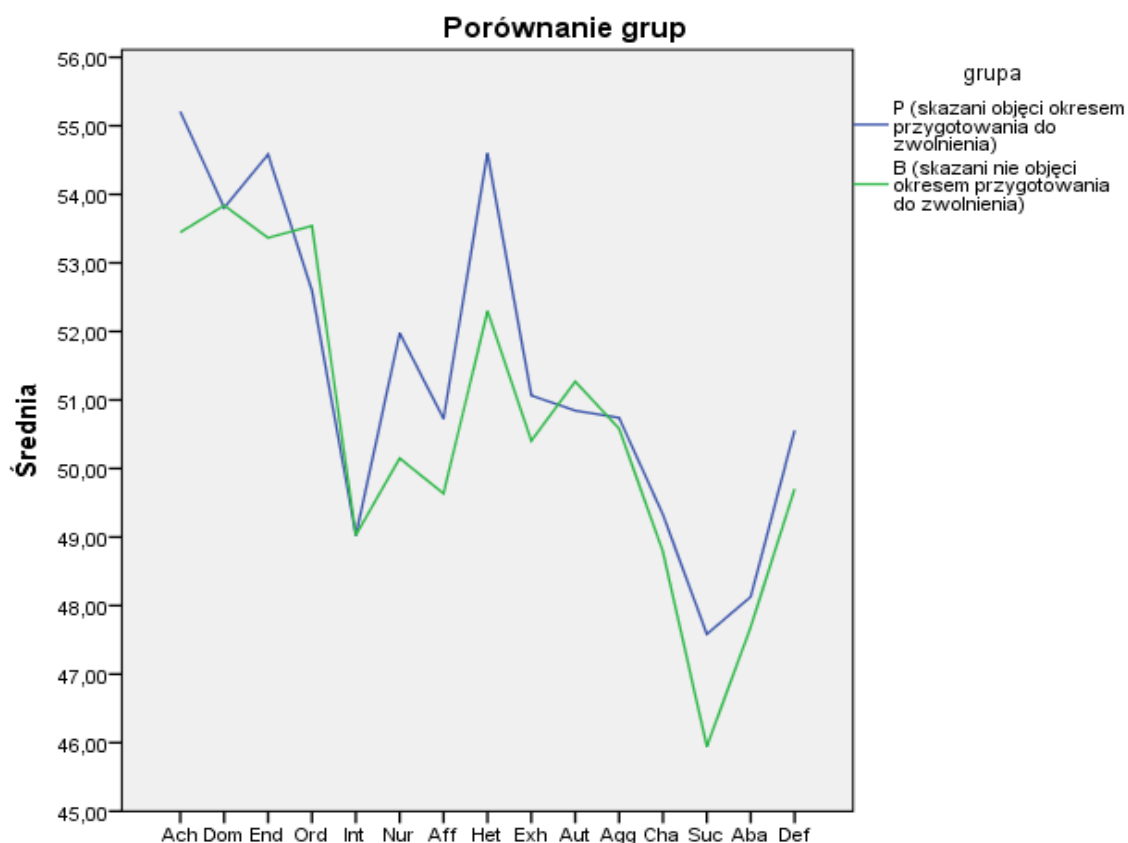
Zbliżone wyniki średnie w obu badanych grupach dotyczą skali potrzeba upokarzania się ($M_P = 48.13$; $SD = 9.42$ oraz $M_B = 47.69$; $SD = 9.76$). Badanie testem istotności potwierdziło więc brak różnic istotnych statystycznie ($U = 2716.0$; $p > 0.05$). Można więc wskazać, że obie grupy charakteryzują się podobnym poziomem wyrażania poczucia niższości poprzez samokrytykę, poczucie winy, lub społeczną nieudolność.

Tabela 121. Potrzeba podporządkowania (*Def*) u skazanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

grupa	M	SD	U Manna-Whitneya	p
P	50.56	9.20	2753.0	0.720
B	49.70	10.10		

W zakresie realizacji potrzeby podporządkowania się rozumianej jako poszukiwanie i trwanie na pozycji podporządkowanej w relacjach z innymi analiza testem U Manna-Whitneya wykazała, że nie ma różnicy istotnej statystycznie ($U = 2753.0$; $p > 0.05$). Wyniki w obu grupach są bardzo podobne do siebie ($M_P = 50.56$; $SD = 9.20$ oraz $M_B = 49.70$; $SD = 10.10$).

Oprócz analizy porównawczej wyróżnionych grup badanych więźniów test ACL pozwala na analizę profilów uzyskanych wyników, co uwidacznia potrzeby mające mniejsze i większe znaczenie dla badanych osób (Wykres 10).

Wykres 10. Profile skal potrzeb testu ACL obu badanych grup P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)

W obu grupach badanych osób (P i B) najniższe średnie wartości dotyczą skal *Suc* - potrzeba wsparcia ze strony innych, *Int* - potrzeba rozumienia siebie i innych i *Aba* - potrzeba upokorzenia. Najniższe poziomy tych potrzeb dotyczą więc potrzeby wsparcia odnoszącej się do zabiegania o sympatię, uczucie, lub emocjonalne wsparcie ze strony innych (*Suc*) oraz potrzeby upokarzania się opisywanej jako wyrażanie poczucia niższości poprzez samokrytykę, poczucie winy, lub społeczną nieudolność (*Aba*). Są to potrzeby odgrywające znaczenie w kontekście społecznego funkcjonowania, lecz mogą powodować poczucie słabości i poddawania się, stąd ich niski, niższy od średniej teoretycznej i najniższy w całym zespole badanych potrzeb poziom w grupie więźniów wydaje się zrozumiały. Podobnie najwyższe wyniki uzyskały osoby z obu grup w zakresie potrzeb osiągnięć – *Ach* , dominacji - *Dom*, wytrwałości - *End*, porządku - *Ord* i kontaktów heteroseksualnych - *Het*. Te potrzeby zaś to takie, których realizacja może zwiększać poczucie siły. Wysoki poziom w kontekście opisu własnego obrazu siebie u więźniów wydaje się także uzasadniony sytuacją życiową i wymaganiami życiowymi.

Uzyskany profil wyników tenowych wskazuje jednak, że wszystkie wyniki mieszczą się w zakresie wyników średnich/przeciętnych, między 40 a 60 tenem. Stąd nie ma podstaw, by wskazywać, że w istotny sposób jedne potrzeby odgrywają istotnie większe znaczenie od innych. Można uznać, że występuje pewna tendencja w sposobie opisywania własnej osobowości przez badane osoby.

Podsumowanie

Lista Przymiotnikowa ACL została przyjęta w prezentowanej pracy jako narzędzie pozwalające scharakteryzować badaną grupę więźniów w zakresie cech osobowościowych i opisać różnice pomiędzy grupą skazanych objętych okresem przygotowania do zwolnienia (P) oraz grupą skazanych nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia (B). Uzyskane wyniki wskazują jednak, że w zakresie właściwości osobowościowych różnice pomiędzy grupami nie występują. Więźniowie realizujący i nierealizujący programu wolnościowy osobowościowo nie różnią się. Analiza profilu obu grup P i B pokazuje jednakże pewne trendy w zakresie wyrażanych potrzeb psychicznych. Co prawda w ramach wyników przeciętnych, ale można dostrzec, zróżnicowanie nasilenia konkretnych potrzeb wśród osób badanych w obu grupach. W największym stopniu osoby skazane prezentują te potrzeby, których realizacja może zwiększać poczucie siły i poczucie sprawczości, jak potrzeba dominacji, osiągnięć, wytrwałości, porządku i kontaktów heteroseksualnych. Najniższy poziom nasilenia dotyczy demonstrowanych potrzeb doznawania wsparcia oraz upokarzania się. To potrzeby w kontekście społecznego funkcjonowania mogą powodować poczucie słabości i poddawania się.

Uwidoczniony profil potrzeb uzyskany w badaniu osób przebywających w więzieniu wydaje się zrozumiały. Uzyskane wyniki wskazują, że przyjęte kryterium, jakim jest objęcie okresem przygotowania do zwolnienia, nie różnicuje sposobu spostrzegania siebie przez badanych więźniów, nie różni porównywanych grup pod względem odczuwanych potrzeb. Sam pobyt w więzieniu zapewne także miał wpływ na to, jak badani spostrzegają siebie i jaki obraz siebie budują, bowiem czynniki środowiskowe odgrywają znaczącą rolę w spostrzeganiu siebie (R. Porzak, 1999, s. 8).

4.7. Spostrzegane wsparcie społeczne przez skazanych przygotowywanych do zwolnienia

Kwestionariusz Spostrzeganego Wsparcia Społecznego służy do badania poziomu wsparcia ze strony innych osób i to wsparcia subiektywnie spostrzeganego (E. Szlachta, 2009, s. 436). Przekonanie o tym, że można liczyć na inne osoby to znaczący zasób, zwłaszcza dla osób, które nie funkcjonują niezależnie, przebywając w więzieniu. Uzyskane wyniki dotyczące różnic między badanymi grupami więźniów z grupy P, objętych okresem przygotowania do zwolnienia oraz skazanych nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia B, w zakresie ogólnego poziomu odczuwanego wsparcia, jak i spostrzeganiej dostępności czterech form wsparcia społecznego (wsparcie poznawcze, materialne, dowartościowanie i przynależność), zostały przedstawione w kolejnych tabelach.

Spostrzegane wsparcie społeczne mierzone kwestionariuszem ISEL nie posiada polskich norm. Podczas interpretacji wyniki zostały porównane do wyników otrzymanych w oryginalnej wersji kwestionariusza oraz podczas jego polskiej adaptacji (dokonanej na grupie studentów i osób pracujących) (E. Szlachta, 2009, s. 439).

Tabela 122. Ogólne spostrzegane wsparcie społeczne przez badanych z grupy objętej i nieobjętej okresem przygotowania do zwolnienia

Grupa	M	SD	t (117)	p
P	111.3	22	-1.11	0.27
B	115.9	23.7		

W skali określającej ogólny poziom spostrzeganego wsparcia nieznacznie wyższy wynik osiągnęła grupa B ($M_P = 115.9$; $SD = 23.7$ oraz $M_B = 111,3$; $SD = 22$). Różnica ta jest jednak nieistotna statystycznie ($t(117) = -1.11$; $p > 0.05$). Można więc wskazać, że obie grupy charakteryzują się podobnym poziomem spostrzeganiej dostępności wsparcia ze strony innych w różnych jego formach. Uzyskane wyniki są niższe od średnich danych normalizacyjnych dla tego wymiaru, gdzie średnia wyniosła 128,80, a odchylenie standardowe 14,08.

Tabela 123. Spostrzegane wsparcie poznawcze przez badanych z grupy objętej i nieobjętej okresem przygotowania do zwolnienia

Grupa	M	SD	t (138)	p
P	28.5	6.3	0.64	0.526
B	29.2	7		

W zakresie wsparcia poznawczego rozumianego jako poznawcza dostępność osób, z którymi jednostka może porozmawiać o własnych trudnościach, problemach, uzyskując w efekcie lepsze rozumienie własnej sytuacji oraz informacje zwrotne dotyczące skuteczności własnych działań, uzyskane wyniki średnie w obu badanych grupach są do siebie podobne ($M_P = 28.5$; $SD = 6.3$ oraz $M_B = 29.2$; $SD = 7$). Różnica między badanymi grupami jest nieistotna statystycznie ($t(138) = 0.64$; $p < 0.05$). Uzyskane wyniki są niższe od średnich danych normalizacyjnych dla tego wymiaru, gdzie średnia wyniosła 32,89, a odchylenie standardowe 4,67.

Tabela 124. Spostrzegane wsparcie materialne przez badanych z grupy objętej i nieobjętej okresem przygotowania do zwolnienia

grupa	M	SD	t(143)	p
P	28.1	6	1.76	0.081
B	29.9	6.9		

Różnica w wynikach skali dotyczącej wsparcia materialnego jest nieistotna statystycznie ($t(143) = 0.64$; $p = 0.08$). Nieznacznie wyższy wynik charakteryzuje grupę B ($M_P = 28.01$; $SD = 6$ oraz $M_B = 29.9$; $SD = 6.9$), jednak osoby z obu grup P i B podobnie spostrzegają dostępność pomocy materialnej, finansowej, wyrażającej się także w pomocy konkretnej sytuacji, np. udostępnienie schronienia. Uzyskane wyniki są niższe od średnich danych normalizacyjnych dla tego wymiaru, gdzie średnia wyniosła 33,44, a odchylenie standardowe 4,35.

Tabela 125. Spostrzegane dowartościowanie przez badanych z grupy objętej i nieobjętej okresem przygotowania do zwolnienia

grupa	M	SD	t(139)	p
P	27.1	4.9	-0.21	0.883
B	26.9	5.4		

Wyniki w skali dowartościowanie w obu grupach są bardzo podobne ($M_P = 27.1$; $SD = 4.9$ oraz $M_B = 26.9$; $SD = 5,4$). Różnice pomiędzy grupami są nieistotne, co wykazał test t-Studenta ($t(139) = -0.21$; $p < 0.05$). Osiągnięte średnie wskazują

na posiadanie podobnego poziomu spostrzeganej dostępności pozytywnego porównywania się z innymi osobami oraz poczucia akceptacji i docenienia. Uzyskane wyniki są niższe od średnich danych normalizacyjnych dla tego wymiaru, gdzie średnia wyniosła 30,05 a odchylenie standardowe 3,73.

Tabela 126. Spostrzeganie przynależności przez badanych z grupy objętej i nieobjętej okresem przygotowania do zwolnienia

grupa	M	SD	t(131)	p
P	28.1	6.6	-1.15	0.251
B	29.4	6.2		

W zakresie spostrzeganej obecności osób, z którymi dana osoba może spędzać czas, czy też coś wspólnie przedsięwziąć, nieznacznie wyższy wynik charakteryzuje osoby należące do grupy B ($M_P = 28.1$; $SD = 6.6$ oraz $M_B = 29.4$; $SD = 6.2$). Różnice pomiędzy grupami są jednak nieistotne statystycznie, co wykazał test t-Studenta ($t(131) = -1.15$; $p < 0.05$). Uzyskane wyniki są niższe od średnich danych normalizacyjnych dla tego wymiaru, gdzie średnia wyniosła 32,42 a odchylenie standardowe 4,14.

Podsumowanie

Kwestionariusz ISEL pozwala na badanie spostrzeganego wsparcia społecznego na poziomie ogólnym oraz wyróżnionych jego aspektów (E. Szlachta, 2009, s. 436). Uzyskane wyniki ujawniły, że minimalnie wyższy poziom odczuwanego wsparcia materialnego charakteryzuje osoby należące do grupy B, a więc osoby nie objęte okresem przygotowania do zwolnienia. Różnice pomiędzy grupami jednak nie są istotne statystycznie. Jednakże wyniki badanych osób z grupy P, objętych okresem przygotowania do zwolnienia oraz skazanych nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia B są niższe we wszystkich skalach od średnich wyników uzyskanych w trakcie normalizacji narzędzia.

4. 8. Postawy egzystencjalne osób osadzonych

Badanie Kwestionariuszem Postaw Życiowych pozwala określić poziom przeżywanego sensu życia wyrażającego się w postawach egzystencjalnych, czyli odniesienia człowieka do podstawowych kwestii dotyczących ludzkiego życia (R. Klamut, 2009, s. 84). Badanie dotyczy analizy celów w życiu, spójności

wewnętrznej, kontroli życia, pustki egzystencjalnej, akceptacji śmierci oraz poszukiwania celów. Uzyskane wyniki dotyczące różnic między badanymi grupami skazanych z grup P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia) w zakresie poszczególnych postaw egzystencjalnych zostały przedstawione w kolejnych tabelach.

Tabela 127. Cel w życiu jako postawa egzystencjalna badanych osób z grupy objętej i nieobjętej okresem przygotowania do zwolnienia

Grupa	M	SD	t(138)	p
P	4.44	1.22	0.27	0.78
B	4.38	1.15		

Uzyskane wyniki są bliskie średniej teoretycznej i bardzo podobne do siebie $M_P = 4.44$; $SD = 1.22$ oraz $M_B = 4.38$; $SD = 1.15$). Test t-Studenta wskazuje na brak istotnych różnic pomiędzy porównywanymi grupami ($t(138) = 0.27$; $p > 0.05$). Uzyskane wyniki są zbliżone do średniej teoretycznej skali Kwestionariusza Postaw Życiowych, która wynosi 4. Poczucie ukierunkowania własnego życia i posiadania celów w życiu jest u badanych skazanych z obu grup na podobnym, średnim poziomie.

Tabela 128. Spójność wewnętrzna, jako postawa egzystencjalna badanych osób z grupy objętej i nieobjętej okresem przygotowania do zwolnienia

Grupa	M	SD	t(137)	p
P	4.42	1.19	-0.43	0.67
B	4.50	1.06		

Uzyskane dane w obu grupach wskazują, że poziom doświadczanej spójności wewnętrznej, czyli posiadania zintegrowanego rozumienia siebie i życia w zasadzie nie różni się w zależności od przyjętego kryterium podziału grup. Średnie wyniki są podobne ($M_P = 4.42$; $SD = 1.19$ oraz $M_B = 4.50$; $SD = 1.06$). Wyniki testu t-Studenta wskazują na brak istotnych różnic pomiędzy badanymi grupami więźniów ($t(137) = -0.43$; $p > 0.05$). Otrzymane wyniki świadczą, że spójność wewnętrzna, jako postawa egzystencjalna, wyrażana jest na średnim poziomie.

Tabela 129. Kontrola życia jako postawa egzystencjalna badanych osób z grupy objętej i nieobjętej okresem przygotowania do zwolnienia

Grupa	M	SD	t(140)	p
P	5.18	1.22	0.18	0.86

B	5.14	1.16		
---	------	------	--	--

Rozmiar doświadczanej kontroli życia w obu badanych grupach jest bardzo podobny ($M_P = 5.18$; $SD = 1.22$ oraz $M_B = 5.14$; $SD = 1.16$). Wskazuje, że skazani niezależnie od grupy, do której przynależą w badaniach, charakteryzują się dosyć wysokim, powyżej średniej teoretycznej (4), poziomem doświadczanego przekonania o panowaniu nad własnymi wyborami życiowymi i działaniami oraz zdarzeniami, jakie w życiu się pojawiają. Test t-Studenta wskazuje na brak istotnych różnic pomiędzy badanymi grupami więźniów ($t(140) = 0.18$; $p > 0.05$).

Tabela 130. Akceptacja śmierci jako postawa egzystencjalna badanych osób z grupy objętej i nieobjętej okresem przygotowania do zwolnienia

Grupa	M	SD	t(138)	p
P	4.34	1.33	-0.01	0.99
B	4.34	1.37		

Osoby badane w warunkach izolacji nie różnią się istotnie w zakresie doświadczania akceptacji śmierci ($t(138) = -0.01$; $p > 0.05$). Ich wyniki wskazują na taki sam poziom przeżywania analizowanej postawy ($M_P = 4.34$; $SD = 1.33$ oraz $M_B = 4.34$; $SD = 1.37$), co znaczy, że w jednakowym stopniu osadzeni z obu grup odczuwają lęk przed śmiercią i spostrzegają śmierć jako naturalny aspekt życia.

Tabela 131. Pustka egzystencjalna jako postawa egzystencjalna osób z grupy objętej i nieobjętej okresem przygotowania do zwolnienia

Grupa	M	SD	t(137)	p
P	3.81	1.09	1.16	0.25
B	3.61	0.93		

W zakresie badanej postawy, przeżywania pustki egzystencjalnej, nie wystąpiło zróżnicowanie wyników pomiędzy porównywanymi grupami ($M_P = 3.81$; $SD = 1.09$ oraz $M_B = 3.61$; $SD = 0.93$). Osoby z obu grup podobnie, na średnim poziomie, odczuwają niedostatek sensu i celów w życiu, nudę i apatię ($t(137) = 1.16$; $p > 0.05$).

Tabela 132. Poszukiwanie celów jako postawa egzystencjalna badanych z grupy objętej i nieobjętej okresem przygotowania do zwolnienia

Grupa	M	SD	t(133)	p
P	4.82	0.98	0.43	0.67
B	4.74	1.11		

Uzyskane wyniki nie uwidaczniają różnicowania między badanymi grupami ($M_P = 4.82$; $SD = 0.98$ oraz $M_B = 4.74$; $SD = 1.11$), ($t(133) = 0.43$; $p > 0.05$), stąd należy wskazać, że osoby z obu grup posiadają podobny, średni, poziom pragnienia wyjścia z rutyny życia, poszukiwania nowych i zróżnicowanych doświadczeń i posiadają motywację do ich określania, czy znajdowania.

Podsumowanie

W obszarze postaw egzystencjalnych, czyli postaw opisujących ogólne nastawienie do życia, uzyskane wyniki w obu badanych grupach więźniów są bardzo do siebie podobne. Brak jest istotnych różnic pomiędzy badanymi grupami. Postawy egzystencjalne mają charakter ogólny, całościowy, niekoniecznie powiązany z aktualnymi doświadczeniami życiowymi badanych osób. Wyniki wskazują, że badani z obu wyróżnionych grup podobnie odnoszą się do własnego życia. Podobne wyniki charakteryzują także mężczyzn w grupie normalizacyjnej Kwestionariusza Postaw Życiowych w badaniach polskich (R. Klamut 2009, s. 87). W badanym zakresie badani więźniowie nie różnią się znacząco od mężczyzn nie przebywających w więzieniu. Jedyna istotna różnica dotyczy skali poszukiwanie celów, w której obie grupy więźniów charakteryzują się niższymi wynikami niż osoby niekarane (więźniowie z grupy P i nie-więźniowie: $M_P = 4,82$; $SD = 0,98$ i $M_{NW} = 5,25$; $SD = 0,81$; $p < 0,001$; oraz więźniowie z grupy B i nie-więźniowie: $M_B = 4,74$ i $SD = 1,11$ i $M_{NW} = 5,25$; $SD = 0,81$; $p < 0,001$). Takie wyniki mogą wskazywać na stosunkowo wysoki, ale niższy od osób pozostających na wolności poziom motywacji do zmiany stylu życia, do poszukiwania nowych i zróżnicowanych doświadczeń, podejmowania nowych wyzwań (R. Klamut 2009, s. 87, R. Klamut 2010, s. 7, G.T. Reker, 1992, s. 14, G.T Reker, E.J. Peacock, 1981 s. 166). Badane osoby skazane charakteryzują się więc ogólnie mniejszym pragnieniem doświadczania zmian w życiu i poszukiwania nowych dążeń, są więc bardziej wycofani i będą raczej mniej aktywni w podejmowaniu trudu adaptacji do warunków wolnościowych. Osadzeni z obu grup funkcjonują w analizowanych zakresie podobnie.

4. 9 Nadzieja na sukces jako oczekiwanie pozytywnych efektów własnych działań

Kwestionariusz Nadziei na Sukces (KNS) pozwala sprawdzić nasilenie posiadanego pozytywnego stanu motywacyjnego określonego jako nadzieja na sukces, czyli oczekiwanie pozytywnych efektów własnych działań, która oparta jest na powiązanych z sobą dwóch rodzajach przekonań (M. Łąguna, J. Trzebiński, M. Zięba, 2005, s. 7). Przekonaniu o posiadaniu silnej woli, potrzebnej do pokonywania przeszkód i trudności oraz przekonaniu o posiadaniu umiejętności i kompetencji by tą silną wolę zrealizować. Uzyskane wyniki dotyczące różnic między badanymi grupami więźniów P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia) w zakresie poziomu ogólnej nadziei na sukces oraz obu budujących ją przekonań zostały przedstawione w kolejnych tabelach. Wyniki zastały zinterpretowane na podstawie podręcznika Kwestionariusza Nadziei na Sukces (M. Łąguna, J. Trzebiński, M. Zięba, 2005, s. 37).

Tabela 133. Ogólna nadzieja na sukces badanych z grupy objętej i nieobjętej okresem przygotowania do zwolnienia

Grupa	M	SD	t(148)	p
P	48.1	9.3	-1.46	0.15
B	45.8	10.4		

Nieznacznie wyższy wynik osiągnęła grupa P ($M_P = 48.1$; $SD = 9.3$ oraz $M_B = 45.8$; $SD = 10.4$). Różnica ta jest jednak nieistotna statystycznie ($t(148) = -1.46$; $p > 0.05$). Można więc stwierdzić, że obie grupy charakteryzują się podobnym poziomem przekonań dotyczących posiadania nadziei na sukces, a więc siły oczekiwania pozytywnych efektów własnych działań.

Obie grupy osiągnęły średnie wyniki w kwestionariuszu, co oznacza, że ogólna nadzieja na sukces osób skazanych utrzymuje się na przeciętnym poziomie, nieodbiegającym od wyników normalizacyjnych uzyskanych wśród osób niez izolowanych. W przypadku osób z grupy P, uzyskany średni wynik 48,1 (6 sten) pokazuje, iż mimo niesprzyjających warunków izolacyjnych osoby

osadzone nie utraciły nadziei na sukces i oczekują pozytywnych skutków własnych działań (na przeciętnym poziomie).

Tabela 134. Przekonanie o umiejętności znajdowania rozwiązań osób z grupy objętej i nieobjętej okresem przygotowania do zwolnienia

Grupa	M	SD	t(148)	p
P	25.7	4.4	-2.06	0.042
B	24.1	5.1		

Uzyskane wyniki wskazują na różnice pomiędzy grupami w zakresie spostrzegania siebie jako osoby zdolnej i zaradnej, a przez to posiadającej przekonanie o posiadaniu umiejętności radzenia sobie w trudnych sytuacjach życiowych. Test t-Studenta wykazał istotność statystyczną tej różnicy ($t(148) = -2.06$; $p < 0.05$). Grupa skazanych objętych przygotowaniem do zwolnienia - P charakteryzuje się istotnie wyższym poziomem przekonań dotyczących umiejętności potrzebnych do realizacji celów i osiągnięcia sukcesu ($M_P = 25.7$; $SD = 4.4$ oraz $M_B = 24.1$; $SD = 5.1$), choć obie grupy badanych osób osiągnęły wyniki średnie. Wyniki osób objętych okresem przygotowania do zwolnienia ($M=25.7$, $SD=4.4$, 6 sten) pokazują, że osoby z tej grupy posiadają kompetencje i przekonanie o swojej wiedzy i umiejętnościach umożliwiającą realizację postanowień silnej woli na przeciętnym poziomie.

Tabela 135. Siła woli przekonanie o posiadaniu silnej woli osób z grupy objętej i nieobjętej okresem przygotowania do zwolnienia

Grupa	M	SD	t(148)	p
P	22.4	5.5	-0.94	0.35
B	21.6	6		

Wyniki w skali siła woli w obu grupach są podobne ($M_P = 22.4$; $SD = 5.5$ oraz $M_B = 21.6$; $SD = 6$). Różnice pomiędzy grupami są nieistotne, co wykazał test t-Studenta ($t(148) = -0.94$; $p < 0.05$). Osiągnięte średnie wskazują na posiadanie podobnego poziomu przekonań dotyczących zdolności do inicjowania własnych działań i doprowadzania ich do celu.

Podsumowanie

Ujawnione wyniki nie odbiegają od wyników znormalizowanych i mieszczą się w przedziale wyników średnich. W przypadku grupy P ($M=22.4$, $SD=5.5$, 5 sten) wynik

wskazuje, że osoby objęte okresem przygotowania do zwolnienia prezentują średnie nasilenie silnej woli, która przejawia się w zdolności do obrania celu działania i podążania w kierunku jego realizacji, mimo pojawiających się przeszkód.

4.10. Uprzednia karalność, wiek, posiadanie rodziny własnej, uzależnienie od alkoholu i innych środków jako uwarunkowania oceny otrzymywanego i oczekiwanego wsparcia po zwolnieniu z zakładu karnego osób objętych okresem przygotowania do zwolnienia

Dla sprawdzenia związków, jakie wyróżnione zmienne: wiek, posiadanie rodziny własnej, uprzednia karalność, uzależnienie od alkoholu (i innych używek wskazanych przez badanych) mają z poglądami/przekonaniami/ocenami więźniów objętych okresem przygotowania do zwolnienia w kwestii otrzymywanego w ramach programu oraz oczekiwanego po zwolnieniu z zakładu karnego wsparcia od osób i instytucji przeprowadzono analizę regresji liniowej wielokrotnej. Ze względu na charakter danych, została zastosowana analiza regresji logistycznej pozwalająca badać zależności, gdy zmienną zależną jest zmienna nieciągła, na skali dychotomicznej.

4.10.1. Uwarunkowania oceny otrzymywanego wsparcia przez osoby badane

Poglądy/przekonania dotyczące wsparcia otrzymywanego aktualnie, w trakcie okresu przygotowania, były badane w pytaniach nr 2, 4 i 6 z ankiety. Do analiz przyjmowana była jako zmienna zależna (wyjaśniana) każda kategoria odpowiedzi oceniana przez osoby badane. Jako zmienne wyjaśniające, predyktory, przyjęte zostały zmienne charakteryzujące badanych więźniów: wiek, posiadanie własnej rodziny, uprzednia karalność oraz uzależnienie od alkoholu lub innych środków. Wśród wielu analizowanych kategorii oceny dotyczących otrzymywanego wsparcia istotny związek z przyjętymi charakterystykami osób badanych dotyczył pięciu kategorii osób udzielających wsparcia, uwzględnionych w pytaniu nr 2 ankiety. Kategorie ujęte w pytaniach nr 4 i nr 6 nie dostarczyły istotnych związków z badanymi charakterystykami.

Pytanie 2 zawierało listę osób bądź instytucji mogących udzielać pomocy, a osoby badane miały wskazać, w jakim stopniu pomoc świadczona przez każdą z osób bądź instytucji była przydatna. Uzyskane wyniki opisujące istotne zależności między badanymi

właścwościami osób badanych a ocenianą wielkością pomocy im udzielanej zostały zaprezentowane w poniższej tabeli.

Tabela 136. Wyniki analizy regresji wielokrotnej dla zmiennej oceny jakości pomocy osób bądź instytucji udzielających wsparcia jako zmiennej zależnej oraz wybranych charakterystyk więźniów objętych okresem przygotowania do zwolnienia jako predyktorów. Istotne zależności

Predyktory	Dyrektor ZK		Kurator sądowy		Żona partnerka		Rodzice		Dzieci	
	b	p	b	p	b	p	b	p	b	p
W. wolny	1.58	0.046	2.79	0.001	4.15	0.001	5.61	0.001	2.98	0.005
Wiek	0.04	0.037	0.01	0.654	-0.03	0.147	-0.05	0.016	-0.02	0.397
Rodzina	0.02	0.956	0.59	0.114	1.46	0.010	0.21	0.670	1.45	0.010
Karalność	-0.26	0.006	-0.21	0.011	-0.24	0.051	-0.24	0.031	-0.20	0.088
Uzależnienie	-0.65	0.107	-0.89	0.015	-0.27	0.612	-0.18	0.706	-0.39	0.445
N	43		50		36		42		29	
R^2_{popr}	0.17; $p < 0.05$		0.18; $p < 0.05$		0.26; $p < 0.05$		0.20; $p < 0.05$		0.26; $p < 0.05$	

Przeprowadzona analiza regresji wielokrotnej ujawniła istotne związki między wiekiem, posiadaniem rodziny, karalnością oraz uzależnieniem a wielkością pomocy ze strony dyrektora zakładu karnego/aresztu ($R^2_{\text{popr}} = 0.17$; $p < 0.05$), kuratora sądowego ($R^2_{\text{popr}} = 0.18$; $p < 0.05$), żony bądź partnerki ($R^2_{\text{popr}} = 0.26$; $p < 0.05$), rodziców ($R^2_{\text{popr}} = 0.20$; $p < 0.05$) oraz dzieci ($R^2_{\text{popr}} = 0.26$; $p < 0.05$). Pozytywna ocena pomocy ze strony dyrektora zakładu karnego bądź aresztu była związana pozytywnie z wiekiem oraz z karalnością. To osoby starsze i mniej razy karane lepiej oceniały udzielaną pomoc. Wielkość pomocy kuratora sądowego wiązała się zaś także z niższą karalnością oraz z brakiem uzależnień (wskazywanych przez samych badanych). Osoba najbliższa (żona lub partnerka) i jej znaczenie w ramach programu wsparcia była wskazywana przez osoby posiadające rodzinę, co jest zrozumiałe samo przez się w kontekście oceny pomocy, która działa się realnie. Znaczenie rodziców osób osadzonych było bardziej wskazywane przez więźniów młodszych wiekiem oraz z niższą karalnością. Osoby młodsze były mocniej związane z rodzicami. Istotne związki dotyczyły także pozytywnej oceny pomocy dzieci u tych więźniów, którzy posiadają rodzinę.

4.10.2. Uwarunkowania oceny oczekiwanego wsparcia przez osoby badane

Zastosowanie analizy regresji pozwoliło także określić znaczenie przyjętych charakterystyk więźniów w ocenie wsparcia oczekiwanego po opuszczeniu zakładu karnego czy aresztu. Poglądy/przekonania dotyczące oczekiwanego wsparcia były badane w pytaniach 5, 13 i 14 z ankiety. Rodzaje pomocy wymienione w pytaniu 5 nie wykazują

związków z badanymi charakterystykami. Istotne zależności są widoczne w kolejnym pytaniu, trzynastym, dotyczącym wskazania osób bądź instytucji, z którymi więźniowie chcieliby nawiązać kontakt po opuszczeniu więzienia. Wyniki opisujące istotne zależności zostały przedstawione w poniższej tabeli.

Tabela 137. Wyniki analizy regresji wielokrotnej dla oceny znaczenia osób bądź instytucji, z którymi więźniowie chcieliby nawiązać kontakt po opuszczeniu więzienia jako zmiennej zależnej oraz wieku, posiadania rodziny, karalności i uzależnienia jako predyktorów. Istotne zależności

Predyktory	Rodzice		Pracownik socjalny		Lekarz		Pracodawca	
	b	p	b	p	b	p	b	p
W. wolny	6.20	0.001	4.37	0.001	3.14	0.001	5.79	0.001
Wiek	-0.06	0.002	0.01	0.986	0.02	0.342	-0.05	0.005
Rodzina	0.10	0.797	-0.73	0.171	-0.54	0.323	0.25	0.544
Karalność	-0.10	0.270	-0.13	0.564	-0.01	0.947	0.03	0.771
Uzależnienie	0.85	0.033	-1.35	0.010	-1.46	0.009	0.32	0.426
N	43		41		36		39	
R^2_{popr}	0.26; $p < 0.01$		0.12; $p < 0.07$		0.14; $p < 0.07$		0.14; $p < 0.06$	

Istotne zależności pomiędzy badanymi charakterystykami więźniów a wskazywanymi przez nich osobami bądź instytucjami do kontaktu po opuszczeniu więzienia dotyczą zapotrzebowania na kontakt z rodzicami. Ta zależność jest istotna statystycznie ($R^2_{\text{popr}} = 0.26$; $p < 0.01$) i pokazuje, że rodziców częściej wskazują osoby młodsze oraz z uzależnieniami. Rodzice są im nadal potrzebni jako wsparcie. Pozostałe przedstawione zależności pomiędzy badanymi zmiennymi są na poziomie trendu statystycznego, lecz ze względu na niewielką liczbę osób badanych warte są zauważenia. Dużą potrzebę kontaktu z pracownikiem socjalnym wskazują osoby, które nie mają uzależnień ($R^2_{\text{popr}} = 0.12$; $p < 0.07$). Podobna zależność dotyczy kontaktu z lekarzem, którego także wskazują osoby opisujące się jako nie posiadające uzależnień ($R^2_{\text{popr}} = 0.12$; $p < 0.07$). Zaś zapotrzebowanie na kontakt z pracodawcą po wyjściu z zakładu karnego bądź aresztu jest wskazywane bardziej przez więźniów będących w młodszym wieku ($R^2_{\text{popr}} = 0.14$; $p < 0.06$).

Oczekiwane wsparcie po zwolnieniu z więzienia badane było także w zakresie oceny stopnia zainteresowania ofertami pomocy dla osób zwalnianych z więzienia. Przeprowadzona analiza regresji ukazała, że jedynie szkolenie zawodowe z możliwością zdobycia prawa jazdy w istotny sposób wiąże się z wybranymi charakterystykami

badanych ($R^2_{\text{popr}} = 0.21$; $p < 0.01$). Uzyskane wyniki przedstawione zostały w poniższej tabeli.

Tabela 138. Wyniki analizy regresji dla oceny stopnia zainteresowania ofertami pomocy dla osób zwalnianych jako zmiennej zależnej oraz wieku, posiadania rodziny, karalności i uzależnienia jako predyktorów. Istotne zależności

Predyktory	Szkolenie zawodowe z możliwością zdobycia prawa jazdy	
	b	p
W. wolny	6,89	0,001
Wiek	-0,06	0,000
Rodzina	0,01	0,971
Karalność	-0,05	0,559
Uzależnienie	0,02	0,958
N	52	
R^2_{popr}	0.21; $p < 0.01$	

Wśród badanych predyktorów jedynie wiek w istotny sposób wiązał się z wyborem szkolenia zawodowego z możliwością zdobycia prawa jazdy. Można więc uznać, że to osoby młodsze są bardziej zainteresowane tą możliwością pomocy po opuszczeniu zakładu karnego.

4.11. Potrzeby psychiczne, dostępność wsparcia społecznego poczucie sensu życia oraz oczekiwanie pozytywnych efektów własnych działań, jako przekonania o posiadaniu silnej woli i świadomości własnej skuteczności w dążeniu do celu jako uwarunkowania oceny otrzymywanego i oczekiwanego wsparcia po zwolnieniu z zakładu karnego osób objętych okresem przygotowania do zwolnienia

Dla sprawdzenia związków, jakie badane właściwości osobowościowe/psychiczne mają z poglądami/przekonaniami/ocenami więźniów objętych okresem przygotowania do zwolnienia w kwestii otrzymywanego w ramach programu wolnościowego oraz oczekiwanego po zwolnieniu z zakładu karnego wsparcia od osób i instytucji przeprowadzono analizę regresji. Poglądy/przekonania dotyczące otrzymywanego wsparcia w trakcie okresu przygotowania były badane w pytaniach nr 2, 4 i 6 z ankiety. Do analiz jako zmienną zależną przyjmowana była każda z kategorii ocenianych przez osoby badane jako zmienną wyjaśnianą. Jako zmienne wyjaśniające, predyktory, w badanych modelu zależności uwzględniono wszystkie zmienne osobowościowe składające się na potrzeby psychiczne (badane testem ACL), dostępność wsparcia społecznego (badane testem ISEL), poczucie sensu życia (badane testem KPŻ)

oraz oczekiwanie pozytywnych efektów własnych działań (badane testem KNS). Z badanych kategorii dotyczących oceny otrzymywanego wsparcia istotny związek z właściwościami osobowościowymi dotyczył jedynie jednej kategorii osób udzielających wsparcia uwzględnionych w pytaniu nr 2 ankiety, lecz poziom zależności był bardzo wysoki. Pytania nr 4 i 6 nie dostarczyły istotnych związków z badanymi właściwościami osobowościowymi. Pytanie nr 2 dotyczyło oceny w jakim stopniu pomoc świadczona przez określone osoby bądź instytucje była traktowana przez badanych więźniów pomoc bardzo duża, duża, przeciętna, niewielka, czy też niedostrzegalna (brak pomocy). Uzyskane wyniki ujawniły istotne związki pomiędzy właściwościami osobowościowymi a oceną pomocy prawnika ($R^2_{\text{popr}} = 0.92$; $p < 0.001$). Uzyskane istotne zależności przedstawione zostały w poniższej tabeli.

Tabela 139. Wyniki analizy regresji dla zmiennej oceny jakości pomocy osób bądź instytucji udzielających wsparcia (pomoc prawnika) jako zmiennej zależnej oraz właściwości osobowościowych jako predyktorów

Predyktory	Pomoc prawnika	
	b	p
W. wolny	-2.84	0.001
Cel	0.52	0.000
Spójność wewnętrzna	-1.05	0.000
Kontrola życia	-0.15	0.046
Akceptacja śmierci	0.24	0.001
Pustka egzystencjalna	0.26	0.003
Poszukiwanie celów	0.29	0.004
Umiejętność znajdowania rozwiązań	0.10	0.000
Siła woli	-0.01	0.735
Wsparcie poznawcze	0.05	0.011
Wsparcie materialne	-0.18	0.000
Dowartościowanie	0.19	0.000
Przynależność	0.03	0.231
Ach	-0.28	0.000
Dom	0.23	0.000
End	0.06	0.035
Ord	-0.01	0.726
Int	0.15	0.001
Nur	0.07	0.019
Aff	-0.08	0.000
Het	-0.10	0.002
Exh	0.05	0.057
Aut	0.09	0.008
Agg	0.03	0.053
Cha	0.10	0.003

Suc	0.02	0.445
Aba	0.08	0.017
Def	0.02	0.358
N=38; R ² _{popr} = 0.92; p < 0.001		

Uzyskane wyniki ujawniają, iż bardziej pozytywna ocena pomocy udzielanej przez prawnika wiązała się z wieloma właściwościami osobowościowymi badanych osób. Z obszaru postaw egzystencjalnych wszystkie badane postawy odgrywają znaczenie, a najmocniej brak kontroli życia oraz poczucie ukierunkowania własnego życia (*Cel*). Z obszaru nadziei na sukces stosunkowo niewielkie, choć istotne znaczenie odgrywa umiejętność znajdowania rozwiązań. Z obszaru dostrzeganej dostępności wsparcia społecznego największe znaczenie ma dowartościowanie, ale istotne jest także poczucie wsparcia poznawczego oraz poczucie braku wsparcia materialnego. Z obszaru realizacji potrzeb największe znaczenie odgrywa nierealizowanie potrzeby osiągnięć (*Ach*), a także potrzeba dominacji (*Dom*) i rozumienia siebie (*Int*). Mniejsze znaczenie mają także potrzeba zmian (*Cha*), autonomii (*Aut*), wytrwałości (*End*), opiekowania się (*Nur*), upokarzania się (*Aba*) oraz niezaspokajanie potrzeb kontaktów heteroseksualnych (*Het*) i afiliacji (*Aff*).

Poglądy/przekonania dotyczące oczekiwanego wsparcia po zwolnieniu z zakładu karnego były badane w pytaniach nr 5, 13 i 14 z ankiety. Z badanych kategorii uwzględnionych w pytaniu nr 5, dotyczących oceny, który rodzaj pomocy byłby istotny po opuszczeniu więzienia, pewien związek na poziomie trendu dotyczył jedynie pomocy

Tabela 140. Wyniki analizy regresji dla zmiennej oceny oczekiwanej pomocy finansowej jako zmiennej zależnej oraz właściwości osobowościowych jako predyktorów

Predyktory	Pomoc finansowa	
	b	p
W. wolny	-2.39	0.264
Cel	0.65	0.037
Spójność wewnętrzna	-1.68	0.000
Kontrola życia	-0.13	0.557
Akceptacja śmierci	0.80	0.000
Pustka egzystencjalna	0.65	0.007
Poszukiwanie celów	-0.08	0.745
Umiejętność znajdowania rozwiązań	-0.03	0.666
Siła woli	0.06	0.263
Wsparcie poznawcze	0.21	0.001
Wsparcie materialne	-0.28	0.005
Dowartościowanie	0.34	0.000

Przynależność	-0.06	0.412
Ach	-0.08	0.419
Dom	0.52	0.000
End	-0.14	0.086
Ord	0.06	0.570
Int	-0.11	0.278
Nur	0.19	0.023
Aff	-0.08	0.115
Het	-0.13	0.130
Exh	0.14	0.070
Aut	-0.02	0.801
Agg	-0.11	0.038
Cha	0.07	0.423
Suc	0.08	0.420
Aba	0.16	0.092
Def	-0.14	0.051
N=53; $R^2_{\text{popr}} = 0.28$; $p < 0.08$		

Uzyskane wyniki wskazują, że większa waga pomocy finansowej wiąże się z wieloma badanymi właściwościami osobowościowymi. Z obszaru postaw egzystencjalnych największe znaczenie odgrywa brak spójności wewnętrznej, ale również akceptacja śmierci, pustka egzystencjalna oraz poczucie ukierunkowania własnego życia. Przekonania budujące nadzieję na sukces nie wiążą się na poziomie istotnym z ważnością pomocy finansowej. Z obszaru dostrzeganej dostępności wsparcia społecznego największe znaczenie ma dowartościowanie, a także poczucie wsparcia poznawczego oraz niedostrzeganie wsparcia materialnego. Jeśli zaś chodzi o poziom zaspokajania potrzeb psychicznych, docenianie pomocy finansowej wiąże się z wysoką potrzebą dominacji (*Dom*), a także w mniejszym stopniu z potrzebami opiekowania się (*Nur*) oraz braku potrzeby agresji (*Agg*).

W kolejnym pytaniu dotyczącym oczekiwanego wsparcia po zwolnieniu z zakładu karnego przedmiotem oceny były osoby bądź instytucje, z którymi więźniowie chcieliby nawiązać kontakt po opuszczeniu więzienia. Istotne zależności charakterystyk osobowościowych dotyczą zapotrzebowania na kontakt z pracownikiem socjalnym ($R^2_{\text{popr}} = 0.70$; $p < 0.01$) oraz stowarzyszeniem lub organizacją niosącą pomoc osobom zwalnianym ($R^2_{\text{popr}} = 0.64$; $p < 0.01$). Uzyskane wyniki zostały przedstawione w poniższej tabeli.

Tabela 141. Wyniki analizy regresji dla oceny znaczenia osób bądź instytucji, z którymi więźniowie chcieliby nawiązać kontakt po opuszczeniu więzienia jako zmiennej zależnej oraz właściwości osobowościowych jako predyktorów

Predyktory	Pracownik socjalny		Stowarzyszenie/organizacja niosąca pomoc zwalnianym	
	b	p	b	p
W. wolny	-6.39	0.012	-3.06	0.237
Cel	1.09	0.004	0.82	0.039
Spójność wewnętrzna	-1.32	0.006	-1.50	0.008
Kontrola życia	-0.77	0.005	-0.85	0.008
Akceptacja śmierci	0.68	0.002	0.37	0.090
Pustka egzystencjalna	0.93	0.001	1.13	0.002
Poszukiwanie celów	0.10	0.728	0.01	0.960
Umiejętność znajdowania rozwiązań	0.03	0.637	0.13	0.113
Siła woli	-0.04	0.470	-0.03	0.687
Wsparcie poznawcze	0.42	0.000	0.28	0.002
Wsparcie materialne	-0.43	0.000	-0.56	0.000
Dowartościowanie	0.59	0.000	0.24	0.032
Przynależność	-0.25	0.005	0.21	0.034
Ach	-0.51	0.000	-0.36	0.009
Dom	0.64	0.000	0.65	0.001
End	-0.20	0.030	-0.19	0.064
Ord	0.18	0.138	-0.06	0.619
Int	-0.15	0.195	0.25	0.062
Nur	0.26	0.006	0.13	0.172
Aff	0.01	0.821	0.02	0.679
Het	-0.11	0.230	-0.32	0.007
Exh	0.14	0.092	0.25	0.016
Aut	0.16	0.094	0.12	0.249
Agg	-0.15	0.013	-0.18	0.013
Cha	0.02	0.856	-0.01	0.937
Suc	0.20	0.061	-0.08	0.493
Aba	0.07	0.501	0.30	0.020
Def	0.05	0.543	-0.06	0.492
N=42; R ² _{popr} = 0.70; p < 0.01			N=37; R ² _{popr} = 0.64; p < 0.01	

Większa potrzeba kontaktu z pracownikiem socjalnym wiąże się z różnymi właściwościami osobowościowymi. Istotne związki tworzy pięć postaw egzystencjalnych takich jak: brak spójności wewnętrznej, pustka egzystencjalna oraz poczucie celowości własnego życia, a także brak poczucia kontroli nad własnym życiem i akceptacja śmierci. Nadzieja na sukces nie wiąże się z nasiloną potrzebą kontaktu z pracownikiem socjalnym. Znaczenie odgrywają przekonania budujące dostrzeganą dostępność wsparcia

społecznego. Najmocniej dowartościowanie, także poczucie wsparcia poznawczego oraz brak poczucia wsparcia materialnego i przynależności. Wśród badanych potrzeb w ocenie znaczenia kontaktów z pracownikiem socjalnym istotne znaczenie mają potrzeba dominacji (*Dom*), brak potrzeby osiągnięć (*Ach*), jak również potrzeba opiekowania się (*Nur*) oraz brak potrzeb wytrwałości (*End*) i agresji (*Agg*).

Potrzeba kontaktu ze stowarzyszeniem lub organizacją niosącą pomoc osobom zwalnianym jest także w istotny sposób powiązana z właściwościami osobowościowymi badanych więźniów. Z obszaru postaw egzystencjalnych jedynie poszukiwanie celów nie ma znaczenia, a istotną rolę odgrywają, w największym stopniu, brak spójności wewnętrznej oraz pustka egzystencjalna, poczucie celowości własnego życia, przy jednoczesnym braku poczucia kontrolowania go oraz akceptacja śmierci. Nie mają znaczenia aspekty nadziei na sukces, zaś istotne w ocenie potrzeby kontaktu z organizacją pomocową jest otrzymywane wsparcie, choćby w obszarze przekonań. Swoją ważną rolę odgrywa poczucie wsparcia poznawczego, dowartościowania i przynależności oraz brak poczucia wsparcia materialnego. Spośród potrzeb psychicznych największe znaczenie ma potrzeba dominacji (*Dom*), ale także brak potrzeby osiągnięć (*Ach*) i kontaktów heteroseksualnych (*Het*) oraz potrzeba ujawniania się (*Exh*) i upokarzania się (*Aba*), jak i brak potrzeby agresji (*Agg*).

Badanie oczekiwanego wsparcia, jakie więźniowie chcieliby otrzymać po zwolnieniu z zakładu karnego dotyczyło także oceny stopnia zainteresowania ofertami pomocy dla osób zwalnianych. Wśród różnych badanych ofert analiza regresji ujawniła jedną, która w istotny sposób wiąże się z właściwościami osobowościowymi. To szkolenie zawodowe z możliwością zdobycia prawa jazdy ($R^2_{\text{popr}} = 0.89$; $p < 0.001$). Uzyskane wyniki przedstawione zostały w tabeli.

Tabela 142. Wyniki analizy regresji dla oceny stopnia zainteresowania ofertami pomocy dla osób zwalnianych jako zmiennej zależnej oraz właściwości osobowościowych jako predyktorów

Predyktory	Szkolenie z możliwością zdobycia prawa jazdy	
	b	p
W. wolny	4,03	0,000
Cel	1,35	0,000
Spójność wewnętrzna	-1,85	0,000
Kontrola życia	-0,30	0,008
Akceptacja śmierci	0,59	0,000
Pustka egzystencjalna	0,27	0,018
Poszukiwanie celów	-0,17	0,174
Umiejętność znajdowania rozwiązań	0,13	0,000

Siła woli	-0,10	0,001
Wsparcie poznawcze	0,22	0,000
Wsparcie materialne	-0,40	0,000
Dowartościowanie	-0,22	0,000
Przynależność	0,39	0,000
Ach	-0,10	0,032
Dom	0,35	0,000
End	0,13	0,002
Ord	-0,41	0,000
Int	0,35	0,000
Nur	-0,10	0,013
Aff	-0,10	0,000
Het	0,05	0,236
Exh	0,30	0,000
Aut	-0,25	0,000
Agg	-0,07	0,007
Cha	-0,04	0,317
Suc	-0,30	0,000
Aba	0,34	0,000
Def	-0,25	0,000
N=54; R ² _{popr} = 0.89; p < 0.001		

Szkolenie zawodowe z możliwością zdobycia prawa jazdy w istotny sposób wiąże się z właściwościami osobowościowymi. To praktyczne oczekiwanie pomocy jest tym bardziej wybierane przez badanych więźniów, im bardziej charakteryzują się oni niższym poziomem doświadczanej spójności wewnętrznej oraz niższym poziomem kontroli życia i większym poczuciem pustki egzystencjalnej, jednocześnie wyższym poczuciem celowości własnego życia i akceptacji śmierci. Także istotne znaczenie odgrywa nadzieja na sukces w aspekcie wyższego poziomu umiejętności znajdowania rozwiązań oraz braku silnej woli. W zakresie doznawanego wsparcia ważne jest poczucie wsparcia poznawczego przy braku poczucia wsparcia materialnego, poczucia przynależności oraz braku dowartościowania. W zakresie potrzeb psychicznych istotna jest zdecydowana większość z nich. Najmocniejszą rolę odgrywa brak realizacji potrzeby porządku (*Ord*), a także potrzeba dominacji (*Dom*), rozumienia siebie (*Int*), upokarzania się (*Aba*), ujawniania się (*Exh*), również brak potrzeby doznawania opieki i wsparcia (*Suc*), brak potrzeby podporządkowania się (*Def*), autonomii (*Aut*), osiągnięć (*Ach*), opiekowania się (*Nur*), afiliacji (*Aff*), agresji (*Agg*) oraz wyższy poziom potrzeby wytrwałości (*End*).

Wnioski i dyskusja wyników

Celem przeprowadzonych badań było określenie sposobu postrzegania otrzymywanego i oczekiwanego wsparcia przez osoby skazane w okresie przygotowania do zwolnienia, ustanowionym na podstawie art. 164 k.k.w. Czas do 6 miesięcy przed planowanym warunkowym zwolnieniem, lub końcem kary, jest okresem szczególnym dla osoby zwalnianej, która po wyjściu na wolność rozpocznie życie na wolności. By ten czas przejścia z izolacji do wolności przebiegał płynnie i z pozytywnym skutkiem, zarówno dla osoby skazanej, jak też jego rodziny i społeczeństwa, istnieje możliwość ustanawiania okresu przygotowania do zwolnienia, wobec skazanego, który może napotkać różnorakie trudności życiowe po opuszczeniu więzienia. Praktyka pokazuje, że wspomniany okres jest rzadko ustanawiany a informacje, czy też badania dotyczące jego skuteczności są wręcz szczątkowe. Stąd podjęta tematyka pracy i próba dokonania oceny funkcjonowania okresu przygotowania do zwolnienia z perspektyw osób korzystających z jego udogodnień, po to też, by uzyskane wnioski mogły posłużyć do modyfikacji lub rozwoju tej instytucji (ustanawiania okresu przygotowania do zwolnienia)

Przeprowadzone analizy statystyczne pozwoliły na udzielenie odpowiedzi na postawione pytania badawcze oraz weryfikację przyjętych hipotez.

Jak oceniają osoby badane otrzymywane wsparcie podczas wcześniejszego i aktualnego odbywania kary pozbawiania wolności na etapie opuszczania zakładu karnego?

Badani objęci okresem przygotowania do zwolnienia stwierdzili, że nie otrzymali pomocy lub otrzymali ją tylko w niewielkim stopniu od: dyrektora zakładu karnego, kuratora sądowego, pracowników pomocy społecznej, prawnika, księdza, terapeuty, psychologa, organizacji pozarządowych czy innych osób i instytucji. Podobnie ocenili pomoc uzyskaną od bliskich takich jak: żony/partnerki, dziadkowie, dzieci czy koledzy. Najwięcej badanych w tej grupie wskazało na rodziców, jako na te osoby, które udzieliły im pomocy. Jednakże należy zauważyć, że na otrzymanie takiego wsparcia mogła liczyć jedynie 1/5 respondentów w tej grupie.

Najwięcej badanych otrzymało, w przeszłości, pomoc w formie finansowej oraz rzeczowej (odzież, obuwie, żywność), z kolei najmniej pomocy medycznej

Stopień otrzymania różnego rodzaju pomocy w przeszłości został ogólnie określony przez badanych jako niewystarczający lub wystarczający w niewielkim stopniu. Podobnie jak w przeszłości, badani nisko oceniają pomoc otrzymywaną aktualnie od: dyrektora zakładu karnego, kuratora sądowego, pomocy społecznej, prawnika, księdza, terapeuty, psychologa, organizacji pozarządowych czy innych osób i instytucji. Stwierdzili także, że obecnie nie wspierają ich również dziadkowie, dzieci oraz koledzy. Największe rozbieżności w badanej grupie dotyczyły otrzymywanej pomocy od żon/partnerek, mianowicie ponad 1/3 respondentów uznała, że nie ma takiego wsparcia od nich, a kolejna 1/5 badanych wskazała, że taka pomoc jest duża lub bardzo duża. Największa liczba ankietowanych, w grupie osób objętych okresem przygotowania do zwolnienia, oceniła pomoc aktualnie otrzymywaną przez rodziców, jako dużą lub bardzo dużą. Osadzeni objęci okresem przygotowania do zwolnienia stwierdzili, że aktualnie najbardziej potrzebują pomocy w: znalezieniu pracy, znalezieniu/opłaceniu mieszkania, finansowej oraz w zdobyciu zawodu/kwalifikacji. Natomiast najmniej wsparcia oczekują w formie poradnictwa prawnego oraz pomocy w podjęciu terapii uzależnienia lub zachowania.

Małgorzata Kiryluk (2008, s. 222) przeprowadziła badania wśród skazanych, wobec których ustanowiony został okres przygotowujący do życia po zwolnieniu. Celem badań było dokonanie, przez badanych, oceny czyje wsparcie i pomoc okazały się dla nich najistotniejsze. Ankietowani wskazali na kuratora, wychowawcę do spraw pomocy postpenitencjarnej, wychowawcę w oddziale, osoby bliskie, rodzinę oraz psychologa w zakładzie karnym. Wyrazili jednakże krytyczne uwagi związane ze sposobem działań prowadzonych przez kuratorów sądowych. Krytycznie odnieśli się także do efektywności programów wolnościowych, głównie z powodu schematycznego podejścia kuratorów sądowych do własnych obowiązków, a także braku ich zaangażowania w pomoc udzielaną skazanym. Skazani objęci badaniami wskazywali, że kurator ma zaledwie niewielkie możliwości udzielenia pomocy np. w przypadku zapewnienia im miejsca zamieszkania oraz zatrudnienia. Jedynie w dwóch przypadkach skazani wyrazili zadowolenie z działań prowadzonych przez kuratora oraz osiągniętych efektów. Na potrzebę holistycznego podejścia do wspierania byłych więźniów wskazują badania nad więźniami, którzy pozytywnie przeszli proces społecznej readaptacji. Ujawnione rezultaty pokazały, że mimo zapewniania byłym więźniom podstawowego wsparcia w zakresie pracy, zamieszkania, kształcenia, finansowego i innego potrzebnego

do codziennej egzystencji, to przy przypadku braku dłuższego wsparcia towarzyskiego, psychologicznego i emocjonalnego nadal utrzymywało się ryzyko recydywy i poczucie niezadowalania byłych więźniów. Wskazywali oni na braki rozwiązań w tworzonych programach wolnościowych, które umożliwiłyby im społeczną reintegrację, nawiązanie wspierających więzi międzyludzkich (A. S. Denney, R. Tewksbury, R. S. Jones, 2014, s. 50, 55).

Jaka jest, w ocenie badanych skazanych, skuteczność i warunki ustanawiania okresu przygotowania do zwolnienia?

Najwięcej badanych (1/3) z grupy osób objętych okresem przygotowania do zwolnienia stwierdziło, że okres ten jest skuteczny w przeciętnym stopniu. Pozostałe osoby (po ok. 20%) uznały odpowiednio skuteczność tego okresu za niewielką lub żadną, natomiast ¼ respondentów wskazała, że ustanawianie okresu przygotowania do zwolnienia ułatwia w dużym lub bardzo dużym stopniu społeczną readaptację.

Ankietowani mogli także ocenić różne czynniki, dotyczące zakresu stosowania okresu przygotowania do zwolnienia. Według ankietowanych okres ten powinien być ustanawiany dla szerszej grupy skazanych, mianowicie wobec osób kończących odbywanie kary w całości, przygotowujących do warunkowego przedterminowego zwolnienia oraz osób długotrwale izolowanych. Proponowany, przez osadzonych, średni czas trwania tego okresu to 6,4 miesiąca, ale należy zaznaczyć, że wskazywana rozpiętość tego okresu wynosiła od 3 do 12 miesięcy. Najwięcej osób uznało, że ustanawianie tego okresu powinno zależeć od komisji penitencjarnej. Jednakże osoby badane też chciałyby mieć formalne uprawnienia do występowania o objęcie ich okresem przygotowania do zwolnienia oraz by takie kompetencje przysługiwały sądowym kuratorom zawodowym. Prawie połowa osadzonych objętych okresem przygotowania do zwolnienia stwierdziła, że zna zasady ustanawiania tegoż okresu. Jednakże stosunkowo duża grupa ankietowanych, prawie 2/5, stwierdziła, że tych zasad nie zna.

W skuteczności działań ważna jest rola każdego zaangażowanego podmiotu, jak wskazują autorzy badań przeprowadzonych na przełomie 2006 i 2007 roku, Teodor Bulenda i Ryszard Musidłowski. Dla dobra osadzonych i zwalnianych sugerują oni potrzebę usprawnienia ich własnych działań oraz sprawnej współpracy. Ocena skuteczności działań pomocowych jest subiektywna i indywidualna. Jeden z osadzonych objętych okresem przygotowania do zwolnienia, w taki sposób ocenił pomoc kuratora w realizowaniu obowiązków nałożonych na niego przez sąd „(...) kurator stara się

pomagać, ale skuteczność tej pomocy jest minimalna, gdyż tak naprawdę funkcja kuratora jest mało skuteczna, doceniana i uznawana” (T. Bulenda, R. Musidłowski, 2008 a, s. 168, 175). Skuteczność ustanowienia okresu przygotowania do zwolnienia wiąże się z systematycznością, konsekwencją i wpływem na podejmowane działania ze strony sądów penitencjarnych, które to rzadko nakładają na skazanych obowiązek kontaktowania się w czasie przerwy z kuratorem – jak wskazuje w podsumowaniu swoich badań Janina de Michelis (2008, s. 198). Niektóre sądy nie robią tego wcale. Skazany, który ma świadomość kontroli sposobu wykorzystywania przerwy (czy też przepustek w ramach ustanowionego programu) oraz wykonywania nałożonych na niego obowiązków, stara się z nich rzetelnie wywiązywać. Autorka badań uważa, że sprawowanie kontroli nad przebiegiem przerwy w odbywaniu kary, zwiększa skuteczność i gwarancję jej dobrego wykorzystania.

Małgorzata Kiryluk (2008, s. 220-221) podsumowując przeprowadzone przez siebie badania, zwróciła uwagę na kilka istotnych kwestii dotyczących skuteczności działań w okresie przygotowania do zwolnienia. Załedwie 1/3 realizowanych programów wolnościowych zakończyła się uzyskaniem przez skazanego realnej pomocy. W momencie, gdy skazany opuszczał zakład karny, jak wskazują wyniki badań, miał zaspokojone jedynie podstawowe bytowe potrzeby. Niestety w przypadku sporej grupy badanych skazanych, taka wymierna pomoc nie została im udzielona. Czynniki, które spowodowały taki stan rzeczy były między innymi: opracowany program wolnościowy, w wielu przypadkach, nie mógł być zrealizowany z przyczyn natury obiektywnej np. niemożność zaspokojenia potrzeb lokalowych, braku w gminie lokali mieszkalnych, braku ofert pracy w konkretnym wyuczonym zawodzie, braku współpracy skazanego w zadowalający sposób z kuratorem, zaniedbania ze strony podmiotów odpowiedzialnych za przebieg działań pomocowych. Dalej zbyt późne obejmowanie skazanych okresem przygotowania do zwolnienia, zbyt krótki czas na jaki ustanowiono okresu, opóźnienia administracji zakładów karnych i sądu w przekazaniu spraw kuratorom, uchybienia ze strony samych kuratorów. Ten ostatni czynnik to przede wszystkim niepodjęcie działań, schematyczne formułowanie zadań, niedostosowanie zadań do potrzeb skazanego, brak należytej kontroli nad skazanym i realizacją przez niego określonych wytycznych.

Czego oczekują osoby pozbawione wolności w okresie przed opuszczeniem zakładu karnego oraz po jego opuszczeniu?

Najwięcej badanych osób objętych okresem przygotowania do zwolnienia oczekuje, w stopniu dużym i bardzo dużym: pomocy finansowej, w znalezieniu/opłaceniu mieszkania, znalezieniu pracy oraz pomocy rzeczowej. Osadzeni z tej grupy stwierdzili także, że mają potrzebę nawiązania kontaktu z własną rodziną, rodzicami, rodzeństwem po opuszczeniu zakładu karnego, ale także z kuratorem sądowym, pracownikiem socjalnym, pracownikiem urzędu pracy, pracodawcą. W zakresie preferowanych form/usług wsparcia badani wskazali na szkolenia zawodowe z możliwością zdobycia prawa jazdy, zatrudnienie na okres próbny 6 miesięcy, diagnozę swojego stanu zdrowia i leczenie oraz zakwaterowanie na okres 6 miesięcy po zwolnieniu z zakładu karnego.

Osoby pozbawione wolności mają różnorodne oczekiwania. Aleksandra Iwanowska (2013, s. 72-73) prezentując wyniki swoich badań przeprowadzonych w 2011r. wskazała między innymi na powody, które są jednocześnie oczekiwaniami, dla których skazani zdecydowali się, aby objąć ich okresem przygotowania do zwolnienia. Blisko połowa badanych osadzonych miała nadzieję na uzyskanie pomocy w pokonywaniu trudności, które potencjalnie mogą się zdarzyć po zwolnieniu z zakładu karnego. Spora grupa badanych wskazała na potrzebę jak najszybszego usamodzielnienia się po wyjściu na wolność. Dalsza znaczna część skazanych oczekiwała i liczyła na to, że objęcie ich okresem, o którym mowa w art. 164 k.k.w. zdecydowanie ułatwi im znalezienie pracy i mieszkania (podobne potrzeby wskazali T. Bulenda, R. Musidłowski, 2008 b, s. 246). Ponad 60% badanych wyrażała nadzieję, że uda im się uregulować swoją sytuację rodzinną, natomiast co czwarty badany zakładał, że otrzyma pozytywną opinię do ubiegania się o warunkowe zwolnienie. Pojawiła się także (u jednego z badanych) potrzeba odbycia terapii kontroli agresji, do czego objęcie go procedurą ujętą w art. 164 k.k.w. mogłoby się przyczynić. Skazani, którzy opuszczają zakład karny i są poddani oddziaływaniom wolnościowym, mają na ogół potrzeby o różnym charakterze, nie tylko socjalnym, niekiedy specyficzne wymagające szczególnego zaangażowania odpowiednich osób (T. Bulenda, R. Musidłowski, 2008 a, 168, W. Liszke, 2009, s. 117). Monika Marczak, badająca recydywistów pod kątem tego, jakie mają oczekiwania od kuratorów sądowych, po opuszczeniu więzienia, uzyskała dane wskazujące, że znaczna część respondentów oczekuje pomocy po wyjściu na wolność. Najczęściej osoby badane oczekiwały pomocy w znalezieniu pracy (48%), finansowej (43%), zdobyciu mieszkania (27%) oraz adaptacji do warunków wolnościowych. Niewielka część badanych (8%) stwierdziła, że nie oczekuje żadnej

pomocy a nawet kontakt z kuratorem traktuje jako źródło problemów. W tym samym badaniu osoby osadzone zadeklarowały chęć otrzymania pomocy od kuratora również w trakcie izolacji. Wskazywali na oczekiwaną pomoc prawną (38%) w utrzymaniu poprzedniego miejsca pracy oraz wsparcia w sytuacjach trudnych (po 36% wskazań) (M. Marczak, 2010, s. 164-165).

Jakie są cele życiowe i wartości badanych osób oraz ich główne problemy życiowe?

Badani z grupy objętej okresem przygotowania do zwolnienia stwierdzili, że ważne lub bardzo ważne są dla nich takie cele życiowe jak: odbudowa więzi rodzinnych, podjęcie pracy, samodzielne utrzymanie się, poprawa stanu zdrowia, zerwanie z uzależnieniem oraz zmiana środowiska, które ma na nich negatywny wpływ.

Dla większości ankietowanych z grupy objętej okresem przygotowania do zwolnienia ważne lub bardzo ważne są wartości: rodzina pochodzenia, chęć życia w zgodzie z prawem, rodzina własna, praca, zdrowie, życie w zgodzie z własnym sumieniem, dobre relacje z innymi oraz wolność od uzależnienia.

Ankietowani wskazali na następujące główne problemy, które wymagają rozwiązania po opuszczeniu przez nich zakładu karnego: trudna sytuacja bytowa i materialna, brak pracy, niewłaściwe towarzystwo, z którymi badani będą przebywać po opuszczeniu zakładu karnego, a także ubogie relacje rodzinne.

Badania przeprowadzone przez Beatę M. Nowak (2017, s. 147-148) na przełomie 2015 i 2016 roku w dwóch zakładach karnych wśród recydywistów, pozwoliły na wyłonienie grupy priorytetowych wartości. W opinii skazanych są nimi: wartości ostateczne i cele życiowe, ukierunkowane na bezpieczeństwo rodziny, dojrzałą miłość oraz dostatnie, spokojne życie. Dominującymi wartościami, wskazanymi przez osadzonych, były: bycie kochającym, dojrzała miłość i bezpieczeństwo rodziny, bycie odważnym, samowystarczalnym i pogodnym. Wysoko ułożone były także cele odnoszące się do relacji interpersonalnych (dojrzała miłość, prawdziwa przyjaźń, poczucie własnej godności), a także sposoby ich osiągania (pogoda ducha, opanowanie, bycie ambitnym, pomocnym i uprzejmym). W innych badaniach osadzeni wskazywali na szereg znaczących dla nich wartości uniwersalnych, stawiając rodzinę najwyższej, 88% deklaracji. Na kolejnych miejscach wskazana została miłość, 55% i praca 51%.

Osadzeni najniżej ocenili takie wartości jak: nauka, pokój, piękno i demokracja wyborów (M. Krygier, 2006, s. 145-146).

Jakie jest nasilenie potrzeb psychicznych osób pozbawionych wolności w okresie przygotowywania do zwolnienia?

Badanie nasilenia wybranych (15) potrzeb psychicznych zostało przeprowadzone za pomocą listy przymiotnikowej ACL. Ankietowani najniższe średnie wyniki uzyskali w skalach: *Suc* (potrzeba wsparcia ze strony innych), *Int* (potrzeba rozumienia siebie i innych) i *Aba* (potrzeba upokorzenia). Oznacza to, że badani mają najmniejsze potrzeby wsparcia, dotyczące zabiegania o sympatię, uczucie lub emocjonalne wsparcie ze strony innych oraz potrzeby upokarzania się, określanej jako wyrażanie poczucia niższości poprzez samokrytykę, poczucie winy lub społeczną nieudolność.

Najwyższe średnie wyniki uzyskali respondenci w zakresie potrzeb: *Ach* (osiągnięć), *Dom* (dominacji), *End* (wytrwałości), *Ord* (porządku) i *Het* (kontaktów heteroseksualnych). Są to potrzeby, których realizacja może zwiększać poczucie siły i pewności siebie. Potrzeby osób pozbawionych wolności ulegają silnej deprivacji, jak wskazują Katarzyna Nawrocka i Jolanta Zozula (2020, s. 187, 194, 204), autorki badań przeprowadzonych z osadzonymi z niepełnosprawnościami. Potrzeby te różnią się od potrzeb pełnosprawnych osadzonych. Autorki wskazały na odmienne zapotrzebowanie na opiekę medyczną, na rehabilitację, na edukację i pracę. Ograniczenia, które często nie powstały z ich winy, generują konieczność dokładniejszego pochylania się nad potrzebami tej grupy osadzonych. Dla nich problemem, jak sami wskazują, jest ograniczony lub utrudniony kontakt, poruszanie się, słuch i wzrok, co może wywoływać niepotrzebne konflikty między osadzonymi, a nawet między osadzonymi a funkcjonariuszami. Ponadto jak wzmiankują autorki badań, osadzeni wskazywali na braki w zakresie wsparcia emocjonalnego, rozmów z wychowawcami i psychologami. Braki te są zatem ich silną potrzebą. Takie zapotrzebowanie zostało wskazane na dosyć wysokim poziomie.

Przebywanie w miejscu odizolowanym od środowiska wolnościowego wywołuje szereg emocji. Próby wyłączenia lub tłumienia tych emocji bardzo często silnie wpływają na zdrowie psychospołeczne osadzonej jednostki. Osoby pozbawione wolności, na podstawie badań Sławomira Grzesiak i Edyty Mituła-Grzesiak (2020, s. 134-137), wskazują na różne towarzyszące im emocje w różnych momentach przebywania

w izolacji, jak na przykład przerażenie i myślenie o tym, że się nie wytrzyma, silną potrzebę kontaktu z bliskimi i utrzymywania z nimi więzi (u zdecydowanej większości badanych osadzonych ograniczenie, czy zerwanie więzi rodzinnych jest przez nich bardzo mocno odczuwane i stanowi jedną z większych dolegliwości związanych z karą pozbawienia wolności). Skazani w swoich pisemnych wypowiedziach wskazywali na to, iż w więzieniu można „wykończyć się” nerwowo. Odczuwają dużą potrzebę zmiany więziennej rutyny na coś innego, pragnęli otrzymywać listy od kogoś bliskiego, czy też odwiedzin. Trudny dla większości skazanych czas izolacji i oczekiwanie na zwolnienie może prowadzić do regresji, infantylności więziennego, do nerwic, nadmiernego egocentryzmu, depersonalizacji a nawet autyzmu. Wśród osadzonych dostrzeżono silne związki między trudnościami psychicznymi i zaburzeniami psychiatrycznymi a recydywą. Według danych szacunkowych jedna na pięć osób opuszczających więzienie, doświadcza depresji, załamania psychicznego, choroby umysłowej. Zgodnie z raportem *Report Office National Policy Control Drug*, ok. 70-80% więźniów powinno brać udział w terapii uzależnień i wielu z nich odczuwa taką potrzebę (J. Hagan, R. Dinovitzer, 1999, s. 159). Inni badacze zwracają uwagę, że realizacja potrzeb bytowych, w ramach udzielanego wsparcia po wyjściu na wolność, jest warunkiem koniecznym, aczkolwiek najważniejsze wydaje się zaspokojenie potrzeb wyższego rzędu, typowo ludzkich - akceptacji, bezpieczeństwa, kontaktu emocjonalnego i miłości (B. Skibińska, 2017, s. 266).

Jaka jest dostępność ogólnego spostrzeganego wsparcia społecznego oraz jego składowych: wsparcia poznawczego, materialnego, dowartościowania i przynależności, według osób pozbawionych wolności objętych okresem, o którym mowa w art. 164 k.k.w. ?

Z uwagi na to, że spostrzegane wsparcie mierzone kwestionariuszem ISEL nie posiada polskich norm, wyniki badań własnych zostały porównane do wyników otrzymanych w oryginalnej wersji kwestionariusza oraz podczas jego polskiej adaptacji (E. Szlachta, 2009, s. 439). Na tej podstawie można stwierdzić, że uzyskane przez badanych średnie wyniki zarówno w ogólnym postrzeganiu wsparcia społecznego, jak i jego składowych tj. wsparcia poznawczego (dostępność osób, z którymi można porozmawiać o własnych trudnościach, lepsze zrozumienie własnej sytuacji),

materialnego (dostępności pomocy materialnej, finansowej), dowartościowania (dostępność pozytywnego porównywania się z innymi osobami) oraz przynależności (spozstrzeganej obecności osób, z którymi dana osoba może spędzać czas, coś wspólnie przedsięwziąć) są niższe od średnich danych normalizacyjnych dla poszczególnych wymiarów. Podobne wyniki uzyskała Małgorzata Osińska, która przy użyciu narzędzia ISEL badała osoby skazane, pozostające pod dozorem kuratora sądowego i zakwalifikowane do trzech grup, pod względem skuteczności procesu resocjalizacji (niski, przeciętny i wysoki). Badani z wszystkich grup uzyskali niższe wyniki średnich i odchyień standardowych niż badani z grupy, która posłużyła do adaptacji polskiej wersji kwestionariusza (M. Osińska, 2020, s. 168).

Przyjąć można, że już sama dostrzegana możliwość skorzystania z dobrodziejstw ujętych w art. 164 k.k.w. (m.in. możliwość przepustek i odbywania kary możliwie blisko miejsca powrotu z więzienia, kontakt z kuratorem sądowym), jest już udzieleniem skazanemu wsparcia i pomocy o ile skorzysta on z niej w należyty sposób. Aleksandra Iwanowska (2013, s. 70, 100) w przeprowadzonych przez siebie badaniach, dotyczących przygotowania skazanych do zwolnienia, na podstawie art. 164 k.k.w., wskazała jednak na szereg trudności dostrzeganych przez skazanych, na przykład brak ustalenia przez kuratora, czy wychowawcę zakresu oczekiwanej przez skazanych pomocy oraz sposobu jej udzielenia. Prawie 90% badanych przyznało, że nie nawiązała z nimi kontaktu żadna z instytucji udzielającej pomocy w społecznej readaptacji skazanych. Wnioskować można zatem o małej dostępności ogólnego wsparcia społecznego udzielanego skazanym.

Udzielane i oczekiwane wsparcie ma bardzo duże znaczenie w profilaktyce powrotności do przestępstwa. Programy wolnościowe nie zawsze uwzględniały kluczowe, zdaniem skazanych, potrzeby społeczne, integracyjne, uczące odpowiedzialności w wolnym środowisku (A. S. Denney, R. Tewksbury, R. S. Jones., 2014, s. 50, 55). Inni autorzy twierdzą, że postrzegane/oczekiwane wsparcie społeczne ma większe znaczenie niż faktycznie otrzymana pomoc np. w znalezieniu pracy czy mieszkania. W szczególności ujawniono wpływ postrzeganego wsparcia społecznego na samopoczucie, konsekwencję i siłę do działania. Postrzegane wsparcie społeczne było najsilniejszym wyznacznikiem sukcesu po zwolnieniu. Część byłych przestępców stwierdziła, że słabe wsparcie społeczne stanowiło największą barierę w odnalezieniu się w społeczeństwie po zwolnieniu (T. J. Meyers i in., 2017, s. 59).

Jaki jest poziom poczucia sensu życia, wyrażony w postawach egzystencjalnych osób osadzonych objętych okresem przygotowania do zwolnienia?

Badanie Kwestionariuszem Postaw Życiowych pozwoliło określić poziom przeżywanego sensu życia, wyrażającego się w postawach egzystencjalnych, czyli odniesieniu człowieka do podstawowych kwestii dotyczących ludzkiego życia. Badanie dotyczyło analizy celów w życiu, spójności wewnętrznej, kontroli życia, pustki egzystencjalnej, akceptacji śmierci oraz poszukiwania celów. Postawy egzystencjalne mają charakter ogólny, całościowy, niekoniecznie powiązany z aktualnymi doświadczeniami życiowymi badanych osób (R. Klamut, 2009, s. 84, 87). W badanym zakresie, na podstawie wyników, więźniowie nie różnią się znacząco od mężczyzn nie przebywających w więzieniu. Jedyna istotna różnica dotyczyła skali poszukiwania celów, w której skazani objęci okresem przygotowania do zwolnienia, charakteryzują się niższymi wynikami, niż nie-więźniowie. Badane osoby skazane charakteryzują się więc ogólnie mniejszym pragnieniem doświadczania zmian w życiu i poszukiwania nowych dążeń, są więc bardziej wycofani i mogą być mniej aktywni w podejmowaniu trudu adaptacji do warunków wolnościowych.

Często poczucie sensu życia wśród osadzonych związane jest z relacjami rodzinnymi. Skutkiem odbywania kary jest zachwianie więzi emocjonalnych w rodzinie. Jednocześnie osadzeni mają dużą potrzebę zapewnienia, że rodzina „jest za nimi”, dla nich bycie w rodzinie, utrzymywanie więzi rodzinnych stawowi istotny sens w ich więziennym życiu. Ponadto osadzeni zdają sobie sprawę z trudów egzystencji na wolności, że ich życie nie będzie łatwe. Jeden z osadzonych napisał: „Na pomoc społeczną też nie liczę ... wiadomo, są bardziej potrzebujący. Może wyjadę gdzieś dalej, gdzie nikt mnie nie zna i nie wie za co siedzę ... i tak już zawsze będę nikim, śmieciem” (E. Żywucka-Kozłowska, 2008, s. 119).

Niektóre badania nad nasileniem i poczuciem sensu życia u skazanych wskazują na związek z twórczością więzienną. Jak wynika z badań przeprowadzonych przez Anetę Jaworską (2014, s. 222-223) osadzeni, którzy są jednocześnie aktywni twórczo (a w warunkach izolacji jest wiele możliwości realizowania swoich talentów i zdolności) odznaczają się wyższym poziomem poszukiwania i posiadania sensu życia w porównaniu z tymi nieaktywnymi twórczo. Kolejne badania, przeprowadzone przez A. Szymanowską, wśród 300 młodocianych i osadzonych m.in. pod kątem poczucia sensu życia,

jako czynnika mającego istotny wpływ na funkcjonowanie człowieka, pokazały, że poziom poczucia sensu życia tych skazanych młodocianych, mierzony skalą PIL (*Purpose in Life Test*, Test Sensu Życia) był ogólnie niższy od polskiej grupy normalizacyjnej, a około 40% badanych wykazywało wyraźnie niskie poczucie sensu życia (a nawet bezsens). Ujawniony został także związek między istotnie niższym poczuciem sensu życia a wagarami, powtarzaniem klasy, nie ukończeniem szkoły podstawowej, nadużywaniem alkoholu, trudnościami w nawiązywaniu kontaktów interpersonalnych, luźnym związkiem z rodzicami oraz brakiem praktyk religijnych (A. Wróbel-Chmiel, 2018, s. 71-72). Odmienne wyniki, w zakresie odczuwanego poziomu sensu życia, uzyskała A. Wróbel-Chmiel (2017) badająca 102 osoby skazane na długoterminowe kary pozbawienia wolności, również przy użyciu testu PIL, pod kątem wpływu nagród na poczucie sensu życia. Zaprezentowana analiza wyników badań pozwala na stwierdzenie, że wśród badanych długoterminowo pozbawionych wolności skazani nagradzani oraz niedoświadczający karania dyscyplinarnego w warunkach izolacji więziennej, odznaczali się średnio wyższym i statystycznie istotnym, poziomem poczucia sensu życia od osadzonych z grupy porównawczej. Porównując skazanych nagradzanych i nienagradzanych różnice istotne statystycznie zauważono przede wszystkim w zakresie afirmacji życia, akceptacji siebie, świadomości celu i oceny własnej przyszłości. Z kolei fakt bycia karanym dyscyplinarnie w sposób istotny statystycznie różnicuje wyniki osiągnięte przez badane grupy więźniów w podskalach: afirmacja życia, akceptacja siebie oraz poczucie wolności. Uzyskane dane wskazują nie tylko na istotnie większą intensywność poczucia sensu życia wśród skazanych nagradzanych i niekaranych dyscyplinarnie, ale również na fakt, że ich wyniki mieszczą się w granicach normy, a nawet oscylują wokół wyników wysokich. Zgromadzony materiał badawczy pozwala stwierdzić, że czynnikami najbardziej motywującymi bądź demotywującymi do zmiany zachowania są nagrody lub kary dyscyplinarne związane z utrzymywaniem relacji z rodziną i osobami bliskimi (A. Wróbel-Chmiel, 2017, s. 34). Jak się wydaje do środowiska więziennego lepiej przystosowani są przestępcy wielokrotni, posiadający bogatsze doświadczenie i wyuczone mechanizmy adaptacyjne polegające na obniżeniu poziomu aspiracji oraz pogodzenie się z istniejącymi warunkami życia więziennego (M. Ciosek za B. Toroń-Fórmanek, 2016, s. 92-93). Kolejne badanie wykazuje związek między poziomem poczucia sensu życia a posiadaniem rodziny. Badania wykazały, że poczucie sensu życia

u skazanych posiadających rodzinę jest istotnie wyższe od poziomu poczucia sensu życia u osadzonych nieposiadających rodziny. Osadzeni z pierwszej grupy częściej określali życie, jako pozytywne, sensowne, celowe, w przeciwieństwie do badanych nieposiadających rodziny, którzy ocenili swoje życie jako szare i trudne. Posiadanie rodziny zdecydowanie pozytywnie wpływa na jakość życia oraz daje lepszą perspektywę na życie po opuszczeniu więzienia (M. Szaro, 2018, s. 80).

Jakie jest nasilenie nadziei na sukces osób pozbawionych wolności objętych okresem przygotowania do zwolnienia w zakresie oczekiwania pozytywnych efektów własnych działań (posiadania przekonania o posiadaniu silnej woli i świadomości własnej skuteczności w dążeniu do celu)?

Badani objęci okresem przygotowania do zwolnienia uzyskali średnie wyniki w Kwestionariuszu Nadziei na Sukces (M. Łąguna, J. Trzebiński, M. Zięba, 2005, s. 37). Ogólna nadzieja na sukces osób skazanych utrzymuje się na przeciętnym poziomie, który nie odbiega od wyników normalizacyjnych uzyskanych wśród osób nieizolowanych. Oznacza to, że osoby osadzone, mimo niekorzystnych uwarunkowań psychicznych - wynikających z uwięzienia, nie utraciły nadziei na sukces i oczekują, na przeciętnym poziomie, pozytywnych skutków własnych działań oraz mają przekonanie o posiadaniu silnej woli, jak też umiejętnościach i kompetencjach potrzebnych by ją zrealizować.

Postawy nastawione na osiągnięcie sukcesu na wolności, wśród skazanych nie są jednak powszechne. Katarzyna Nawrocka i Jolanta Zozuła (2020, s. 204) analizując wyniki przeprowadzonych przez siebie badań wskazały, że osadzeni, szczególnie z długoterminową karą pozbawienia wolności, mają wiele obaw związanych z odzyskaniem wolności. Skazani wskazali bowiem na obawę braku zatrudnienia, braku mieszkania, na trudności finansowe oraz obawę powrotu do rodziny. Osadzeni, szczególnie z niepełnosprawnością, ponieważ oni byli podmiotem badań auterek, oczekują zatem pomocy w przezwyciężeniu tych obaw. Deklarowanym zamiarem osób skazanych jest też uniknięcie ponownego skazania, jako, że takie kierunkowe działania są wobec nich prowadzone. W tym obszarze Shapland and Bottoms (2011) przeprowadzili badania wśród 113 młodocianych więźniów (19 - 22 lata) dotyczące związku między ich postanowieniami a późniejszymi zachowaniami przestępczymi. W trakcie pierwszego wywiadu ze skazanymi 56% stwierdziło, że zdecydowało się porzucić ścieżkę

przestępczą w najbliższej przyszłości a kolejne 37% badanych (łącznie 93%) wyraziło silną wolę rezygnacji z naruszania porządku prawnego. W ciągu trzech lat 90 ze 113 młodych mężczyzn (79,6%) zostało ponownie skazanych (J. Doekhie, A. Dirkzwager, P. Nieuwebeerta, 2017, s. 47). W innych badaniach, dotyczących skuteczności procesu resocjalizacji, wskazuje się na znaczenie umiejscowienia poczucia kontroli, jako zdolności kontrolowania tego, co się dzieje wokół człowieka i przekonania co do własnej skuteczności w rozwiązywaniu problemów, wynikających z przeszłych doświadczeń (w osiąganiu postępów resocjalizacyjnych) (R. Opora, 2017, s. 19). Wnioski te są zbieżne z wynikami badań K. Strzelczyk dotyczącymi osadzonych uzależnionych pod kątem umiejscowienia poczucia kontroli. Więźniowie z wybranej próby (119 osób) zostali podzieleni na odbywających karę pozbawienia wolności w systemie terapii alkoholowej, narkotykowej oraz nieuzależnionych. Z przeprowadzonych badań wynika, że im bardziej osoby są w stanie wpływać na swoje życie i decydować o sprawach dotyczących ich i ich bliskich, tym bardziej będą zdolne do podejmowania własnej sprawczości oraz że osoby, które wytworzą w sobie wewnętrzne poczucie kontroli mają większe szanse na wyjście zarówno z uzależnienia, jak też uniknąć ryzyka powrotu do przestępczego trybu życia. Wyniki badań pokazały, że więźniowie uzależnieni nie posiadają tych umiejętności. Badania ujawniły też bardzo duży wpływ czynników zewnętrznych, które oddziałują na funkcjonowanie więźniów (K. Strzelczyk, 2010, s. 83, 88). Nieco optymistyczniejsze wyniki badań nad sensem życia, przy użyciu kwestionariusza KPŻ (wykorzystanego również w niniejszej pracy) uzyskała E. Kamińska, badająca izolowane kobiety rodzące, a następnie wychowujące dzieci w warunkach izolacji penitencjarnej. Mimo obiektywnie trudnej sytuacji życiowej, w jakiej się znalazły, doświadczały one przekonania o wartości życia i oceny tego, co najbardziej istotne w ich życiu. Poza tym badane osadzone przejawiały poczucie uporządkowania i rozumienie egzystencji, jasne poczucie tożsamości i świadomość własnego miejsca na świecie. U osadzonych kobiet wzrosła także kontrola życia, warunkująca sposób postrzegania wolności do podejmowania wszelkich życiowych decyzji (E. Kamińska, 2020, s. 155).

Hipoteza do pytania 10 zawierała przypuszczenie, że osoby objęte okresem przygotowania do zwolnienia w porównaniu do osób nieobjętych tym okresem będą: miały wyższe oczekiwania w zakresie wsparcia, gorzej oceniały otrzymywane wsparcie

oraz skuteczność ustanowienia okresu przygotowania do zwolnienia, a cele życiowe i wartości tych osób będą inne

Na podstawie uzyskanych wyników należy stwierdzić, że w zakresie oceny otrzymanej w przeszłości pomocy od dyrektora jednostki penitencjarnej, kuratora sądowego, pomocy społecznej, stowarzyszeń i fundacji, prawnika, psychologa, terapeutę, kolegów, innych osób i instytucji nie wystąpiły istotne statystycznie różnice między grupą osób objętych okresem przygotowania do zwolnienia (P) a grupą badanych nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia (B). Obie grupy badanych nisko oceniły udzieloną im pomoc w przeszłości przez te podmioty lub osoby.

Badani z grupy P i B różnili się natomiast w zakresie otrzymanej w przeszłości pomocy od księdza, żony/partnerki, rodziców, dzieci oraz dziadków. Osadzeni nie objęci okresem przygotowania do zwolnienia (B) częściej stwierdzali, że otrzymywali pomoc od tych osób w trakcie poprzedniego opuszczania zakładu karnego.

W zakresie otrzymywanych w przeszłości form wsparcia nie stwierdzono różnic między badanymi mężczyznami objętymi oraz nieobjętymi okresem przygotowania do zwolnienia. Również podobnie ocenili oni nasilenie pomocy otrzymywanej w przeszłości, zgodnie uznając, że była ona niewystarczająca lub wystarczająca jedynie w niewielkim stopniu. W obszarze aktualnie otrzymywanej pomocy od dyrektora zakładu karnego, jednostek pomocy społecznej, organizacji pozarządowych, prawników, terapeutę, psychologa i księdza przez osoby badane, między grupą osadzonych objętych okresem przygotowania do zwolnienia (P) a nieobjętych tym okresem (B) nie wystąpiły różnice istotne statystycznie. Takich różnic nie stwierdzono także w zakresie oceny pomocy otrzymywanej od rodziców, dziadków oraz innych osób i instytucji. Różnice istotne statystycznie odnotowano między grupą P a B w zakresie oceny pomocy świadczonej aktualnie przez kuratora sądowego. Częściej osoby objęte okresem przygotowania wskazywały na duży lub bardzo duży zakres pomocy świadczonej przez kuratora sądowego, podczas gdy badani nieobjęci tym okresem zdecydowanie częściej uznawali, że albo takiej pomocy w ogóle nie otrzymują, albo jest ona świadczona w niewielkim stopniu. Badane grupy różniły się istotnie statystycznie także pod względem oceny pomocy otrzymywanej od żon/partnerek. Skazani w grupie nie objętej okresem przygotowania do zwolnienia częściej wskazywali na to, że ich żony/partnerki pomagają im w stopniu dużym lub bardzo dużym.

Na poziomie tendencji statystycznej wystąpiła różnica między grupą osób objętych okresem przygotowania do zwolnienia (P) i osadzonych nieobjętych tym okresem (B) w zakresie oceny pomocy aktualnie otrzymywanej od dzieci. Podobnie jak w przypadku żon i partnerek, więcej osób z grupy B określa pomoc otrzymywaną od dzieci, jako dużą lub bardzo dużą.

Stwierdzono także, że badane grupy różnią się między sobą w zakresie pomocy aktualnie otrzymywanej od kolegów. Więcej badanych, z grupy objętej okresem przygotowania do zwolnienia, stwierdziło, że nie uzyskuje od tych osób wsparcia, w porównaniu do osadzonych nieobjętych tym okresem.

W zakresie oceny skuteczności ustanowienia okresu przygotowania do zwolnienia między badanymi grupami nie stwierdzono istotnych statystycznie różnic. Między badanymi grupami osadzonych P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia) nie stwierdzono różnic istotnych statystycznie w zakresie preferowanych rodzajów pomocy: finansowej, rzeczowej, znalezienia/opłacenia mieszkania, poprawy stanu zdrowia, poradnictwa prawnego, psychologicznej, zdobycia zawodu/kwalifikacji, wsparcia duchowego, nawiązania i odbudowania więzi rodzinnych, podjęcia terapii uzależnienia, skierowania do udziału w grupie wsparcia i znalezienia pracy.

W zakresie potrzeby nawiązania kontaktu po opuszczeniu zakładu karnego z własną rodziną, rodzicami, rodzeństwem, kolegami, lekarzem, prawnikiem, pracownikiem urzędu pracy, pracodawcą, psychologiem, terapeutą, organizacjami pozarządowymi oraz innymi osobami i instytucjami również nie stwierdzono różnic między badanymi grupami. Różnice istotne statystycznie między osobami objętymi okresem przygotowania do zwolnienia a osadzonymi nieobjętymi tym okresem wystąpiły w zakresie potrzeby nawiązania kontaktu z kuratorem sądowym oraz pracownikiem socjalnym (po opuszczeniu zakładu karnego). Częściej osoby z grupy P dostrzegały u siebie taką potrzebę. Badani nie różnią się także preferowanymi formami pomocy po odbyciu kary. Osoby z obu grup mają podobne oczekiwania w zakresie skorzystania z takich usług jak: szkolenia zawodowe z możliwością zdobycia prawa jazdy, zatrudnienie na okres próby 6 miesięcy, diagnoza stanu zdrowia i leczenie, zakwaterowanie na okres 6 miesięcy, terapia uzależnień, mediacja z rodziną/pokrzywdzonymi oraz udział w zajęciach dotyczących budowania dobrych relacji rodzinnych.

W zakresie celów życiowych takich jak odbudowanie więzi rodzinnych, założenie rodziny, możliwość podjęcia pracy, zamiar rozpoczęcia działalności gospodarczej, zdobycie wykształcenia, poprawa stanu zdrowia, zerwanie z uzależnieniem, utrzymanie się i usamodzielnienie, zerwanie ze destrukcyjnym środowiskiem, pogłębianie wiary nie stwierdzono różnic między grupą osób objętych okresem przygotowania do zwolnienia a grupą skazanych nieobjętych tym okresem.

Także obie grupy podobnie oceniają postrzegane problemy do rozwiązania po odbyciu kary bezwzględnego pozbawienia wolności. Badani z obu grup odnosili się do takich, czekających ich na wolności, problemów jak: rozpad więzi małżeńskich, ubogie relacje rodzinne, pokusa łatwego zysku, zły stan zdrowia, niewłaściwe towarzystwo osób, z którymi będą przebywać po wyjściu, złe nawyki w zachowaniu i myśleniu, nabyte w trakcie pobytu w ZK, lenistwo, skłonności do agresywnych zachowań, brak pracy, brak wystarczającego wykształcenia i kwalifikacji zawodowych, ubogie życie duchowe i religijne, uzależnienia, oraz trudna sytuacja materialna i bytowa.

Nie różnicowały badanych grup wartości takie jak rodzina pochodzenia, własna rodzina, chęć życia w zgodzie z prawem, możliwość zarobkowania, sfera wiary, życie w zgodzie z własnym sumieniem, dobry status materialny, dobre relacje z innymi ludźmi oraz inne wartości. Natomiast wystąpiły różnice istotne statystycznie między grupami w zakresie wyznawanych wartości zdrowia oraz wolności od uzależnienia. Dla większej liczby osób z grupy objętej okresem przygotowania do zwolnienia, w porównaniu do skazanych nieobjętych tym okresem, wymienione wartości są zdecydowanie ważniejsze. W związku z powyższym należy stwierdzić, że hipoteza ta została potwierdzona w niewielkim stopniu. Osoby objęte i nieobjęte okresem przygotowania do zwolnienia różnią się w zakresie oceny pomocy otrzymywanej w przeszłości od księdza, żony/partnerki, rodziców, dzieci oraz dziadków; aktualnej pomocy udzielanej przez kuratora sądowego, żony/partnerki i kolegów. Ponadto różnice wystąpiły w ocenie potrzeby kontaktu z kuratorem sądowym oraz pracownikiem socjalnym po opuszczeniu zakładu karnego, a także w zakresie wyznawania takich wartości jak zdrowie oraz wolność od uzależnienia.

Hipoteza do pytania 11 zakładała, że osoby objęte okresem przygotowania do zwolnienia w porównaniu do osób nieobjętych tym okresem będą miały większe nasilenie potrzeb psychicznych, niższe nasilenie poczucia sensu życia i oczekiwanych

pozytywnych efektów własnych działań, wyrażających się w słabszych przekonaniach o posiadaniu silnej woli i możliwościach jej zrealizowania oraz będą gorzej oceniały dostępność wsparcia społecznego i jego składowych.

Przypuszcza się, że osoby objęte okresem przygotowania do zwolnienia w porównaniu do osób nieobjętych tym okresem będą miały większe nasilenie potrzeb psychicznych, niższe nasilenie poczucia sensu życia i oczekiwanych pozytywnych efektów własnych działań, wyrażających się w słabszych przekonaniach o posiadaniu silnej woli i możliwościach jej zrealizowania oraz będą gorzej oceniały dostępność wsparcia społecznego i jego składowych.

Na podstawie analizy testem U Manna-Whitneya można stwierdzić, że grupa osób objętych okresem przygotowania do zwolnienia oraz grupa osób nieobjętych tym okresem nie różni się nasileniem potrzeby osiągnięć, dominacji, wytrwałości, porządku, rozumienia siebie, opiekowania się, afiliacji, kontaktów heteroseksualnych, ujawniania się, autonomii, agresji, zmiany, doznawania opieki i wsparcia, upokarzania się oraz podporządkowania. W zakresie postrzegania ogólnego wsparcia społecznego oraz jego składowych tj. wsparcia poznawczego, materialnego, dowartościowania oraz przynależności między badanymi grupami nie stwierdzono różnic istotnych statystycznie. Poczucie sensu życia nie różnicuje badanych osób z grup objętych oraz nieobjętych okresem przygotowania do zwolnienia po opuszczeniu zakładu karnego.

Kwestionariusz Nadziei na Sukces dostarczył interesujących danych dotyczących różnic w sposobie funkcjonowania porównywanych grup skazanych objętych okresem przygotowania do zwolnienia (P) oraz skazanych nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia (B). Ogólny poziom podstawowej energii motywacyjnej rozumianej jako nadzieja na sukces oraz poziom siły woli jest podobny w obu grupach, jednakże osoby z grupy objętej okresem przygotowywania do zwolnienia charakteryzują się istotnie wyższym poziomem przekonań dotyczących posiadania umiejętności przydatnych w sytuacjach, gdzie potrzebna jest inicjatywa, poszukiwanie i znajdowanie rozwiązań. Te różnice mogą odgrywać istotne znaczenie w osiągnięciu większej efektywności działań podejmowanych w procesie adaptacji do życia na wolności. Można wskazać, że osoby wobec, których został ustanowiony okres przygotowania do zwalniania posiadają wystarczający (średni) poziom motywacji, nadziei na sukces rozumianej jako oczekiwanie na pozytywne efekty podjętych działań. Komponentami tej nadziei

jest przekonanie o posiadaniu silnej woli, potrzebnej do pokonywania przeszkód i trudności oraz przekonanie o posiadanych umiejętnościach, by tą silną wolę realizować. Okres izolacji i pobytu w niekorzystnych psychicznie warunkach, nie spowodował obniżenia nadziei na sukces u osób w trakcie okresu przygotowania do zwolnienia, do poziomu poniżej średniej normalizacyjnej, co może pozytywnie rokować na proces readaptacji osób zwalnianych.

Mimo to należy stwierdzić, że hipoteza nie została potwierdzona. Między badanymi grupami wystąpiły istotne statycznie różnice w niewielkim zakresie (przekonań dotyczących posiadania umiejętności potrzebnych do realizacji celów i osiągnięcia sukcesu).

Sformułowana hipoteza do pytania 12 zakładała, że niższy wiek, uprzednia karalność, samotność oraz uzależnienie od alkoholu i innych środków warunkują większe oczekiwania w zakresie otrzymywanego wsparcia i niższą ocenę udzielanej pomocy u osób objętych okresem przygotowania do zwolnienia.

Spośród możliwości wsparcia otrzymywanego i oczekiwanego, a więc wsparcia jakiego więźniowie potencjalnie mogą otrzymać w trakcie realizacji, wspólnie z kuratorem, programu wolnościowego oraz po wyjściu z jednostki penitencjarnej, analiza regresji wielokrotnej ujawniła znaczenie badanych następujących czynników: wieku, posiadania rodziny, karalności i uzależnień. W zakresie wsparcia otrzymywanego znaczenie badanych charakterystyk więźniów było widoczne dla oceny ważności dyrektora zakładu karnego/aresztu, kuratora sądowego, żony bądź partnerki, rodziców oraz dzieci. Interesujące jest wskazanie dyrektora placówki jako instytucji (czy osoby) pomagającej, a pomoc jest spostrzegana w większym stopniu przez więźniów starszych oraz rzadziej karanych. Większa pomoc kuratora sądowego jest wskazywana częściej przez osoby rzadziej karane i nie ujawniające uzależnień. Pomocy ze strony organów (dyrektor i kurator sądowy) doświadczają osoby rzadziej przekraczające prawo oraz starsze (dyrektor) i niezależnione (kurator). Rodzina miała znaczenie w ocenie pomocy otrzymywanej od żon/partnerek oraz dzieci. Większe wsparcie ze strony własnej rodziny (żona/partnerka, dzieci) oceniają ci, którzy tę rodzinę posiadają. Ten wynik wydaje się oczywisty, lecz w wielu sytuacjach osoby potrzebujące nie mogą liczyć na swoich bliskich. Warto więc odnotować ujawnioną zależność. Wynik dotyczący udziału żony/partnerki oraz dzieci wskazuje, że te osoby realnie uczestniczą w procesie pomocy

w ramach programu wsparcia. Znaczenie pomocy rodziców wskazują zaś osoby młodsze, które mogą być bardziej związane z rodzicami, ale jednocześnie rzadziej karane.

Analizowane charakterystyki w większym stopniu mają znaczenie w obszarze oczekiwań wobec działań pomocowych w przyszłości. Dotyczą one wskazania osób bądź instytucji, z którymi więźniowie chcieliby nawiązać kontakt po opuszczeniu więzienia. W wyborze tych kategorii wsparcia istotne czynniki to młodszy wiek oraz uzależnienie. Osoby z uzależnieniem wybierają rodziców jako osoby pomagające po opuszczeniu więzienia, zaś osoby bez uzależnień wskazują potrzebę kontaktu z lekarzem oraz pracodawcą. Warto wskazać także, że młodszy wiek wiąże się z wyborem szkolenia zawodowego z możliwością zdobycia prawa jazdy, jako oferty pomocy oczekiwanej po zakończeniu odbywania kary.

Widoczne jest więc, że wsparcie otrzymywane i oczekiwane jest odbierane, jako bardziej pozytywne oraz preferowane przez osoby młodsze i mniej obciążone środowiskowo (wysoką karalnością czy uzależnieniami), co może wiązać się z tworzeniem określonego bardziej pozytywnego (albo mocniejszego) obrazu siebie. Znaczenie ma także posiadanie osób bliskich tak z pokolenia starszego (rodzice), jak i własnej rodziny (żona/partnerka, dzieci).

Założono w hipotezie 13, że potrzeby psychiczne, dostępność wsparcia społecznego, poczucie sensu życia, oczekiwanie pozytywnych efektów własnych działań jako przekonania o posiadaniu silnej woli i świadomości własnej skuteczności w dążeniu do celu warunkują poglądy skazanych objętych okresem przygotowania do zwolnienia na temat otrzymywanego i oczekiwanego wsparcia po zwolnieniu z zakładu karnego.

Wśród wielu badanych możliwości wsparcia otrzymywanego i oczekiwanego, jakie potencjalnie otrzymują więźniowie objęci okresem przygotowania do zwolnienia, analiza regresji ujawniła w niewielu kategoriach udział właściwości osobowościowych. W większym stopniu właściwości osobowościowe mają znaczenie w obszarze przekonań/poglądów więźniów dotyczących oczekiwań przyszłościowych. Ważność aktualnych możliwości wsparcia ogranicza się do pomocy prawnika. To pomoc, która być może jest potrzebna jeszcze przed opuszczeniem więzienia do uporządkowania spraw osobistych w obszarze prawnym. Zaś w większym stopniu i częściej powiązane z cechami osobowościowymi są oczekiwania wobec działań pomocowych w przyszłości.

Generalnie układ postaw egzystencjalnych mających znaczenie w ujawnionych kategoriach pozytywnej oceny oraz większym zapotrzebowaniu na pomoc jest podobny: to w największym stopniu brak spójności wewnętrznej w powiązaniu z poczuciem celowości własnego życia oraz brakiem poczucia kierowania własnym życiem. Dodatkowo znaczące są pustka egzystencjalna oraz akceptacja śmierci. Można więc wskazać, że brak poczucia uporządkowania wewnętrznego i zewnętrznego w powiązaniu z niedostatkami sensu, nudą i apatią, ale jednak poczuciem (czy przeczuciem) o ogólnej celowości własnego życia stanowi „zestaw” właściwości egzystencjalnych, których posiadanie wiąże się z określonymi pozytywnymi oczekiwaniami co do osób i elementów wsparcia, mogących pomóc podnieść się z trudnej sytuacji życiowej. Oczekiwania pozytywnych efektów własnych działań, nadzieja na sukces, odgrywa niewielkie znaczenie. W większym stopniu jako umiejętność znajdowania rozwiązań z pomocą prawnika oraz w wyborze oferty pomocy, jaką jest szkolenie zawodowe z możliwością zdobycia prawa jazdy. Częściej poglądy więźniów w badanym obszarze są zależne od posiadanego przekonania o dostępności wsparcia społecznego. Wśród badanych form spostrzeganego wsparcia najczęściej trzy z nich tworzą spójny model. Stanowi go wysoki poziom przekonań co do otrzymywanego wsparcia poznawczego oraz dowartościowania, przy wykazywanym braku wsparcia materialnego.

Bardzo istotne znaczenie odgrywają także badane potrzeby psychiczne, najmocniej jednak ujawniło się to w zakresie oczekiwanej oferty pomocy, jaką było szkolenie zawodowe z możliwością zdobycia prawa jazdy. W tym aspekcie zdecydowana większość potrzeb miała znaczenie. Najczęściej i najmocniej we wszystkich analizach pojawiały się jednak potrzeba dominacji, osiągnięć, rozumienia siebie, opiekowania się, ale także brak potrzeby agresji. Ze względu na fakt, iż jedynie część osób badanych korzystała z dostępnych możliwości wsparcia, liczba osób badanych, których wyniki były analizowane w poszczególnych analizach statystycznych była różna i nie była wysoka. Jednak uzyskane wyniki można traktować jako podstawę do wstępnych wniosków o istnieniu badanych zależności.

Hipoteza sformułowana do głównego pytania badawczego zakładała, że w ocenie skazanych objętych okresem przygotowania do zwolnienia z zakładu karnego otrzymywane wsparcie jest niewystarczające, niewspółmierne do potrzeb, a oczekiwania są wysokie.

Osoby poddane badaniom miały sposobność odnieść się do ważnego, z ich perspektywy zagadnienia, jakim jest rodzaj i nasilenie udzielanego im wsparcia w okresie poprzedzającym zwolnienie. Ocenie poddały udzielane im wsparcie w przeszłości (te osoby, które karę odbywają po raz kolejny) aktualnie oraz wyraziły swoje oczekiwane, co do rodzajów i form preferowanej pomocy w przyszłości.

Przypuszczenie, że udzielane aktualnie osobom zwalnianym wsparcie jest niewystarczające w większości się potwierdziło. Przede wszystkim skazani nie otrzymywali pomocy lub otrzymali ją tylko w niewielkim stopniu od dyrektora zakładu karnego, kuratora sądowego i pracowników pomocy społecznej, czyli instytucji państwowych, które w pierwszym rzędzie powinny, adekwatnie do potrzeb (czyli wystarczająco) adresować udzielaną pomoc. Podobnie pomoc świadczona przez te podmioty w przeszłości, oceniana została jako niewystraszająca. Najwięcej badanych otrzymało, w przeszłości, pomoc w formie finansowej oraz rzeczowej (m.in. odzież, obuwie, żywność), co świadczy, że podmioty ją udzielające (dyrektorzy zakładów karnych i kuratorzy) wybrali najłatwiejszą dla nich formę realizowania zadań w tym przedmiocie. W szerokim katalogu form pomocy osobom izolowanym i zwalnianym udzielanie świadczeń pieniężnych na cel wskazany przez organ lub podmiot udzielający pomocy ujęte zostało w ostatnim, 14 punkcie (Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości - Funduszu Sprawiedliwości z dnia 13 września 2017 § 39 p. 14)

Na podstawie otrzymanych wyników stwierdzić można, że otrzymywane wsparcie jest niewystarczające, niewspółmierne do potrzeb, bowiem tylko co czwarty badany wskazał, że ustanawianie okresu przygotowania do zwolnienia ułatwia w dużym lub bardzo dużym stopniu społeczną readaptację. Natomiast wyrażane potrzeby w postaci szkoleń zawodowych z możliwością zdobycia prawa jazdy, zatrudnienie na okres próbny 6 miesięcy, diagnozy swojego stanu zdrowia i leczenia oraz zakwaterowanie na okres 6 miesięcy po zwolnieniu z zakładu karnego w zasadzie nie są realizowane. Jak wynika ze sprawozdania z działalności kuratorskiej służby sądowej za 2021r. na pokrywanie kosztów kursów zawodowych, porad i leczenia specjalistycznego kuratorzy przeznaczili jedynie kwotę 19.834 zł a na opłacanie czynszu, tymczasowego zakwaterowania 99.069 zł z ogólnej wydatkowanej sumy w ramach pomocy postpenitencjarnej w wys. 5.655.076 zł (Sprawozdanie z działalności kuratorskiej służby sądowej za 2021r, MS-S40r, s. 5).

W zakresie adekwatności do potrzeb, to prawie 2/5 badanych wyraziło potrzebę uczestniczenia w inicjowaniu ustanawiania okresu przygotowania do zwolnienia. Wynik może świadczyć, że duża część osadzonych wyraża zainteresowanie swoim losem po zwolnieniu i dostrzega korzyści uczestniczenia w okresie przygotowania do zwolnienia. Jako najbardziej pożądane formy wsparcia badani wskazali pomoc w znalezieniu pracy, znalezieniu/opłaceniu mieszkania, w zdobyciu zawodu/kwalifikacji oraz finansową. Jeśli chodzi o oczekiwane kontakty osobowe po zwolnieniu to skazani mają potrzebę spotkać się głównie ze swoją własną rodziną, rodzicami, rodzeństwem ale także z kuratorem sądowym, pracownikiem socjalnym, pracownikiem urzędu pracy, i pracodawcą. Znaczenie więzi rodzinnych dla osadzonych było przez nich wielokrotnie podkreślane i jest zbieżne z doniesieniami badawczymi z tej tematyki. Z badań wynika, że 84% zwalnianych skazanych czuje się mile widzianymi w domu po zwolnieniu, a 64% byłych więźniów przyznało, że symptomy depresji, często obecne po wyjściu z więzienia ulegają złagodzeniu po 6 miesiącach pobytu w rodzinnym domu, od zwolnienia. Dodatkowo mechanizmy rodzinnego wsparcia pomagają w reintegracji byłych więźniów z rodziną i społeczeństwem a także ułatwiają pełnieniu ról obywatelskich i zawodowych (D. J. Martinez, J. Christian, 2009, s. 203).

Osoby badane, jak pokazały wyniki, w zakresie spostrzeganego wsparcia społecznego, uzyskały wyniki niższe od średnich danych normalizacyjnych dla poszczególnych wymiarów. Wynik należy potraktować jako potrzebę kontynuowania a nawet wzmocnienia wsparcia dedykowanego dla osób wychodzących na wolność. Bardziej nastrajają optymistycznie wyniki z pozostałych skal. Mianowicie struktura wyrażanych potrzeb psychicznych, poczucie sensu życia oraz oczekiwanie pozytywnych efektów własnych działań, połączonych z przekonaniem o posiadaniu silnej woli i kompetencji do jej zrealizowania, utrzymują się na średnim poziomie i nie odstają od wyników osób nieizolowanych. Takie dane mogą dobrze rokować na przyszłą pracę readaptacyjną, bowiem pobyt badanych osób w izolacji nie spowodował u nich zaburzeń funkcjonowania we wskazanych sferach.

Proces readaptacji osoby zwolnionej, jak wynika również z analizy literatury z tego przedmiotu, powinien być podjęty niezwłocznie po wyjściu osoby skazanej na wolność i polegać na kompleksowym wsparciu tej osoby w kierunku usamodzielnienia i społecznej reintegracji. Takiemu podejściu niewątpliwie sprzyja ustanawianie okresu przygotowania do zwolnienia, gdzie osoba jeszcze izolowana ma możliwość, przy udziale

kuratora sądowego, poczynić szereg działań i ustaleń ułatwiających społeczną readaptację. Instytucja ustanawiania okresu przygotowania do zwolnienia powinna być więc szerzej stosowana a zdobyta wiedza, od osób skazanych, w zakresie sposobu jej realizowania, powinna posłużyć przyszłej praktyce w tym zakresie.

Wartościowe są wnioski z przeprowadzonych badań nad osobami skazanymi, przygotowywanymi do zwolnienia w oparciu o art. 164 k.k.w. Stosunkowo często wyrażały one niezadowolenie z kierowanej do nich oferty pomocowej przy ustanawianiu okresu przygotowania do zwolnienia, zarówno w zakresie formy i rozmiaru. Nie dostrzegały różnicy w podejściu do ich potrzeb w odniesieniu do osób nie objętych okresem. Skazani informowali o swego rodzaju zawiedzeniu, ignorowaniu ich chęci kontaktu z kuratorem lub osobami bliskimi oraz braku lub niewystarczającej pomocy finansowej. Refleksje i spostrzeżenia osób przygotowywanych do opuszczenia jednostki po części są uzasadnione bardzo niskim wsparciem materialnym świadczonym w ramach pomocy postpenitencjarnej, o czym była wcześniej mowa.

W odniesieniu do liczby osób zwalnianych, okres ten jest zbyt rzadko ustanawiany, co potwierdzają też przedstawiciele personelu więziennego, którzy traktują tą instytucję, jako wyjątkowe narzędzie oddziaływania, przydatne w szczególnie trudnych przypadkach (E. Rekosz, 2010, s. 21). Takie podejście może zastanawiać tym bardziej, że główny ciężar realizacji zadań w tym okresie przypada kuratorskiej służbie sądowej, a administracja więzienna ma tym względzie głównie rolę inicjującą. Zdaniem Henryka Machela (2003, s. 283) praca penitencjarna (w izolacji) powinna w całości podporządkowana przygotowaniu skazanych do życia na wolności, bez potrzeby uciekania się naruszaniu prawa. W tą myśl dobrze wpisuje się realizacja zadań w ramach okresu przygotowania do zwolnienia. Idea ustanawiania okresów przygotowania do zwolnienia powinna być zdecydowanie szerzej realizowana w praktyce penitencjarnej oraz wolnościowej, przez kuratorską służbę sądową.

Choć badania prowadzone w warunkach izolacji stanowiły pewne wyzwanie, również z uwagi na postawę osób osadzonych, które niekiedy się niecierpliwiły i rezygnowały, warte były podjęcia. Dodatkową trudność sprawiały wszelkie obostrzenia i regulaminy, typowe dla placówek zamkniętych, do których autor badań był zobowiązany się dostosować. Temat jest ważny, aktualny i w niewystarczającym stopniu zbadany oraz opisany. Dostępne analizy na ten temat nie zaspokoją potrzeb poznawczych w tym zakresie, gdyż często dotyczą głównie danych statystycznych (E. Rekosz, 2010,

s. 22). Wydaje się, że przeprowadzone badania będą stanowiły istotny wkład w poznanie mechanizmów wsparcia osób opuszczających więzienia, szczególnie objętych okresem przygotowania do zwolnienia.

Literatura

Adams E. B., Chen E. Y., Chapman R., *Erasing the mark of a criminal past: Ex offenders' expectations and experiences with record clearance*, San José State University, 2017.

Aebi M. F., Hashimoto Y. Z., Tiago M. M., *Probation and Prisons in Europe, 2019. Key Findings of the SPACE reports*, Council of Europe, University of Lausanne, 2020.

Ambrozik W., *Pedagogika resocjalizacyjna. W stronę uspołecznienia systemu oddziaływań*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2016.

Bachmat P., *Podstawowe zadania kuratorów sądowych w ustawodawstwie polskim* w: Kuratela Sądowa. Sukcesy i porażki, red. D. Wójcik, Warszawa 2010.

Bałandynowicz A., *Resocjalizacja systemu sformatyzowanej demarkacji o sofistycznych i angelicznych indyktorach* w: Bezpieczeństwo społeczne. Konteksty-zagrożenia-perspektywy, red. Michalski J., Lewandowski A., Wolińska M., Akademia Humanistyczna im. A. Gieysztor w Pułtusku, Pułtusk 2019.

Bałandynowicz A., *Kuratela probacyjna systemem zintegrowanych oddziaływań osobowych, środowiskowych i kulturowo-cywilizacyjnych wobec osób naruszających ład społeczny* w: Dylematy i wyzwania współczesnej resocjalizacji, red. Chańko A., Ćwikowski R., Sawicki K., Białystok 2015.

Bałandynowicz A., *Wielopasmowa teoria resocjalizacji z udziałem społeczeństwa*, Resocjalizacja Polska (Polish Journal of Social Rehabilitation), (1) 2010, s. 121-156.

Bartkowicz Z., *Skuteczność resocjalizacji – w kręgu drażliwych pytań*, Lubelski Rocznik Pedagogiczny, t. XXXV, z. 2, 2016, s. 47-54.

Basińska M. A., Sołtys M., Peplińska S., Kawiecka-Dziembowska B., Kwiatkowska J., Borzyszkowska A., *Zasoby osobiste – prężność i nadzieja – a elastyczność w radzeniu sobie: moderująca rola poczucia stresu*, Psychoonkologia 21 (3) 2017, s. 100–112.

Beaudry G., Yu R., Perry A. E., Fazel S., *Effectiveness of psychological interventions in prison to reduce recidivism: a systematic review and meta-analysis of randomised controlled trials*, Lancet Psychiatry (8) 2021, s. 759–73.

Biel K., *Determinanty readaptacji społecznej w narracjach byłych skazanych z Centrum Integracji „Pro Domo” w Krakowie*, Raport z badań 16.03.2018, Akademia Ignatianum w Krakowie.

Błaszczak I., Kaczmarczyk W., *Działania wspólnotowe organizacji pozarządowych i ich znaczenie dla reintegracji osób zagrożonych wykluczeniem społecznym*, Resocjalizacja Polska (Polish Journal of Social Rehabilitation), (22) 2021, s. 331–346

Boczkowska M., *Pojęcie resilience w ujęciu tradycyjnym i współczesnym*, Lubelski Rocznik Pedagogiczny T. XXXVIII, z. (4) 2019 s. 125-141.

Bojko-Kulpa B., Lewicka-Zelent A., *Na finiszu Nowej Drogi „Nowa droga – innowacyjny model współpracy z przedsiębiorcami w zakresie aktywizacji zawodowej i społecznej młodocianych więźniów”*, Probacja (2) 2014, s. 145-152.

Brzezińska-Rybicka A., *Zarys współczesnej koncepcji resocjalizacji – metodyka i ogólne zasady*, Roczniki Pedagogiczne T. 11(47), 2019, s. 109-130.

Brzeziński J., *Metodologia badań psychologicznych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004.

Brzeziński J., *O osobliwościach metodologicznych badań naukowych i diagnostycznych prowadzonych przez psychologów klinicznych*, Roczniki Psychologiczne, (3) 2016, s. 437-452.

Buczyńska A., *Wolontariat w resocjalizacji osób osadzonych w zakładach karnych*, Przegląd Więziennictwa Polskiego, (2) 2015 s. 95-115.

Bulenda T., Musidłowski R., *Dozór kuratora sądowego przy warunkowym zwolnieniu*, w: *Wykonywanie środków probacji i readaptacji skazanych w Polsce*, red. Zagórski J. Biuletyn RPO – Materiały (zeszyt nr 59), Warszawa 2008 a, s. 139-176.

Bulenda T., Musidłowski R., *Wykonywanie dozoru orzeczonego na wniosek skazanego – readaptacja społeczna na podstawie art. 167 k.k.w.*, w: *Wykonywanie środków probacji i readaptacji skazanych w Polsce*, red. Zagórski J., Biuletyn RPO – Materiały (zeszyt nr 59), Warszawa 2008 b, s. 227-267.

Bulska J., *Znaczenie systemów społecznych wspierających zdrowie i samopoczucie współczesnego człowieka*. Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej, (112) 2017, s. 61 -70.

Centralny Instytut Ochrony Pracy – Państwowy Instytut Badawczy w Warszawie, *Przeprowadzenie analizy zagrożeń związanych z pracą kuratora sądowego oraz opracowanie zaleceń służących ich ograniczeniu*, Warszawa 2021.

Centralny Zarząd Służby Więziennej (CZSW), dane dotyczące ustanawiania okresu przygotowania do zwolnienia w latach 2013-2018, przekazane autorowi w dn. 6.02.2019.

Centralny Zarząd Służby Więziennej, *Roczna informacja statystyczna za rok 2021*, BIS.0332.18.2021.MM, Warszawa 2022.

Chańko-Kraszewska A., *Osobowościowe uwarunkowania skazanych a proces ich adaptacji do warunków izolacji więziennej*, Resocjalizacja Polska (Polish Journal of Social Rehabilitation), (22) 2021 s. 623–643.

Ciosek M., *Kara, kara kryminalna i kara pozbawienia wolności* w: Psychologia Penitencjarna, red. Ciosek M., Pastwa-Wojciechowska B., Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2016.

Czarnecka-Działuk B., *Kary kombinowane – kary pozbawienia wolności i kary ograniczenia wolności orzekane na podstawie art. 37b k.k. Zagadnienia teoretyczne i praktyka orzecznicza*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2017.

De Michelis J., *Orzekanie i wykonywanie przerwy w odbywaniu kary pozbawienia wolności wobec skazanych zobowiązanych do utrzymywania kontaktu z kuratorem sadowym*, w: *Wykonywanie środków probacji i readaptacji skazanych w Polsce*, red J. Zagórski, Biuletyn RPO – Materiały (zeszyt nr 59), Warszawa 2008, s. 177-199.

Deka R., *Readaptacja społeczna skazanych jako jeden z warunków bezpieczeństwa społeczności lokalnych* w: Wielowymiarowość profilaktyki, resocjalizacji i readaptacji społecznej Tradycja, współczesność i perspektywy inicjatyw probacyjnych, red. Frąckowiak P., Szykut M., Wydawnictwo Edukacyjne AKAPIT, Toruń 2017, s. 135-148.

Dekret Naczelnika Państwa w sprawie tymczasowych przepisów więziennych z dnia 8 lutego 1919, nr 202.

Denney A. S., Tewksbury R., Jones R. S., *Beyond Basic Needs: Social Support and Structure for Successful Offender Reentry*, Journal of Qualitative Criminal Justice & Criminology, Vol. 2, No. 1 (April 2014), s. 39-67.

Doekhie J., Dirkzwager A., Nieuwbeerta P., *Early attempts at desistance from crime: Prisoners' prerelease expectations and their postrelease criminal behavior*, Journal of Offender Rehabilitation, Vol. 56, 2017, s. 473–493 2017.

Duwe G., *The Use and Impact of Correctional Programming for Inmates on Pre- and Post-Release Outcomes*, National Institute of Justice, U.S. Department of Justice, 2017.

Epperson M. W., Sarantakos L. S., Sarantakos S. P., *Building a therapeutic relationship between probation officers and probationers with serious mental illnesses*, CNS Spectrums 2020, 1–11, Cambridge University Press, 2020, s.1-11.

Fay Michael P., Proschan M. *Wilcoxon-Mann-Whitney or t-Test? On Assumptions for Hypothesis Tests and Multiple Interpretations of Decision Rules*. Statistics Surveys, 4, 2010, s. 1–39.

Fazel S., Seewald K., *Severe mental illness in 33.588 prisoners worldwide: Systematic review and metaregression analysis*, The British Journal of Psychiatry (200) 2012, s. 364-373.

Fein M. L., *Resocialization: A Neglected Paradigm*, Clinical Sociology Review, Vol. 6 (1) 1988, s. 88-100.

Fidelus A., *Integracja społeczna podstawą procesu readaptacji byłych przestępców*. Probacja (2) 2009, s. 37-48.

Fidelus A., *Pomoc osobom opuszczającym więzienia – propozycje rozwiązań systemowych w zakresie wsparcia skazanych*, Roczniki Pedagogiczne, tom 11(47), 2019, s. 131-145.

Forsberg L., Douglas T., *What is Criminal Rehabilitation?*, Criminal Law and Philosophy (16) 2022, s. 103–126.

Frankfort-Nachmias Ch., Nachmias D., *Metody badawcze w naukach społecznych*. Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań 2001.

Gaś Z. B. (red.), *Efektywność instytucjonalnych form pomocy na rzecz młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym*. Lublin 2008.

Główny Urząd Statystyczny *Wyznania religijne w Polsce w latach 2015–2018*, Warszawa 2019.

Gniadek N., *Matka i dziecko w zakładzie karnym (doniesienie z badań)*. Studia Gdańskie, T., 28, 2011, s. 143-149.

Gomila R., *Logistic or Linear? Estimating Causal Effects of Experimental Treatments on Binary Outcomes Using Regression Analysis*. Journal of Experimental Psychology, (1), 2020.

Gough H., Heilbrun A., *Lista przymiotnikowa. Podręcznik, Pracowania Testów Psychologicznych PTP*, Warszawa 2012.

Grzesiak S., *Changing the social readaptation system for social security: from "silo" solutions to the integration approach - the case of Poland*. Journal of Security and Sustainability Issues, Vol.11, 2021, s. 91-101.

Grzesiak S., Mituła-Grzesiak E., *Czytanie przestrzeni penitencjarnej z listów więziennych*, w: *Psychopedagogiczne konteksty wykonywania kary pozbawienia wolności* Grzesiak S., red., Wydawnictwo DIG. Warszawa 2020, s. 117-148.

Gucwa-Porębska K., *Pomoc postpenitencjarna w środowisku wolnościowym dla osób 60 +*, Wydawnictwo Naukowe UP, Kraków 2018.

Hagan J., Dinovitzer R., *Collateral consequences of imprisonment for children, communitie and prisoners* w: *Prisons*, red. Tonry M., Petersilia J., University of Chicago Press 1999, s. 121-162.

Hall S., Canton R., *Probation in Europe. England and Wales*, CEP, Confederation of European Probation, Utrecht, 2014.

Helios J., Jedlecka W., Kalisz T., *Zakład karny i szkoła jako przykłady instytucji totalnych*, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław 2020.

Hulak A., *Kontakty skazanych ze światem zewnętrznym, jako element procesu społecznej readaptacji*, Problemy Prawa Karnego, t. 5, nr 2, 2021, s. 1-25.

Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Wyższa Szkoła Kryminologii i Penitencjarystyki, *Sposoby odbywania kary w wybranych państwach europejskich. Mechanizmy zapobiegające powrotności do przestępstwa przez byłych skazanych*. Ekspertyzy, Warszawa 2020.

Ioannou M., Kassianos A. P., Symeou M., *Coping With Depressive Symptoms in Young Adults: Perceived Social Support Protects Against Depressive Symptoms Only Under Moderate Levels of Stress*, Frontiers in Psychology, Vol 9, 2019, s.1-11.

Iwanowska A., *Przygotowanie skazanych do życia na wolności w trybie art. 164 k.k.w.*, Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich, Warszawa 2013.

Janus-Dębska A., *Zadania kuratora sądowego związane z kontrolą wykonywania obowiązków probacyjnych w okresie próby w sprawach „O”*, Probacja (4) 2021, s. 57–86.

Janus-Dębska A., Gronkiewicz-Ostaszewska M., *Bezpieczeństwo kuratorów sądowych w świetle badania ankietowego*. Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2016.

Janus-Dębska A., *Praca na cele społeczne, jako szansa jednostki na uniknięcie psychospołecznych skutków izolacji więziennej*, *Probacja* (4) 2017, s. 43-58.

Jaworska A., *Rola aktywności twórczej w prewencji utraty sensu życia wśród mężczyzn odbywających karę pozbawienia wolności*, *Ars Inter Culturas* (3) 2014, s. 215-225.

Kacperczyk A., *Wsparcie społeczne w instytucjach opieki paliatywnej i hospicyjnej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2006.

Kacprzak A., Kudlińska I., *Praca socjalna z osobami opuszczającymi placówki resocjalizacyjne i ich rodzinami*, Warszawa 2014.

Kamińska E., *Zmiana sensu życia kobiet rodzących i wychowujących dzieci w warunkach penitencjarnych* w: *Psychopedagogiczne konteksty wykonywania kary pozbawienia wolności*, red. Grzesiak S., Wydawnictwo DiG Warszawa 2020.

Kassambara A., *Ggpubr, Ggplot2, Based Publication Ready Plots*. 2020.

Karaszewska H., Rajewska de Mezer J., *Działania pomocowe i ich znaczenie dla poprawnego przebiegu procesu readaptacji osób opuszczających zakład karny*, *Studia Edukacyjne* (29) 2013, s. 231-231.

Kengne Y. M., Hameni B., *Konceptualizacja form wsparcia społecznego w świetle najnowszych ujęć*, *Acta Educationis* 2017, Wydawnictwo Avalon Kraków, s. 38-51.

Kieszkowska A., *Problemy readaptacyjne osób opuszczających placówki resocjalizacyjne*. *Probacja* (2) 2009, s. 99-110.

Kieszkowska A., *Projektowanie oddziaływań wspierających w inkluzyjno-katalaktycznym modelu w procesie reintegracji społecznej*, w: *Dylematy i wyzwania współczesnej resocjalizacji*, red. Chańko A., Ćwikowski R. Sawicki K., Białystok 2015, s. 45-65.

Kim Y., Steiner P. *Quasi-Experimental Designs for Causal Inference*. *Educational Psychologist* 51 (3-4), 2016, s. 395–405.

Kirenko J., Byra S., *Zasoby osobiste w chorobach psychosomatycznych*. Wydawnictwo UMCS Lublin, 2011.

Kiryłuk M., *Udział kuratora sądowego w przygotowaniu skazanego do życia po zwolnieniu – w trybie art. 164 KKW* w: *Wykonywanie środków probacji i readaptacji skazanych w Polsce*, red. Zagórski J., *Biuletyn RPO – Materiały* (zeszyt nr 59), Warszawa 2008, s. 201-226.

Klamut R., *Kwestionariusz Postaw Życiowych KPŻ*. Podręcznik do polskiej adaptacji kwestionariusza Life Attitude Profile – Revised (LAP-R) Gary’ego T. Requera. Pracownia Testów Psychologicznych Polskiego Towarzystwa Psychologicznego, Warszawa 2010.

Klamut R., *Skala Postaw Życiowych (Life Attitude Profile – Revised) jako metoda badań międzykulturowych*, Zeszyty Naukowe Politechniki Rzeszowskiej, Seria Zarządzanie i Marketing, 16, 2, 2009, s. 79-92.

Klingemann J., Miturska E., Zurhold H., Haasen Ch., Moskalewicz J., Sanclemente C., Schmied G., Hovenier A., Shewan D., Voit G., Stöver H., *Programy przygotowujące do wyjścia na wolność i opieka postpenitencjarna dla kobiet uzależnionych od narkotyków odbywających karę pozbawienia wolności-perspektywa międzynarodowa*, Alkoholizm i Narkomania, T. 27, (2) 2014, s. 107–125.

Kobes P., *Bezpieczeństwo pracy kuratorów sądowych*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2016.

Kokorzecka-Piber M., *Przygotowanie skazanego do życia na wolności*, w: *Zarys metodyki pracy kuratora sądowego*, red. Jedynak T., Stasiak K., Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2014.

Kolarz B., Literski M., Sączek K., *Obowiązki probacyjne (istota, założenia, cele oraz stosowanie w praktyce sądowej)*, Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych XXII(1), s. 65-89.

Konopczyński M., *Pedagogika resocjalizacyjna – w kierunku twórczej resocjalizacji*. Nauki o wychowaniu. Studia interdyscyplinarne, 2018/1, s. 64-75.

Konopczyński M., *Twórcza Resocjalizacja Zarys koncepcji rozwijania potencjałów*, Resocjalizacja Polska (Polish Journal of Social Rehabilitation), (7) 2014, s.13-28.

Konopczyński M., *Pedagogika resocjalizacyjna. W stronę działań kreujących*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2015.

Kowalczyk M. H., *Współczesne koncepcje oddziaływań resocjalizacyjnych wobec osób z zaawansowanymi przejawami zaburzeń w zachowaniu i niedostosowania społecznego*, Polska Myśl Pedagogiczna, (6) 2020, s. 113–130.

Krajowa Rada Kuratorów *Tendencje zmian w zakresie spraw rejestrowanych w Ms-S40*, KRK 6/5/2020, Warszawa, 2020.

Krakowiak P., Paczkowska A., *Włączanie skazanych do wolontariatu opieki paliatywno-hospicyjnej na świecie i w Polsce. Dobre praktyki współpracy systemu*

penitencjarnego ze środowiskiem opieki paliatywno-hospicyjnej w Polsce, (2) 2014, *Probacja*, s. 47-64.

Krygier M., *Wartości uniwersalne w życiu osób skazanych*. *Pedagogika Pracy*, (49) 2006, s. 145-146.

Kucyper K., *Instytucjonalne formy wsparcia w pomocy postpenitencjarnej*, *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Humanitas, Pedagogika*, nr (8) 2013, s. 55-64.

Kuźmicki W., *Przygotowanie do zwolnienia z zakładu karnego na podstawie art. 164 k.k.w. Stan realizacji i potrzeby rozwiązań systemowych*. (1) 2020 *Probacja*, s. 141-168.

Kwadrans Ł., *Metody pracy wychowawczo-resocjalizacyjnej i profilaktycznej stosowane przez kuratorów sądowych wykonujących orzeczenia w sprawach rodzinnych i nieletnich*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2019.

Kwieciński A., *Instytucja odroczonego warunkowego zwolnienia (art. 164 § 2 k.k.w.) w procesie społecznej readaptacji skazanych*, (1) 2014 *Probacja*, s. 21-35.

Leach L. F., Henson R., *The Use and Impact of Adjusted R2 Effects in Published Regression Research*, *Multiple Linear Regression Viewpoints* (1) 2007, s. 1–11.

Lewicka-Zelent A., *Doświadczenia i wyobrażenia osadzonych związane ze skutecznością dozoru elektronicznego*, *Resocjalizacja Polska (Polish Journal of Social Rehabilitation)*, (22) 2021, s. 465–483.

Lewicka-Zelent A., *Uwarunkowania gotowości nieletnich do zadośćuczynienia w paradygmacie sprawiedliwości naprawczej*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2015, s. 162-164.

Lewoc M., *Charakterystyka osób pokrzywdzonych w sprawach z oskarżenia z art. 207 § 1 kodeksu karnego*, (4) 2018 *Probacja*, s. 59-104.

Leszczyńska A., *Powrotność skazanych do zakładów karnych*, *Przegląd Więziennictwa Polskiego*, (96) 2017, s. 53-68.

Leszczyńska A., *Od kary śmierci do „zakazu” warunkowego zwolnienia*, (4) 2019, *Probacja*, s. 127-153.

Liszke W., *Przygotowanie skazanego do życia po zwolnieniu z zakładu karnego przez kuratora sądowego*, (3–4), 2009 *Probacja*, s. 113-122.

Lüdecke D., *Sjmisc*, *Data and Variable Transformation Functions*, (3) 2018..

Łąguna M., Trzebiński J., Zięba M., *Podręcznik. Kwestionariusz Nadziei na Sukces*, Pracownia Testów Psychologicznych, Warszawa 2005.

Łobocki M., *Wprowadzenie do metodologii badań pedagogicznych*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2003.

Machel H., *Resocjalizacja penitencjarna: istota, dylematy terminologiczne, społeczny sens, kilka uwag teoretycznych i kadrowych*. Resocjalizacja Polska (Polish Journal of Social Rehabilitation) (1) 2010, s. 174-192.

Machel H., *Więzenie, jako instytucja karna i resocjalizacyjna*, Wydawnictwo Arche, Gdańsk, 2003.

Machel H., *Wsparcie społeczne a efektywność resocjalizacji penitencjarnej*, w: *Wsparcie społeczne w rehabilitacji i resocjalizacji*, red. Palak Z., Bartkiewicz Z., Wydawnictwo UMCS, Lublin, 2004, s.197-206.

Machel H., *Resocjalizacja penitencjarna: trzy uwarunkowania procesu*, Resocjalizacja Polska (Polish Journal of Social Rehabilitation, (2) 2011, s. 91-107.

Majcherczyk A., *Specyfika terapii uzależnienia od środków psychoaktywnych w zakładach karnych*, Alkoholizm i Narkomania, T. 20, nr 3, 2007, s. 321-342.

Marczak M., *Postawy i oczekiwania skazanych wobec kuratorów sądowych w aspekcie ich społecznej readaptacji* w: *Przekraczanie kręgu zagubionego człowieczeństwa na resocjalizacyjnej niwie*, red. S. Przybyliński, Kraków, 2010.

Marczewski M., *Opinie zawodowych kuratorów o problemach swojej pracy* w: *Kuratela sądowa sukcesy porażki*, red. Wójcik D., Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2010, s. 229-253.

Maroń G., *Obowiązek probacyjny „innego stosownego postępowania” (art. 72 § 1 pkt 8 k.k.) w świetle orzecznictwa*. Prokuratura i Prawo, (2) 2022, s. 5-38.

Martinez D. J., Christian J., *The Familial Relationships of Former Prisoners Examining the Link between Residence and Informal Support Mechanisms*, Journal of Contemporary Ethnography, Vol. 38, 2009, s. 201-224.

McSweeney T., Hough M., *Supporting offenders with multiple needs: Lessons for the ‘mixed economy’ model of service provision*, Criminology & Criminal Justice, 2006, Vol. 6(1), 107–125.

Meek R., Gojkovic D., A. Mills, *The role of the third sector in work with offenders: the perceptions of criminal justice and third sector stakeholders*, Third Sector Research Centre, Working Paper 34, 2010, s. 3-4.

Meinhart-Burzyński D., *Dialog motywacyjny - skuteczne narzędzie wsparcia pracy kuratora* w: Współczesne wyzwania kurateli sądowej w Polsce, red. Kwieciński A., Wrocław 2019.

Melrose K. L., Brown G. D. A., Wood A. M., *When is received social support related to perceived support and well-being? When it is needed*, Personality and Individual Differences, (7) 2015, s 97-105.

Meyers T. J., Wright K. A., Young J. T.N., Tasca M., *Social support from outside the walls: Examining the role of relationship dynamics among inmates and visitors*, Journal of Criminal Justice, Vol. 52, 2017, s. 57-67.

Michel M., *Zmiana myślenia o procesie resocjalizacji i osobach niedostosowanych społecznie w świetle zmian paradygmatów w polskiej myśli resocjalizacyjnej. Nurt „nowej resocjalizacji”*, Polska Myśl Pedagogiczna (3) 2017, s. 95–110.

Ministry of Justice, *Transforming Rehabilitation A Strategy for Reform*, The Stationery Office Limited UK, 2013.

Mirczak A., *Determinanty wsparcia społecznego wśród starszych mieszkańców wsi*, Labor et Educatio (2) 2014, s. 189-203.

Miszewski K., *Readaptacja społeczna zwalnianych więźniów długoterminowych a powrót do przestępstwa*. Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze, (5) 2020, s. 40–50.

Montgomery D. C., *Design and Analysis of Experiments*. Eighth edition. Hoboken, NJ John Wiley & Sons Inc., 2013.

Mudrecka I., *Poczucie odpowiedzialności młodzieży skonfliktowanej z prawem. Studium pedagogiczne*, 2010, Opole. s. 110-115.

Mudrecka I., *Wykorzystanie koncepcji resilience w profilaktyce niedostosowania społecznego i resocjalizacji*, Resocjalizacja Polska (5) 2013, s. 49-61.

Muskała M., Kuztał J., 2018, *Kurator sądowy wobec nowych zadań i zmian w systemie resocjalizacji*, Studia Paedagogica Ignatiana (I) 2018, s. 19-39.

Myrna B., *Instytucja odroczonego warunkowego zwolnienia skazanych w postępowaniu karnym wykonawczym (art. 164 § 2 k.k.w.)*, Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego, T. 48, 2018, s. 69- 82.

Naessens L., *Addressing the needs of people in prison: the case of prison work*, European Journal of Social Work, Vol. 23, 2020, s.1-12.

Najwyższa Izba Kontroli, *Informacja o wynikach kontroli Realizacja zadań funduszu pomocy pokrzywdzonym oraz pomocy postpenitencjarnej – Funduszu Sprawiedliwości*, KPB.430.010.2021, Warszawa, 2.08.2021.

Najwyższa Izba Kontroli, *Informacja o wynikach kontroli: Pomoc społeczna świadczona osobom opuszczającym zakłady karne*, KPS.430.006.2018, Warszawa 2019

Najwyższa Izba Kontroli, *Informacja o wynikach kontroli Readaptacja społeczna skazanych na wieloletnie kary pozbawienia wolności*, 2015KPB-4101-006-00/2014, Warszawa 27.10.2015.

Narojczyk A., *Założenia teoretyczne wsparcia społecznego. Konceptualizacja pojęcia w ujęciu nauk społecznych*, Acta Educationis 2017, Wydawnictwo Avalon Kraków, s. 30-37.

Nawrocka K., Zozuka J., *Funkcjonowanie osób z niepełnosprawnościami w warunkach izolacji penitencjarnej. Studium pedagogiczno-prawne*, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej, Warszawa 2020.

Neuhäuser M., *Wilcoxon*. In *International Encyclopedia of Statistical Science*, Berlin, Heidelberg, 2011, s. 1656–58.

Niewiadomska I., Chwaszcz J., Augustynowicz W., Bartczuk R., *Readaptacja społeczno-zawodowa więźniów. Narzędzia do diagnozowania potencjału readaptacyjnego i kapitału wspierającego*, Lublin 2014.

Niewiadomska I., Chwaszcz J., *Jak skutecznie zapobiec karierze przestępczej?*, Lublin 2010.

Niewiadomska I., *Osobowościowe uwarunkowania skuteczności kary pozbawienia wolności*, Wydawnictwo KUL, 2007.

Niewiadomska I., *Polski model resocjalizacji penitencjarnej*, Teka Komisji Prawniczej, Polska Akademia Nauk, Oddział Lublin, 2016, s. 100–122.

Niewiadomska-Krawczyk M., *Środki wolnościowe w systemie readaptacji społecznej*, Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego, (57) 2020, s. 115-134.

Nikołajew J. *Specyfika duszpasterstwa więziennego w Polsce. Prezentacja badań własnych*, Teologia w Polsce, Półrocznik Towarzystwa Teologów Dogmatyków, (1) 2009, s. 153-163.

Nikołajew J., *Gwarancje państwowe dotyczące uprawnień skazanych odbywających karę pozbawienia wolności*, Przegląd Prawno-Ekonomicznyn. Review of Law, Business & Economics (3) 2017, s. 88-118.

Nosal K., *Bezpieczeństwo uczestników procesu resocjalizacyjnego w pracy kuratora sądowego dla dorosłych* w: *Bezpieczeństwo społeczne. Konteksty-zagrożenia-perspektywy*, red. Michalski J., Lewandowski A., Wolińska M., Wydawnictwo Naukowe Akademii Humanistycznej im. A. Gieysztora w Pułtusku, s. 193-209.

Nowak B. M., *Hierarchia wartości osób wykluczonych społecznie*, *Pedagogika Społeczna* (63), 2017, s. 139-159.

Nowakowski M., *Pojęcie wsparcia społecznego i problemy jego pomiaru ze szczególnym uwzględnieniem populacji seniorów* w: *Nasze starzejące się społeczeństwo. Nadzieje i zagrożenia*, red. J. Kowalewski i P. Szukalski, Łódź, 2004. s. 292-300.

Nurullah A. S., *Received and provided social support: A review of current evidence and future directions*, *American Journal of Health Studies*, 27(3) 2012, s.173-188.

Obi F. C., Okoye I. E., Ewoh A. I. E., Onwudiwe I. D., *Restorative Justice: Psychological Needs of Offenders and Implications for Safety & Security*, *African Social Science Review*, Vol. 9 (1) 2018, s. 3-18.

Opora R., *Efektywność oddziaływań resocjalizacyjnych*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2015.

Opora R., *Rola przekonań w teoriach kryminologicznych i praktyce resocjalizacyjnej*, *Forum Pedagogiczne* (1) 2017, s. 17-26.

Osińska M., *Analiza skuteczności oddziaływań resocjalizacyjnych oraz możliwości jej oceny w warunkach kurateli dla dorosłych*. *Probacja* nr 3/2021, s. 93–114.

Osińska M., *Zasoby osobiste osób dorosłych resocjalizowanych w warunkach wolnościowych*, niepublikowana rozprawa doktorska, UMCS Lublin 2020.

Osińska M., *Personal Resources of Convicts Functioning in Penitentiary and Non-custodial Social Rehabilitation Systems*, *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*, s.113-132.

Ozga A., *Psychospołeczne skutki kary pozbawienia wolności w zakresie problemów społecznych*, *Homo et Societas*, (2) 2017, s. 61-71.

Paszkievicz A., *Podmiotowe traktowanie wychowanka w pracy rodzinnego kuratora sądowego*, Lublin 2006.

Paszkievicz A., *Wychowanie resocjalizujące w środowisku otwartym - zarys teorii. Podręcznik dla studentów pedagogiki*, Białystok 2005.

Patil I., *Visualizations with Statistical Details*, The “Ggstatsplot’ Approach” (6) 2021.

Pearson K.. X. *On the Criterion That a Given System of Deviations from the Probable in the Case of a Correlated System of Variables Is Such That It Can Be Reasonably Supposed to Have Arisen from Random Sampling*, The London, Edinburgh, and Dublin Philosophical Magazine and Journal of Science ,50 (302), 1900, s. 157–75.

Pierzchała K., *Europejskie standardy postępowania w sprawach objętych probacją. Synteza problemu w oparciu o materiały z Konferencji Senackiej (Popowo, 27–28 października 2008 r.)*, (1) 2012 Probacja, s. 61-81.

Pilch, T., *Zasady badań pedagogicznych*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 1998.

Piotrowski J. M., Ciosek M., *Izolacja więzienna jako złożona sytuacja trudna*, 2016, w: *Psychologia Penitencjarna*, red. Ciosek M., Pastwa-Wojciechowska B., Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2016.

Pisma urzędowe ministerstw z dnia 19 stycznia 2016 r., VIII/234/2016 (Legalis)

Poklek R., *Pomoc postpenitencjarna a readaptacja społeczna osób opuszczających jednostki penitencjarne* w: *Psychologia Penitencjarna*, red. Ciosek M., Pastwa-Wojciechowska B., Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2016.

Pol J., *Duszpasterstwo więzienne w Polsce w perspektywie 25 lat doświadczeń pastoralno-resocjalizacyjnych*, Przegląd Więziennictwa Polskiego, (96) 2017, s. 103-128.

Porębska K., *Wsparcie społeczne w warunkach izolacji jako wyznacznik skutecznej readaptacji*, (2) 2009 Probacja, s. 49-58.

Porzak R., *Wykorzystanie Testu Przymiotnikowego ACL-37 do badania obrazu „szkoły” i „ucznia”* w: *Szkoła i nauczyciel w percepcji uczniów*, red. Gaś Z.B, Warszawa 1999.

Pospiszyl I., *Neopenologia - spór o sens istnienia resocjalizacji penitencjarnej*, Resocjalizacja Polska (Polish Journal of Social Rehabilitation), (22) 2021, s. 185–204.

Poznaniak W., *Zaburzenia w uspołecznieniu u przestępców. Analiza niektórych mechanizmów psychologicznych*, Poznań 1997.

Prins H. A., *The Probation Officer As After-Care Case Worker in England*, The Journal of Criminal Law and Criminology, Vol. 49, 1959, s. 557-561.

Przybyliński S., *Podkultura więzienna wielowymiarowość rzeczywistości penitencjarnej*, Kraków 2005.

Pytka A., Mielnik D., *System transdermalnego monitorowania stężenia alkoholu (TMSA) na gruncie instytucji kurateli sądowej – analiza prawno-pedagogiczna. Casus polski*, (1) 2022 Probacja, s. 161-178.

Pytka L., *Pedagogika resocjalizacyjna Wybrane zagadnienia teoretyczne, diagnostyczne i metodyczne*. Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej, Warszawa 2016.

R Core Team *A Language and Environment for Statistical Computing*. Vienna, Austria, Foundation for Statistical Computing, 2021.

Rada Europy, *Europejskie Reguły Więzienne, Rekomendacja (2006)2*, 11.01.2006r.

Raszková T., Hoferková S., *Family in the context of resocialization pedagogy*, *Wychowanie w Rodzinie* t. XVI (2/2017), s. 67-74.

Raś D., *Przestępczość i wychowanie w dwudziestoleciu międzywojennym. Wybór tekstów*, Kraków 2011.

Raś D., *Rodzice skazani na karę pozbawienia wolności – kryzys i szansa na rozwój życia rodzinnego*, *Chowanna*, 2018, T. 2 (51), 301-313.

Reker G. T., *Life Attitude Profile – Revised (LAP-R). Manual*, Students Psychologists Press, Peterborough, Ontario 1992.

Reker G. T., *Theoretical perspective, dimensions, and measurement of existential meaning* w: *Exploring Existential Meaning. Optimizing human development across the life span*, eds. G. T. Reker, K. Chamberlain, Sage Publication, Thousand Oaks, London, New Delhi, 2000.

Reker G. T., *Life Attitude Profile – Revised (LAP-R). Manual*, Students Psychologists Press, Peterborough Ontario 1992.

Reker G. T., Peacock E. J., *The Life Attitude Profile (LAP): A multidimensional instrument for assessing attitudes toward life*, *Canadian Journal of Behavioural Science*, (13) 1981, s. 164-273.

Rekosz E., *Przygotowanie skazanych do zwolnienia. Wyniki badań na temat oddziaływań penitencjarnych w polskich zakładach karnych*, Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, Analizy, Raporty, Ekspertyzy 3/2010.

Rzecznik Praw Obywatelskich, *Wystąpienie do Ministra Sprawiedliwości z dnia 13.03.2008*, RPO-517732-VII/7I4/05/JZ, s. 1-17.

Singh A. P., Dubey A. P., *Role of social support as a mediator in negative stressful life event and somatic complaints of managerial personnel*, Indian Journal of Positive Psychology (6) 2015, s. 249-254.

Skibińska B., „Skazani na samotność?” o konsekwencjach izolacji społecznej w wybranych jej kontekstach, *Studia Edukacyjne*, (44) 2017, s. 265-284.

Skowroński B., *Wypalenie zawodowe sądowych kuratorów zawodowych wykonujących orzeczenia w sprawach karnych i rodzinnych*. Resocjalizacja Polska (Polish Journal of Social Rehabilitation), (11) 2016, s. 185-209.

Skowroński B., Talik E., *Quality of Life and Its Correlates in People Serving Prison Sentences in Penitentiary Institution*, International Journal of Environmental Research and Public Health, (18) 2021, s. 1-16.

Skrobotowicz G., *Wykonywanie środków oddziaływania penitencjarnego na przestrzeni lat*, Roczniki Nauk Prawnych T. XXX, numer (1) 2020, s. 131-152.

Sprawozdanie statystyczne MS-s40 z działalności kuratorskiej służby sądowej za 2021, Ministerstwo Sprawiedliwości, Warszawa 2022.

Standards for effective probation work (brak autora), Journal of the American Institute of Criminal Law and Criminology Vol. 10, No. 2 (Aug., 1919), s. 293-296.

Stanek K. M., Grzegolec N., Mikuli I., *Idea reintegracji i readaptacji społecznej oraz zawodowej byłych więźniów z uwzględnieniem dobrych praktyk na świecie*, (2) 2021 *Probacja*, s. 53–72.

Stasiorowski S., *Metody pracy resocjalizacyjnej i profilaktycznej stosowane przez kuratorów sądowych wykonujących orzeczenia w sprawach karnych*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2018.

Stasiorowski S., *Metody pracy kuratorów sądowych wykonujących orzeczenia w sprawach karnych w świetle badań*, Resocjalizacja Polska (Polish Journal of Social Rehabilitation), (22) 2021 s. 565–584.

Stojkowska – Stefanovska V., *Attitudes and values of young inmates placed in correctional facility*, Journal of Criminology and Criminal Law, Vol.3, 2019, s. 7-26.

Strzelczyk K., *Poczucie kontroli u skazanych uczestniczących w więziennej terapii uzależnień*, *Studia z Psychologii w KUL*, tom 16, 2010, s. 75-89.

Szaro M., *Rodzina a poczucie sensu życia u osadzonych*, *Przegląd Więziennictwa Polskiego*, (98) 2018, s. 69-83

Szczepanik R., *Stawanie się recydywistą. Kariery instytucjonalne osób powracających do przestępczości*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2015.

Szczygieł G. B., *Spoleczna readaptacja skazanych w polskim systemie penitencjarnym*, Temida 2 Białystok 2002.

Szczygieł B. G., *Preparation of convicts to be released from prison under article 164 epc, Ius Novum*, Vol. 11, No 2, 2017, s. 155-167.

Szlachta E., *Próba adaptacji i walidacji polskiej wersji The Interpersonal Support Evaluation List - ISEL, Kwestionariusz Spostrzeganego Wsparcia Społecznego*, Przegląd Psychologiczny, T. 4, 2009, s. 433-451.

Sztuka J., *Perspektywa efektywności w resocjalizacji*, Studia Paedagogica Ignatiana (I) 2018, s. 86-105.

Taxmanand F. S., Maass S., *What Are the Costs and Benefits of Probation?* w: Probation. 12 Essential Questions, red. F. McNeill, I. Durnescu, R. Butter, Palgrave Macmillan London, 2016. s. 179-196.

Tjur T., *Coefficients of Determination in Logistic Regression Models. The Coefficient of Discrimination*, The American Statistician 63 (4) 2009, s. 366–72.

Toroń-Fórmanek B., *Proces resocjalizacji osób pozbawionych wolności w aspekcie nieharmonijnego rozwoju tożsamości*, Lubelski Rocznik Pedagogiczny T. XXXV, z. 2, 2016, s. 85-103.

Uchwała Krajowej Rady Kuratorów z dnia 6 maja 2004 roku, *Kodeks etyki kuratora sądowego*.

United Nations Office on Drugs and Crime, *Introductory Handbook on the Prevention of Recidivism and the Social Reintegration of Offender*. Criminal Justice Handbook Series, Vienna 2018.

Wdowiszewski A., *Duszpasterstwo więzienne* w: Psychologia Penitencjarna, red. Ciosek M., Pastwa-Wojciechowska B., Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2016, s. 329-351.

Weissbrot-Koziarska A., Kanios A., *Praca jako środek resocjalizacji osób w izolacji więziennej – przegląd badań*, Resocjalizacja Polska (Polish Journal of Social Rehabilitation), (22) 2021 s. 377–389.

Welch B. L., *The generalization of 'student's' problem when several different population variances are involved*. Biometrika, 34 (1-2) 1947, s. 28–35.

Węgliński A., Kuziora G., *W poszukiwaniu wychowującej kurateli sądowej*, Lublin 2016.

Wickham H., Chang W., Henry L., Pedersen T. L., Takahashi K., Wilke C., Woo K., *Ggplot2: Create Elegant Data Visualisations Using the Grammar of Graphics*, 2018.

Wickham H., François R., Henry L., Müller K., *Dplyr: A Grammar of Data Manipulation*, 2022.

Wilamowska B., *Problematyka stosowania przepisu artykułu 164 k.k. w świetle czynności wykonywanych przez Szlachtę Więzienną i kuratorską służbę sądową* w: *Polski system penitencjarny. Ujęcie integralno-kulturowe*, red. Szczepaniak P., Forum Penitencjarne, Warszawa 2013.

Wirkus Ł., Babicka-Wirkus A., Opora R. Stasiak K., *Burnout among Probation Officers in Poland and the Role of Preferred Styles of Coping with Stress*. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, (18) 2021, s. 1- 17.

Witkowski R., *Wolontariat hospicyjny więźniów. W kierunku inkluzji społecznej* w: *Psychologia Penitencjarna*, red. Ciosek M., Pastwa-Wojciechowska B., Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2016, s. 298-327.

Włodarczyk, E., *O wsparciu społecznym i jego znaczeniu* w: *Od wykluczenia do wsparcia. W przestrzeni współczesnych problemów społecznych*, red. Spętana J., Krzysztofiak D., Włodarczyk E., Oficyna Wydawnicza Impuls 2016, s. 191-195.

Wojtera E., *Bezpieczeństwo pracy kuratora sądowego w ujęciu uniwersalnym i interdyscyplinarnym*, *Resocjalizacja Polska* (3) 2012, s. 187-212.

Woronowicz Sz., *Resocjalizacja – zarys problematyki*. Biuro analiz i dokumentacji, Kancelaria Senatu RP, Warszawa 2015.

Wróbel-Chmiel A., *Nagrody i środki dyscyplinarne w praktyce penitencjarne, a poczucie sensu życia więźniów długoterminowych*, *Przegląd Więziennictwa Polskiego*, IV. 2017 s. 19-38.

Wróbel-Chmiel A., *Praca w warunkach izolacji więziennej a poczucie sensu życia skazanych odbywających kary długoterminowe*, *Probacja* (I) 2018, s. 69-89.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie, sygn. akt II AKa 478/18 z dnia 12.04.2019r. (<https://www.saos.org.pl/judgments/383446>, dostęp 14.05.2022)

Wysocka E., *Diagnoza w resocjalizacji. Obszary problemowe i modele rozwiązań w ujęciu psychopedagogicznym*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009.

Wysocka E., *Diagnoza pozytywna w resocjalizacji. Model teoretyczny i metodologiczny*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2015.

Zajęcka B., *Terapia osób uzależnionych od alkoholu w jednostkach penitencjarnych*, Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, T. XVII, 2008, s. 125-140.

Zbyrad T., *Instytucje opieki totalnej jako forma zniewolenia i kontroli nad człowiekiem potrzebującym pomocy – na przykładzie domów pomocy społecznej*, Roczniki Nauk Społecznych T. 4(40) 2012, s. 51-69.

Żywucka-Kozłowska E., *Naznaczeni, odtrąceni, wykluczeni... Kilka uwag o społecznej sytuacji osób opuszczających zakłady karne* w: *Meandry wykluczenie społecznego*, red. Nowak J., Wydawnictwo Wyższa Szkoła Pedagogiczna Towarzystwa Wiedzy Powszechnej, Warszawa 2008, s. 113-126.

Netografia

<http://www.codalej.info/listings/osrodek-pomocy-postpenitencjarnej-w-lublinie/>,
dostęp 12.12.2021.

<https://wlodawa.net/wlodawa-dzien-dziecka-w-zakladzie-karnym-we-wlodawie/>,
data dostępu: 15.04.2020).

<https://postis.pl/pomoc-postpenitencjarna>, dostęp 28.01.2022.

<https://www.dziennikwschodni.pl/lublin/w-lublinie-powstal-dom-dla-bylych-wiezniow-w-tym-tygodniu-przyjada-pierwsi-podopieczni,n,1000223850.html>,
dostęp 12.12.2021.

<https://www.funduszsprawiedliwosci.gov.pl/pl/konkursy/pomoc-postpenitencjarna/news,15321,program-pomocy-postpenitencjarnej-udzielanej.html>,
dostęp 28.01.2022.

<https://www.money.pl/gospodarka/wiezniowie-kosztuja-budzet-miliardy-rocznie-ma-byc-taniej-bo-wiecej-osadzonych-dostanie-bransolete-6700836201901024a.html>,
dostęp 14.05.2022.

<https://www.practest.com.pl/kpz-kwestionariusz-postaw-zyciowych>,
dostęp 2.02.2020.

<https://www.sw.gov.pl/aktualnosc/okregowy-inspektorat-sluzby-wiezienniej-w-lublinie-centrum-studiow-kul-dla-osadzonych-briefing-prasowy-w-areszcie-sledczym-w-lublinie>, dostęp 1.06.2022.

Akty prawne

Kodeks karny wykonawczy, tj. z dnia 18 listopada 2020 r. (Dz.U. z 2021 r. poz. 53).

Kodeks karny, tj. z dnia 28 kwietnia 2022 r. (Dz.U. z 2022 r. poz. 1138).

Kodeks postępowania karnego, tj. z dnia 1 marca 2021 r. (Dz.U. z 2021 r. poz. 534).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości w sprawie *Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej - Funduszu Sprawiedliwości* z dnia 13 września 2017 r. tj. z dnia 20 marca 2019 r. (Dz.U. z 2019 r. poz. 683).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości w sprawie *sposobu i trybu wykonywania czynności przez kuratorów sądowych w sprawach karnych wykonawczych* z dnia 13 czerwca 2016 r. (Dz.U. z 2016 r. poz. 969).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 16 stycznia 2012 r. w sprawie *sposobu przeprowadzania badań na obecność alkoholu, środków odurzających lub substancji psychotropowych w organizmie skazanego lub sprawcy oddanego pod dozór lub zobowiązanego do powstrzymania się od nadużywania alkoholu lub używania środków odurzających lub substancji psychotropowych, ich dokumentowania oraz weryfikacji* (Dz.U. z 2012r, poz. 104).

Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów w sprawie *współdziałania podmiotów w wykonywaniu kar, środków karnych, kompensacyjnych, zabezpieczających, zapobiegawczych oraz przepadku, a także społecznej kontroli nad ich wykonywaniem* z dnia 28 grudnia 2016 r. (Dz.U. z 2016 r. poz. 2305).

Ustawa o kuratorach sądowych tj. z dnia 13 grudnia 2019 r. (Dz.U. z 2020 r. poz. 167).

Spis tabel

Tabela 1. Liczba skazanych, wobec których został ustanowiony okres przygotowania do zwolnienia w okresie 2013-2018	49
Tabela 2. Wskaźniki do zmiennych	88
Tabela 3. Wiek badanych osób skazanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)	96
Tabela 4. Stan cywilny skazanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)	97
Tabela 5. Liczba dzieci skazanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)	98
Tabela 6. Popołniony ostatnio czyn przez skazanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)	99
Tabela 7. Liczba odbywanych kar przez skazanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)	101
Tabela 8. Wykształcenie skazanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)	102
Tabela 9. Zawody osób skazanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)	103
Tabela 10. Rodzaj deklarowanych uzależnień przez skazanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)	104
Tabela 11. Stosunek do wiary skazanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)	106
Tabela 12. Ustanawianie w przeszłości okresu przygotowania do zwolnienia wobec skazanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)	107
Tabela 13. Deklarowane miejsce powrotu po wyjściu z więzienia skazanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)	107
Tabela 14. Pomoc udzielona w przeszłości przez dyrektora zakładu karnego/aresztu śledczego skazanym z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)	109
Tabela 15. Pomoc udzielona w przeszłości przez kuratora sądowego skazanym z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)	110

Tabela 16. Pomoc udzielona w przeszłości przez służby społeczne skazanym z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia).....	111
Tabela 17. Pomoc udzielona w przeszłości przez stowarzyszenia i fundacje skazanym z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia).....	112
Tabela 18. Pomoc udzielona w przeszłości przez prawnika skazanym z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia).....	112
Tabela 19. Pomoc udzielona w przeszłości przez terapeutę skazanym z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia).....	113
Tabela 20. Pomoc udzielona w przeszłości przez psychologa skazanym z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia).....	114
Tabela 21. Pomoc udzielona w przeszłości przez księdza skazanym z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia).....	114
Tabela 22. Pomoc udzielona w przeszłości przez żonę/partnerkę skazanym z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia).....	115
Tabela 23. Pomoc udzielona w przeszłości przez rodziców skazanym z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia).....	116
Tabela 24. Pomoc udzielona w przeszłości przez dzieci skazanym z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia).....	116
Tabela 25. Pomoc udzielona w przeszłości przez dziadków skazanym z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia).....	117
Tabela 26. Pomoc udzielona w przeszłości przez bliskich i kolegów skazanym z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia).....	118
Tabela 27. Pomoc udzielona w przeszłości przez inne osoby i instytucje skazanym z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia).....	118
Tabela 28. Rodzaje pomocy otrzymanej w przeszłości przez osadzonych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia).....	

do zwolnienia) w związku ze zwolnieniem z więzienia (osoba badana mogła wskazać kilka rodzajów pomocy).....	119
Tabela 29. Ocena otrzymanej w przeszłości pomocy po opuszczeniu więzienia przez osadzonych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia).....	120
Tabela 30 Pomoc udzielana aktualnie przez dyrektora zakładu karnego/areszt skazanym z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia).....	122
Tabela 31. Pomoc udzielana aktualnie przez kuratora sądowego skazanym z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia).....	123
Tabela 32. Pomoc świadczona aktualnie przez służby społeczne skazanym z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia).....	123
Tabela 33. Pomoc świadczona aktualnie przez stowarzyszenia i fundacje skazanym z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia).....	124
Tabela 34. Pomoc świadczona aktualnie przez prawnika skazanym z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia).....	125
Tabela 35. Pomoc świadczona aktualnie przez terapeutę skazanym z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia).....	126
Tabela 36. Pomoc świadczona aktualnie przez psychologa skazanym z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia).....	126
Tabela 37. Pomoc świadczona aktualnie przez księdza skazanym z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia).....	127
Tabela 38. Pomoc świadczona aktualnie przez żonę/partnerkę skazanym z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia).....	128
Tabela 39. Pomoc świadczona aktualnie przez rodziców skazanym z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia).....	128
Tabela 40. Pomoc świadczona aktualnie przez dzieci skazanym z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia).....	129
Tabela 41. Pomoc świadczona aktualnie przez dziadków skazanym z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia).....	130

Tabela 42. Pomoc świadczona aktualnie przez bliskich i kolegów skazanym z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia).....	130
Tabela 43. Pomoc świadczona aktualnie przez inne osoby i instytucje skazanym z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia).....	131
Tabela 44. Rodzaj pomocy aktualnie otrzymywanej przez osadzonych w związku z przygotowaniem do zwolnienia z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)	132
Tabela 45. Ocena skuteczności ustanawiania okresu przygotowania do zwolnienia według badanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia).....	134
Tabela 46. Osoby, wobec których powinien być ustanawiany okres przygotowania do zwolnienia według badanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)	135
Tabela 47. Preferowany okres trwania okresu przygotowania do wolności według badanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia).....	135
Tabela 48. Kompetencje do występowania o ustanowienie okresu przygotowania do zwolnienia według badanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia).....	136
Tabela 49. Wiedza o ustanawianiu okresu przygotowania do zwolnienia u badanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia).....	137
Tabela 50. Oczekiwanie pomocy finansowej przez osadzonych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)	138
Tabela 51. Oczekiwanie pomocy rzeczowej (odzież, obuwie, żywność) przez osadzonych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia).....	139
Tabela 52. Oczekiwanie pomocy w znalezieniu/opłaceniu mieszkania przez osadzonych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia).....	139
Tabela 53. Oczekiwanie pomocy w poprawie stanu zdrowia przez osadzonych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia).....	140

Tabela 54. Oczekiwanie porad prawnych/pomocy w uregulowaniu spraw sądowych przez osadzonych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia).....	141
Tabela 55. Oczekiwanie pomocy psychologicznej przez osadzonych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia).....	141
Tabela 56. Oczekiwanie pomocy w zdobyciu zawodu/kwalifikacji/doradztwo zawodowe przez osadzonych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia).....	142
Tabela 57. Oczekiwanie wsparcia duchowego, religijnego przez osadzonych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia).....	143
Tabela 58. Oczekiwanie pomocy w nawiązaniu i odbudowaniu więzi rodzinnych przez osadzonych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia).....	143
Tabela 59. Oczekiwanie pomocy w podjęciu terapii uzależnienia lub zachowania przez osadzonych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia).....	144
Tabela 60. Oczekiwanie pomocy w skierowaniu do udziału w grupie wsparcia przez osadzonych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia).....	145
Tabela 61. Oczekiwanie pomocy w znalezieniu pracy przez osadzonych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia).....	145
Tabela 62. Oczekiwanie innych rodzajów pomocy przez osadzonych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia).....	146
Tabela 63. Potrzeba nawiązania kontaktu z własną rodziną po opuszczeniu więzienia, u badanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia).....	147
Tabela 64. Potrzeba nawiązania kontaktu z rodzicami po opuszczeniu więzienia u badanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia).....	147
Tabela 65. Potrzeba nawiązania kontaktu z rodzeństwem po opuszczeniu więzienia u badanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia).....	148

Tabela 66. Potrzeba nawiązania kontaktu z kolegami po opuszczeniu więzienia u badanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)	149
Tabela 67. Potrzeba nawiązania kontaktu z kuratorem sądowym po opuszczeniu więzienia u badanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)	150
Tabela 68. Potrzeba nawiązania kontaktu z pracownikiem socjalnym po opuszczeniu więzienia u badanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)	150
Tabela 69. Potrzeba nawiązania kontaktu z lekarzem po opuszczeniu więzienia u badanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)	151
Tabela 70. Potrzeba nawiązania kontaktu z prawnikiem po opuszczeniu więzienia u badanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)	151
Tabela 71. Potrzeba nawiązania kontaktu z pracownikiem urzędu pracy po opuszczeniu więzienia u badanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)	152
Tabela 72. Potrzeba nawiązania kontaktu z pracodawcą po opuszczeniu więzienia u badanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)	153
Tabela 73. Potrzeba nawiązania kontaktu z psychologiem po opuszczeniu więzienia u badanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)	153
Tabela 74. Potrzeba nawiązania kontaktu z terapeutą po opuszczeniu więzienia u badanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)	154
Tabela 75. Potrzeba nawiązania kontaktu ze stowarzyszeniami i organizacjami pozarządowymi po opuszczeniu więzienia u badanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia).....	155
Tabela 76. Potrzeba nawiązania kontaktu z innymi osobami i instytucjami po opuszczeniu więzienia badanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)	155
Tabela 77. Szkolenie zawodowe z możliwością zdobycia prawa jazdy jako oczekiwana forma pomocy po wyjściu z więzienia dla badanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia).....	156

Tabela 78. Zatrudnienie na okres próby 6 miesięcy jako oczekiwana forma pomocy po wyjściu z więzienia dla badanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)	157
Tabela 79. Pełna diagnoza stanu zdrowia i leczenie jako oczekiwana forma pomocy po wyjściu z więzienia dla badanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)	157
Tabela 80. Zakwaterowanie na okres do 6 miesięcy jako oczekiwana forma pomocy po wyjściu z więzienia dla badanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)	158
Tabela 81. Terapia uzależnień jako oczekiwana forma pomocy po wyjściu z więzienia dla badanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)	159
Tabela 82. Przeprowadzenie mediacji z rodziną/pokrzywdzonymi jako oczekiwana forma pomocy po wyjściu z więzienia dla badanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia).....	159
Tabela 83. Udział w zajęciach dotyczący budowania dobrych relacji rodzinnych jako oczekiwana forma pomocy po wyjściu z więzienia dla badanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia).....	160
Tabela 84. Odbudowanie więzi rodzinnych, jako cel osób badanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)	162
Tabela 85. Założenie rodziny, jako cel osób badanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)	162
Tabela 86. Podjęcie pracy jako cel osób badanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)	163
Tabela 87. Rozpoczęcie działalności gospodarczej jako cel osób badanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia).....	164
Tabela 88. Zdobywanie wykształcenia, jako cel osób badanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)	164
Tabela 89. Poprawa stanu zdrowia jako cel osób badanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)	165
Tabela 90. Zerwanie z uzależnieniem jako cel osób badanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)	165
Tabela 91. Możliwość samodzielnego utrzymania się jako cel osób badanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia).....	166

Tabela 92. Zmiana środowiska, które ma zły wpływ na osadzonych jako cel osób badanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia).....	167
Tabela 93. Pogłębienie wiary, religijności jako cel osób badanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)	167
Tabela 94. Inne cele życiowe osób z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)	168
Tabela 95. Główne problemy do rozwiązania po wyjściu z więzienia badanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia).....	169
Tabela 96. Rodzina pochodzenia jako wartość dla skazanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)	170
Tabela 97. Własna rodzina jako wartość dla skazanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)	170
Tabela 98. Chęć życia w zgodzie z prawem jako wartość dla skazanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia).....	171
Tabela 99. Praca jako wartość dla skazanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)	172
Tabela 100. Zdrowie jako wartość dla skazanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)	172
Tabela 101. Wiara i Kościół jako wartość dla skazanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)	173
Tabela 102. Życie w zgodzie z własnym sumieniem jako wartość dla skazanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia).....	174
Tabela 103. Zamożność jako wartość dla skazanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)	174
Tabela 104. Dobre relacje z innymi ludźmi jako wartość dla skazanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia).....	175
Tabela 105. Wolność od uzależnienia jako wartość dla skazanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)	175
Tabela 106. Inne wartości ważne dla skazanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)	176

Tabela 107. Potrzeba osiągnięć (<i>Ach</i>) u skazanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)	177
Tabela 108. Potrzeba dominacji (<i>Dom</i>) u skazanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)	178
Tabela 109. Potrzeba wytrwałości (<i>End</i>) u skazanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)	178
Tabela 110. Potrzeba porządku (<i>Ord</i>) u skazanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)	178
Tabela 111. Potrzeba rozumienia siebie (<i>Int</i>) u skazanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)	179
Tabela 112. Potrzeba opiekiowania się (<i>Nur</i>) u skazanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)	179
Tabela 113. Potrzeba afiliacji (<i>Aff</i>) u skazanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)	179
Tabela 114. Potrzeba kontaktów heteroseksualnych (<i>Het</i>) u skazanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)	180
Tabela 115. Potrzeba ujawniania się (<i>Exh</i>) u skazanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)	180
Tabela 116. Potrzeba autonomii (<i>Aut</i>) u skazanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)	180
Tabela 117. Potrzeba agresji (<i>Agg</i>) u skazanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)	181
Tabela 118. Potrzeba zmian (<i>Cha</i>) u skazanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)	181
Tabela 119. Potrzeba doznawania opieki i wsparcia (<i>Suc</i>) u skazanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)	181
Tabela 120. Potrzeba upokarzania się (<i>Aba</i>) u skazanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)	182
Tabela 121. Potrzeba podporządkowania (<i>Def</i>) u skazanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)	182
Tabela 122. Ogólne spostrzegane wsparcie społeczne przez badanych z grupy P oraz grupy B....	185
Tabela 123. Spostrzegane wsparcie poznawcze przez badanych z grupy P oraz grupy B	186
Tabela 124. Spostrzegane wsparcie materialne przez badanych z grupy P oraz grupy B	186
Tabela 125. Spostrzegane dowartościowanie przez badanych z grupy P oraz grupy B	186

Tabela 126. Spostrzeganie przynależności przez badanych z grupy P oraz grupy B	187
Tabela 127. Cel w życiu jako postawa egzystencjalna badanych osób z grupy P i B	188
Tabela 128. Spójność wewnętrzna, jako postawa egzystencjalna	188
Tabela 129. Kontrola życia jako postawa egzystencjalna badanych osób z grupy objętej i nieobjętej okresem przygotowania do zwolnienia	188
Tabela 130. Akceptacja śmierci jako postawa egzystencjalna badanych osób z grupy P i B.....	189
Tabela 131. Pustka egzystencjalna jako postawa egzystencjalna osób z grupy objętej i nieobjętej okresem przygotowania do zwolnienia	189
Tabela 132. Poszukiwanie celów jako postawa egzystencjalna badanych z grupy P i B.....	190
Tabela 133. Ogólna nadzieja na sukces badanych z grupy P i B	191
Tabela 134. Przekonanie o umiejętności znajdowania rozwiązań osób z grupy P i B	192
Tabela 135. Siła woli przekonanie o posiadaniu silnej woli osób z grupy objętej i nieobjętej okresem przygotowania do zwolnienia	192
Tabela 136. Wyniki analizy regresji wielokrotnej dla zmiennej oceny jakości pomocy osób bądź instytucji udzielających wsparcia jako zmiennej zależnej oraz wybranych charakterystyk więźniów objętych okresem przygotowania do zwolnienia jako predyktorów. Istotne zależności	195
Tabela 137. Wyniki analizy regresji wielokrotnej dla oceny znaczenia osób bądź instytucji, z którymi więźniowie chcieliby nawiązać kontakt po opuszczeniu więzienia jako zmiennej zależnej oraz wieku, posiadania rodziny, karalności i uzależnienia jako predyktorów. Istotne zależności.....	196
Tabela 138. Wyniki analizy regresji dla oceny stopnia zainteresowania ofertami pomocy dla osób zwalnianych jako zmiennej zależnej oraz wieku, posiadania rodziny, karalności i uzależnienia jako predyktorów. Istotne zależności.....	197
Tabela 139. Wyniki analizy regresji dla zmiennej oceny jakości pomocy osób bądź instytucji udzielających wsparcia (pomoc prawnika) jako zmiennej zależnej oraz właściwości osobowościowych jako predyktorów	198
Tabela 140. Wyniki analizy regresji dla zmiennej oceny oczekiwanej pomocy finansowej jako zmiennej zależnej oraz właściwości osobowościowych jako predyktorów.....	199
Tabela 141. Wyniki analizy regresji dla oceny znaczenia osób bądź instytucji, z którymi więźniowie chcieliby nawiązać kontakt po opuszczeniu więzienia jako zmiennej zależnej oraz właściwości osobowościowych jako predyktorów	201
Tabela 142. Wyniki analizy regresji dla oceny stopnia zainteresowania ofertami pomocy dla osób zwalnianych jako zmiennej zależnej oraz właściwości osobowościowych jako predyktorów	202

Spis wykresów

Wykres 1. Rozkład wieku osób z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia).....	96
Wykres 2. Rozkład stanu cywilnego osadzonych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia).....	97
Wykres 3. Liczba dzieci skazanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia).....	99
Wykres 4. Liczba odbywanych kar przez skazanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia).....	101
Wykres 5. Wykształcenie skazanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia).....	102
Wykres 6. Rodzaj deklarowanych uzależnień skazanych z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia).....	105
Wykres 7. Stosunek do wiary osób z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)	106
Wykres 8. Miejsce powrotu po wyjściu z więzienia osób z grupy P (objętych okresem przygotowania do zwolnienia) oraz B (nie objętych okresem przygotowania do zwolnienia)	108

Aneks

Kwestionariusz Ankiety Potrzeb Osoby Zwolnianej

Proszę o udzielenie odpowiedzi na poniższe pytania. Kwestionariusz jest anonimowy, wyniki badań posłużą do oceny rzeczywistych i oczekiwanych form pomocy postpenitencjarnej. Wybrane odpowiedzi proszę otoczyć kółkiem. Dziękuję.

Czy ustanowiono wobec Pana okres przygotowania do zwolnienia (art. 164kkw) – TAK, NIE

1. Jeżeli korzystał Pan z pomocy w związku ze zwolnieniem z jednostki penitencjarnej to, w jakim stopniu była ona świadczona przez niżej wymienione osoby i instytucje ?

Cyfra 1 - oznacza brak pomocy, 2 - niewielką pomoc, 3 - przeciętną pomoc, 4 - dużą pomoc, 5 - bardzo dużą pomoc.

a. dyrektor zakładu karnego/aresztu	1	2	3	4	5
b. kurator sądowy	1	2	3	4	5
c. służby społeczne	1	2	3	4	5
d. stowarzyszenia i fundacje	1	2	3	4	5
e. prawnik	1	2	3	4	5
f. terapeuta,	1	2	3	4	5
g. psycholog	1	2	3	4	5
h. ksiądz	1	2	3	4	5
i. rodzina (podkreśl właściwe)					
- żona/partnerka	1	2	3	4	5
- rodzice	1	2	3	4	5
- dzieci	1	2	3	4	5
- dziadkowie	1	2	3	4	5
j. osoby bliskie, koledzy	1	2	3	4	5
k. inne osoby, instytucje - jakie	1	2	3	4	5
l. nie korzystałem/nie byłem zwalniany	1	2	3	4	5

2. Jeżeli obecnie korzysta Pan z pomocy w związku z planowanym zwolnieniem z jednostki penitencjarnej to, w jakim stopniu jest ona świadczona przez niżej wymienione osoby i instytucje ?

Cyfra 1 - oznacza brak pomocy, 2 - niewielką pomoc, 3- przeciętną pomoc, 4 - dużą pomoc, 5 - bardzo dużą pomoc.

a. dyrektor zakładu karnego/aresztu	1	2	3	4	5
b. kurator sądowy	1	2	3	4	5
c. służby społeczne	1	2	3	4	5
d. stowarzyszenia i fundacje	1	2	3	4	5
e. prawnik	1	2	3	4	5
f. terapeuta,	1	2	3	4	5
g. psycholog	1	2	3	4	5
h. ksiądz	1	2	3	4	5
i. rodzina (podkreśl właściwe)					
- żona/partnerka	1	2	3	4	5
- rodzice	1	2	3	4	5
- dzieci	1	2	3	4	5
- dziadkowie	1	2	3	4	5
j. osoby bliskie, koledzy	1	2	3	4	5
k. inne osoby, instytucje - jakie	1	2	3	4	5

3. Jaką pomoc w przeszłości Pan otrzymał w związku ze zwolnieniem z więzienia ?

- a. finansową
- b. rzeczową (odzież, obuwie, żywność, inna – jaką.....
- c. w znalezieniu/opłaceniu mieszkania
- d. medyczną
- e. poradnictwo prawne/pomoc w uregulowaniu spraw sądowych
- f. psychologiczną
- g. w zdobyciu zawodu/kwalifikacji/doradztwo zawodowe
- h. wsparcie duchowe, religijne
- i. w nawiązaniu i odbudowaniu więzi rodzinnych
- j. w podjęciu terapii uzależnienia lub zachowania
- k. skierowanie do udziału w grupie wsparcia
- l. w znalezieniu pracy
- ł. inną, jaką
- m. nie otrzymałem/nie byłem zwalniany

4. Jaką pomoc otrzymuje Pan obecnie w związku z przygotowaniem do zwolnienia z więzienia ?

- a. finansową
- b. rzeczową (odzież, obuwie, żywność, inna – jaką
- c. w znalezieniu/opłaceniu mieszkania
- d. medyczną
- e. poradnictwo prawne/pomoc w uregulowaniu spraw sądowych
- f. psychologiczną
- g. w zdobyciu zawodu/kwalifikacji/doradztwo zawodowe
- h. wsparcie duchowe, religijne
- i. w nawiązaniu i odbudowaniu więzi rodzinnych
- j. w podjęciu terapii uzależnienia lub zachowania
- k. skierowanie do udziału w grupie wsparcia
- l. w znalezieniu pracy
- ł. inną, jaką

5. W jakim stopniu dany rodzaj pomocy byłby dla Pana wskazany po opuszczeniu więzienia ?.

Otocz kółkiem przy oczekiwanej formie pomocy cyfrę, gdzie 1- oznacza brak pomocy, 2 - pomoc w nieznacznym stopniu, 3 - przeciętny poziom pomocy, 4 - pomoc w większym stopniu, 5 - oznacza, że wskazana forma pomocy jest najbardziej ważna.

a. finansowa	1	2	3	4	5
b. rzeczowa (odzież, obuwie, żywność, inna– jaka ...	1	2	3	4	5
c. w znalezieniu/opłaceniu mieszkania	1	2	3	4	5
d. poprawa stanu zdrowia	1	2	3	4	5
e. poradnictwo prawne/pomoc w uregulowaniu spraw sądowych	1	2	3	4	5
f. psychologiczna	1	2	3	4	5
g. w zdobyciu zawodu/kwalifikacji/doradztwo zawodowe	1	2	3	4	5
h. wsparcie duchowe, religijne	1	2	3	4	5
i. w nawiązaniu i odbudowaniu więzi rodzinnych	1	2	3	4	5
j. w podjęciu terapii uzależnienia lub zachowania	1	2	3	4	5
k. skierowanie do udziału w grupie wsparcia	1	2	3	4	5
l. w znalezieniu pracy	1	2	3	4	5
m. inna, jaka?	1	2	3	4	5

6. W jakim stopniu pomoc, jaką Pan otrzymał po opuszczeniu jednostki była wystarczająca?

- a. w pełni wystarczająca
- b. prawie wystarczająca
- c. przeciętnie wystarczająca
- d. w niewielkim stopniu wystarczająca
- e. niewystarczająca
- f. nie otrzymałem/nie byłem zwalniany

7. Jak ważne są dla Pana wymienione cele życiowe:

1 – zdecydowanie nieważne, 2 – nieważne, 3- obojętne, 4 – ważne, 5 - bardzo ważne

a. odbudowanie więzi rodzinnych	1	2	3	4	5
b. założenie rodziny	1	2	3	4	5
c. podjęcie pracy	1	2	3	4	5
d. rozpoczęcie działalności gospodarczej	1	2	3	4	5
e. zdobycie wykształcenia	1	2	3	4	5
f. poprawa stanu zdrowia	1	2	3	4	5
g. zerwanie z uzależnieniem	1	2	3	4	5
h. możliwość samodzielnego utrzymania się	1	2	3	4	5
i. zmiana środowiska, które źle na mnie wpływa	1	2	3	4	5
j. pogłębienie wiary, religijności	1	2	3	4	5
k. inne, jakie ?.....	1	2	3	4	5

8. Moje główne problemy, które chciałby rozwiązać po wyjściu z więzienia to:

Proszę wskazać 5 największych

- a.** rozpad więzi małżeńskich
- b.** ubogie relacje rodzinne
- c.** pokusa łatwego zysku
- d.** zły stan zdrowia
- e.** niewłaściwe towarzystwo osób, z którymi będę przebywał po wyjściu
- f.** złe nawyki w zachowaniu i myśleniu, które nabyłem w trakcie pobytu w ZK
- g.** lenistwo
- h.** skłonności do agresywnych zachowań
- i.** brak pracy
- j.** brak wystarczającego wykształcenia i kwalifikacji zawodowych
- k.** ubogie życie duchowe i religijne
- l.** uzależnienie (od ?)
- m.** trudna sytuacja materialna i bytowa
- n.** inne, jakie ?

9. Czy według Pana ustanawianie okresu przygotowania do zwolnienia, w czasie 6 miesięcy przed zwolnieniem, ułatwia adaptację do życia po zwolnieniu?

- a. nie ułatwia
- b. ułatwia w niewielkim stopniu
- c. ułatwia przeciętnie
- d. ułatwia w dużym stopniu
- e. bardzo ułatwia

10. Okres przygotowania do wolności wg Pana powinien być ustanawiany wobec:

- a. każdej osoby zwalnianej warunkowo
- b. każdej osoby przy końcu odbywania kary
- c. osób długotrwale izolowanych
- d. młodocianych
- e. innych, jakich ?

11. Jaki okres byłby wskazany w ramach przygotowania do wolności ?

- a. 3 miesiące
- b. 6 miesięcy
- c. 9 miesięcy
- d. Inny

12. Kto powinien mieć uprawnienia do występowania o ustanowienie okresu przygotowania do zwolnienia?

- a. komisja penitencjarna
- b. sąd
- c. dyrektor jednostki penitencjarnej
- d. kurator sądowy
- e. osoba oczekująca na zwolnienie
- f. organizacje i stowarzyszenia pozarządowe
- g. inne osoby, jakie ?

13. Z kim i w jakim stopniu chciałby Pan nawiązać kontakt po opuszczeniu więzienia ?

1- Zdecydowany brak potrzeby kontaktu, 2- niewielka potrzeba kontaktu, 3- nie wiem, 4- potrzeba kontaktu, 5 – największa potrzeba kontaktu

a. własną rodziną (żona/partnerka, dzieci)	1	2	3	4	5
b. rodzicami	1	2	3	4	5
c. rodzeństwem	1	2	3	4	5
d. kolegami	1	2	3	4	5
e. kuratorem sądowym	1	2	3	4	5
f. pracownikiem socjalnym	1	2	3	4	5
g. lekarzem	1	2	3	4	5
h. prawnikiem	1	2	3	4	5
i. pracownikiem urzędu pracy	1	2	3	4	5
j. pracodawcą	1	2	3	4	5
k. psychologiem	1	2	3	4	5
l. terapeutą	1	2	3	4	5
ł. stowarzyszeniem lub organizacją niosącą pomoc osobom zwalnianym	1	2	3	4	5
m. inną osobą, instytucją, kim ?.....	1	2	3	4	5

14. Poniżej podane są przykładowe oferty pomocy dla osób zwalnianych. W jakim stopniu byłyby one dla Pana interesujące?

1- zdecydowanie nie, 2- raczej nie, 3- nie wiem, 4- raczej tak, 5- zdecydowanie tak

a.	szkolenie zawodowe z możliwością zdobycia prawa jazdy	1	2	3	4	5
	zatrudnienie na okres próby 6 miesięcy	1	2	3	4	5
b.	pełna diagnoza stanu zdrowia i leczenie	1	2	3	4	5
c.	zakwaterowanie na okres 6 miesięcy	1	2	3	4	5
d.	terapia uzależnień	1	2	3	4	5
e.	przeprowadzenie mediacji z rodziną /pokrzywdzonymi	1	2	3	4	5
f.	zajęcia dla mężów/partnerów dotyczące budowania dobrych relacji rodzinnych	1	2	3	4	5

15. Jaka jest Pana wiedza o ustanawianiu okresu przygotowania do zwolnienia?

- a. znam zasady ustanawiania okresu przygotowania do zwolnienia i korzyści z tego wynikające
- b. nie wiem, co to jest okres przygotowania do zwolnienia i nie wiem jak szukać pomocy po zwolnieniu

16. Wskaż jak ważne dla Pana są, podane niżej wartości, gdzie 1- oznacza nieważne, 2 - ważne w niewielkim stopniu, 3 - obojętne, 4 – ważne, 5 - najważniejsze:

a.	rodzina, z której pochodzę	1	2	3	4	5
b.	moja własna rodzina	1	2	3	4	5
c.	chęć życia w zgodzie z prawem	1	2	3	4	5
d.	praca	1	2	3	4	5
e.	zdrowie	1	2	3	4	5
f.	wiara, Kościół	1	2	3	4	5
g.	życie w zgodzie z własnym sumieniem	1	2	3	4	5
h.	zamożność	1	2	3	4	5
i.	dobre relacje z innymi ludźmi	1	2	3	4	5
j.	wolność od uzależnienia	1	2	3	4	5
k.	inne, jakie ?.....	1	2	3	4	5

- 1. Wiek
- 2. Stan cywilny - kawaler, żonaty/konkubent, rozwiedziony, wdowiec
- 3. Liczba dzieci
- 4. Popelniony ostatni czyn
- 5. Karę odbywam po raz - pierwszy, drugi, trzeci, czwarty,
- 6. Wykształcenie
- 7. Zawód
- 8. Uzależnienia, jakie ?
- 9. Stosunek do wiary - wierzący i praktykujący, wierzący, ale niepraktykujący, niewierzący
- 10. Czy był pan objęty w przeszłości okresem przygotowania do zwolnienia? Tak, Nie
- 11. Po wyjściu z więzienia powrócę do: rodziny własnej, rodziny pochodzenia, będę sam